

*Stadt und Schloß
des Herrn*

*Friedau an der Drau
Edlen v. Friedau*

ORMOŽ V STOLETJIH MESTNE AVTONOMIJE

BORIS GOLEC

BORIS GOLEC
ORMOŽ V STOLETJIH MESTNE AVTONOMIJE

Posestna, demografska, gospodarska, socialna, etnična in jezikovna podoba mesta ob Dravi
1331–1849

Boris Golec

ORMOŽ V STOLETJIH MESTNE AVTONOMIJE

**Posestna, demografska, gospodarska, socialna, etnična
in jezikovna podoba mesta ob Dravi 1331–1849**

© Založba ZRC, ZRC SAZU in Mestni arhiv Ptuj

Izdajo knjige je podprla občina Ormož

Jezikovni pregled: Jakob Müller, Jožica Narat

Oblikovanje: Milojka Žalik Huzjan

Prelom: Iztok Sajko

Izdajatelj: Zgodovinski arhiv Ptuj

Zanj: Ivan Lovrenčič

Založnik: Založba ZRC, ZRC SAZU

Zanj: Oto Luthar

Glavni urednik: Vojislav Likar

Tisk: Littera picta d. o. o., Ljubljana

Ilustracije na robovih in na zadnji strani ovitka so povzete iz Ledinske karte ormoškega okraja iz leta 1801 (last Občine Ormož; hrani Pokrajinski mzej Ptuj, grad Ormož). Na prvi strani ovitka Ormož po Kaiserjevi Suiti 1824–1833 (Grafični kabinet Narodnega muzeja Slovenije)

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4 Ormož)"1331/1849"

GOLEC, Boris

Ormož v stoletjih mestne avtonomije : posestna, demografska, gospodarska, socialna, etnična in jezikovna podoba mesta ob Dravi 1331-1849 / Boris Golec. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005

ISBN 961-6500-77-5
220035840

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9616500775>

ORMOŽ V STOLETJIH MESTNE AVTONOMIJE

POSESTNA, DEMOGRAFSKA,
GOSPODARSKA, SOCIALNA, ETNIČNA
IN JEZIKOVNA PODOBA MESTA OB DRAVI
1331–1849

BORIS GOLEC

KAZALO

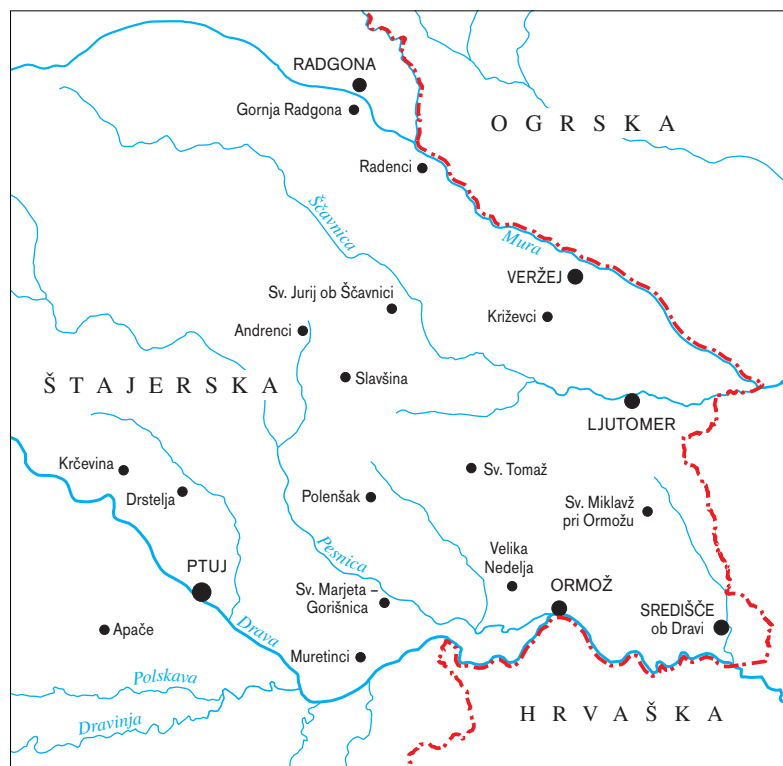
7.....	UVOD
9.....	I. STANJE RAZISKAV IN RAZPOLOŽLJIVIH VIROV
18.....	II. POSESTNO-DEMOGRAFSKA PODOBA MESTA
49.....	III. SOCIALNO-GOSPODARSKA SLIKA ORMOŠKEGA ŽIVLJA
69.....	IV. IZVOR MESTNEGA PREBIVALSTVA IN NJEGOVA ETNIČNO- JEZIKOVNA PODOBA
131.....	ZUSAMMENFASSUNG
133.....	PRILOGE
133.....	Priloga 1: Ormoški hišni posestniki v obdobju 1724–1848
147.....	Priloga 2: Popisa prebivalcev Ormoža iz let 1723 in 1724
166.....	Priloga 3: Popisi in drugi viri posestnega značaja 1323–1705
181.....	VIRI IN LITERATURA
186.....	Seznam prilog
186.....	Seznam preglednic
187.....	Seznam grafov
187.....	Seznam slikovnih prilog

UVOD

Ormož je bil obravnavanih petsto let obstoja mestne avtonomije po videzu in strukturi tipično celinsko mestece z mestnimi pravicami (od 1331), lastno samoupravo, bližnjim gradom – sedežem teritorialnega zemljiškega gospostva Ormož, obdarjen z rečnim pristaniščem ter do konca 18. stoletja obdan z jarkom in obzidjem. Kot edini med mesti Slovenske Štajerske ni nikoli postal deželnoknežje, temveč ostal t. i. privatno mesto, kar je bila na današnjih slovenskih tleh nazadnje le še freisinška Škofja Loka.¹ Ko je mestece leta 1489, po koncu oblasti salzburške nadškofije, prešlo med kratkotrajno ogrsko zasedbo v zasebne plemiške roke, je še naprej delilo usodo ormoškega gradu in gospostva. Njun vsakokratni gospodar je bil namreč hkrati ormoški mestni gospod. Do konca 16. stoletja so imeli Ormož v posesti Szekelyji (Zeckel), od začetka 17. stoletja do svojega izumrtja leta 1710 rodbina Pethe de Hethes, nato je bil kot fidejkomisna posest predmet dolgoletnih sporov in pravnih, dokler ni leta 1742 pripadel šele nedavno plemenitenim Königsackerjem. V njihovih rokah je ostal do začetka 19. stoletja, ko je mesto prvič dobilo mestnega gospoda meščanskega stanu. Malo pred tem (1803) se je končala tudi dolgotrajna pravda, s katero so Ormožani vendarle izposlovali pravico do samostojnega (municipalnega) magistrata. S tem so se ubranili položaja, ki ga je mestecu prvotno namenila jožefinska reforma mestnih samouprav: Ormož naj bi postal t. i. municipalizirano mesto, povsem odvisno od ormoškega gospostva. Tako pa se je omejena mestna avtonomija na čelu z voljenim mestnim sodnikom (predstojnikom) in svetom, enako kot pri drugih štajerskih mestih, obdržala do obsežnih upravnopolitičnih reform po marčni revoluciji 1848. S slednjimi je po pol tisočletja ugasnil dotedanji posebni status mesta v

¹ Od treh mest na Slovenskem, nastalih na posesti salzburške nadškofije, je po letu 1490, ko se je te posesti polastil Friderik III. Habsburški, le Ormož trajno ostal privatno, tj. nedeželnoknežje mesto. Brežice so postale deželnoknežje leta 1491, Ptuj pa 1555.

odnosu do podeželske okolice in Ormož je leta 1849 postal navadna občina, ena od številnih novoustanovljenih občin na čelu z županom in občinskim odborom; obdržati je mogel le naslov mesto.²

Geografska umestitev Ormoža med 14. in 19. stoletjem

² Prim. zlasti Anton Klasinc, Ormož skozi stoletja v luči arhivskih virov, v: *Ormož skozi stoletja*, Maribor 1973 (odslej A. Klasinc, Ormož), str. 5 sl.; Hans Pirchegger, *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gültlen, Städte und Märkte* (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, Band 10), München 1962 (odslej H. Pirchegger, *Die Untersteiermark*), str. 80–85.

I. STANJE RAZISKAV IN RAZPOLOŽLJIVIH VIROV

Ormožu je bilo razmeroma veliko napisanega zlasti od 70-ih let minulega stoletja dalje, največ po zaslugi in izpod peresa sodelavcev Pokrajinskega arhiva Ptuj.³ Analitično-sintetični prikazi mestne preteklosti so v osnovi utrli tudi pot naši raziskavi, ki se je mogla opreti na njihove ugotovitve, jih deloma nadgraditi ter skupaj z novimi dognanji vplesti v pričujočo predstavitev Ormoža v luči treh vidikov: posestno-demografskega, gospodarsko-socialnega in etnično-jezikovnega.

Glede stanja razpoložljivih virov velja izpostaviti nekatere posebnosti Ormoža v primerjavi z drugimi slovenskimi zgodovinskimi mesti. Na eni strani se Ormož uvršča med tista mesta, za katera ne razpolagamo s prav veliko dokumenti za obdobje od njihovega nastanka do konca srednjega veka. Novoveško obdobje je z viri, razumljivo, pokrito neprimerno bolje, vendar v primerjavi z dokumentiranostjo večine mest opazimo določene specifične vrzeli. Zlasti opazen je primanjkljaj pri župnijskih matičnih knjigah, primarnem viru za proučevanje prebivalstva kot takega. Če se obstoječe matične knjige vseh slovenskoštajerskih ter večine kranjskih mestnih župnij začenjajo že v 17. stoletju,⁴ so matice župnije Ormož med najslabše ohranjenimi tovrstnimi knjigami mestnih župnij na Slovenskem. Sklenjena vrsta krstnih knjig teče od leta 1707, poročne in mrliške matice pa šele od-

³ Gl. predvsem prispevke v zbornikih Ormož skozi stoletja: (1973), II (1983), III (1988) in IV (1993). – Arhivistki Mariji Hernja Masten iz Zgodovinskega arhiva Ptuj, sicer avtorici najrelevantnejših prispevkov o hišni posesti in prebivalstveni podobi Ormoža, se na tem mestu toplo zahvaljujem za vse namige, napotke, podatke in drugo pomoč, ki mi jo je nesebično nudila med nastajanjem pričujočega dela.

⁴ Prim. Ema Umek, Janez Kos (ur.), *Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije* (Skupnost arhivov Slovenije, Vodniki, 1. zvezek), I–II, Ljubljana 1972 (odslej E. Umek – J. Kos, *Vodnik po matičnih knjigah*); Tone Krampač, *Vodnik po matičnih knjigah Nadškofijskega arhiva Ljubljana* (Nadškofija Ljubljana, Arhiv, Priročniki 2), Ljubljana 2003; Andrej Hozjan, Katja Geršak, *Vodnik po matičnih knjigah Škofijskega arhiva Maribor* (Škofijski ordinariat Maribor, Škofijski arhiv, Popisi, inventarji in vodniki Škofijskega arhiva Maribor, Zvezek 1), Maribor 1999. – Navedeni vodniki še ne upoštevajo leta 2002 odkritih najstarejših matičnih knjig župnije Brežice. Razen ptujskih matic, ki se zaradi požara začenjajo šele z letom 1684, segajo tako matice vseh slovenskoštajerskih mestnih župnij v prvo polovico 17. stoletja.

1784 dalje.⁵ Tik pred iztekom obravnavane dobe se matičnim knjigam pridruži še najzgodnejši ohranjeni župnijski zapisnik duš, t. i. knjiga status animarum za triletnje 1843–1846.⁶

Skoraj hkrati s prvo krstno matico se začenja tudi kronološko povezana serija mestnih davčnih knjig (od 1708),⁷ iz zgodnejšega časa pa je v mestnem arhivu najti od virov davčne narave le popis škode, ki so jo med plenilnim vpadom v štajersko Podravje leta 1704 povzročili ogrski kruci. Ta usodni dogodek, v katerem je bilo mesto skupaj z župnijsko cerkvijo in gradom izropano in delno požgano,⁸ se nam tako z vidika pisanih virov domačega izvora kaže skorajda kot »točka nič« ormoške zgodovine. Čeprav je uničevalni pohod preživelo kar nekaj dragocenih zapisov, med njimi več deset listin in mestni sodni protokoli od leta 1650 dalje,⁹ so se izgubili mnogi pomembni dokumenti mestne in župnijske pisarne,¹⁰ med njimi davčne in matične knjige, primarni viri za proučevanje posesti in prebivalstva kot takega. Poleg tega moramo obžalovati še izgubo arhiva frančiškanskega samostana, potem ko je bila ta častitljiva ustanova leta 1786 ukinjena. Ormož v tem pogledu sicer ni na slabšem od večine slovenskih mest, katerih arhivi so prav tako mnogokrat končali v ognju. Prav zato so raziskave mestne preteklosti tudi v

⁵ Vse starejše matice ormoške župnije so danes v Škofijskem arhivu Maribor (odslej ŠAM), Matične knjige, Župnija Ormož. Obravnavano obdobje pokrivajo: R 1707–1733, R 1734–1782, R 1784–1799, R 1799–1811, R 1811–1820, R 1821–1833, R 1833–1850, P 1784–1808, P 1808–1834, P 1835–1858, M 1784–1799, M 1800–1811, M 1811–1831 in M 1833–1861. – Poroke in smrti so v ormoški župniji beležili vsaj že sredi 18. stoletja. Tako je bilo ob vizitaciji župnije leta 1760 ugotovljeno, da oboje vpisujejo v isto, danes neohranjeno knjigo; vizitatorji so župniku naložili, naj poroke in smrti vpisuje v ločeni knjigi, ob vnovični vizitaciji leta 1773 pa ugotovili, da vodi župnik vse tri vrste matic po novem, tj. tabelaričnem načinu (Jože Mlinarič, *Župnije na Slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata med Dravo in Muro 1656–1774* (Acta ecclesiastica Sloveniae 9), Ljubljana 1987 (odslej J. Mlinarič, *Župnije*), str. 216, 219, 314).

⁶ Župnijski arhiv Ormož, Seelenstands Protocoll [1843–1846].

⁷ Zgodovinski arhiv Ptuj (odslej ZAP), Arhiv mesta Ormož (odslej AMO), šk. 10 (davčna knjiga (odslej DK) 1708–1725), šk. 11 (DK 1727–1737), šk. 12 (DK 1738–1749), šk. 13 (DK 1750–1766 in DK 1765–1786), šk. 14 (DK 1787–ok. 1805).

⁸ O vdoru, ropanju in pustošenju krucev je ohranjenih zelo malo izvirnih podatkov. O tem gl. zlasti A. Klasinc, Ormož, str. 86.

⁹ O prvih ohranjenih popisih mestnega arhiva prim. Anton Klasinc, Gradivo za zgodovino Ormoža in njegovega okraja, v: *Ormož skozi stoletja*, Maribor 1973 (odslej A. Klasinc, Gradivo), str. 120. Današnje stanje arhiva ormoškega mesta, ki je bil leta 1985 iz Štajerskega deželnega arhiva sicer skoraj v celoti izročen Zgodovinskemu arhivu Ptuj, gl. v objavi inventarja: prav tam, str. 121–128.

¹⁰ Usodo starejšega župnijskega arhiva je moč razbrati iz poročila križniškega deželnega komturja. Ta je leta 1715 poročal o kruški plenitvi župnišča leta 1704 in o prenosu preostalega inventarja skupaj z arhivom (*wie auch schriften*) v ormoški grad, nakar naj bi se vse izgubilo (*verlobren gangen*) (Pokrajinski arhiv Maribor (odslej PAM), Slekovec Matej, šk. 5, mapa: Ormož, 18. 6. 1715).

njihovem primeru pogosto odvisne od dokumentov višjih upravnih in sodnih oblastev.¹¹

Naša obravnava, katere osrednji predmet je ormoško mestno prebivalstvo, se tako omejuje predvsem na 18. in prvo polovico 19. stoletja, v starejši čas pa poseže, kolikor ji omogočajo razpoložljivi viri, zlasti zapisi eksternega izvora. Med slednjimi so na prvem mestu popisi davčne narave, največ štajerskega deželnega izvora, začevši z imenjsko cenitvijo leta 1542.¹² Njihova uporabna vrednost je tem večja ob dejstvu, da so za celotno deželo nastali po enotnih merilih in navodilih, kar omogoča relevantne medmestne primerjave. Od srede 18. stoletja dalje se temu gradivu pridružujejo trije temeljni katastrski operati: terezijanski, jožefinski in franciscejski kataster, prav tako sestavljeni sočasno in po enotnih kriterijih za celotno Štajersko oz. za vse notranjeavstrijske dežele.¹³ Od druge polovice 18. stoletja imamo končno še zemljiško knjigo, vir, ki omogoča večplasten vpogled v notranje ormoške razmere in odnose.¹⁴

Posebno spodbudo za nastanek pričujočega dela pa je dal izjemno dragocen, v slovenskem in tudi širšem prostoru svojevrsten vir, ki mu zato uvodoma namenjamo več pozornosti. Gre za popis celotnega odraslega mestnega prebivalstva iz leta 1724, v prevodu in tabelarni predelavi v celoti objavljen v prilogi št. 2. Poglavitna vsebinska vrednost popisa je ta, da pri domala slehernem posamezniku navaja družbeni položaj in, kar je še posebej pomembno, njegov krajevni izvor.¹⁵ Slednje predstavlja kategorijo, ki so jo državna ljudska štetja vključevala šele od leta 1857

¹¹ Podobno usodo kot Ormož je v istem času doživelo drugo obmejno mesto Metlika. Razen nekaj starejših listin so v požaru jeseni 1705 zgoreli arhivi mesta, župnije, komende in gospostva, le vzrok požara ni bil enak, čeprav so poročila sprva tudi tu govorila o požigu in ga pripisovala skupini roparskih Uskokov iz Vojne krajine (prim. Boris Golec, *Družba v mestih in trgih Dolenjske in Notranjske od poznega srednjega veka do srede 18. stoletja*, Ljubljana 1999 (doktorska disertacija) (odslej B. Golec, *Družba*), str. 701–702).

¹² Steiermärkisches Landesarchiv, Graz (odslej StLA), Landschaftliches Archiv, Altes Archiv (odslej Laa Antiquum), Gülterschätzungen 1542, No. 8/91, fol. 1–5, 4. 5. 1542; Rauchgeld 1572–1574, Nr. 286, 26. 12. 1572, s. d. 1574; Leibsteuer 1632, MD, Nr. 74, 30. 12. 1632; Rauchfanganschlag 1640/48, MD, Nr. 65, 20. 12. 1640; Herdsteuer 1705/9, MD 29, 29. 5. 1705, 26. 1. 1709; Volkszählung 1754, Sch. 36, Heft 60, No. 37 (Herrschaft Friedau); Sch. 37, Heft 61, No. 123 (Commenda Meretinzen).

¹³ StLA, Theresianischer Kataster, St. u. M, No. 1, 20. 3. 1749, 28. 3. 1749; Arhiv Republike Slovenije (odslej AS), Jožefinski kataster za Štajersko, Okrajna gosposčina Ormož, št. 2, Ormož–mesto; AS, Franciscejski kataster za Štajersko, št. 606, k. o. Ormož; št. 272, k. o. Hardek; št. 628, k. o. Pavlovci.

¹⁴ ZAP, Zemljiška knjiga – stara vrsta, (Mesto Ormož) št. 251–257, 291, 299–300; (Gosposčina Muretinci) št. 261–263.

¹⁵ ZAP, AMO, šk. 1, fasc. 3, mapa 7, Ljudsko štetje 18. stol., pag. 81–92, Beschreibung der statt Fridau : aller in sich auf-

dalje¹⁶ in po kateri je pred 19. stoletjem spraševal tudi komaj kakšen cerkveni popis prebivalstva (pred letom 1800 je denimo ne vsebuje noben status animarum za katero koli mesto na tleh današnje Slovenije).¹⁷ Še več, ormoški popis prebivalcev 1724 z navajanjem krajevnega izvora oseb ni le prvi te vrste – pred 19. stoletjem se mu pridruži samo popis za Trst iz leta 1775 –, temveč je za slovensko etnično ozemlje eden najstarejših ohranjenih poimenskih popisov sploh.¹⁸ Neprimerno številnejši so seveda najrazličnejši sezname davčno-posestne narave, ki pa vsi po vrsti navajajo zgolj davčne obvezance brez njihovih družinskih članov, služinčadi ter najemnikov.

V tem pogledu je ormoški popis še najlažje primerjati s terezijanskim ljudskim štetjem iz leta 1754, ki je zajelo vse osebe vključno z otroki, in sicer v treh kategorijah: poklic – družbeni položaj, razmerje z družinskim poglavarjem in starost. Terezijansko štetje sicer ne beleži, od kod posameznik izhaja, vendar je ta, od ormoškega trideset let mlajši popis zaradi drugih podatkov nadvse dragocen in verodostojen vir za medmestne primerjave, torej tudi z Ormožem, za katerega sicer niso ohranjeni ne primarno gradivo ne sumarni podatki štetja.¹⁹

haltenten leüth den 16. Julli 724. – Z ormoškim popisom je mogoče primerjati le pol stoletja mlajši popis prebivalstva Trsta iz leta 1775, ki je natančnejši, saj med drugim za celotno populacijo navaja kraje izvora in čas bivanja v mestu (Aleksij Kalc, *Žensko prebivalstvo v Trstu leta 1775: nekaj socialno-demografskih in gospodarskih vidikov ter metodoloških vprašanj*, v: *Zgodovinski časopis* (odslej ZČ) 58 (2004), (odslej A. Kalc, *Žensko prebivalstvo*) str. 338 sl.

¹⁶ Prim. splošno literaturo o ljudskih štetjih: Manfred Straka, *Velwaltungsgrenzen und Bevölkerungsentwicklung in der Steiermark 1770–1850* (Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, XXXI. Band), Graz 1978 (odslej M. Straka, *Velwaltungsgrenzen*); Fran Zwitter, *Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni*, Ljubljana 1936.

¹⁷ Iz časa pred letom 1800 imamo le malo statusov animarum in med temi samo peščico za mestne župnije. Najstarejši so popisi družinskih poglavarjev ljubljanske stolne župnije iz let 1656, 1660 in 1662, v katerih so drugi družinski člani navedeni zgolj sumarno (Vlado Valenčič, *Popis družinskih poglavarjev l. 1660 in število prebivalstva v Ljubljani*, v: *Kronika* 3 (1955), str. 179–182). Celo stoletje mlajši je status animarum za kostanjeviško mestno župnijo 1771–1772, najstarejši popolni poimenski status za katero od slovenskih mest. Sledi družinska knjiga za Krško 1793–1804, vsi drugi ohranjeni statusi animarum mestnih župnij pa so nastali šele v 19. stoletju; izjema je le ljubljanska predmestna župnija Trnovo (od 1789 dalje). – Pregled nad statusi animarum gl. v: Ema Umek, Janez Kos (ur.), *Vodnik po župnijskih arhivih na območju SR Slovenije I–II* (Skupnost arhivov Slovenije, Vodniki, 2. zvezek), Ljubljana 1975; za zgodnejše statuse, zapisovane v matične knjige, pa: E. Umek – J. Kos, *Vodnik po matičnih knjigah* (gl. op. 4).

¹⁸ Najstarejšega nastanka je svetni popis: seznam štajerske glavarine iz leta 1527, v katerem ni mest, od trgov pa so z natančnim popisom obdavčencev zajete le male Studenice (StLA, Laa Antiquum, Leibsteuer 1527, Heft 1346–1349a; prim. Jože Koropec, *Slovenski del Štajerske v davčnem seznamu glavarine leta 1527*, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* (odslej ČZN), NV 24 (1988), str. 216–277). Od 17. stoletja sledijo maloštevilni statusi animarum, med katerimi jih je, kot že znano, le malo za mestne župnije (gl. op. 17). Med svetnimi popisi je od ormoškega nekoliko mlajši popis prebivalstva Trsta iz leta 1735, ki ne upošteva celotnega prebivalstva, temu pa v drugi polovici 18. stoletja sledita poimenska popisa Tržičanov, nastala v letih 1765 in 1775 (A. Kalc, *Žensko prebivalstvo*, str. 338).

¹⁹ Gradivo terezijanskega štetja 1754 se je ohranilo za župnije takratne ljubljanske škofije, v kateri je ležalo pet mest

Če se vrnemo k popisu prebivalcev iz leta 1724, velja najprej povedati, da ostaja njegov nastanek kljub prizadevanjem po pojasnitvi deloma še vedno zavit v tančico neznanega. Dokument ni podpisan, datiran pa je zgolj v malo povednem naslovu, ki se v prevodu glasi: »Popis mesta Ormož: vseh ljudi, ki se v njem zadržujejo 16. julija 1724«. ²⁰ Avtorja, upravitelja gospostva Ormož Johanna Michaela Steinbergerja, je bilo moč izslediti le na podlagi primerjanja rokopisov sočasno nastalih ohranjenih zapisov. ²¹ Kljub temu ostajata nedorečena naročnik in namembnost popisa. Ukaz za njegov nastanek naj bi prišel od notranjeavstrijske vlade v Gradcu. Poleg našega popisa je namreč v istem fondu shranjen krajši seznam podobne zasnove z naslovom »Popis meščanskih hiš in njihovih prebivalcev«, v uvodu katerega je še rečeno, da je nastal na podlagi vladne odredbe z dne 23. februarja, naslovljene 18. novembra (obakrat neimenovanega leta) na omenjenega upravitelja Steinbergerja. ²² Da gre v tem primeru le za malenkost starejši popis od našega z dne 16. julija 1724, potrjuje primerjava njune vsebine. Z analizo osebnih podatkov popisancev smo s pomočjo krstne matice, mestne davčne knjige in mestnih protokolov ²³ ugotovili, da je popis nastal med 18. novembrom in 3. decembrom 1723 in je tako dobrega pol leta starejši od Steinbergerjevega. ²⁴ Datuma izdaje in odposlanja vladne odredbe, na podlagi katere naj bi popis nastal, se torej nanašata na leto 1723 in ne na precej

(Ljubljana, Kranj, Radovljica, Slovenj Gradec in Pliberk) in 15 trgov na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem (Nadškofijski arhiv Ljubljana (odslej NŠAL), Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 116–119). O popisu prim. Vlado Valenčič, Štetje prebivalstva leta 1754 v predjožefinski ljubljanski škofiji in njegovi rezultati, v: *ZČ* 16 (1962) (odslej V. Valenčič, Štetje prebivalstva), str. 27–54.

²⁰ Gl. op. 15.

²¹ Pisavo, identično z rokopisom popisa prebivalcev, srečamo v dokumentu, datiranem pri gospostvu Ormož 7. maja 1725 (ZAP, AMO, šk. 1, fasc. 3, mapa 10, pag. 620–621), avtorstvo pa potrjuje Steinbergerjev lastnoročni podpis na dokumentih z dne 4. marca 1727 in 8. decembra 1731 (prav tam, pag. 484–487, 632–633) ter na njegovi nedatirani prošnji za sprejem v službo mestnega pisarja (prav tam, šk. 7, fasc. 5b, mapa 14b, pag. 115).

²² ZAP, AMO, šk. 1, fasc. 3, mapa 7, Ljudsko štetje 18. stol., pag. 98–101, s. d., Specification etc.

²³ ŠAM, Matične knjige, Župnija Ormož, R 1707–1733; ZAP, AMO, šk. 10, fasc. 7, mapa 17, mestna davčna knjiga 1708–1725; objava mestnih protokolov: Gernot Fournier, Sodni protokol ormoškega mestnega sodnika 1721–1762, izpis za leta 1721–1730, v: *Ormož skozi stoletja IV*, Ormož 1993 (odslej G. Fournier, Sodni protokol), str. 186–216.

²⁴ Glavna opora za datacijo prvega popisa so naslednji podatki. 1) Kot spodnji datum njegovega nastanka smo mogli hitro določiti 2. oktober 1721, ko se je Juriju in Jeri Sovinjak rodila najmlajša hči Uršula. V tem popisu se namreč Jurij še omenja, v popisu iz julija 1724 pa je Jera že vdova. 2) Pri meščanu Georgu Doresu je v prvem popisu naveden njegov zet Martin Gams, za katerega iz krstne matice izvemo, da je bil poročen z Doresovo hčerko Ano Marijo in da se mu je prvi otrok rodil 2. februarja 1724. V popisu iz julija 1724 nastopa le Doresova poročena hčerka, kar pomeni, da Gams tedaj najbrž ni več stalno bival v Ormožu. 3) V prvem popisu je naveden jermenar Martin Wastian, čigar hišo je po davčni knjigi leta 1722

poznejši čas, kot je veljalo doslej.²⁵ Čeprav se v naslovu izrecno omenjata upraviteljevo ime in funkcija, pa pisava popisa ni njegov rokopis, temveč jo pripisujemo osebi, ki je nekako v letih 1719–1724 vodila mestno davčno knjigo; po vsej verjetnosti je bil to tedanji mestni pisar Martin Selanik.²⁶

Če so stvari po tehnični plati bolj ali manj jasne, naša vedoželjnost ni potešena glede bistvenega, tj. namena nastanka obeh popisov. V zelo skrbno vodenih registrih notranjeavstrijske vlade iz tega časa začuda ni zaslediti ne izdaje omenjene odredbe ne česar koli drugega v zvezi s popisoma, čeprav se v njih kar nekaj zadev nanaša na Ormož. Nesporno je tudi dejstvo, da popisovanje Ormožanov in njihovega krajevnega izvora ni bilo plod kakšne širše zasnovane akcije, denimo vladne zahteve po popisu prebivalcev vseh štajerskih oz. notranjeavstrijskih mest ali vsaj vseh privatnih mest.²⁷ Domnevna odredba v zvezi s popisom bi torej morala biti namenjena samo Ormožu in, kot pravi popis iz leta 1723, naslovljena na Steinbergerja osebno.²⁸ Toda glede na popolno odsotnost kakršnega koli znamenja o pristnosti odredbe nam navsezadnje preostane zelo verjetna možnost, da si je Steinberger odredbo preprosto izmislil, ker jo

kupil tkalec Tomaž Zaplotnik, ki se pojavi šele v drugem popisu iz julija 1724, potem ko se mu je 29. januarja istega leta v Ormožu rodil prvi otrok. 4) Anton Koren, stanujoč julija 1724 z ženo pri očetu Štefanu Korenu, je skoraj gotovo identičen z Antonom Korenom, ki v prvem popisu nastopa še kot samski, rojen v Ormožu in kot gostač stanujoč pri Mihaelu Galiču. 5) V prvem popisu srečamo krojaškega mojstra Andreja Armlerja, v popisu iz julija 1724 pa ni ne njega ne njegove žene, ki naj bi po davčni knjigi kot vdova sicer še plačala davek za leto 1725. 6) Prav tako ni v drugem popisu meščana Jurija Menarta, čigar osebni podatki so največ pripomogli k določitvi časa nastanka popisa. Menartu se je zadnji otrok rodil 8. marca 1723, najpozneje leta 1725 pa je kot skrbnik njegovih otrok plačal davek od hiše nedavni priseljenec Hans Weibhauser, prvič izpričan v popisu julija 1724. Jurij Menart je po navedbi v mestnem sodnem protokolu umrl malo pred 3. decembrom 1723. G. Fournier, Sodni protokol, str. 203, ga v objavi protokola sicer zmotno imenuje Boštjan Menart, vendar je iz ženinega imena Magdalena, imena najmlajšega sina Jožefa in drugih podatkov jasno razvidno, da gre za Jurija.

²⁵ V popisu fonda, nastalem v Štajerskem deželnem arhivu, je dokument označen kot »Häuserbeschreibung 1784 (?)«, nato pa je bila datacija najbrž že po prenosu v Zgodovinski arhiv Ptuj popravljena na »okoli 1760« (prim. Gernot Fournier – Marija Hernja Masten, Hiše in hišni posestniki v mestu Ormož, v: *Ormož skozi stoletja III*, Ormož 1988 (odslej G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše), str. 82).

²⁶ ZAP, AMO, šk. 10, mestna davčna knjiga 1708–1725. – Martin Selanik nastopa v mestnih protokolih kot mestni pisar še 20. decembra 1723 in nato 7. septembra 1725 že kot pokojni (G. Fournier, Sodni protokol, str. 204, 211). V popisu prebivalstva 16. julija 1724 ga ni več, srečamo pa ranocelnika Sebastijana Zechla, ki se v vlogi mestnega pisarja prvič omenja 18. januarja 1725 (ZAP, AMO, šk. 9, fasc. 6, mapa 16, zapisniki sej mestnega sveta 1650–1725, pag. 317).

²⁷ Natančno so bili pregledani vsi repertoriji notranjeavstrijske vlade za leta 1719–1725, vsakokrat po štirje deli (StLA, Innerösterreichische Regierung: Gutachten, Expedita, Expeditum, Copeien). Na Ormož se vsako leto nanaša več različnih zadev, ničesar pa ni niti za to mesto niti na splošno za mesta zaslediti v zvezi s popisovanjem prebivalstva, hiš ipd.

²⁸ Ker naj bi bila vladna odredba o popisu hiš in prebivalcev naslovljena na upravitelja Steinbergerja, je tem bolj zanimivo, da je bil njemu osebno, in sicer kot deželskosodnemu upravitelju, med letoma 1719 in 1725 namenjen en sam ukaz, izdan maja 1725.

hotel Ormožane prepričati v upravičenost svojega početja. Prav zato v prvem popisu iz previdnosti ni navedena letnica, temveč zgolj datuma izdaje in odposlanja odredbe. Če bi se skliceval na kakšno starejšo odredbo izpred več let, bi moralo biti že zaradi potrebe po nedvoumnem razlikovanju s časom nastanka popisa navedeno še leto. Tudi cilji popisovanja – tega v svojem času in našem prostoru enkratnega pojava – ostajajo predmet ugibanj. Naročnik, kot vse kaže lastnik gospostva Ormož ali pa kar upravitelj Steinberger sam, je bržčas hotel dobiti pregled nad tem, koliko oseb biva v mestecu z ormoškimi gospostvom kot mestnim gospodom in od kod posamezni Ormožani izvirajo.

Naslednje vprašanje zadeva različno intenzivnost obeh popisov. Prvi, po času nastanka ga bomo imenovali popis iz leta 1723, pomenljivo beleži le krajevni izvor poslov in gostačev, ne pa tudi gospodarjev in njihovih družinskih članov. Nadalje niti pri enem gospodarju ne navaja imen žene in otrok, temveč le zetov, in je vrhu tega v primerjavi s Steinbergerjevim popolnejšim popisom iz julija 1724 skoraj za tretjino krajši, saj popisuje samo 49 enot. V njem manjkajo stanovalci vseh javnih zgradb (župnišča, samostana, šole, mežnarije), družine »uradnikov« (gospoščinskega upravitelja, mestnega sodnika in pisarja), hiše nemestnih podanikov, tj. podložnikov križniškega gospostva Muretinci, ter brez jasnega razloga tudi po nekaj hiš v vseh treh delih Ormoža, zlasti v obeh predmestjih.

Prav pomanjkljivosti prvega popisa, sestavo katerega je gospoščinski upravitelj Steinberger očitno naložil mestnemu pisarju, a nato z rezultatom ni bil zadovoljen, so, kot vse kaže, dale povod za nastanek drugega, natančnejšega seznama, tokrat izpod peresa gospoščinskega upravitelja samega. Popis z datumom 16. julij 1724 vsebuje namreč tudi vse v prvem popisu manjka-joče družine, skupaj 68 enot, vse pri starših živeče odrasle otroke ter veliko več podatkov o krajevnem izvoru oseb, kar v prvem popisu v celoti pogrešamo pri sloju gospodarjev. Spričo lastnega položaja in funkcije je Steinberger izpustil le samega sebe in je tako pregled stanovalcev »upraviteljeve hiše« (*In Verwalterischen Hausß*), zadnje v popisu, začel pri svoji ženi, ki je bila po davčnih knjigah tudi dejanska lastnica hiše.

Prav krajevni izvor mestnega prebivalstva po tem popisu bo osrednji predmet naše obravnave. Skupaj z imenskim fondom Ormožanov predstavlja namreč tudi osnovo za ugotavljanje et-

nično-jezikovne podobe mesteca, vse to za čas in po metodi, ki jo je moč uporabiti le na tem enkratnem viru. Popis sam je sicer že pritegnil pozornost raziskovalcev ormoške preteklosti, vendar je bil uporabljen v drugačnem kontekstu in samo za ožje – obzidano mesto.²⁹

Končno se zastavlja še vprašanje, kako se je mogel Steinbergerjev popis znajti v mestnem arhivu, ko pa je vendar nastal za potrebe ormoškega gospostva. Da je mesto hranilo prvi popis iz leta 1723, je razumljivo, saj naj bi ga domnevno sestavil mestni pisar Selanik. Popis gosposčinskega upravitelja, ki ima vse značilnosti neuradnega, naknadno popravljanega dokumenta, pa nasprotno nikakor ni mogel priti v mestne roke takoj po nastanku, denimo kot prepis izvirnika. Kot vse kaže, se odgovor skriva v dejstvu, da je Steinberger pozneje, med letoma 1741 in 1746, opravljal službo mestnega pisarja,³⁰ potem ko je bil – kot je ob kandidaturi za mesto pisarja zapisal sam – kar 24 let ormoški gosposčinski upravitelj.³¹ Če ne prej, je torej popis prebivalcev najpozneje v času Steinbergerjeve pisarske službe priromal iz gosposčinskega ali iz njegovega zasebnega arhiva med odložene spise ormoške mestne pisarne, kar ga je rešilo skoraj zanesljivega uničenja in iztrgalo pozabi.

²⁹ G. Fournier – M. Hernja Masten, *Hiše*, str. 79–136.

³⁰ Sodeč po Steinbergerjevi pisavi v mestnih sodnih zapisnikih je pisarsko službo nastopil med 10. januarjem in 6. februarjem 1741, njegov zadnji vpis nosi datum 8. januar 1746, natanko leto dni pozneje, 8. januarja 1747, pa v vlogi pisarja nastopa že Matija Jožef Mernig (ZAP, Zemljiška knjiga – stara vrsta, št. 299, sign. 5705, protokol o zadevah, ki jih je obravnaval magistrat kot sodna instanca, volitve sodnika, objezda pomerija itd. 1721–1762, s. p.).

³¹ ZAP, AMO, šk. 7, fasc. 5b, mapa 14b, Uradna navodila in odloki 1584–1849, pag. 115 (Steinbergerjeva nedatirana prošnja za sprejem v službo mestnega pisarja).

II. POSESTNO-DEMOGRAFSKA PODOBA MESTA

Kakor pri mestih nasploh moramo tudi pri Ormožu razlikovati med mestno naselbino kot takšno in pravnim pojmovanjem mesta. V večini mestnih naselbin, praviloma sestavljenih iz obzidanega mesta in mlajših predmestij, pod mestne organe niso sodila čisto vsa zemljišča, ampak so mestno ozemlje prekinjale enklave drugih zemljiških gospodov. Kot bomo videli, so se prvotni ormoški urbani naselbini, zamejeni z nekoliko zaobljenim obzidjem v osnovi pravokotne oblike, v 16. stoletju zunaj mestnih vrat pridružili novi domovi in sčasoma oblikovali dve predmestji: Zgornje ali Ptujsko ter prav majhno Spodnje ali Ogrsko, h kateremu v širšem smislu prištevamo tudi domove Ormožanov, raztresene po bližnjih zaselkih.³² Na vzhodni strani je v neposredni bližini mesta, onstran grajskega jarka, stal še ormoški grad,³³ ki ga sami Ormožani v obravnavani dobi niso šteli k mestu, čeprav je od oštevilčenja hiš leta 1770 dalje nosil hišno številko Ormož 1.³⁴

Nasprotno so bile v mestno naselbino organsko vključene enklave drugih gospodov, med njimi tudi ormoškega gospostva. Znotraj mestnega obzidja, in to v severnem delu ožjega mesta, je največjo enklavo že od nastanka mesta predstavljala velikonedeljska podružnična, poznejša župnijska cerkev sv. Jakoba z župniščem.³⁵ Na prelomu iz 15. v 16. stoletje se jima je pridružil

³² Takšno pojmovanje Ogrskega predmestja (*Hungarn Vorstadt*), vendar brez Dobrave, ponujajo protipožarni popisi 1798–1800 (ZAP, AMO, šk. 29, mapa 49, Javna varnost, pag. 88, 131, 163).

³³ Ormoški grad je bil eno mlajših podravskega fevdalnih selišč. Šele leta 1276 je namreč novoizvoljeni nemški kralj Rudolf Habsburški dovolil Frideriku Ptujskemu, da na ogrski meji ob vasi Holermus postavi grad. V neposredni bližini gradu je (iz vasi) naglo zrasel ormoški trg, prvič omenjen 1293 (*in foro Holrmus*), ki je nato leta 1331 od gospodov Ptujskih dobil mestne pravice in svoboščine Ptujca. – Prim. A. Klasinc, Ormož, str. 62; H. Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 81.

³⁴ Prvo oštevilčenje hiš in oblikovanje naselij, t. i. števnih oddelkov, ki so ga v vseh notranjeavstrijskih deželah izpeljali hkrati, je bilo v Ormožu, kot priča krstna matična knjiga, izvedeno pred 27. julijem 1770 (ŠAM, Matične knjige, Župnija Ormož, R 1734–1782).

³⁵ Ni potrjeno, da bi imel Ormož lastno župnijo že ob podelitvi mestnih pravic leta 1331. Vsekakor pa je tedaj stala gotška cerkev sv. Jakoba, o čemer pričata dva gradbeniška napisa iz leta 1271. (Vikariatna) župnija je neposredno izpričana leta 1376, ko se hkrati omenjata župnijska cerkev in župnik (Norbert Weiss, *Das Städtewesen der ehemaligen Untersteiermark im Mittelalter. Vergleichende Analyse von Quellen zur Rechts-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte* (Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, XLVI. Band), Graz 2002 (odslej N. Weiss, *Das Städtewesen*), str. 182; Quellen auf CD: 1376 III. 25., s. l.).

novozgrajeni frančiškanski samostan na jugozahodnem koncu mesta,³⁶ šele v drugi polovici 18. stoletja pa špitalska hiša gosposčinskega ubožnega špitala na tleh ormoškega gospostva.³⁷ V samem mestu in v obeh predmestjih je na tleh križniškega gospostva (komende) Muretinci najpozneje sredi 17. stoletja, najbrž pa že veliko prej zraslo nekaj kajžarskih domov.³⁸ In končno je poseben pravni položaj vsaj nekaj časa uživala tudi večja hiša na jugovzhodnem koncu glavnega trga (h. št. 4). Njeni lastniki so si namreč zanjo v 18. stoletju bolj ali manj uspešno lastili pravice »svobodniškega dvorca«, ki naj bi bil kot tak izvzet iz jurisdikcije mestnih organov in ormoškega mestnega ozemlja.³⁹

³⁶ Ormoški frančiškanski samostan, zasnovan leta 1493 in posvečen 1504, je bil ustanova Jakoba, prvega ormoškega gospoda iz rodbine Szekely (Zeckel). Samostan je leta 1786 ukinil Jožef II., deset let pozneje (1796) je bil že porušen, kmalu po letu 1798, ko so bili njegovi ostanki z vrtom in cerkvijo prodani v zasebne roke, pa so podrli še samostansko cerkev (prim. p. Marjan Vogrin, Samostan manjših bratov observantov v Ormožu, v: *Ormož skozi stoletja IV*, Ormož 1993 (odslej M. Vogrin, Samostan), str. 10, 12).

³⁷ Necitirane navedbe P. Klasinca, da naj bi špital obstajal ali bil vsaj v ustanavljanju že v prvi polovici 15. stoletja (Peter Klasinc, Ubožni špital v Ormožu, v: *Ormož skozi stoletja*, Maribor 1973, str. 153), so povzeli tudi drugi, vendar niso potrjene z znanimi in objavljenimi viri (prim. Pavle Blaznik, *Historična topografija Slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500* (Historična topografija Slovenije II), 2 N-Ž, Maribor 1988, str. 33–35; N. Weiss, *Das Städtewesen*, Quellen auf CD). Poznejši špital je v 16. stoletju ustanovil Luka Szekely (Zeckel), ki ustanovo omenja v svoji oporoki iz leta 1573. Prva gradnja špitalske hiše se je začela pred letom 1635, ne da bi bila stavba zgrajena. Nato pa rodbina Pethe še naprej ni spoštovala določil ustanoviteljeve oporoke, tako da hiše za oskrbovance niso zgradili vsaj še do leta 1755 (P. Klasinc, Ubožni špital, str. 153–155; prim. tudi A. Klasinc, Ormož, str. 70). V 17. stoletju naj bi na tem mestu stala nizka, s slamo krita hiša, ki jo je pozneje zamenjala enonadstropnica (G. Fournier – M. Hernja Masten, *Hiše*, str. 133). Špitalska stavba za oskrbovance je morala biti dograjena ali vsaj načrtovana pred hišnim oštevilčenjem leta 1770, saj se njena h. št. 39 sklada z vrstnim redom hiš. Gosposčinska špitalska hiša kot takšna je sicer prvič izpričana v jožefinskem katastru leta 1787: Spittal Hauß der Herrschaft Fridau gehörig, No. 39 (AS, Jožefinski kataster za Štajersko, Okrajna gosposčina Ormož, št. 2, Ormož–mesto).

³⁸ Gospostvo Muretinci je postalo last križniške komende Velika Nedelja leta 1652. Posestno podobo tega gospostva poznamo sicer od leta 1660 dalje, vendar iz Klasinčeve obravnave davčnih registrov in urbarjev iz let 1660, 1702 in 1723 ni razvidno, da bi imela muretinska komenda tedaj tudi podložnike v samem Ormožu in njegovih predmestjih (A. Klasinc, *Gradivo*, str. 114–116). Dejansko so Muretinci že po urbarju iz leta 1660 premgli v ožjem mestu dva kupnopravna oštata (*Kbaüf Rechter In der Statt Fridaw*), oba v lasti istega posestnika, v predmestju (*In der Vorstatt daselbst*) pa še šest podložnikov z osmimi oštati (ZAP, Fotokseroteka (odslej FKS), šk. 46, št. 47, davčni register za podložnike imenja Gajovci in Muretinci 1660, pag. 21–23). Mlajši urbar iz leta 1723 nasprotno ne razlikuje med mestom in predmestjem, ampak v Ormožu kot takem navaja osem »Unterthanen und Kauffrechter«, od katerih so trije posedovali po eno hišo in eden dve, skupaj pet domov (prav tam, šk. 47, št. 48, urbar za komendo Muretinci 1723, pag. 107–108). V popisu prebivalcev 1724 je kot muretinski želar označen le eden od štirih hišarjev, znanih iz urbarja, pri dveh drugih takšno oznako pogrešamo, četrtega pa je očitno medtem že zamenjal novi gospodar, v popisu izrecno imenovan muretinski podružnik.

³⁹ O tej posesti gl. Gerald Gänser, Tako imenovani »Tanzhoferjev frajovž« v Ormožu, v: *Ormož skozi stoletja II*, Ormož 1983 (odslej G. Gänser, Tako imenovani), str. 163–168. V članku je sicer več lokacijskih nedorečenosti in nedoslednosti, med drugim sta pomešani urbarska in hišna številka. O sami hiši prim. tudi G. Fournier – M. Hernja Masten, *Hiše*, str. 88–89. – Ormoško mesto je nazadnje s pisnimi dokazili ubranilo svojo pravico prve instance nad to posestjo, ki jo je tudi sicer ves čas spora vodilo v svojih davčnih knjigah (ZAP, AMO, šk. 10, davčna knjiga 1708–1725, fol. 55; šk. 11, davčna knjiga 1727–1737, fol. 64; šk. 12, davčna knjiga 1738–1749, fol. 349; šk. 13, davčna knjiga 1750–1766, fol. 108; prav tam, davčna knjiga 1765–1786, fol. 197; šk. 14, davčna knjiga 1787–ok. 1805, No. 3).

Pri Ormožu se nadalje zastavlja vprašanje, kje se začenja in kje končuje sama mestna naselbina zunaj obzidja. Če je Zgornje ali Ptujsko predmestje predstavljalo dokaj sklenjeno vrsto domov od pristaniške čuvajniške hišice na Lenti do zahodnih – zgornjih mestnih vrat, to ni veljalo za predmestne domove severno in severovzhodno od obzidja. Precej bolj raztresena skupinica hiš je tu sestavljala t. i. Spodnje ali Ogrsko predmestje, nato pa so znotraj mestnega pomirja med podložniškimi domovi drugih gospodov razpršeno stali še domovi kakih desetih kmečkih podanikov ormoškega mesta. Zanimivo je, da so, kot pričata popis prebivalstva 1724 in terezijanski popis hiš 1754,⁴⁰ nekateri od teh tudi »naselbinsko« sodili k mestu, drugi pa ne. Kriterija, katera od teh hiš je del mesta in katera zgolj mestu podsoden podložniški dom, ni predstavljala oddaljenost od obzidanega mesta, temveč pravni status posestnikov. Kot sestavni del mesta so namreč obravnavali tiste oddaljene hiše, katerih gospodarji so bili sprejeti med polnopravne meščane oziroma so morda izvirali iz mesta in so se na tej zunanji posesti naselili že kot ormoški meščani.⁴¹ Takih »zunanjih Ormožanov« je bilo sredi 18. stoletja šest, živeli pa so pri Pavlovcih, na Hardeku in na Dobravi, razloženem naselju, kjer je večina mestnih podanikov v virih obravnavana zgolj kot mestni podložniki: želarji ali kajžarji.⁴²

Dodatne težave pri ugotavljanju in lociranju ormoških domov predstavlja dejstvo, da niso pred nastankom protipožarnih popisov iz let 1798–1800⁴³ v nobenem viru popisane prav vse ormoške hiše. Njihove natančne lokacije odkrivajo šele t. i. ledinska karta ormoškega okraja iz leta 1801⁴⁴ in mape treh katastr-

⁴⁰ ZAP, AMO, šk. 1, fasc. 3, mapa 7, Ljudsko štetje 18. stol., 16. 7. 1724. – StLA, Laa Antiquum, Volkszählung 1754, Sch. 36, Heft 60, No. 37 (Herrschaft Friedau); Sch. 37, Heft 61, No. 123 (Commenda Meretinnen). – Lociranje posestnikov in ugotavljanje, kaj »naselbinsko« sodi k Ormožu, omogočajo mestne davčne knjige tega časa (gl. op. 7).

⁴¹ Terezijanski kataster posestnike vseh treh delov Ormoža in zaselkov, ki »naselbinsko« sodijo k mestu, v podnaslovu naslavlja kot »Bürger«, ostalo posest pa kot »Der gemainen Statt Fridau angehörige Grundstükke« (StLA, Theresianischer Kataster, St. u. M., No. 1, 20. 3. 1749, 28. 3. 1749).

⁴² V terezijanskem popisu hiš iz leta 1754 jih je šest in so navedeni pri mestu kot zadnji: št. 60–61 – oba iz Pavlovcev, 62–63 – oba s Hardeka in 64–65 – oba z Dobrave. Popis se nato nadaljuje s podnaslovom »Dorf Dobrava zur Stadt Fridau gehörig«, tu pa so popisani: en tričetrtinski kmet, devet kajžarjev in en mlinar, skupaj 11 hiš.

⁴³ Gre za tri popise, nastale v letih 1798, 1799 in 1800 (ZAP, AMO, šk. 29, mapa 49, Javna varnost, pag. 95–102, 126–131, 162–169).

⁴⁴ ZAP, Fototeka, št. 183/23. – O obliki in vsebini karte gl. Viktor Skrabar, Stara ledinska karta v ormoškem gradu, v: ČZN 30 (1935), str. 30–44.

skih občin v franciscejskem katastru iz leta 1824.⁴⁵ Razpoložljivi popisi posesti in posestnikov do tega časa so namreč nastali pod različnimi vidiki, največkrat pri zemljiškem gospodu kot pregledi nad podaniki in njihovimi obveznostmi (mestne davčne knjige in urbarji). Vse posestnike na območju mesta in okolice, ne glede na pripadnost zemljiškim gospodom, bi sicer načeloma moral zajeti jožefinski kataster (1787–1789), ki je prvi med katastri zasnovan na teritorialnem načelu, vendar predmet njegove obravnave ni hiša kot taka, temveč donos od zemljišč, zato v njem določene hiše – tiste brez ohišnice – razumljivo manjkajo. Neposredno na hiše in ne na obdavčence ali posest se v 18. stoletju nanaša en sam vir, tj. popis hiš iz leta 1754, sicer sestavni del terezijanskega ljudskega štetja za Štajersko. Tudi tu ne gre za popis na teritorialni osnovi, temveč glede na pripadnost hiš različnim zemljiškim gospodom. Ormož tako pokriva več fasij, odvisno od tega, pod katero zemljiško gosposko je posamezna hiša sodila (mesto Ormož, gospostvo Muretinci, deželni svobodnik Pleschnigg), pri tem pa niso, enako kot v drugih mestih, upoštevane zgradbe s posebnim statusom: gradovi, župnišča, samostani, rotovži, špitali, mitnice idr.⁴⁶

Tako je popolnemu pregledu nad hišami zopet najbližji popis prebivalstva iz leta 1724. Čeprav za posamezne popisne enote ni eksplicitno rečeno, da gre za hiše, to potrjuje sočasna mestna davčna knjiga 1708–1725, v samem popisu pa je v dveh primerih hiša (*Haus*) tudi izrecno navedena. Popis je razdeljen na 68 popisnih enot in upošteva prav vsa zasebna domovanja v mestu, ne glede na njihovo podsodnost.⁴⁷ Pri tistih domovih, ki sodijo pod mestne organe, velja pripadnost mestu za samoumevno in ni posebej navedena. Nasprotno je posebnost v odnosu do vseh drugih domov poudarjena z navedbo pravnega položaja dveh muretinskih podložnikov (muretinski

⁴⁵ AS, Franciscejski kataster za Štajersko, št. 606, k. o. Ormož; št. 272, k. o. Hardek; št. 628, k. o. Pavlovci.

⁴⁶ Za Ormož je seznam hišarjev objavil Jože Curk, Oris Ormoža in Središča v fasijskem popisu iz leta 1754, v: *Ormož skozi stoletja III*, Ormož 1988 (odslej J. Curk, Oris), str. 74–75, vendar je upošteval le fasijo ormoškega gospostva, prezrl pa fasije drugih dveh zemljiških gospodov s posestjo na mestnih tleh: svobodnika Pleschnigga in komende Muretinci.

⁴⁷ Vsa domovanja iz popisa – izjema so muretinski podložniki in javne zgradbe (pristaniška hišica, samostan, šola in župniščni kompleks) – najdemo v sočasni mestni davčni knjigi 1708–1725 (ZAP, AMO, šk. 10). V njej je še pet enot, ki jih popis prebivalcev zaradi nenaseljenosti ne upošteva: dve pogorišči, ena razpadajoča hiša, s sosedno hišo združeno izpraznjeno zemljišče ter hiša Andreja Armlerja, ki je opustela zadnja (družina njenega lastnika je še navedena v popisu prebivalcev konec leta 1723, v popisu iz julija 1724 pa nič več).

želar oz. podružnik). Primerjava s sočasnimi in mlajšimi viri je pokazala, da sta izpuščena le dva domova v ožjem mestu – župnišče in frančiškanski samostan – oba prej zaradi svoje posebne namembnosti in pravnega položaja stanovalcev kakor zaradi lokacije na tleh drugih gospodov. Podobno je z rotovžem,⁴⁸ ki je v popisu izostal pač zato, ker v njem ni nihče stalno prebival. Če torej seštejemo popisane in obe nepopisani stanovanjski zgradbi – župnišče in samostan – jih je bilo leta 1724 skupaj 70. Sočasna mestna davčna knjiga omogoča tudi njihovo natančnejše lociranje: 43 hiš je stalo v obzidanem mestu, 19 v Ptujskem in 8 v Ogrskem predmestju skupaj z okoliškimi zaselki Hardekom, Pavlovci in Dobravo.

V naslednji preglednici podajamo število hiš v sedmih časovnih izsekih, za katere imamo na voljo (kolikor toliko) celovit pregled domov. Prvi je popis prebivalcev iz leta 1724,⁴⁹ drugi terezijanski kataster 1749,⁵⁰ nato terezijansko štetje hiš 1754,⁵¹ za leto 1787 jožefinski kataster,⁵² kombiniran z mestno davčno knjigo,⁵³ in kot zadnji iz 18. stoletja protipožarni popis hiš leta 1798.⁵⁴ Sledita še franciscejski kataster iz leta 1825⁵⁵ in župnijski status animarum 1843–1846,⁵⁶ vendar iz njiju ni več razvidno, katere primestne domove so Ormožani prištevali k mestu in katerih ne. Zunaj nekoč obzidanega mesta se je na-

⁴⁸ Ormoški rotovž na glavnem trgu je bil že leta 1570 kamnita stavba sredi tedaj večinoma še lesenega mesta. Stavbo je omenjenega leta prodal mestu ormoški graščak Luka Szekely (Zeckel), in to z namenom, da jo bodo Ormožani uporabljali za mestno hišo (A. Klasinc, Ormož, str. 70).

⁴⁹ Gl. op. 15.

⁵⁰ Gl. op. 41.

⁵¹ StLA, Laa Antiquum, Volkszählung 1754, Sch. 36, Heft 60, No. 37 (Herrschaft Friedau), No. 39 (J. J. Pleschnigg); Sch. 37, Heft 61, No. 123 (Commenda Meretinzen).

⁵² AS, Jožefinski kataster za Štajersko, Okrajna gosposočina Ormož, št. 2, Ormož – mesto. – Jožefinski kataster za Ormož ni datiran (razen subreparticijskega izvlečka z dne 14. 9. 1789), zato je letnica 1787, ki jo praviloma srečamo pri drugih mestih, v ormoškem primeru arbitrarna. Natančno datiranje je namreč kočljivo. Glede na podatek, da je Valentin Breznik (Mesto, h. št. 46) umrl že 3. aprila 1786 (G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 128) in da je v davčni knjigi 1787–ok. 1805 kot posestnica navedena njegova vdova Ana Marija, bi kataster torej moral nastati najpozneje spomladi 1786, toda na drugi strani je v katastru navedeni Johann Hann (Mesto, h. št. 22) kupil hišo šele med 20. junijem 1788 in 21. majem 1789 (prim. prav tam, str. 101 in 106).

⁵³ Tiste hišne številke, ki jih v jožefinskem katastru ni, so povzete po sočasni mestni davčni knjigi 1787–ok. 1805 (ZAP, AMO, šk. 14).

⁵⁴ ZAP, AMO, šk. 29, mapa 49, Javna varnost, pag. 163–169.

⁵⁵ AS, Franciscejski kataster za Štajersko, št. 606, k. o. Ormož, mapa iz 1824, zapisnik stavbnih parcel, 1. 3. 1825; št. 272, k. o. Hardek, mapa iz 1824, zapisnik stavbnih parcel, 15. 4. 1825; št. 628, k. o. Pavlovci, mapa iz 1824, zapisnik stavbnih parcel, 30. 5. 1825.

⁵⁶ Župnijski arhiv Ormož, Seelenstands Protocoll [1843–1846].

mreč medtem dodobra zabrisala nekdanja meja med mestnim in nemestnim ozemljem. Ker so kot predmestji začeli obravnavati celotna naselbinska sklopa onstran obojih nekdanjih mestnih vrat in ne več samo tamkajšnje mestu podsodne domove, sta se predmestji lahko statistično nekoliko povečali tudi na račun dotlej nevklučenih hiš, ki niso nikoli spadale pod mestne organe. V preglednici razlikujemo med številom zasebnih stanovanjskih hiš in številom vseh stanovanjskih zgradb, vključno z javnimi (v oklepaju), vendar vsakokrat brez rotovža, ki ni bil namenjen stanovanju, in brez gradu zunaj mesta.⁵⁷ Natančnejši poimenski prikaz gospodarjev domov 1724–1846 je tabelarično predstavljen v prilogi št. 1.⁵⁸

Za čas med 1724 in 1798 priča preglednica o zelo stabilnem številu hiš. Nekaj nihanj je v ožjem mestu, kjer se ta ali ona hiša opusti in se na t. i. pogorišču pozneje pojavi nova, tu in tam pa v mestu in predmestjih kakšna stavba spremeni namembnost iz javne v zasebno. Za ožje mesto velja enaka ugotovitev tudi za polstoletno obdobje 1798–1846, v katerem se obe predmestji, nasprotno, povečata, še posebej Zgornje. Na splošno moremo

⁵⁷ Rotovž se v obravnavanih popisih prvič pojavi šele v jožefinskem katastru leta 1787 (njegovi stanovalci šele v knjigi status animarum 1843–1846), enako tudi hiša mestnega sluga, ki se morda skriva v omembi iz leta 1760, kolikor ne gre kar za rotovž sam; leta 1760 je namreč vizitacija ormoške župnije ugotovila, da cerkovnik – učitelj stanuje v magistratni hiši, ki jo magistrat tudi vzdržuje: »Habitat in domo magistratuali, quam etiam magistratus conservat ...« (J. Mlinarič, *Župnije*, str. 217). – Leta 1724 so bile javne naslednje stavbe: v Zgornjem predmestju hišica pristaniškega čuvaja ter v mestu c. kr. solni urad, šola, župnišče in frančiškanski samostan; od teh je v popisu posredno izpričana hišica v pristanišču, od mestnih je neposredno navedena le prva, drugi dve posredno (»šolmošter« in mežnar), samostan pa ni upoštevan. Leta 1749 so javne iste zgradbe, pri čemer sta neposredno izpričana solni urad in šola (Schuelhauß) ter prvič posredno tudi mežnarija (N. Khürchenprobst); ta ni na mestnih tleh, ni pa razvidno, ali je fizično združena z župniščem ali ne. Leta 1754 gre prav tako za iste stavbe, vendar se pristaniška hišica in solni urad najbrž skrivata za imenom zasebnika. Leta 1787, ko so hiše prvič oštevilčene, beležimo nekaj sprememb: prvič sta izpričani hiša mestnega sluga in špitalska hiša, samostan je bil medtem podržavljen in je v tovrstnih virih sploh prvič izrecno imenovan, šola pa je postala zasebna hiša, tako da je javnih stanovanjskih zgradb šest. Leta 1798, ko imamo prvič v istem viru popoln pregled nad vsemi hišami in hišnimi številkami, je javnih prav tako šest hiš: v Zgornjem predmestju je poleg pristaniške, ki se skriva pod imenom stanovalca, takšna na novo privatna mitnica ormoškega gospostva, v mestu meščanska vojašnica, solni urad, špital in župnišče. Hiša mestnega sluga je medtem prešla v zasebne roke, podržavljeni samostan pa so porušili in njegovo h. št. 15 prenesli na sosedno novozgrajeno hišo. Nekoliko drugačno stanje beleži franciscejski kataster leta 1825: v mestu so v javni lasti solni urad, župnišče in nova šola (še brez h. št.), špital pa se skriva pod imenom zasebnika. V Zgornjem predmestju je pristaniška hišica medtem prešla v zasenbe roke, zrasla pa je nova c. kr. mitnica. V letih 1843–46 je javnih stavb še vedno pet: v mestu župnišče, šola in špital ter mejni carinski urad namesto nekdanjega solnega. Podobno je c. kr. mitnica v Zgornjem predmestju medtem postala gosposočinska.

⁵⁸ Pri identificiranju posameznih hiš so bile poleg mestnih davčnih knjig v največjo pomoč hišne številke, uvedene leta 1770; naknadno so jih namreč vnesli tudi v nekatere starejše mestne davčne knjige. V nespremenjenem zaporedju so se številke obdržale do nastanka franciscejskega katastra (1824/5), s pomočjo katerega je posest končno moč locirati na terenu. V pomoč pri lociranju so bile tudi dosedanje obravnave mestne preteklosti in topografije, zlasti G. Fournier – M. Hernja Masten, *Hiše*, str. 86–134.

ugotoviti, da je rast ormoškega mesta s predmestji vse do konca 18. stoletja zelo počasna, mestni areal doživi nato opazno širitev predmestij, potem pa se fizična rast Ormoža po sredi 19. stoletja spet upočasni. Ormož je tako tipičen primer miniaturnega mesta, ki ni do konca obravnavane dobe nikoli premogel niti 100 hiš, od tega v ožjem, obzidanem mestu komaj do 50. Pred 19. stoletjem tudi ni imel več kot 500 prebivalcev, kolikor je v predindustrijski dobi znašala meja med miniaturnimi in majhnimi mesti.⁵⁹

Preglednica 1: Število stanovanjskih hiš mesta Ormož v obdobju 1724–1846

Mestni predel/ leto	1724	1749	1754 ⁶⁰	1787	1798	1825	1843–46
Mesto znotraj obzidja	39 (43)	41 (45)	41 (45)	42 (47)	42 (46)	43 (46)	45 (49)
Ptujsko predmestje	18 (19)	18 (19)	18 (19)	20 (21)	19 (21)	23 (24)	28 (29)
Ogrsko predmestje	5 (5)	5 (5)	5 (5)	6 (6)	7 (7)	10 (10)	9 (9)
Ormož brez zaselkov	62 (67)	64 (69)	64 (69)	68 (74)	68 (74)	76 (80)	82 (87)
Hardek	2	2	2	2	2	3	3
Pri Pavlovcih	1	2	2	2	2	3	3
Dobrava	–	2	2	2	–	–	–
Skupaj	65 (70)	70 (75)	70 (75)	74 (80)	72 (78)	82 (86)	88 (93)

⁵⁹ Med majhna mesta (500–2.000 prebivalcev) so se na tleh današnje Slovenije uvrščala tudi vsa za naše razmere »velika« mesta. Edino Ljubljana z nekaj tisoč prebivalci je po merilih dobe sodila že med srednje velika mesta (2.000–10.000 prebivalcev), dobra tretjina mest pa je vseskozi ostajala miniaturnih (Boris Golec, Regionalne razlike v jezikovni podobi prebivalstva slovenskih celinskih mest med 16. in 18. stoletjem, v: ZČ 57 (2003) (odslej B. Golec, Regionalne razlike), str. 23, 25).

⁶⁰ Po popisu hiš iz leta 1754 (gl. op. 51) je pod gospostvo – komendo Muretinci spadalo šest ormoških hiš, vendar popis ne specificira njihovih lokacij, temveč jih uvršča v krajevno enoto »Fridau«. Pet let starejši terezijanski kataster (gl. op. 41) odkriva leta 1749 v fasiji za ormoško gospostvo tri muretinske podložnike, ki so kot tuji podaniki navedeni brez urbarskih števil: po eden v mestu in v obeh predmestjih. Isti trije so tudi v popisu hiš za gospostvo Muretinci, preostali trije pa ostanejo nerazporejeni. Zdi se, da so domovi slednjih treh nastali šele po letu 1749 in da so kmalu po 1754 tudi izginili, saj pozna muretinski urbar iz leta 1745 v Ormožu (*Kaufrechter zu Fridau*) le štiri posestnike, od katerih ima eden samo zemljišča, kar torej znese natanko tri hišarje (ZAP, FKS, šk. 47, št. 49, urbar Muretinci 1745, fol. 32v–33v). Glede na poklicno oznako potencialnih »novih« hišarjev (dva z oznako »Inwohner in tretjinski mlinar) pa je še verjetnejša razlaga, da so ti trije skromni domovi stali raztreseni okoli Ormoža, ki je v popisu iz leta 1754 obravnavan kot (širša) krajevna enota (Fridau) in ne kot mesto s predmestji. Tako je denimo za mlin, naveden v urbarju iz 1723 pod krajevno enoto Ormož, v istem viru izpričano, da leži v Pušencih, pol ure od Ormoža (ZAP, Fotokseroteka (FKS), šk. 47, št. 48, urbar za komendo Muretinci 1723, pag. 107–108).

Po velikosti je Ormož vseskozi ostajal na repu slovenskoštajerskih mest in bil obenem med najmanjšimi mesti slovenskega prostora. Za 18. stoletje in za prostor Slovenske Štajerske ponuja najrelevantnejšo primerjavo velikosti in obljudenosti mest enotno zasnovano terezijansko štetje hiš iz leta 1754, ki sicer ne upošteva javnih poslopij. Največji Maribor je tedaj štel 209 hiš (243 z raztresenimi okoliškimi domovi), nazadujoči Ptuj 188, Celje 172, občutno sta zaostajala Slovenska Bistrica (127) in Slovenj Gradec (105), med miniaturna mesta pa sta se uvrščali obe obmejni mesteci: Brežice z 90 in najmanjši Ormož s pičlimi 70 domovi.⁶¹ Pri vseh so v številu hiš zajeta tudi predmestja, od mesta do mesta različne velikosti in narave, ki pa so bila proporcionalno največja ravno pri obeh najmanjših mestih – Ormožu in Brežicah; obzidano ožje mesto lahko torej pri njima označimo kot zares miniaturno.⁶²

Tudi ljudska štetja od 1770 dalje, kot jih prikazuje spodnja preglednica, Ormož trdno opredeljujejo kot najmanjše slovenskoštajersko mesto. Sumarni podatki državnih štetij pa niso vselej povsem točni. Odvisni so namreč od tega, kaj se pri posameznem štetju prišteva k mestu in kaj ne. Kot bomo videli, so pri Ormožu v letih 1810 in 1812 upoštevali samo ožje, do nedavna obzidano mesto, leta 1846 pa so mestu poleg obeh predmestij prišteli še bližnjo Dobravo. Zaradi tega se je število prebivalcev v dobrih treh desetletjih statistično povečalo za neverjetnih 125 % (s 333 na 753). Kot spričuje knjiga status animarum ormoške župnije 1843–1846, je Ormož v tem času skupaj s predmestjema dejansko štel le 597 duš, od tega ožje mesto malo nad polovico skupnega števila (306).⁶³

⁶¹ StLA, Laa Antiquum, Volkszählung 1754, Sch. 36, Heft 60: No. 37 (Herrschaft Friedau), No. 39 (Johann Jakob Pleschnigg); Sch. 37, Heft 61: No. 61 (Stadt Marburg), No. 107 (Stadtpfarrhof Marburg), No. 108 (Stadtpfarrkirche), No. 110 (Bürgerspital zu Marburg), No. 123 (Commenda Meretinzen), No. 145 (Stadt Pettau), No. 148 (Bürgerspital Pettau), No. 149–152 (Freihäuser Pettau); Sch. 39, Heft 63: No. 14 (Stadt Cilli); Sch. 40, Heft 64: No. 148 (Herrschaft Rann), No. 149 (Stadt Rann); Sch. 41, Heft 65: No. 227 (Stadt Windischfeistritz), No. 230 (Stadt Windischgraz). – Mestoma nekoliko drugačno število hiš je ugotovil J. Curk, ker ni upošteval hiš pod drugimi zemljiškimi gospodi ter nekaterih lokalnih specifičnosti (Jože Curk, Slovenska Štajerska v popisu iz leta 1754, v: *Kronika* 35 (1987), str. 4–8; isti, *Trgi in mesta na Slovenskem Štajerskem*, Maribor 1991, str. 60).

⁶² Brežice so v samem mestu štele 52 in v predmestjih 38 stanovanjskih hiš, tako kot Ormož pa so imele tudi domove podanikov po okoliških zaselkih.

⁶³ Župnijski arhiv Ormož, Seelenstands Protocoll [1843–1846].

Preglednica 2: Število prebivalcev mest Slovenske Štajerske po ljudskih štetjih 1770–1880⁶⁴

Mesto	1770	1782	1810	1812	1846	1880 ⁶⁵ (mesto + predm.)
Maribor – mesto	1.723	2.117	2.092	2.198	2.246	16.024
Ptuj	1.337	1.243 ⁶⁶	1.635	1.620	1.593	3.637
Celje	–	–	1.508	1.635	1.677	4.993 (3.876 + 1.117)
Slovenska Bistrica	–	–	630	878	1.134	1.311
Slovenj Gradec	–	–	569	698	778	990
Brežice	–	–	749	677	674	996 (865 + 131)
Ormož – mesto	193	–	–	–	–	–
Ormož – Zg. predmestje	81					
Ormož – Sp. predmestje	73					
Ormož – skupaj	347	483	333 (?)	334 (?)	753 (z Dobravo) 597 (brez) ⁶⁷	863 (476 + 387)

Po sredi 19. stoletja je mestece ob Dravi ostajalo po velikosti še naprej trdno na repu sedmih mestnih naselij Slovenske Štajerske. Rezultati ljudskega štetja iz leta 1880 sicer pričajo, da se je število Ormožanov od 1846 dvignilo za skoraj polovico (44,5 %), vendar se je Ormož po stopnji demografskega prirastka v primerjavi s tremi največjimi mesti – Mariborom, Ptujem in Celjem – le neznatno okrepil. Skupaj z Brežicami, Slovensko Bistrico in Slovenj Gradcem je ostajal v skupini majhnih mest, ki so tudi poslej beležila zelo zmerno rast prebivalstva in širitev mestnega areala.

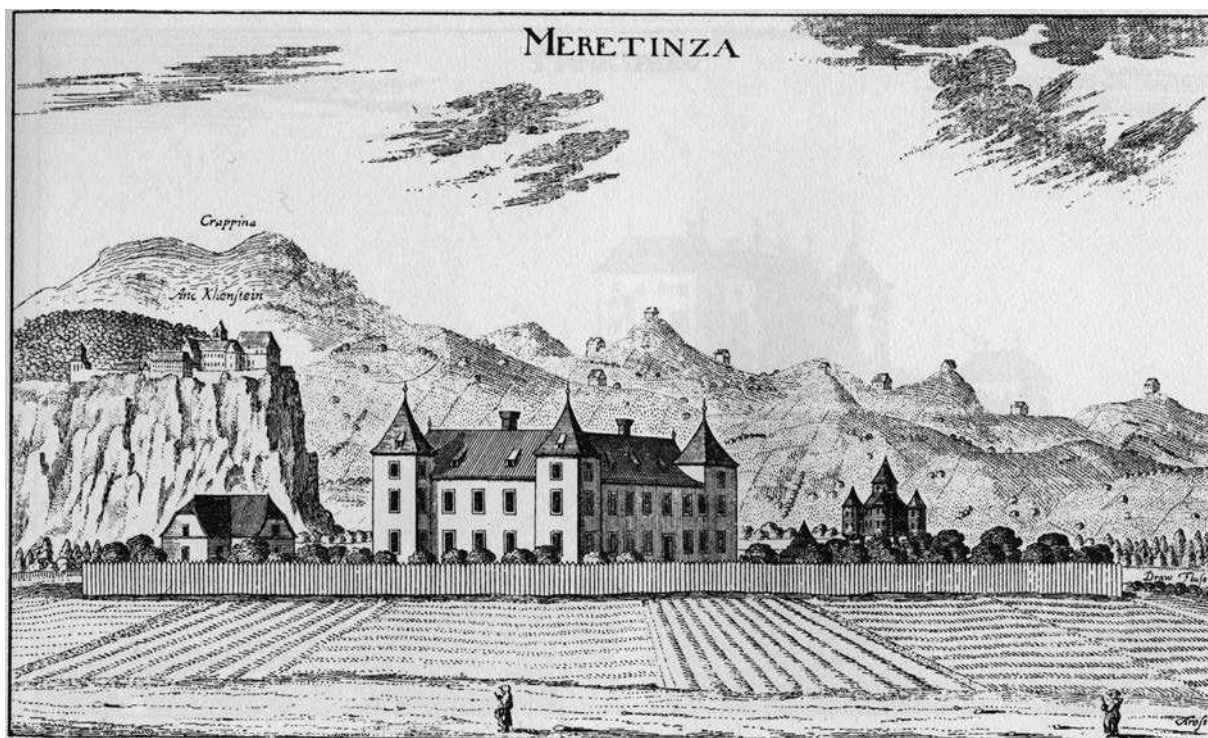
Če se ozremo v prejšnja stoletja, je bila slika demografske rasti mesta precej drugačna. Ormož namreč lahko označimo za eno tistih mest, ki se je od prve dokumentirane poseljenosti

⁶⁴ Podatki za obdobje 1770–1846 po: M. Straka, *Verwaltungsgrenzen*, str. 234, 248, 257, 268, 273, 295, 316; za leto 1880: *Special-Orts-Repertorium von Steiermark. Obširen imenik krajev na Štajerskem*, Wien 1883 (odslej *Special-Orts-Repertorium*), str. 1, 160, 185, 200, 232, 261.

⁶⁵ Upoštevano je prisotno civilno prebivalstvo brez vojakov.

⁶⁶ Skupaj z invalidi 1.936, vključno z vojsko pa kar 2.288 prebivalcev.

⁶⁷ Gl. op. 63.

Komenda Muretinca po Vischerju leta 1681 (G. M. Vischer, *Topographia Ducatus Stiriae*, Gradec 1681, reprint Ljubljana 1971, sl. št. 69)

konec srednjega veka do prve polovice 18. stoletja občutno povečalo, najprej z gradnjo novih domov znotraj obzidja, kolikor je pač dopuščal prostor, sicer pa s širjenjem obeh predmestij. Še več, Ormož je, kot je moč ugotoviti, v zgodnjem novem veku med spodnještajerskimi mesti sploh najbolj zrasel, pri čemer je prišlo do daleč največje in zelo nagle širitve v samo treh desetletjih 16. stoletja. Njegov prvi sosed in nedosegljivi konkurent Ptuj, v senci katerega ormoško mestece nikoli ni moglo prav napredovati, pa je, nasprotno, od 16. stoletja doživel ob gospodarskem tudi postopen demografski upad.⁶⁸

⁶⁸ Gl. preglednico 3 na str. 31 in graf 1 na str. 30. – Od zadnje četrtine 16. stoletja do srede 18. stoletja so se sicer proporcionalno še bolj kot Ormož povečale Brežice (z 69 na 90 domov), ki pa so imele znatno več domov od njega že v prvi polovici 16. stoletja (Boris Golec, Podoba brežiške mestne družbe do jožefinske dobe, v: *Župnija sv. Lovrenca. Ob 220-letnici župnijske cerkve* (Brežiške študije 1), Brežice 2003, str. 22). Ormož je največjo rast zabeležil med letoma 1542 in 1572. Tudi število hiš v Slovenski Bistrici naj bi se med letoma 1572 in 1754 povečalo za dve tretjini (s 75 na 127), a jih je bilo leta 1753 v mestu s predmestjem v resnici le sto (StLA, Theresianischer Kataster, Städte und Märkte, No. 2, Windisch–Feistritz Stadt, Lit. E, s. d.).

Prvi numerični vir o ormoških posestnikih zasledimo v registru vinske desetine ormoškega gospostva iz leta 1482. Četudi 32 poimensko navedenih Ormožanov predstavlja vinogradnike, je primerjava z mlajšimi viri pokazala, da so popisani domala vsi, če že ne prav vsi tedanji hišni posestniki, saj pri petih ni navedena dajatev. Mestece je v tem času še zares miniaturno, sama naselbina pa je tudi zaradi nemirnih časov (vpadov Ogrov in Turkov) omejena na prostor znotraj obzidja.⁶⁹ Tudi šestdeset let pozneje, leta 1542, ni posestno stanje skoraj nič drugačno. Imenjska cenitev popisuje 32 posestnikov z 31 hišami in mestnim kopališčem.⁷⁰ Čez trideset let, 1572, pa je Ormož, nasprotno, premogel že 51 zasebnih posestnikov in 62 ognjišč, od tega 58 v hišah in štiri na pristavah.⁷¹ Glede na prejšnje stanje se mestece z novimi domovi ni napolnilo le znotraj obzidja, temveč tudi v novonastalih predmestjih, kar so zdaj omogočale izboljšane varnostne razmere.⁷²

Naslednjih 133 let do leta 1705, ki vključujejo celotno 17. stoletje, lahko označimo kot čas najslabše dokumentiranosti posestno-demografskega stanja Ormoža. To velja zlasti za prvo polovico 17. stoletja, ko imamo na voljo zgolj dva sumarna popisa, ki pričata o razmeroma stabilni poseljenosti. Leta 1632 je telesni davek plačalo 52 Ormožanov, od tega 45 meščanov in 7 oštetarjev, pri čemer lahko v tej delitvi morda vidimo razlikovanje med mestnimi in predmestnimi gospodarji.⁷³ Podobno stanje kaže osem let mlajši popis dimnine leta 1640: 50 ognjišč in 7 kajzarjev, skupaj do 57 domov.⁷⁴ Njihovo število se je, kot vse kaže, tudi v drugi polovici 17. stoletja vrtelo med 50 in 60,

⁶⁹ StLA, A. Schaunberg, S–Sch., Urbar 1482, fol. 6–7 (Stat Fridaw). – Nepopoln seznam imen z nekaj napakami je objavil A. Klasinc, Ormož, str. 74–75.

⁷⁰ StLA, Laa Antiquum, Gülterschätzungen 1542, No. 8/91, fol. 1–5, 4. 5. 1542. – Prim. objavo popisa z določenimi nedoslednostmi v navajanju imen in priimkov: Vladimir Bračič, Ormož in njegova gosposčina leta 1542, v: *Ormož skozi stoletja*, Maribor 1973, str. 138–139.

⁷¹ StLA, Laa Antiquum, Rauchgeld 1572–1574, Nr. 286, 26. 12. 1572, fol. 2. Po eno ognjišče je imelo 45 posestnikov, po dve trije posestniki, en posestnik tri ognjišča ter dva posestnika po štiri. Za kakšno stavbo gre, je razvidno le v treh primerih, ko imata dva posestnika poleg osnovnega ognjišča (enega ali dveh) še po dve ognjišči na pristavi, en posestnik pa v kajži. Sklepati je, da so nespecificirana ognjišča vsa v hišah (57). Posebej so popisana še ognjišča v ormoškem gradu (27) in frančiškanskem samostanu (3).

⁷² Leta 1577 je obstoj predmestnih domov tudi neposredno izpričan v poravnalni pogodbi med mestom in njegovim zemljiškim gospodom (A. Klasinc, Ormož, str. 72).

⁷³ StLA, Laa Antiquum, Leibsteuer 1632, MD, Nr. 74, 30. 12. 1632.

⁷⁴ Prav tam, Rauchfanganschlag 1640/48, MD, Nr. 65, 20. 12. 1640.

vendar natančnih podatkov nimamo. Opreti se je mogoče le na seznam 62 »meščanov« v širšem smislu besede (*bürgerschaft*), nastal leta 1655 ob delitvi dveh mestnih gozdov. Glede na njihovo število ter zlasti glede na omembo pogorišča (*prandtstatt ödt*) in štirih pustot (*ödt, öder grundt*) lahko upravičeno sklepamo, da so v njem zajeti vsi hišni gospodarji. Na seznamu je 62 oseb, kar brez pustot pomeni 57 naseljenih domov,⁷⁵ torej natanko toliko kot petnajst let prej, leta 1640.

Naslednji podatki po kronološkem redu, ki se neposredno nanašajo na hiše, izvirajo šele z začetka 18. stoletja, ko je Ormož doživel verjetno najhujši pretres v celotnem obstoju mesta. Usodna plenitev in požig upornih ogrskih krucev sta februarja 1704 prizadela 43 domov,⁷⁶ nakar leto dni mlajši poimenski popis plačnikov ognjiščnega davka navaja vsega 48 imen: v 28 primerih je šlo za meščanske hiše, v 20 pa za t. i. dokupne kajzarje (*die zukhauffte kheischler*).⁷⁷ Popis ni popoln prikaz vseh domov pod jurisdikcijo mesta – omejuje ga že njegova namembnost –, saj je bilo v tri leta mlajši mestni davčni knjigi (1708) precej več obdavčencev (72 hišarjev), pri čemer ni šlo v večji meri za nova imena, torej za nedavne priseljence. Omenjena najstarejša ohranjena davčna knjiga iz leta 1708 ima v Mestu 44 posestnikov, v Ptujskem predmestju 18, v Ogrskem predmestju 4, na Hardeku 2, pri Pavlovcih 2, v Strmci enega in na Dobravi enega, ne upoš-

⁷⁵ ZAP, AMO, šk. 9, fasc. 6, mapa 16, zapisniki sej mestnega sveta 1650–1725, pag. 51–53.

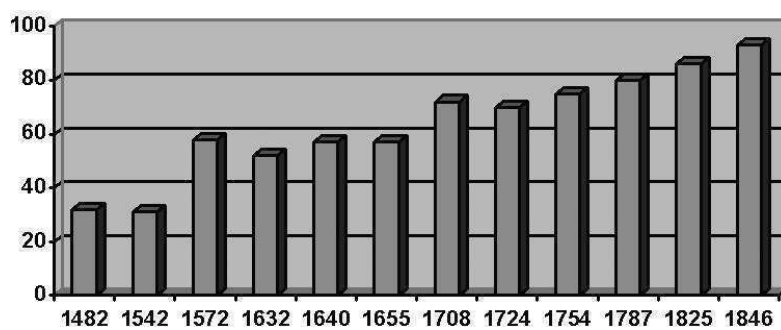
⁷⁶ ZAP, AMO, šk. 1, fasc. 3, mapa 8, pag. 400–403, 29. 7. 1707. – Na podlagi seznama škode, sestavljenega tri leta in pol po napadu, je A. Klasinc (Ormož, str. 86) je ugotavljal, da je bilo požganih 13 hiš, od tega osem v mestu in pet v predmestju, kar so za njim povzeli tudi drugi avtorji (npr. J. Curk, Oris, str. 74). Razprava G. Fournierja in M. Hernja Masten podaja za večino poškodovanih hiš v obzidanem mestu tudi lokacijo na katastrskem načrtu ter hiše deli na porušene in delno poškodovane (G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 84). Dejansko pa se zdi, da domov iz popisa skupno 43 oškodovancev ni mogoče deliti na požgane in nepožgane zgolj na podlagi podatka »požgana hiš(ic)a«. Na seznamu je namreč vsebina škode (požgana hiša idr.) zapisana le do vključno dvanajstega oškodovanca, požgana hiša je nato navedena še pri enem, pri drugem požgana zidanica, pri dobrih dveh tretjinah (29 oškodovancev) pa škoda ni specifičirana. Ta je, pomenljivo, pogosto višja od škode tistih, za katere je izrecno navedeno, da jim je hiša pogorela. Požganih domov bi moralo biti potemtakem več kot le 13. Pri tem se zastavlja še vprašanje, ali »abgebrandt« pomeni povsem pogorelo ali morda le delno uničeno hišo. Zanimivo je kratko poročilo mestnega sodnika Matije Rudolfa štajerskim deželnim stanovom, nastalo osem let po dogodku, leta 1712. Kruči naj bi po Rudolfovih besedah februarja 1704 vse hiše izropali, pogorelo pa naj bi jih »le« enajst. V naslednjih osmih letih so jih na novo postavili šest; za petimi so ostala pogorišča, bodisi ker so posestniki pomrli bodisi ker so živeli v svojih vinogradih (ZAP, FKS, šk. 67, 3/8, Kruči v Ormožu, pag. 150, kopija iz: StLA, Laa Antiquum, Militaria–Kriegsschaden). Spet tretje sodobno poročilo, dnevnik velikonedeljskega kaplana Gašperja Adlešiča, sicer navaja, kako so kruči v Ormožu izropali vse hiše, natančneje opiše škodo v gradu in župnišču, vendar nato pravi, da so napadalci poleg gospoščinskih hlevov in pristave požgali (*angezündet*) (vsega) tri hiše (StLA, Handschriften, Hs. 922 (olim 3080), fol. 2; kopije dnevnika mi je prijazno odstopila Marija Hernja Masten).

⁷⁷ StLA, Laa Antiquum, Herdsteuer 1705/9, MD 29, 29. 5. 1705.

tevaje tamkajšnje želarje, ki že ne sodijo več k mestni naselbini.⁷⁸ Stanje je tako le malenkost drugačno kot v popisu prebivalstva 1724, kar pomeni, da si je Ormož štiri leta po požaru glede poseljenosti že povsem opomogel.

Če torej povzamemo vse sporočene številke o domovih, ognjiščih, obdavčencih in hišah od zadnje četrtine 15. do srede 19. stoletja, bi bilo stanje, upošteva je odstopanja in neenotna merila, takšno, kot ga ponazarja naslednji graf.

Graf 1: Število domov, obdavčencev, ognjišč oz. hiš mesta Ormož v časovnem razponu 1482–1846

Precej verodostojno **primerjavo med mesti** Slovenske Štajerske ponuja naslednja preglednica, ki prikazuje število hiš oz. ognjišč v enotno zasnovanih popisih od 70-ih let 16. do začetka 19. stoletja. V prvih treh stolpcih so spričo narave virov navedeni samo domovi pod mestno jurisdikcijo, v četrtem (1754) pa vse hiše, vključno z maloštevilnimi podsodnimi drugim zemljiškim gospodom. Zaradi ustrežnejše primerljivosti s prejšnjimi popisi je za leto 1754 v oklepaju prikazano tudi število domov pod mestno jurisdikcijo. Razlika med obema številoma je še največja pri Brežicah in Ormožu. Zadnji stolpec (1812) je povzet po objavljenih statističnih podatkih in prav tako zajema celotno število hiš, ne glede na njihovo siceršnjo podsodnost mestu oz. drugim gosposčinam. Številka v oklepaju predstavlja tu stanovaljske stranke – gospodinjstva.

Kar zadeva **kontinuiteto rodbin in posesti** v rokah iste rodbine, je Ormož delil usodo drugih mestnih naselij širšega prostora. V mestih se je namreč prebivalstvo menjavalo izredno hitro,

⁷⁸ ZAP, AMO, šk. 10, fasc. 7, mapa 17, mestna davčna knjiga 1708–1725.

Preglednica 3: Število domov v mestih Slovenske Štajerske 1572–1812

Mesto	1572–74 (1585) ⁷⁹	1611–12 ⁸⁰	1640 ⁸¹	1754 ⁸²	1812 ⁸³ (gospodinjstva)
Maribor	204	194	187	209 (209)	233 (470)
Ptuj	226	–	največ 264	188 (183)	203 (372)
Celje	–	160	144	172 (172)	220 (330)
Sl. Gradec	–	101	88	105 (105)	119 (148)
Sl. Bistrica	75	–	58	127 (127)	134 (185)
Brežice	69		57	90 (85)	127 (157)
Ormož	58	–	57	70 (66)	50 (75) ⁸⁴

tako da je v istem mestu mogoče le redkim rodbinam slediti več kot tri rodove. Za 133-letno razdobje med popisoma ormoških posestnikov 1572 in 1705,⁸⁵ iz katerega ni na razpolago drugih poimenskih popisov kot seznam Ormožanov ob delitvi gozdov leta 1655, lahko zgolj na podlagi istovetnosti priimka za eno samo rodbino (Hervat–Horvat) sklepamo, da se je morda kontinuirano obdržala ves čas. Podobno skromna je tudi bera priimkov, ki se pojavljajo tako leta 1572 kakor 1655, ter istovetnih priimkov v popisih iz let 1655 in 1705. V prvem časovnem razponu 1572–1655 so enaki štirje: poleg Hervata, zdaj Horvata, še Valpotič in dva nemška poklicna priimka – Pfister in Weber (pri zadnjem gre leta 1655 že za pustoto). V krajšem, polstoletnem razmiku med 1655 in 1705 pa se je potencialno obdržalo devet priimkov ali približno vsak sedmi: Kikl (dvakrat), Koren, Habič, Horvat, Rajh, Vrabl, Valpotič in Zamberger ter v primeru mo-

⁷⁹ StLA, Laa Antiquum, Rauchgeld 1572–1574, Nr. 122 (Marburg), 150 (Pettau), 274 (W. Feistritz), 286 (Friedau); StLA, Innerösterreichische Hofkammer, Urbare, K 104, U 37, Urbar Rann 1585, pag. 2–10.

⁸⁰ StLA, Innerösterreichische Hofkammer, Sachabteilung, 51/3 (Cilli), 51/9 (Marburg), 51/23 (W. Graz).

⁸¹ StLA, Laa Antiquum, Rauchfanganschlag 1640/48, St. Nr. 3 (Stadt Marburg), St. Nr. 4 (Stadt Windisch Feistritz), St. Nr. 10 (Stadt Pettau), St. Nr. 20 (Stadt Cilli), St. Nr. 22 (Stadt Windischgraz), MD Nr. 65 (Herrschaft Friedau etc.), C Nr. 19 (Herrschaft Rann). – Največja razlika med številom ognjišč in hiš je na Ptuj.

⁸² Gl. op. 60 in 61.

⁸³ Carl Schmutz, *Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark* (odslej C. Schmutz, *Historisch Topographisches*), Erster Theil A–G, Gratz 1822, str. 199, 353, 415; Zweiter Theil H–M, Gratz 1822, str. 488; Dritter Theil N–Se, Gratz 1822, str. 121, 264; Vierter Theil Si–Z, Gratz 1823, str. 371.

⁸⁴ Mišljeno je samo ožje mesto brez predmestij, za celotni Ormož pa ni podatka.

⁸⁵ StLA, Laa Antiquum, Rauchgeld 1572–1574, Nr. 286, 26. 12. 1572, fol. 2; ZAP, AMO, šk. 9, fasc. 6, mapa 16, zapisniki sej mestnega sveta 1650–1725, pag. 51–53; StLA, Laa Antiquum, Herdsteuer 1705/9, MD 29, 29. 5. 1705.

rebitnega razvoja priimka v Feisster tudi Pfister. Leta 1572 je bil resda še visok delež poklicnih (potencialno nedednih) priimkov, a je diskontinuiteta do srede 17. stoletja vendarle izjemno velika. Tem bolj če pomislimo, da imamo za ugotavljanje istovetnosti rodbin vse do začetka 18. stoletja na voljo samo nezanesljivo imensko gradivo, poleg tega pa so skoraj vsi potencialno ohranjeni priimki v novejšem času v Podravju zelo pogosti (izjemi sta le Pfister in Zamberger).⁸⁶ Verjetnost, da se priimek nanaša na isto rodbino, bi bila, nasprotno, večja, če bi šlo v danih primerih za redkejšo, zlasti neslovensko priimke.⁸⁷

Za 18. stoletje je ugotovljivost posestne oz. posestno-rodbinske kontinuitete neprimerno večja. Poleg davčnih knjig in drugih popisov obstaja namreč od leta 1770 dalje tudi možnost zasledovanja posestnikov po hišnih številkah (gl. prilogo št. 1). Diskontinuiteta rodbin na isti posesti, v isti hiši se je tudi za 18. stoletje pokazala kot zelo velika. Tako se je med letoma 1724 in 1754 ista rodbina z nespremenjenim priimkom obdržala na isti hišni številki le v šestih primerih ali pri manj kot desetini zasebnih hiš. Zelo podobno stopnjo kontinuitete opažamo v obdobju 1754–1787: pri 7 hišah, ter v nekoliko daljšem časovnem razmiku (38 let) med 1787 in 1825: pri 8 hišah.⁸⁸ V 63 letih med 1724 in 1787 so se tako na isti hišni številki ohranile le štiri rodbine, pomenljivo, da vse v predmestjih, v stoletnem razponu od 1724 do 1825 pa so prav vse ormoške hiše že zamenjale priimek gospodarja, tudi če je kje šlo za genealoško kontinuiteto po ženski liniji. Podobno naglo menjavanje gospodarjev je bilo značilno za prvo polovico 19. stoletja. V slabega pol stoletja med 1798 in 1843/46 se je nespremenjen priimek na isti hišni številki obdržal le v 7 primerih: pri dveh hišah v ožjem mestu, pri štirih v Zgornjem in pri eni v Spodnjem predmestju.

Nasploh je bila posestniška diskontinuiteta pričakovano večja v ožjem – obzidanem mestu kakor v napol kajžarskih predmestjih in primestnih zaselkih, saj je te naseljevalo manj mobil-

⁸⁶ Prim. France Bezljaj (ur.), *Začasni slovar slovenskih priimkov* (odslej F. Bezljaj, *ZSSP*), Ljubljana 1974, str. 190, 208, 262, 286, 447, 501, 688. Priimkov Feisster in Zamberger v slovarju ni.

⁸⁷ Takšna sta bila po izvoru oba prej omenjena priimka, vendar Pfister–Feisster le v primeru, če se za oblikama v resnici ne skriva Fister, v ptujski okolici sicer razmeroma pogost priimek (F. Bezljaj, *ZSSP*, str. 140).

⁸⁸ Med letoma 1787 in 1825 so se na isti hišni številki obdržali naslednji priimki: v ožjem mestu Žmavc (št. 8) in Kuradi (št. 30), v Ptujskem predmestju Veršič (št. 3), Skoliber (št. 12), Kikl (št. 13), Stumpf (št. 17) in Stöckl (št. 18), na Hardeku pa Markrap (št. 12).

no in gmotno šibkejšo prebivalstvo. Od šestih rodbin, ki so se v isti hiši obdržale v tridesetletju med 1724 in 1754, je denimo le ena prebivala v mestu (Sovinjak), od sedmih istovetnih v letih 1754 in 1787 štiri (Valpotič, Zimmermann, Kuradi, Auernig), od osmih med letoma 1787 in 1825 pa spet le dve (Žmavc in Kuradi). Ožje mesto, na katero je odpadlo okoli 60 % celotnega ormoškega hišnega fonda, je v povprečju torej skupaj odtehtalo le okoli tretjino posestniške kontinuitete, kar je glede na njegovo gospodarsko-socialno strukturo tudi razumljivo. Posestniki iz ožjega mesta so se lažje odločali za preselitev drugam kakor oni iz napol kajžarskih predmestij, ožje – obzidano mesto pa je veljalo tudi za priljubljenejši in prestižnejši cilj priseljencev.

Kontinuiteta rodbin kot takih je bila seveda nekoliko večja, saj smo zasledovali le posestniško kontinuiteto, ne pa tudi selitev iste rodbine znotraj mesta. Toda notranje selitve niso bile tako pogoste, da bi lahko podoba kontinuitete rodbin bistveno odstopala od ugotovljene kontinuitete rodbin na isti posesti. Oglejmo si samo, kateri posestniški priimki se pojavljajo leta 1724 in sto let pozneje, leta 1825: en sam je enak v mestu (Bratko) ter dva v Ptujskem predmestju (Valpotič in Kikl). Pri mestnem priimku Bratko je kontinuiteta izključena, oba predmestna pa se pojavljata v vseh štirih popisih posestnikov od 1724 dalje, čeprav na različnih lokacijah, in gre morda res za genealoško isto rodbino.⁸⁹ Toda tudi v samem mestu je, pogojno rečeno, najti en tak primer – rodbino, ki leta 1724 sicer še ni posestniška, vendar v Ormožu tedaj že živi njen prednik, pekovski vajenec Franc Samer, po rodu iz štajerskega Fürstenfelda. Tako se more leta 1825 pohvaliti s stoletno kontinuiteto bivanja v ožjem mestu edinole meščanska družina Samer.⁹⁰

Zasledovanje kontinuitete rodbin po ženski liniji bi zahtevalo zamudno izdelavo rodovnika mestnega prebivalstva, kar že zaradi slabo ohranjenih poročnih in mrliških matic ne bi dalo vseh zelenih rezultatov. Zato pa pri vzporedno predstavljenih popisih posestnikov (gl. prilogo 1), in to ne glede na to, ali gre vsaj po ženski strani tudi za isto rodbino ali za povsem nove

⁸⁹ Pri hiši št. 2 v Ptujskem predmestju vsekakor ne gre za naravni razvoj istega priimka Kikl (1724) prek Kokla (1749 in 1754) do Kokoliča (1787, 1798 in 1825). Iz davčne knjige (ZAP, AMO, šk. 12, DK 1738–1749, fol. 17) je namreč razvidno, da Filip Kokl ni potomec Andreja (Andraža) Kikla.

⁹⁰ Tudi po ženski liniji ni ta rodbina že prej živela v Ormožu (prim. podatke o Samerjevih v: G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 90).

ljudi, pritegne pozornost tradicija istega poklica pri določenih hišah. Ne upošteva je javne zgradbe, ki so nespremenjeno namembnost ohranjale tudi po več stoletij, sta se v obdobju 1724–1798 najmanj dve generaciji ukvarjali z isto obrtjo pri desetih hišah, od tega pri osmih v ožjem mestu in pri dveh v Ptujskem predmestju. Od 1724 do 1798 je ista obrt kontinuirano izpričana pri sedmih hišah: v Mestu na št. 5 (pekarstvo), 8 (sodarstvo), 17 (lončarstvo), 30 (usnjarstvo) in 38 (usnjarstvo), v Ptujskem predmestju pa na št. 7 (usnjarstvo) in 8 (pekarstvo), pri čemer se je v tem tričetrstoletja trajajočem časovnem razponu hišni priimek le pri dveh hišah zamenjal samo enkrat, drugod pa opazamo v isti hiši od tri do pet različnih priimkov. Pri treh hišah v obzidanem mestu je ista obrt vztrajala vsaj pol stoletja: med 1724 in 1798 mizarstvo na št. 22 (zamenjali so se kar štirje priimki) ter med 1749 in 1798 mizarstvo na št. 9 in steklarstvo na št. 13 (obakrat so si sledili trije različni priimki). Tradicionalna navezanost istega poklica na hišo je bila značilna tudi še za polstoletje med 1798 in 1843/46, vendar zdaj samo za ožje mesto. Pri isti hiši se je ohranilo naslednjih osem poklicev: ranocelnštvo (št. 2), trgovina (št. 7), mizarstvo (št. 9), steklarstvo (št. 13), lončarstvo (št. 17), ključavničarstvo (št. 19), usnjarstvo (št. 38) in tkalstvo (št. 44). Dve od teh hiš, št. 17 in 38, sta se mogli pohvaliti, da sta isti obrti nudili streho vsaj že 120 let, izpričano od leta 1724.

Razlogi za vezanost obrti na hišo so razložljivi z obstojem t. i. radiceranih obrti, tj. tistih, pri katerih je posameznik – obrtnik s koncesijo kupil tudi nepremičnino s premočninami. Zanimiv dokument ormoškega mestnega arhiva je nastal leta 1834, ko so v Ormožu našli 18 primerov radicerane obrti ter za vse obstoječe obrtnike sestavili historiat njihove dejavnosti za več desetletij nazaj.⁹¹

⁹¹ Nada Jurkovič, Stanje obrti v Ormožu leta 1834, v: *Ormož skozi stoletja IV*, Ormož 1993 (odslej N. Jurkovič, Stanje obrti), str. 152–157.

PREBIVALSTVO

Dosedanje obravnave zgodnjenovoveškega mestnega prebivalstva na Slovenskem so se ukvarjale zlasti z analizo župnijskih matic⁹² in redkeje z obdelavo terezijanskega popisa prebivalcev iz leta 1754.⁹³ Toda v ormoškem primeru matične knjige zaradi slabše ohranjenosti nimajo tolikšne teže, tem manjšo ob dejstvu, da razpolagamo z dvema popisoma prebivalcev (iz 1723 in 1724), ki skupaj predstavljata najstarejši ohranjeni popis prebivalcev katerega koli od 21 zgodovinskih mest v mejah današnje Slovenije.

Pomudimo se najprej kratko pri vsebinskih značilnostih starejšega popisa s konca leta 1723.⁹⁴ Glede na dobrega pol leta mlajši popis z dne 16. julija 1724 je ta ne le krajši – vsebuje samo 49 popisnih enot –, temveč tudi vsebinsko manj popoln, saj navaja mnogo manj osebnih imen (tako ni npr. imena niti za eno ženo gospodarja), krajevni izvor pa le pri vseh treh zetih gospodarjev ter pri dobri polovici poslov (59,4 %) in gostačev (52,6 %). Kriteriji, kdo je v popisu upoštevan in kdo ne, kot že rečeno, niso povsem jasni. Manj natančen kot popis iz julija 1724 je njegov predhodnik tudi pri navajanju oseb, saj so odrasli otroci gospodarjev navedeni samo v primeru, če so že poročeni (tri hčerke z zeti, ena odrasla hčerka z otroki), drugi sorodniki pa le izjemoma (gospodarjev brat in teta). V 49 popisnih enotah je skupno popisanih samo 154 odraslih oseb (75 moških in 79 žensk), od tega 94 gospodarjev, ovdovelih gospodaric in žena gospodarjev, 9 njihovih sorodnikov, 32 poslov in 19 gostačev. Otroci so kot obči pojem brez natančnega števila izpričani le pri 10 popisnih enotah, od tega v 9 družinah gospodarjev ter enkrat otroci gospodarjeve odrasle hčerke.

Precej več dela si je popisovalec naložil z drugim popisom, datiranim 16. julija 1724,⁹⁵ ki je neprimerno popolnejši, četudi

⁹² Npr. Marko Štuhec, Prebivalstvo Ljubljane v drugi polovici 17. stoletja na podlagi matičnih knjig, v: *Kronika* 33 (1985) (odslej M. Štuhec, Prebivalstvo), str. 124–136; Sašo Radovanović, Mesto Maribor v luči matičnih knjig 17. stoletja, v: *Kronika* 39 (1991), str. 32–39.

⁹³ Vlado Valenčič, Prebivalstvo Ljubljane pred dve sto leti, v: *Kronika* 2 (1954), str. 191–200; Anton Svetina, Prebivalci Kranja v letu 1754, v: *ZČ* 37 (1983) (odslej A. Svetina, Prebivalci), str. 273–284; Marko Štuhec, O družini v Kranju sredi 18. stoletja, v: *ZČ* 37 (1983) (odslej M. Štuhec, O družini), str. 285–294.

⁹⁴ ZAP, AMO, šk. 1, fasc. 3, mapa 7, Ljudsko štetje 18. stol., pag. 98–101, s. d., Specification etc.

⁹⁵ Prav tam, pag. 81–92.

ne vedno povsem dosleden. Poleg tega ni nastal celoten hkrati, ampak so ga pisale tri različne roke. Tako vsebuje osnovni, datirani popis 66 popisnih enot in se končuje z upraviteljevo hišo. Druga roka je naknadno pripisala še družino mestnega sodnika Matije Rudolfa, tretja pa družino Andreja Kelemine, ki ga po sočasni mestni davčni knjigi prepoznamo kot mestnega podanika s hišo pri Pavlovcih. Tretji zapisovalec je tako z vnosom tega »zunanjega« Ormožana dokončno zamejil območje, ki so ga prištevali k ormoški mestni naselbini. Nazadnje, najpozneje čez nekaj mesecev, so popis dopolnili še s 16 obrobniimi opazkami, kdo od prebivalcev se je medtem odselil (*wekh, wökh*).

V popisu so le redke opazke o starosti ter o osebnostnih in fizičnih lastnostih. Tako je pri nekem meščanskem sinu zapisano, da je pijanec (*vollsauffer*), med gostači pa je najti slepo beračico, staro slepo beračico in staro majerico. Zadnji dve ženski sta sploh edini vsaj približno starostno opredeljeni osebi. Pri nekaterih drugih posredno izvemo le to, da niso več mladi, in sicer iz navedb o njihovih odraslih otrocih in enkrat iz podatka »odsluženi vojak«. Ker se prva ormoška mrliška matica začenja šele v jožefinski dobi, ni, žal, tako rekoč za nikogar moč ugotoviti, kdaj natanko je umrl in v kakšni starosti.⁹⁶ Iz teh dveh manjkajočih podatkov bi sicer mogli ugotoviti vsaj približno starostno strukturo tistega dela Ormožanov iz leta 1724, ki se pred smrtjo niso odselili v druge župnije ali po naključju umrli drugje.

Primerjava med obema popisoma, ki ju ločuje zgolj dobrega pol leta, je pokazala tudi močno diskontinuiteto prebivalstva, še posebej pri gospodarsko nesamostojnem sloju brez lastne strehe nad glavo. Če sta med koncem leta 1723 in julijem 1724 »izginili« le dve od 49 družin gospodarjev, se je, nasprotno, zamenjala dobra polovica poslov in gostačev – od skupno 51 jih v naslednjem popisu pogrešamo kar 27. Pri tem tudi za dobršen del preostalih ne vemo, ali gre pri isti hiši obakrat za iste ljudi, saj so leta 1723 mnogi brez imena. Med najmanj 27, ki jih torej julija 1724 ni več pri istem gospodarju, so le trije gostači zamenjali samo hišo, ostali, s kakšno redko izjemo, pa so zapustili mesto.

Tako kot pri prvem popisu je tudi v popisu iz julija 1724 pritegnilo pozornost zelo majhno število otrok. Ob 25 sinovih, hčerkah in pastorki pri 15 družinah – od teh sta dva poročena

⁹⁶ Približen čas smrti je vsaj za nekatere posestnike ugotovljiv iz davčnih knjig in mestnih sodnih protokolov.

in samo dva izrecno označena kot otroka (iz prvega zakona) –, sta v popisu z osebnim imenom po enkrat navedeni še rejenka in pastorkina hči. Otroci kot taki, vselej brez imena in le petkrat opredeljeni s številom (1–5), se omenjajo pri nadaljnjih 12 družinah, med drugim tudi pri družini, kjer je poimensko naveden še poročeni sin. Slednje vodi k sklepu, da nastopajo z osebnim imenom le odrasli otroci, torej tisti, ki so prestopili določeno starostno mejo. Zgornji sklep smo mogli potrditi s pomočjo najstarejše ohranjene krstne matične knjige. Izkazalo se je, da so od 23 poimensko znanih sinov in hčera – vsi sicer niso bili rojeni v Ormožu – le štirje vpisani v krstno matico, ki se začneja jeseni 1707, pri čemer je najmlajši julija 1724 štel slabih 13 let.⁹⁷ Mejo, od katere dalje se mladostniki v popisu vodijo kot lastne osebe in ne zgolj kot brezimni otroci, je torej predstavljalo dopolnjeno 12. ali kvečjemu 13. leto.⁹⁸ Tudi sicer je v tej dobi, ki še ne pozna podaljšane adolescence, takšna starost pomenila prehod iz otroštva v odraslost.⁹⁹ V ormoškem primeru pa je morda kljub nižji starosti prištet k odraslim še kateri od poslov, zlasti iz vrst 17 pastirjev in pastiric, pač zato ker se je preživljal z delom lastnih rok.¹⁰⁰ Popis prebivalcev Ormoža iz leta 1724 je bil torej zasnovan kot seznam tako opredeljenih »odraslih« oseb.

Naslednja preglednica prikazuje število odraslih Ormožanov, razdeljenih v štiri socialne skupine: 1) gospodarji in gospodariče, 2) njihovi otroci in drugi sorodniki, 3) posli s pomočniki in vajenci ter 4) gostači in želarji. Skupine so razporejene po treh delih Ormoža: Mesto, Ptujsko predmestje in Ogrsko predmestje s tremi zaselki, v nadaljevanju pa je izračunano še povprečno število stanovalcev na popisno enoto/hišo.

Brez v popisu neupoštevanih stanovalcev župnišča in frančiškanskega samostana je v Ormožu s predmestji živelo 283 odraslih oseb. Na samo mesto so odpadle dobre tri petine (172

⁹⁷ Gre za štiri osebe, rojene med 20. 2. 1709 in 8. 9. 1711, ni pa na seznamu nikogar, ki bi bil rojen leta 1712 ali pozneje.

⁹⁸ 13. leto glede na to, da je šlo v primeru najmlajšega popisane Ormožana, rojenega 8. 9. 1711, za otroka družine iz Pavlovcev, vpisane v popis prebivalcev šele naknadno.

⁹⁹ Starostna meja 12 let pomeni tudi v terezijanskem ljudskem štetju iz leta 1754 mejo med odraslimi in starostno skupino tistih, ki so obvezni obiskovati verski pouk (od 6. do 12. leta). Prim. V. Valenčič, Štetje prebivalstva, str. 31.

¹⁰⁰ Pri pastirjih in pastiricah gre v večini primerov za mlajše osebe, kar povedo že pomanjševalnice imen (Tomažek, Ivanek, Jurek, Marinka), navedbe imen njihovih staršev ter poklicne oznake: devetkrat *halter bue(be)*, po enkrat *khüehalter* in *sauhalter*, pri pastiricah pa štirikrat *halter dirndl* in po enkrat *saudiern* ter *hiener dirndl*.

Preglednica 4: Število odraslih oseb v Ormožu leta 1724

Mestni predel (število popisnih enot/ hiš)	Gospodarji/ice in žene gospodarjev	Odrasli otroci in sorodniki	Posli, pomočniki in vajenci	Gostači in želarji	Skupaj oseb
ORMOŽ (68)	124 ¹⁰¹	35	70	54	283
Mesto (41)	75	16	51	30	172
Predmestji skupaj (27)	49	19	19	24	111
<i>Ptujsko predmestje (19)</i>	<i>35</i>	<i>16</i>	<i>13</i>	<i>18</i>	<i>82</i>
<i>Ogrsko predmestje (8)</i>	<i>14</i>	<i>3</i>	<i>6</i>	<i>6</i>	<i>29</i>
Povprečno število odraslih oseb na popisno enoto/hišo:					
ORMOŽ (68)	1,82	0,51	1,03	0,79	4,16
Mesto (41)	1,83	0,39	1,24	0,73	4,20
Predmestji skupaj (27)	1,81	0,70	0,70	0,89	4,11
<i>Ptujsko predmestje (19)</i>	<i>1,84</i>	<i>0,84</i>	<i>0,68</i>	<i>0,95</i>	<i>4,32</i>
<i>Ogrsko predmestje (8)</i>	<i>1,75</i>	<i>0,38</i>	<i>0,75</i>	<i>0,75</i>	<i>3,63</i>

ali 60,8 %), kar domala povsem ustreza deležu hiš znotraj obzidja glede na njihovo skupno število (41 ali 60,3 %). Predmestji sta temu ustrezno odtehtali nekaj manj kot dve petini prebivalcev (111 ali 39,2 %) in hiš (27 ali 39,7 %), vendar se med njima kažejo opazne razlike. Povprečna obljudenost hiše v Ptujem predmestju (4,32 odrasle osebe) je bila nekoliko večja od povprečja v obzidanem mestu (4,20). Nasprotno je strukturno drugačno, pretežno kajžarsko Ogrsko predmestje z zaselki izkazovalo le 3,63 osebe. V celotnem Ormožu so tako v povprečju prišle na hišo nekaj več kot štiri odrasle osebe (4,16), starejše od 12–13 let oziroma živeče od dela svojih rok, če še niso dosegale starostne meje odraslosti.

Najmanjše razlike med posameznimi deli Ormoža – od 1,75 do 1,84 osebe na hišo – je razumljivo zaslediti v povprečnih številih pri sloju gospodarjev. Največji razpon je, nasprotno, v skupini odraslih otrok in drugih sorodnikov gospodarjev (0,38 do 0,84 osebe), kjer občutno prednjači Ptujem predmestje (0,84 osebe). Temu sicer ne gre pripisovati posebnega pomena, saj je lahko plod dejstva, da je v tem delu Ormoža trenutno prebivala nadpovprečno stara populacija. V Ptujem predmestju je prav tako močnejše zastopan gostaški sloj (0,95 osebe na hišo), obzi-

¹⁰¹ Skupaj z upraviteljem Steinbergerjem, ki samega sebe sicer ni vključil v popis.

dano mesto in Ogrsko predmestje pa sta tudi tu zelo izenačena (0,73 oz. 0,75). Neenaka socialna struktura treh mestnih predelov pride neprimerno bolj do izraza pri skupini poslov, pomočnikov in vajencev, saj dosega v obeh predmestjih skupaj (0,70 osebe) le dobro polovico povprečja samega mesta (1,24).

Delež gospodarjev in njihovih odraslih sorodnikov je sicer v celotni odrasli populaciji Ormoža predstavljal dobro polovico (56,2 %), posli slabo četrtno (24,7 %) in gostači slabo petino (19,1 %). Kar pa zadeva delitev Ormožanov po spolu, v skladu s pričakovanji po posameznih delih Ormoža ne igrajo nikakršne vloge razlike v razmerju moških in žensk. Moški so v celotnem Ormožu predstavljali 44,8 % odraslega prebivalstva, v obzidanem mestu 44,2 % in v obeh predmestjih skupaj 45,0 %. Na večinske ženske so odpadli naslednji deleži: v celotnem Ormožu 55,2 %, v mestu 54,6 % in v predmestjih 55,0 %. Zaokroženemu razmerju 45 : 55 v korist žensk je najbližje razmerje v družinah gospodarjev, tj. pri gospodarjih skupaj z otroki in sorodniki (44,3 : 55,7) ter v ožji skupini gospodarjev, gospodaric in žena gospodarjev (46,8 : 53,2). Med samimi odraslimi otroki gospodarjev znaša delitev po spolu natanko 50 : 50, v skupini otrok in drugih sorodnikov pa je občutna premoč žensk (64,7 : 35,3). Zelo podobno je tudi razmerje med moškimi in ženskimi gostači (37,0 % moških in 63,0 % žensk). Edinole v skupini poslov je moških zaradi pomočnikov in vajencev (14) nekaj več kakor žensk, tako da znaša razmerje 52,2 : 47,8.

Preglednica 5: Delitev odraslih Ormožanov po spolu leta 1724

Deli Ormoža/ spol (M, Ž)	Gospodarji, gospodarice in žene		Družinski člani (samo otroci)			Posli, pomočniki in vajenci			Gostači in želarji		Skupaj		
	M	Ž	M	Ž	?	M	Ž	?	M	Ž	M	Ž	?
Ormož skupaj	58	66	12 (12)	22 (12)	1	36	33	1	20	34	126	155	2
Mesto	34	41	4	11	1	28	22	1	10	20	76	94	2
Ptujsko predmestje	17	18	7	9	–	6	7	–	8	10	38	44	–
Ogrsko predmestje	7	7	1	2	–	2	4	–	2	4	12	17	–

Pri razporeditvi števila oseb na popisno enoto so razmerja le-teh v celotnem Ormožu zelo izenačena: v približno petini domov je prebivalo po 2, 3, 4, 5 in 6–12 ljudi. Razlike so večje po posameznih delih Ormoža. V predmestjih so nekoliko višji deleži enot s samo 2 ter s 5 in več osebami, nižja pa odstotka pri skupinah domov s 3 in 4 stanovalci. V ožjem mestu je ravno nasprotno: tu sta najmočnejši skupini treh in štirih odraslih oseb, ki malo presegata četrtino. Če pa razčlenimo zadnjo skupino (6–12 oseb), opazimo, da se enakomernejša razporeditev konča pri domovih s 6 stanovalci. Več kot 6 oseb zasledimo le pri eni hiši v Ogrskem predmestju (7) in v treh domovih obzidanega mesta (dvakrat 8 in enkrat 12), od tega največ v hiši »ritmojstrice« Millerjeve, kjer kar šest ljudi odpade na posle in trije na gostače.

Preglednica 6: Število odraslih oseb na popisno enoto 1724

Enote po številu oseb	Ormož skupaj	Mesto	Predmestji (Ptujsko + Ogrsko)
2 osebi	13 (19,1 %)	6 (14,5 %)	4 + 3 = 7 (25,9 %)
3 osebe	14 (20,6 %)	11 (26,8 %)	2 + 1 = 3 (11,1 %)
4 osebe	15 (22,1 %)	11 (26,8 %)	3 + 1 = 4 (14,8 %)
5 oseb	13 (19,1 %)	6 (14,5 %)	5 + 2 = 7 (25,9 %)
6–12 oseb	13 (19,1 %)	7 (17,1 %)	5 + 1 = 6 (22,2 %)
Skupaj	68 (100 %)	41 (100 %)	19 + 8 = 27 (100 %)

Ugotovili smo že, da so v ožjem mestu število prebivalcev na enoto občutno dvigovali posli, zlasti še obrtni pomočniki in vajenci. Kot prikazuje spodnja preglednica, je namreč vsaj enega posla premoglo dobre tri petine gospodarjev, živečih znotraj mestnega obzidja (61,0 %), v obeh predmestjih skupaj pa zaradi zelo nizkega deleža v Ptujem predmestju (36,8 %) le dobri dve petini (44,4 %). Drugačno podobo ponuja razporeditev gostačev, ki so v obeh predmestjih skupaj prebivali v približno polovici hiš (48,1 %) in jih je bilo v samem mestu zaslediti le pri dobri tretjini gospodarjev (36,6 %). Tako je posle v celotnem Ormožu zaposlovala vsaka druga hiša (54,4 %), gostače pa sta imeli na stanovanju dve petini gospodarjev (41,2 %). Pri tem je zanimivo, da kombinacija obojih (posli in gostači) precej redkeje nastopa v samem mestu (17,1 %) kakor v predmestjih (skupaj

33,3 %). Med domovi znotraj obzidja je bilo obenem tudi opazno manj popisnih enot brez poslov in gostačev (19,5 %) kakor med predmestnimi domovi (40,7 %).¹⁰²

Preglednica 7: Struktura popisnih enot 1724 – domovi s posli in gostači

Deli Ormoža	Brez	S posli	Z gostači	S posli in gostači
Ormož skupaj (68)	19 (27,9 %)	21 (30,9 %)	12 (17,6 %)	16 (23,5 %)
Mesto (41)	8 (19,5 %)	18 (43,9 %)	8 (19,5 %)	7 (17,1 %)
Obe predmestji skupaj (27)	11 (40,7 %)	3 (11,1 %)	4 (14,8 %)	9 (33,3 %)
<i>Ptrujsko predmestje (19)</i>	9 (47,4 %)	1 (5,2 %)	3 (15,8 %)	6 (31,6 %)
<i>Ogrsko predmestje (8)</i>	2 (25,0 %)	2 (25,0 %)	1 (12,5 %)	3 (37,5 %)

Natančnejši pogled na personalno sestavo popisnih enot razkrije naslednje glavne ugotovitve. Najštevilnejši tipi enot so trije, ki skupaj odtehtajo dobro polovico vseh enot: zakonca s posli (15 ali 22,1 %), zakonca s posli in gostači (13 ali 19,2 %) ter jedrna družina brez drugih članov (8 ali 11,8 %); vsi ostali občutno zaostajajo (1–4 primeri). Če se pomudimo le pri skupini gospodarjev, je od 68 popisnih enot ena hiša brez gospodarja (v njej živi družina ovdovele hčerke gospodarja, ki ima v mestu še eno hišo), na Millerjevi pristavi gospodarji vdova majerica, pravih gospodarjev, ki seveda niso vsi nujno tudi lastniki hiše, pa ostane 66. Od tega je (skupaj z upraviteljem Steinbergerjem) 59 moških, med njimi en sam vdovec, ter sedem ovdovelih žensk. V preostalih 58 hišah tako domuje zakonski par gospodarjev. Tam, kjer je v popisu izrecno navedeno, da sta zakonca sama – takih navedb je šest (nima nikogar, nihče drug, nihče, povsem sama) –, se jima v Ormožu zadnjih 17 let (od 1707, ko se začenja krstna matica) v štirih primerih res ni rodil noben otrok, nasprotno

¹⁰² Gospodinjstev brez tujih oseb je bilo npr. v Kranju po terezijanskem štetju 1754 več, in sicer 37 % (M. Štuhec, O družini, str. 294).

pa je dvema zakonskima paroma gotovo ostal pri življenju kateri od dveh oziroma štirih otrok, rojenih v letih 1709–1724. Ravno zato, ker v popisu niso dosledno navedeni še nedorasli otroci, spodnja preglednica ne odraža povsem realnega stanja, saj je bilo število jedrnih družin (zakonca z otroki) v resnici večje in na drugi strani manj zakoncev brez otrok.

Preglednica 8: Natančnejša struktura popisnih enot Ormoža 1724

Sestava popisne enote	Mesto	Ptujsko predmestje	Ogrsko predmestje	Skupaj
Samo zakonca	4	2	0	6
Zakonca s posli	14	0	1	15
Zakonca z gostači	3	1	0	4
Zakonca s posli in gostači	6	4	3	13
Zakonca z drugimi družinskimi člani	0	1	0	1
Vdova z otroki	1	0	0	1
Vdova z otroki in drugimi družinskimi člani	0	1	0	1
Vdova z drugimi družinskimi člani	1	0	0	1
Vdova z gostači	1	0	0	1
Vdova z otroki in gostači	1	0	0	1
Vdova s posli in gostači	1	1	0	2
Vdovec z otroki in gostači	0	1	0	1
Jedrna družina (= zakonca z otroki, tudi odraslimi)	2	4	2	8
Jedrna družina z drugimi družinskimi člani	1	1	0	2
Jedrna družina s posli	1	1	1	3
Jedrna družina z gostači	2	1	1	4
Jedrna družina s posli in gostači	0	1	0	1
Jedrna družina z drugimi družinskimi člani ter posli	2	0	0	2
Jedrna družina z drugimi družinskimi člani ter posli in gostači	1	0	0	1
Skupaj	41	19	8	68

Po vsem povedanem ostaja odprto še vprašanje, ali je za čas popisa 1724 mogoče ugotoviti vsaj približno število otrok in s tem celotno število ormoškega prebivalstva. Na dlani je, da popis, kolikor navaja otroke, le-teh ne beleži dosledno pri vseh popisnih enotah. Odrasli biološki in adoptivni otroci so navedeni pri 16 družinah gospodarjev, mlajši od 12–13 let pa še pri do-

datnih 12 (od tega pri eni družini oboji), skupno torej pri 28 ali zgolj pri dveh petinah (41,2 %) družin gospodarjev. Delež družin gospodarjev z otroki je nerealno nizek, saj bi morala biti ormoška populacija gospodarjev v takem primeru pretežno družba ostarelih zakoncev brez doma živečih potomcev. Dobršnega dela otrok, mlajših od mejne starosti odraslosti, torej popis ni upošteval, za kar je nazoren dokaz primer Sigmunda Aschauerja, ki, sodeč po popisu, nima otrok, zaposluje pa varuško (!). Številčno opredeljenih je v popisu le 14 otrok gospodarjev (povprečno 2,8 na družino) in pet otrok štirih parov gostačev. Če torej tem 19 prištejemo še 7 omemb otrok (kar ob prejšnjem povprečju pomeni približno 20 oseb), ne bi v celem Ormožu našli več kot 39 ljudi, mlajših od 12–13 let. Pri za ta čas znani visoki rodnosti, ki jo bomo v nadaljevanju potrdili tudi za Ormož, je tako nizko število otrok nerealno, saj bi ob 283 odraslih predstavljali komaj šestino celotne mestne populacije.

Za ugotovitev natančnega števila otrok bi morala biti izpolnjena dva pogoja: točna evidenca rojstev in smrti ter popolnoma statična populacija brez vsakršnih migracij. Deloma je tehnično izpolnjen le prvi pogoj: razpolagamo z evidenco krščenih, ki je sicer zelo uporabna izračunska osnova, ni pa mogoče nadaljnje zasledovanje posameznikov, saj se iz časa pred 1784 niso ohranile poročne in mrliške matice. Mestna družba je bila poleg tega zelo elastičen organizem, še bolj kot podeželska podvržena naglim priselitvam in odselitvam.

Preostane nam torej številčni izračun otroške populacije, ki se je izkazal kot zelo zanesljiv. Utemeljujemo ga na podatku, da se je v Ormožu s predmestjema v 12 letih in pol pred nastankom popisa (od 1. 1. 1712 do 16. 7. 1724) rodilo 196 otrok.¹⁰³ Če odmislimo migracije in hipotetično predvidimo, da jih je pred julijem 1724 pomrla polovica (98), ostane 98 otrok ali 1,44 otroka na popisno enoto. Po takšnem izračunu bi torej v mestu ob 283 odraslih osebah živelo 98 otrok, kar je dobra četrtina (25,7 %) od skupno 381 izračunanih oseb.

Namesto hipotetične 50-odstotne stopnje umrljivosti si lahko pomagamo tudi s precej zanesljivejšim količnikom, ki ga za druga strukturno sorodna mesta ponujajo rezultati terezijan-

¹⁰³ 12 let in pol je srednja vrednost med dopolnjenim 12. in 13. letom, kolikor je predstavljalo pogoj, da je oseba v popisu upoštevana kot individuum.

skega štetja prebivalstva iz leta 1754. Na razpolago imamo pramaterial za pet slovenskih mest: Ljubljano, Kranj, Radovljico, Slovenj Gradec in Pliberk, od katerih so z Ormožem po velikosti in socialno-gospodarski strukturi primerljiva zadnja tri. Delež oseb, starih do vključno 12 let, znaša v vseh treh malo nad četrtno: v Slovenj Gradcu 25,69 %, v Radovljici 26,82 % in v Pliberku 27,37 %. Če torej srednjo vrednost 26 % interpoliramo k številu 283 »odraslih« oseb Ormoža, dobimo 99 otrok in skupaj 382 prebivalcev.

Referenčni izračun za pravilnost naše ugotovitve v primeru Ormoža predstavlja stopnja rodnosti 4 %, ki je za ta čas ugotovljena kot splošno razširjen redukcijski faktor v mestih predindustrijske dobe, in sicer za mesta z zelo različno socialno-gospodarsko in demografsko strukturo.¹⁰⁴ V desetletju 1751–1760 je tudi v šestih naših mestih znašala v povprečju 4,03 živorojene otroke na 100 prebivalcev.¹⁰⁵ Če torej letno stopnjo rodnosti 4 %¹⁰⁶ apliciramo na Ormož med letoma 1712–1724, bi se pri 382 prebivalcih v 10 letih rodilo 153 otrok, v 12 letih pa 183. Tako izračunano zadnje število se dejansko kar 99-odstotno (!) ujema s 181 rojenimi Ormožani v dvanajstletju med 1. 1. 1712 in 31. 12. 1723.

Kakšna je bila potemtakem leta 1724 povprečna ormoška družina? Potem ko izračunanim 99 otrokom (1,44 na hišo) dodamo vse samske odraščajoče otroke (22 iz družin gospodarjev in 5 gostaških otrok) ter vse zakonce (132), dobimo 258 oseb in 72 družin, kar znaša 1,75 nedoraslih in odraslih samskih otrok ter skupno 3,58 osebe na družino. Rezultata sta domala identična s povprečnim številom otrok in družinskih članov v Kranju 30 let pozneje (1754), ko je na družino prišlo 1,71 otroka in 3,59 osebe.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Enako stopnjo (okoli 4 %) srečamo denimo leta 1811 pri Hamburgu (Hans Mauersberg, *Wirtschafts- und Sozialgeschichte zentraleuropäischer Städte in neuerer Zeit*, Göttingen 1960, str. 46–47).

¹⁰⁵ Na podlagi terezijanskega popisa prebivalstva 1754 in matičnih knjig so bili za naša mesta ugotovljeni naslednji redukcijski faktorji: Ljubljana, 3,79 %, Novo mesto 3,85 %, Lož 4,01 %, Radovljica 4,03 %, Slovenj Gradec 4,18 % in Kranj 4,31 %, v povprečju 4,03 % (B. Golec, *Družba*, str. 645).

¹⁰⁶ Za mesto Ljubljana v drugi polovici 17. stoletja je M. Štuhec izračunal stopnjo rodnosti 40,05 %, kar pomeni enega novorojenca na skoraj natanko 25 prebivalcev (M. Štuhec, *Prebivalstvo*, str. 125). – V desetletju pred nastankom ormoškega popisa (1715–1724) je redukcijski faktor ob izračunanih 383 prebivalcih in 163 novorojenih otrocih znašal 4,26 %, ob okroglo 400 prebivalcih (upoštevaje še župnišče in frančiškanski samostan) pa 4,075 %.

¹⁰⁷ Prim. M. Štuhec, *O družini*, str. 291. – Družino opredeljujemo nekoliko širše kot jedrno družino, tj. kot skupnost zakoncev ali enega zakonca z otroki, saj prištevamo med družine tudi skupnosti zakoncev brez otrok.

V ormoških zasebnih hišah je torej ob popisu leta 1724 živelo približno 380 ljudi. Če pa tem prištejemo še povečini neprokrativne prebivalce župnišča in samostana, znaša skupno število Ormožanov blizu 400. Ob enakomerni razporeditvi otrok na vse tri dele Ormoža bi tako na ožje mesto odpadlo dobre tri petine ali okoli 230 oseb (skupaj s kleriki in njihovimi posli okrog 250), na predmestji pa približno 150.

Povprečje na hišo, ki ga dobimo, če izračunano število 382 Ormožanov delimo z 68 popisnimi enotami (hišami), znaša 5,62 prebivalca in je za tisti čas zelo realno. Tri po strukturi in velikosti Ormožu sorodna slovenska mesta so namreč ob terezijanskem popisu leta 1754 izkazovala zelo podobne številke: Radovljica 5,54 osebe na hišo, Pliberk 5,58 in Slovenj Gradec 5,90.¹⁰⁸

Ob hipotetični predpostavki, da je bilo ormoško povprečje 5,62 statično, daje njegova aplikacija na znano število hiš za poznejša desetletja naslednje rezultate, navedene v preglednici. V vseh primerih smo pri Ogrskem predmestju upoštevali samo ožje predmestje brez mestu podsodnih hiš, raztresenih po okoliških zaselkih.

Preglednica 9: Izračun števila prebivalcev Ormoža 1724–1798 (po količniku 5,62 osebe na hišo)

Deli Ormoža/ leto	1724	1754	1787	1798
Mesto	242 (43 hiš)	253 (45 hiš)	264 (47 hiš)	259 (46 hiš)
Ptujsko predmestje	107 (19 hiš)	107 (19 hiš)	118 (21 hiš)	118 (21 hiš)
Ogrsko predmestje (brez zaselkov)	28 (5 hiš)	28 (5 hiš)	34 (6 hiš)	39 (7 hiš)
Skupaj	377 (67 hiš)	388 (69 hiš)	416 (74 hiš)	416 (74 hiš)

Pri tem se nam kot neizogibno zastavlja vprašanje, koliko izračunane številke ustrezajo dejansko ugotovljenim pri državnih ljudskih štetjih. Leta 1770 so v celotnem Ormožu našteali le 347 prebivalcev, kar glede na izračuna za leti 1754 in 1787 pomeni za desetino oz. za šestino premalo. Preseneča tudi, da

¹⁰⁸ B. Golec, *Družba*, str. 645. V malo prej pogorelem in še ne povsem obnovljenem Kranju je leta 1754 znašalo povprečje 6,58 prebivalca na hišo, v Ljubljani pa že 10,65.

naj bi bilo tedaj v samem mestu popisanih le 193 oseb, v predmestjih pa kar 154 (73 v Spodnjem in 81 v Zgornjem), zato velja rezultate tega štetja obravnavati previdno. Do naslednjega štetja leta 1782, torej v samo 12 letih, naj bi namreč mestno prebivalstvo naraslo za nič manj kot 136 oseb ali za skoraj dve petini. Skupno število Ormožanov (podatki za posamezne dele Ormoža niso znani) je po tem štetju znašalo 483, tj. 67 oseb več, kot jih ima naš izračun za leto 1787 (416), pri čemer so v popisu morda šteli k mestu tudi domove po raztresenih zaselkih ali pa se je medtem povečalo povprečje stanovalcev na hišo. Povsem enako število Ormožanov (416) smo zaradi nespremenjenega števila hiš izračunali tudi za leto 1798, ki je najbližje naslednjima ljudskima štetjema 1810 in 1812. Njunih zgolj 333 oz. 334 prebivalcev naj bi po M. Straki predstavljalo populacijo celotnega Ormoža, vendar gre nesporno za pomoto in se številki v resnici nanašata samo na obzidano mesto z gradom, ki je statistično sodil pod mesto.¹⁰⁹ C. Schmutz, ki v svojem leksikonu iz leta 1822 za Ormož navaja 334 prebivalcev (po štetju leta 1812), namreč govori le o 50 hišah,¹¹⁰ to pa je natanko toliko, kolikor jih je bilo tedaj v ožjem mestu skupaj z bližnjim gradom (po franciscejskem katastru).¹¹¹ Od druge polovice 18. stoletja opazamo torej dejanski porast življa v ožjem mestu, kar na svoj način potrjuje tudi Schmutzov podatek, da v 50 hišah prebiva 75 stanovanjskih strank.¹¹² Povprečje na hišo je tako v drugem desetletju 19. stoletja znašalo že 6,68 prebivalca (6,66 skupaj z gradom) ali 4,45 člana na stanovanjsko stranko (družino), kar je opazno več kot leta 1724 (5,62 na hišo/popisno enoto).

Natančne podatke o številu Ormožanov po posameznih hišah – tako v mestu kakor v obeh predmestjih – imamo šele za čas tik pred iztekom obravnavane dobe. Kot prikazuje naslednja preglednica, sestavljena po sumarnih podatkih v župnijski knjigi status animarum, je število Ormožanov rahlo upadlo v obzidanem mestu in se občutno povečalo v predmestjih. Precejšnje razlike med posameznimi deli Ormoža pa se kažejo v povprečju

¹⁰⁹ Podatki vseh ljudskih štetij: M. Straka, *Verwaltungsgrenzen*, str. 234.

¹¹⁰ C. Schmutz, *Historisch Topographisches*, Erster Theil A–G, str. 415.

¹¹¹ AS, Franciscejski kataster za Štajersko, št. 606, k. o. Ormož, zapisnik stavbnih parcel, 1. 3. 1825.

¹¹² Leta 1724 pa je bilo gostaških »družin« sicer še precej več: 37, vendar s samo 54 odraslimi in petimi otroki. Ena sama gostaška družina je namreč štela tri odrasle osebe, kar 23 pa le po enega odraslega (dvakrat z otrokom). Odrasli gostači so tako predstavljali le slabo petino (19,1 %) vseh odraslih oseb v mestu.

prebivalcev na hišo (razpon od 5,52 do 8,19), pri čemer je skupno povprečje 6,22 za 0,6 osebe višje kot izračunano povprečje za leto 1724.

Preglednica 10: Število prebivalcev Ormoža po knjigi status animarum 1843/46¹¹³

Mestni predel	Hišne številke	Naseljene hiše	Prebivalci	Povprečje
Ormož – mesto	51	51 (49)	306	6,0 (6,24)
Zgornje predmestje	31	29	160	5,52
Spodnje predmestje	17	16	131	8,19
Skupaj	99	96 (94)	597	6,22 (6,35)

¹¹³ Župnijski arhiv Ormož, Seelenstands Protocoll [1843–1846]. V knjigi je na koncu vsakega naselja navedeno sumarno število duš.

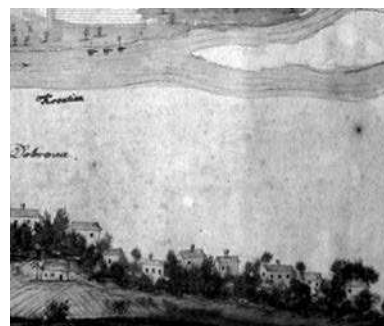
III. SOCIALNO-GOSPODARSKA SLIKA ORMOŠKEGA ŽIVLJENJA

Socialne podobe ormoškega prebivalstva leta 1724 smo se nekoliko dotaknili že pri statistični obravnavi deleža poslov in gostačev v celotnem mestnem prebivalstvu, ne da bi se pri tem spuščali v natančnejše analiziranje.

Prvo vprašanje v zvezi s socialno strukturo Ormožanov zadeva **število meščanov**, tj. oseb z individualno podeljenimi meščanskimi pravicami; le-te so posamezniku zagotavljale politične pravice, članom njegove družine pa nekatere ugodnosti. Najpopolnejše podatke o tem, kdo je bil meščan in koliko jih je bilo, ponuja med vsemi obravnavanimi popisi (prebivalcev, hiš, obdavčencev) prav popis iz leta 1724.¹¹⁴ Oznaka »meščan« (*Bürger*) se namreč v poznejših popisih pojavlja le kot nadomestilo, če posameznik ni imel poklica, nikoli pa je ne srečamo pri meščanih s poklicem.

Med 68 ormoškimi hišnimi gospodarji obeh spolov iz leta 1724 jih je za meščane označenih 41 ali tri petine (60,3 %) oz. 70,7 %, če upoštevamo samo moške gospodarje (58). Če pa tem prištejemo še pet meščanskih vdov, znaša delež dobri dve tretjini vseh (67,5 %). Pri tem nekoliko preseneča ugotovitev, da je sestavljal popisa uvrstil med meščane tudi pet oseb, ki so jim meščanske pravice dejansko podelili šele dobre štiri mesece pozneje, 29. novembra 1724.¹¹⁵ Meščanov – hišnih gospodarjev je bilo tako na dan popisa v resnici le 36, in ne 41. Po analogiji z drugimi mesti bi se poleg tega med meščani našel še kateri od odraslih sinov gospodarjev, na splošno pa je bila v majhnih mestih predpogoj za sprejem v meščanstvo hišna posest. Ormož je bil tako po razmerju med številom meščanov in številom domov tipičen predstavnik majhnih mest, za katera je značilno, da je meščanske pravice uživala večina hišnih posestnikov.¹¹⁶

Tudi v zapisnikih mestnih sej, t. i. mestnih protokolih,

¹¹⁴ ZAP, AMO, šk. 1, fasc. 3, mapa 7, Ljudsko štetje 18. stol., pag. 81–92.

¹¹⁵ G. Fournier, Sodni protokol, str. 208.

¹¹⁶ Prim. B. Golec, *Družba*, str. 446, 450–453.

opazamo v tem času podobno število meščanov – udeležencev vsakoletnih volitev mestnega sodnika in drugih funkcionarjev. Ravno popisu iz 1724 najbližje zabeležene volitve dne 11. decembra 1723 so ene najboljše dokumentiranih, saj dokaj natančno specificirajo oddane glasove. Udeležilo se jih je 32 meščanov, od tega sodnik in 6 svétnikov s po dvema glasovoma ter 25 četrtnikov in članov mestne občine (*von der gemain*) vsak s po enim glasom. Število oddanih glasov (39) je tako zaradi dvojnega glasu vodilnih meščanov presehalo število volivcev. Od leta 1721 dalje sicer za skoraj vsako leto poznamo število oddanih glasov, ki pa ga je, če hočemo dobiti število volivcev, v skladu s povedanim treba zmanjšati za toliko, kolikor je bilo tisto leto mestnih svétnikov. Pri vsakoletnih volitvah so v desetletju 1721–1730 v mestni sodni protokol zabeležili 29 do 39 glasov, v povprečju 32, kar pomeni udeležbo približno 25 volivcev.¹¹⁷

Pol stoletja mlajši protokoli, nastali v letih 1777–1785 tik pred jožefinsko reformo mestne uprave in sodstva, ponujajo rahlo drugačno podobo števila meščanov. Aktivnih volivcev je bilo zdaj nekaj manj kot v desetletju 1721–1730, in sicer od 21 do 25, med njimi pa so nekateri mestni svétniki prav tako imeli po dva glasova.¹¹⁸

Za notranjo podobo mestnega organizma je pomenljiva ugotovitev, da so bili leta 1724 polnopravni meščani zelo enakomerno razporejeni po vseh treh delih Ormoža: v ožjem mestu 24 (58,5 % vseh gospodarjev), v Ptujskem predmestju 12 (63,2 %) in v Ogrskem z zaselki 5 (62,5 %). Nekoliko drugačna je slika ob vprašanju, koliko meščanov je imelo tudi poklic, izpričan v popisu ali izjemoma ugotovljen iz drugih virov. V obzidanem mestu je delež meščanov s poklicem občutno najvišji (21 ali 87,5 %), sledi Ptujsko predmestje (8 ali 66,7 %) in s precejšnjim zaostankom Ogrsko predmestje z zaselki (2 ali 40 %). Skupaj je tak ali drugačen poklic opravljalo tri četrtine vseh polnopravnih meščanov (31 ali 75,6 %). Preostali so bili mestni »kmetje« ali pač hišarji brez stalnega poklica.

¹¹⁷ ZAP, Zemljiška knjiga – stara vrsta, št. 299, sign. 5705, protokol o zadevah, ki jih je obravnaval magistrat kot sodna instanca, volitve sodnika, objezda pomerija itd. 1721–1762, s. p.; prim. G. Fournier, Sodni protokol, str. 192, 203–204, 211, 213, 214, 215, 216.

¹¹⁸ ZAP, AMO, šk. 9, fasc. 6, mapa 16, protokoli mestnega sveta 1775–1786, pag. 370, 378, 513, 558–560, 585–591, 600–601, 660–664, 736.

Med meščani so po pomembnosti in stopnji političnih pravic izstopali mestni svétniki (*Ratsfreunde*). Za leto 1659 jih A. Klasinc poimensko navaja 12, v prepričanju, da so vsi naštetih člani notranjega sveta.¹¹⁹ Dejansko ni v tem času – mestni sejni zapisniki se začnejo leta 1650 – nikjer izrecno povedano, ali gre za notranji svet ali za oba, notranjega in zunanjega, ampak se navajajo zgolj svétniki kot taki (*Ratsfreindt*, *Radtsbefreindt*), skupno največ 12.¹²⁰ Ne dotlej ne pozneje namreč v Ormožu ni prišlo do diferenciacije na notranji in zunanji mestni svet, ampak je obstajal en sam (do) 12-članski mestni svet; tako kot o enem samem mestnem svetu govori poravnava med mestom in njegovim gospodom iz leta 1577.¹²¹ Določena diferenciacija v svetu se je morda zgodila med letoma 1661, ko protokol navaja deset svétnikov, in 1666, ko se le-ti prvič delijo na svétnike »s sodnikove strani« (*Statt Richter Seiten*) in svétnike »s strani mestne občine« (*Gemain Seithen*). Prva leta jih je skupno do devet in nato od 1669 do začetka 18. stoletja nikoli več kot šest, pri čemer zgoraj omenjena delitev izgine.¹²² Število svétnikov naslednjega pol stoletja iz leta v leto niha med 6 in 9,¹²³ v letih 1777–1785, pred jožefinsko upravno reformo, pa jih je ob mestnem sodniku konstantno šest.¹²⁴

Od skupno šestih mestnih svétnikov, potrjenih 17. januarja 1724, natanko pol leta pred nastankom popisa prebivalstva, jih sam popis označuje s tem nazivom pet, pri šestem pa je naveden le njegov pekovski poklic. Ostalih pet se je preživljalo kot usnjar, mesar, mizar, ranocelnik in kot meščan brez poklica. Tak je bil, sodeč po popisu, tudi takratni sodnik Matija Rudolf, vendar verjetno ne vse življenje. V drugem, precej zgodnejšem viru iz leta 1691 namreč zasledimo Rudolfa ali njegovega prednika in soimenjaka kot ormoškega poštnega mojstra (*postmaister in Fridau*), kar vsekakor pomeni, da so se pri hiši ukvarjali tudi s krčmarjenjem.¹²⁵

¹¹⁹ A. Klasinc, Ormož, str. 75.

¹²⁰ ZAP, AMO, šk. 9, zapisniki sej mestnega sveta 1650–1725, npr. pag. 1, 14, 30, 52, 88.

¹²¹ Vsebinsko poravnave gl. v: A. Klasinc, Ormož, str. 71–73.

¹²² ZAP, AMO, šk. 9, zapisniki sej mestnega sveta 1650–1725, pag. 88, 92, 118, 126, 140, 145, 150, 157, 160, 163, 168, 169, 171, 175, 178, 197, 199, 213, 239, 263, 264.

¹²³ Prav tam, pag. 272, 273, 274, 299, 303, 305, 307, 310, 315. – ZAP, Zemljiška knjiga – stara vrsta, št. 299, sign. 5705, s. p.

¹²⁴ Gl. op. 118.

¹²⁵ ZAP, AMO, šk. 9, zapisniki sej mestnega sveta 1650–1725, pag. 201.

Poleg mestnih svétnikov so v tretjem desetletju 18. stoletja izpričani še naslednji voljeni funkcionarji: 3 do 4 četrtni mojstri, 3 gozdarji, mestni sluga in mestni stavbni mojster ter kot plačani uradnik mestni pisar.¹²⁶ Med gozdarji, stavbnimi mojstri in mestnimi slugami so se zlahka znašle osebe brez statusa meščana, to je sloj, v literaturi imenovan **nemeščani ali gostači** (Stadtinwohner).¹²⁷

Nemeščani, ki drugače kot posli, vajenci in pomočniki niso sodili med širše člane gospodarjeve družine, ampak so sami ali z družino živeli samostojno, so v ormoškem popisu leta 1724 označeni z različnimi poimenovanji: kot »Insass«, »bürgerlicher Insass«, »Inwohner(in)«, »Schellar(in)« ter »Vndtersasß«. Postavlja se torej vprašanje, kakšne so bile vsebinske razlike med navedenimi oznakami. Pojma »Insass« in »bürgerlicher Insass«, za katera niti ni najti povsem ustreznega, splošno uveljavljenega slovenskega izraza in ju zato ne prevajamo, sta pomenila isto: nižjo stopnjo od meščana oz. predstopnjo za sprejem v meščanstvo.¹²⁸ Prva oblika – »Insass« – je v popisu 1724 izpričana trikrat, pri dveh gospodarjih v ožjem mestu in pri enem v zaselku Hardek, zato je bilo v zadnjem primeru s pridevnikom »bürgerlicher« očitno tudi potrebno poudariti, da ne gre za navadnega mestnega podanika, temveč za »meščanskega« človeka. Vsi trije so se priselili od drugod in so po sočasni davčni knjigi posedovali nepremičnine šele zelo kratek čas, saj so davek prvič poravnali prav za leto 1724. Da je bil »Insass« na dobri poti k sprejemu med meščane, priča tudi prvi popis Ormožanov iz leta 1723, v katerem sta s takšno oznako navedena dva gospodarja, pri tem je eden od njiju isti kot v naslednjem popisu: Hans Baluh na Hardeku, drugi, Andrej Lednik iz Celja, pa je v popisu iz julija 1724 že meščan. Pomenljivo je, da si je slednji kupil hišico v Ogrskem predmestju sedem let prej (leta 1717), kot je postal

¹²⁶ G. Fournier, Sodni protokol, str. 206, 211, 213, 214, 215, 216.

¹²⁷ Prim. Sergij Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev. Od naselitve do zloma stare Jugoslavije*, Ljubljana 1961, str. 162.

¹²⁸ V nekaterih (večjih) mestih, na Slovenskem v Ljubljani, bi takšni vsebini pojma še najbolj ustrezal izraz »gostač« (*Inwohner*), vendar v pomenu pravnega statusa – osebe z individualno podeljenimi gostaškimi pravicami (*Inwohnerrecht*); te so vsebovale pravico do opravljanja meščanskih gospodarskih dejavnosti, drugače kot meščani pa gostači niso imeli političnih pravic (Franz Mathis, *Zur Bevölkerungsstruktur österreichischer Städte im 17. Jahrhundert* (Sozial- und wirtschaftshistorische Studien, Band 11), Wien 1977 (odslej F. Mathis, *Zur Bevölkerungsstruktur*), str. 96–97; Anton Svetina, Pogoji za sprejem v meščanstvo in pravni položaj ljubljanskih meščanov od 16. do 18. stoletja, v: *Iz starejše gospodarske in družbene zgodovine Ljubljane* (Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave zv. 2), Ljubljana 1971, str. 196–197). – Pojem *Insas* kot tak srečamo sicer izjemoma leta 1567 pri delu mestnih obdavčencev Višnje Gore kot sinonim za *inwohner* (B. Golec, *Družba*, str. 457).

gospodar lastne hišice Hans Baluh. In če se navežemo na onih pet meščanov, ki so to postali štiri mesece po nastanku popisa prebivalstva iz 1724, veliko pove ugotovitev, da so vsi prišli do posesti pozno – med letoma 1720 in 1722 – vendar prej kot oni trije, julija 1724 označeni kot »Insass«.¹²⁹ Oznaka »Insass« je torej v Ormožu pomenila prehodno pravno-socialno kategorijo: moškega, ki je v mestu naseljen kratek čas, vendar že ima lastno hišno posest in si obeta podelitve meščanskih pravic. Povedano posredno potrjuje, da je (glavni) pogoj za sprejem med meščane praviloma tudi tu predstavljala hišna posest.

Vse kaže, da je pri oznakah in statusih ormoških nemeščanov v naslednjih desetletjih prišlo do poenotenja. Protipožarni popisi posestnikov iz let 1798–1800¹³⁰ navajajo trikrat večje število oseb z oznako »Insass« kot popis prebivalcev leta 1724. Zanimivo je, da zdaj pri nikomer od njih ni naveden tudi poklic in da vsi živijo v predmestjih. Popis iz leta 1798 jih pozna v obeh predmestjih skupaj devet, oznaka meščan za posestnika brez poklica v Ogrskem predmestju pa priča, da se meščan in »Insass« medsebojno izključujeta. »Insass« tako ni zgolj (predmestni) posestnik brez poklica, temveč še vedno pravni status.

Med gospodarji v popisu 1724 je, kot rečeno, zaslediti še dve pravni oznaki, in sicer pri dveh tujih podložnikih, podanikih križniškega gospostva Muretinci. Balaž Pokrivač iz Ptujkega predmestja je označen kot »muretinski želar« (*Meretinzerischer schällar*), šlezijski priseljenec Gregor Vulšek iz Ogrskega predmestja pa kot »muretinski podružnik« (*Vnter Meretinzen Vntersasß*). Terezijanski kataster (1749) in terezijanski popis hiš (1754) nato razkrivata, da oboje pomeni isto – kajžarja (*Keischler*).¹³¹

Podobno je z izrazoma gostač (»Inwohner«) in želar (»Schellar«), ki dejansko prav tako predstavljata isto vsebino: osebo brez lastne hišne posesti, živečo pri tujih ljudeh bodisi sama bodisi z družino. Popis iz leta 1724 je tem dragocenejši, ker edini pozna ti dve kategoriji, in to za oba spola.¹³² Pomenske razlike med

¹²⁹ ZAP, AMO, šk. 10, davčna knjiga 1708–1725.

¹³⁰ ZAP, AMO, šk. 29, mapa 49, Javna varnost, pag. 88, 131, 163.

¹³¹ StLA, Theresianischer Kataster, St. u. M, No. 1, 20. 3. 1749, 28. 3. 1749. – StLA, Laa Antiquum, Volkszählung 1754, Sch. 36, Heft 60, No. 37 (Herrschaft Friedau); Sch. 37, Heft 61, No. 123 (Commenda Meretinzen).

¹³² Gostačev je v popisu še enkrat toliko (21) kot želarjev (10). Osemkrat je naveden moški gostač (Inwohner), enajstkrat gostačka (Inwohnerin), dvakrat »gostaška človeka« (*Inwoners laidt* oz. *inwanerleüth*) v pomenu zakonskega para in gostačke s hčerko, po petkrat pa želar (Schellar) in želarka (Schellarin).

gostači in želarji v danih primerih niso dovolj jasne. Morda so želarji obdelovali večjo krpo zemlje kot gostači, zato pa je v samem popisu tako med enimi kot med drugimi najti dninarje.

Od pravno-socialne strukture prebivalstva nas razpoložljivi viri vodijo k problemu **poklicne strukture**. Za stoletja pred 1724 so o poklicih na voljo le skromni sporadični podatki. Tudi v poimenskih popisih Ormožanov nastopajo poklici samo izjemoma in so še največkrat razvidni iz poklicnega priimka osebe (Schuster, Weber ipd.). Neprimerno popolnejšo sliko o poklicni dejavnosti hišnih gospodarjev nudijo viri za 18. stoletje: popis prebivalcev 1724, terezijansko štetje hiš 1754 in trije protipožarni popisi s konca stoletja, od katerih smo za primerjavo izbrali prvega iz leta 1798.¹³³ Za prvo polovico 19. stoletja odkrivata poklice lastnikov hiš franciscejski kataster iz 1825 ter župnijski status animarum 1843–1846.¹³⁴ Upoštevati pa je seveda treba dejstvo, da nosilci poklicev niso bili nujno vsi tudi hišni posestniki, zato večina naštetih popisov ne ponuja celovite poklicne strukture, četudi precej popolno in dovolj relevantno podobo. Med njimi je najpopolnejši popis prebivalstva iz leta 1724, saj navaja tudi poklice negospodarjev – gostačev. Za 18. in prvo polovico 19. stoletja pa imamo dva posebej dragocena vira, ki se ukvarjata izključno z obrtni in njihovimi nosilci, pri čemer oba upoštevata tudi trgovske poklice, vendar izpuščata »neproizvodne dejavnosti«: učitelje, mežnarje in razne uradnike. Neimensko, zgolj numerično podobo obrtno-trgovskih poklicev prikazuje popis mojstrov in pomočnikov iz leta 1765,¹³⁵ primerljiv z enako zasnovanimi popisi za druga mesta in trge mariborskega okrožja. Njegova edina pomanjkljivost je ta, da ne zajema tudi vinotočev, krčmarjev in gostilničarjev. Slednji so, nasprotno, upoštevani v popisu obrti in obrtnikov iz leta 1834, najdoslednejšem prikazu poklicne strukture ormoškega mesta sploh.¹³⁶

¹³³ ZAP, AMO, šk. 1, fasc. 3, mapa 7, Ljudsko štetje 18. stol., pag. 81–92; prav tam, šk. 29, mapa 49, Javna varnost, pag. 95–102; StLA, Laa Antiquum, Volkszählung 1754, Sch. 36, Heft 60, No. 37 (Herrschaft Friedau); Sch. 37, Heft 61, No. 123 (Commenda Meretinzen).

¹³⁴ AS, Franciscejski kataster za Štajersko, št. 606, k. o. Ormož; št. 272, k. o. Hardek. – Župnijski arhiv Ormož, Seelenstands Protocoll [1843–1846].

¹³⁵ Jože Šorn, Obrtništvo v slovenskem prostoru v sedemnajstletju 1758–1775, v: ČZN, NV 15 (1979) (odslej J. Šorn, Obrtništvo), str. 174–175.

¹³⁶ N. Jurkovič, Stanje obrti, str. 152–157.

Za zgodnejši čas torej po povednosti izstopata popis prebivalstva 1724 in štetje hiš 1754; slednje tudi edino omogoča povsem relevantno primerjavo z vsemi drugimi mesti in trgi na Štajerskem. Zato si na njegovi podlagi najprej oglejmo, kakšen položaj zaseda mali Ormož sredi 18. stoletja med sedmimi spodnještajerskimi mesti. V dveh pogledih občutno zaostaja prav za vsemi razen za Slovenj Gradcem. V Ormožu namreč razen hiše mestnega sodnika in navedenega c. kr. solnega urada ni zaslediti domov uradniškega sloja, tj. raznih mestnih, deželnih, cerkvenih in drugih dejavnih oz. nekdanjih uslužbencev.¹³⁷ Leta 1724 je, nasprotno, moč naštetih še vsaj tri takšne poklice: ob mestnem sodniku in solnem uradu tudi gosposčinskega upravitelja, »šolmoštra« in mežnarja, leta 1798 pa spet le upravitelja ormoškega gospostva. Mestece ob Dravi sodi sredi stoletja (1754) skupaj s Slovenj Gradcem in Slovensko Bistrico tudi med tista mesta, v katerih pogrešamo plemiške hiše, če seveda odštejemo »mestni« grad kot sedež teritorialnega zemljiškega gospostva, ki je pri vsakem od sedmih spodnještajerskih mest stal tik ob mestu ali v njem. Tako je bilo v Mariboru plemiških hiš šest, v Celju štiri, na Ptujju in v Brežicah pa po dve. V Ormožu bi plemiško komponento pogojno nadomeščal le deželni svobodnik (*Freysas*), pozneje poplemeniteni Johann Jakob Pleschnigg, ki je v samem mestu premogel eno svobodno in dve meščanski hiši ter v Ptujškem predmestju pristavo.¹³⁸

Leta 1754 je pri ormoških hišarjih podobno skromna zastopanost obrtnih in trgovskih poklicev. Med spodnještajerskimi mesti so po specializiranih obrtnikih in trgovcih izstopala tri največja mesta z več kot 160 hišami in vsaj 900 prebivalci, v katerih je izpričanih nad 50 različnih obrti in najmanj dva trgovska poklica. V Mariboru je tedaj živelo 54 obrtnih in trije trgovski poklici, na Ptujju 53 obrtnih in trije trgovski, v Celju pa 54 obrtnih ob dveh trgovskih. Nekako na sredo sta sodili

¹³⁷ Kot uradniške moremo v Mariboru označiti 13 različnih poklicev (42 hiš), v Celju 15 (26 hiš), na Ptujju 6 (12 hiš), v Brežicah 9 (10 hiš), v Slovenski Bistrici 4 (6 hiš) in v Slovenj Gradcu 3 (3 hiše). – StLA, *Laa Antiquum, Volkszählung*, Sch. 37, Heft 61, No. 145, 148–152; Sch. 36, Heft 60, No. 37; Sch. 37, Heft 61, No. 123; Sch. 39, Heft 63, No. 14; Sch. 41, Heft 65, No. 230, No. 227; Sch. 40, Heft 64, No. 49.

¹³⁸ O tej posesti gl. G. Gänsler, Tako imenovani, str. 163–168; v članku je sicer več nedoslednosti. – Johann Jakob Pleschnigg je bil poplemeniten z naslovom »von Pernthall« leta 1762, in sicer kot nekdanji upravitelj gospostev Velika Nedelja in Ormož (Karl Friedrich von Frank, *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806*, 4. Band O–SH, Schloß Senftenegg 1973, str. 85). Tako se v davčnih knjigah s plemiškim predikatom prvič naslavlja šele v knjigi, ki se začena z letom 1765 (ZAP, AMO, šk. 13, davčna knjiga 1765–1786, fol. 197).

obe mesti z okoli sto domovi ter 30 različnimi obrtmi: v Slovenj Gradcu so med hišnimi posestniki našli 30 obrtnih poklicev in dva trgovska, v Slovenski Bistrici pa 29 obrtnih poklicev in enega krošnjarja. Na repu sedmerice mest sta se tudi v tem pogledu znašli obe najmanjši in hkrati obmejni mesteci. V Brežicah so tako našli 21 različnih obrtnih poklicev in enega kramarja, v Ormožu pa je izpričanih 23 različnih obrti, pri čemer ni edino to mesto med hišnimi posestniki premoglo niti enega samega trgovca, kramarja ali vsaj krošnjarja.¹³⁹ Kakor v vseh majhnih mestih so imeli tudi v Ormožu glavno besedo obrtniki in ne trgovci. Še več, celo mestni sodniki so lahko tu še v zelo poznem času izhajali iz vrst nosilcev ne posebej uglednih in donosnih obrtnih poklicev, kakršen je bil na primer lončarski.¹⁴⁰

Naslednja preglednica prikazuje štiri primerljive popise nosilcev neagrarnih panog v 18. stoletju in tri iz prve polovice 19. stoletja. Med predstavnike neagrarnih panog smo vsakokrat šteli tudi vse vdove obrtnikov, saj njihov vdovski stan ni nujno pomenil konca ukvarjanja z dejavnostjo, temveč slejkoprej njeno nadaljevanje z zaposlenim pomočnikom. Pri tem velja še enkrat opozoriti, da se trije popisi (1754, 1798 in 1825) nanašajo le na hišne posestnike. Neupoštevan ostaja torej sloj obrtnikov – gostačev, ki pa zaradi svoje maloštevilnosti ne more bistveno vplivati na končno podobo. Leta 1724 so namreč v Ormožu ob 36 obrtnikih in trgovcih živeli vsega štirje gostaški obrtniki (10 % vseh), pa še od teh sta se dva, edina predstavnika svoje stroke, kmalu zatem odselila drugam.¹⁴¹ Od ostalih popisov strukturno odstopa pregled obrtnikov in trgovcev iz leta 1765, ki po posameznih panogah posebej navaja mojstre in pomočnike, zato pa ne upošteva krčmarstva, ker le-to ni veljalo za »pravi« poklic.¹⁴²

¹³⁹ Gl. op. 137.

¹⁴⁰ Lončar je bil mestni sodnik Mihael Mayer, umrl leta 1789 (G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 101).

¹⁴¹ Kot odseljena sta v popisu navedena brezimni glavnikar ter izdelovalec sit in rešet iz Ribnice, ob njiju pa sta v mestu delovala še dva gostaška sodarja.

¹⁴² Vseh obrti, brez neupoštene krčmarske, je v Ormožu 19, na Ptujju 45 in v Mariboru 46 – od skupno 49 obrti v tabeli. Tudi število vseh obrtnikov (mojstrov in pomočnikov) v ostalih dveh obdravskih mestih krepko presega število ormoških: na Ptujju 197 (110 mojstrov, 87 pomočnikov) in v Mariboru kar 504 (323 mojstrov, 181 pomočnikov). V slovenskem delu mariborske kresije je Maribor sam odtehtal dobro polovico mestno-trških obrtnikov in trgovcev (52,1 %), skupaj s Ptujem pa skoraj tri četrtine (72,5 %). Ormož je bil v obeh pogledih – po številu poklicev (19) in številu mojstrov s pomočniki (32 mojstrov + 14 pomočnikov) – bliže trgovci, ki so si sledili takole: Veržej 18 poklicev (29 mojstrov + 13 pomočnikov), Muta 15 poklicev (25 + 16), Središče 13 (30 + 14), Sv. Lenart v Slovenskih Goricah 13 (26 + 16), Marenberk 13 (15 + 12) in Ljutomer 10 (22 + 4). – Vsi podatki po tabeli v: J. Šorn, Obrtništvo str. 174–175.

V preglednico smo vključili samo število mojstrov, in sicer ob predpostavki, da pomočniki svoje dejavnosti niso opravljali samostojno.¹⁴³

Preglednica 11: Število predstavnikov obrtno-trgovskih poklicev v Ormožu 1724–1843/46¹⁴⁴

Leto/poklici	1724	1754	1765	1798	1825	1834	1843–46
usnjar	4	3	4	3	2	3	3
čevljar	5	4	4	3	1	2	1
jermenar	1	1	1	1	0	1	0
pasar	0	0	0	1	0	0	0
čižmar	0	0	0	0	1	0	0
mizar	1	2	2	2	2	2	2
sodar	3	2	1	1	0	1	2
kolar	1	1	0	1	0	1	1
tesar ¹⁴⁵	0	1	0	0	0	0	1
krojač	2	0	0	1	0	2	2
tkalec	2	3	2	3	4	1	5
klobučar	0	1	1	1	1	1	0
krznar	0	1	1	1	1	1	0
kovač ¹⁴⁶	2	2	1	3	2	3	1
ključavničar	1	2	3	1	1	1	1
puškar	1	0	0	0	0	0	0
klepar	0	1	0	0	0	0	0
strugar	0	0	0	0	1	1	1
krčmar ¹⁴⁷	3	4	–	2	4	0	0
vinotoč ¹⁴⁸	1	1	–	0	0	1	0
gostilničar	0	0	–	1	0	0	2

¹⁴³ V Ormožu in ostalih dveh mestih, Mariboru in Ptujju, leta 1765 dejansko ni bilo nobene panoge, pri kateri bi bili zastopani samo pomočniki, ne pa tudi mojstri. Takšne primere je nasprotno zaslediti v nekaterih podravskih trgih.

¹⁴⁴ Vire podatkov za leta 1724, 1754, in 1798 gl. v opombi 133. – Podatki za leto 1765 po: J. Šorn, *Obrtništvo*, str. 174–175. – Poklice po terezijanskem katastru iz leta 1749 gl. v objavi: A. Klasinc, *Ormož*, str. 76–77. – Tudi število posameznih poklicev za leto 1825 z nekaj napakami gl. prav tam, str. 77. – Podatki za leto 1834 po: N. Jurkovič, *Stanje obrti*, str. 152. – Podatki za obdobje 1843–46: *Župnijski arhiv Ormož, Seelenstands Protocoll [1843–1846]*.

¹⁴⁵ V letih 1843–46 tesarski pomočnik.

¹⁴⁶ Leta 1765 ormoški kovač ni naveden med kovači, temveč med fužinskimi kovači. Leta 1798 gre v enem primeru za gosposčinsko kovačijo in v enem za (novega) žebjarja, navedenega čisto na koncu Ptujškega predmestja, leta 1825 pa kovaško obrt predstavljata kovač in žebjar.

¹⁴⁷ Krčmarska, vinotoška in gostilničarska obrt leta 1765 niso upoštevane.

¹⁴⁸ Leta 1754 gre za t. i. malega krčmarja (Kleinwirt).

III. SOCIALNO-GOSPODARSKA SLIKA ORMOŠKEGA ŽIVLJA

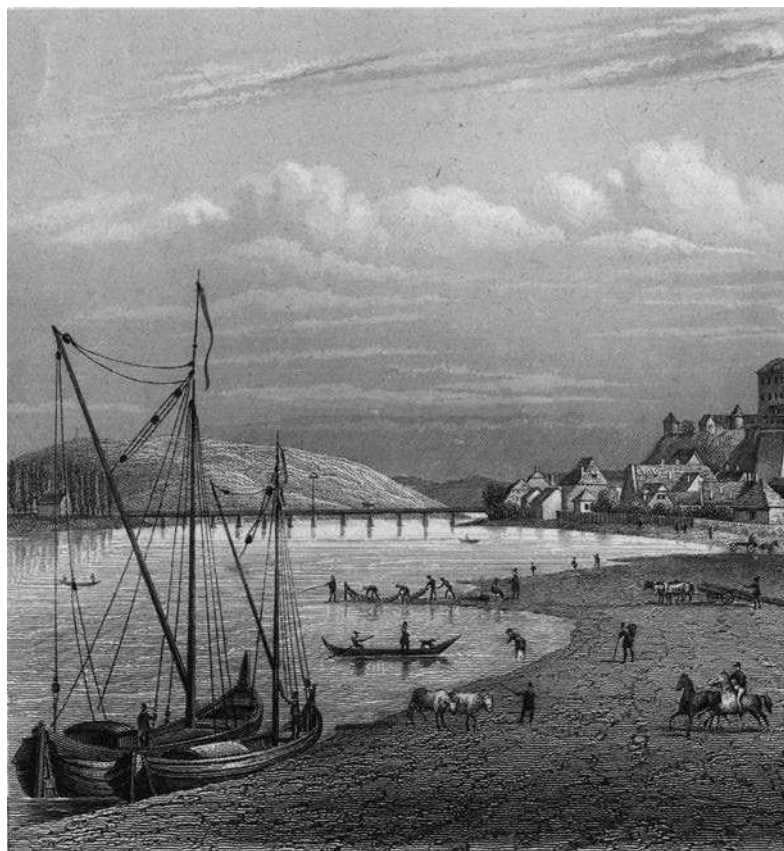
Leto/poklici	1724	1754	1765	1798	1825	1834	1843–46
pivovar	0	0	0	1	1	0	0
mesar	3	4	2	0	1	1	1
pek	2	2	2	2	1	2	0
mlinar	0	0	0	0	0	0	1
trgovec	1	0	0	1	2	1	1
trgovec z železom	0	0	0	1	0	1	0
kramar (trafikant)	0	0	0	1	0	0	0
slikar	0	1	1	1	0	0	0
steklar	0	1	1	1	1	1	1
lončar	2	2	2	3	2	2	2
sedlar	0	0	0	1	1	1	1
lectar	0	0	0	1	0	1	0
milar	0	0	0	0	1	0	1
barvar	0	0	0	0	1	0	1
vrvar	0	0	1	1	1	1	1
solitrar	0	0	0	0	0	0	1
zidar ¹⁴⁹	0	1	1	0	0	0	0
kipar	0	1	1	1	0	1	0
ranocelnik	1	1	1	1	1	1	1
Skupaj obrtnikov in trgovcev (mesto + predmestji)	36 (24+12)	42 (29+13)	32 (mojstri)	41 (33+8)	33 (30+3)	34	34 (21+13)
Število obrtno-trgovskih poklicev	18+2 gostaška	23	19	28	22	26	22
Število oseb po skupinah obrti	1724	1754	1765	1798	1825	1834	1843–46
Usnjarsko-obutvene	10	8	9	8	4	6	4
Tkalsko-oblačilne	4	5	4	6	6	5	7
Živilske	5	6	4	3	3	3	2
Lesnopredelovalne	5	6	3	4	2	4	6
Kovinskopredelo-valne	4	5	4	4	4	5	3
Druge (male) proizvodne obrti	2	4	5	8	7	6	8
Stavbeniške obrti	0	2	2	1	0	1	0
Krčmarsko-vinotoška	4	5	–	3	4	1	2
Ranocelništvo	1	1	1	1	1	1	1
Trgovske dejavnosti	1	0	0	3	2	2	1
Skupaj	36	42	32	41	33	34	34

¹⁴⁹ Leta 1765 gre za rubriko zidarji in kamnoseki.

Primerjava prvih štirih popisov nazorno priča, da so bile v 18. stoletju vseskozi številčno vodilne usnjarsko-obutvene obrti (8–10 predstavnikov, 3–4 sočasno izpričane panoge), nato pa precej uravnoteženo zastopane skupine tkalsko-oblačilnih, živilskih, lesnopredelovalnih in kovinskopredelovalnih obrti (3–6 nosilcev). Enakomerna zastopanost posameznih panog in prvih petih skupin obrti samo potrjuje znani dejstvi, da je številnost obrtnikov pogojevalo vezano cehovsko gospodarstvo. Podobno stanje zasledimo tudi pri krčmarstvu oz. vinotoštvu – vsaj tri sočasno delujoče krčme, od tega ena v predmestju – in ranocelništvu, ki je ves čas moglo dajati kruh le eni družini. Nasprotno pa je znatno večjo spremenljivost zaznati v skupini drugih proizvodnih obrti, v stavbeništvu in pri trgovskih poklicih. Če sta bila skozi celotno 18. stoletje nepogrešljiva vsaj po dva lončarja, so drugi proizvodni poklici – slikar, sedlar, lectar in vrvar – živeli v mestecu le občasno, pri čemer sta takó število predstavnikov kakor nabor posameznih panog proti koncu stoletja postopoma naraščala in se do leta 1798 glede na leto 1724 početverila. Enako kot v skupini malih proizvodnih obrti se sredi stoletja pojavita slabo zastopani stavbeniški obrti, zidarska in kiparska, vsaka z največ po enim predstavnikom. Prav tako se šele proti koncu stoletja poveča število trgovcev, potem ko jih dolgo sploh pogrešamo.

Prva polovica 19. stoletja je v ormoškem obrtništvu prinesla določene spremembe. Na zgolj 4–6 predstavnikov so se skrčile dotlej številčno vodilne usnjarsko-obutvene obrti, pri čemer sta nazadnje živeli le še osnovni dve, čevljarska in usnjarska. Tudi tkalsko-oblačilni poklici so se ob sicer stabilnem številu predstavnikov (5–7) omejili na dve temeljni dejavnosti: krojaško in vse bolj razširjeno tkalsko. Nihala je navzočnost lesnopredelovalnih in manj kovinskopredelovalnih obrti, upad je zaznati pri stavbeniških in krčmarsko-vinotoških poklicih (nazadnje le še 1–2 gostilni). Mesto ni moglo brez ranocelnika in vsaj enega trgovca, ohranjalo pa je tudi zastopanost drugih (malih) proizvodnih obrti, okrepljenih od zadnje tretjine 18. stoletja. Pri tem je pomenljivo, da ne zasledimo obrti oz. poklicev, ki bi bili v neposredni zvezi z rečnim prometom po Dravi. Ormož se tudi v tem pogledu, kot rečno pristanišče, ni mogel meriti s sosednim Ptujem.

Nekaj več besed velja nameniti trgovini, drugemu stebru slehernega mestnega gospodarstva. Če je v Ormožu vloga trgovcev skoraj celotno 18. stoletje ostajala zanemarljiva, je trgovina

Rečno pristanišče na Pruju v prvi polovici 19. stoletja po Mayerju in Winklerju (Grafični kabinet Narodnega muzeja Slovenije)

doživela občuten razmah proti koncu stoletja in ostala vseskozi v glavnem domena priseljenih tujcev. Leta 1724 sta jo zastopala beneški trgovec Lovrenc Vrle in njegov pomočnik – krošnjar, nato Ormož v letih 1754 in 1765 ne pozna trgovskega stanu, nekako od 70-ih let pa se v tem pogledu začinja nova doba. V 80-ih letih so med hišarji izpričani trije trgovci: Gregor Wrolleg, Andreas Fornezo in Daniel Spizi, od katerih sta vsaj zadnja dva delovala sočasno.¹⁵⁰ Obei lažjega zaslužka ob zapolnitvi dolgotrajne praznine so nato pred letom 1798 privedli v mesto tri nove tuje trgovce. Dve hiši si je kupil trgovec Jakob Thomasi, med hišarji pa sta se znašla še »trafikan«¹⁵⁰ Josef Pöhin in trgovec z železom Josef Hann. V prvi polovici 19. stoletja Ormož ni več mogel brez vsaj enega stalnega trgovca z mešanim blagom, po drugi strani pa je mesto z okolico zmoglo ob njem preživeti le še specializiranega trgovca. Leta 1825 sta si zaslužek delila že znani

¹⁵⁰ Prim. G. Fournier – M. Hernja Masten, *Hiše*, str. 93, 97, 112.

trgovec Thomasi (Tomasy) in Johann Kautzhamer, ki je kot trgovec z železnino nasledil Hanna. Njegova železnina je delovala tudi še leta 1834, klasično trgovino pa je medtem prevzel Leopold Diermayer, v letih 1843–46 spet edini ormoški trgovec.

V tej zvezi se domala vsiljuje vprašanje, zakaj trgovskih poklicev v mestecu tako dolgo skorajda ni srečati. Leta 1754 je bil Ormož, kot že rečeno, v tem pogledu med sedmimi spodnještajerskimi mesti povsem osamljen, čeprav je, pomenljivo, ležal tik ob hrvaški meji, na glavni kopenski in rečni povezavi Podravja s sosedno Hrvaško in Ogrsko. Razloge je na eni strani iskati v majhnosti ormoškega mesta, kar ni posebno tehten argument, saj so bili majhni tudi nekateri bližnji trgi, a so v njih vseeno uspevali vsaj kramarji in trgovčiči. Glavni razlog bo slejkoprej malopomembnost Ormoža med mesti. Ormož se zlepa ni mogel otresti sence preblizu ležečega Ptuja, vseskozi močnega, celo mednarodnega trgovskega središča; tu je leta 1754 med hišarji izpričanih šest trgovcev, dva specializirana trgovca z železom in dva kramarja, skupaj 10 delujočih trgovin,¹⁵¹ leta 1765 pa 9 trgovcev in 2 kramarja.¹⁵² Od vzhodne strani Ormožu ni bil dosti manjši konkurent skoraj enako oddaljeni Varaždin in končno je na ogrski strani svoje odtehtal še medžimurski Čakovec. Na dravski prometnici torej za ormoško trgovino ni bilo pravega prostora in tudi v smeri proti severu ni imela veliko možnosti. Na meji z Ogrsko se je namreč kot prehodno tržišče uveljavil ljutomerski trg (leta 1765 s štirimi trgovci oz. kramarji) in v smeri proti severozahodu Sv. Lenart (leta 1765 dva trgovca ali kramarja).¹⁵³

V posestno-demografsko stabilnem Ormožu 18. stoletja je število obrtnikov in trgovcev temu ustrezno le malo nihalo. Njihovemu najnižjemu številu 32 iz leta 1765 bi morali prišteti vsaj tri krčmarje (torej skupaj najmanj 35 oseb), najvišje pa je v letih 1754 in 1798 znašalo 42 oz. 41. Podobno nihanje je zaznati tudi pri naboru različnih panog: če jih je bilo leta 1724 samo 18 oz. 20 skupaj z dvema, ki sta ju opravljala gostača, je njihovo število do leta 1754 zraslo na 23, padlo do leta 1765 na 19 (dejansko na 20 skupaj s krčmarstvom) in se nato pred koncem

¹⁵¹ StLA, Laa Antiquum, Volkszählung 1754, Sch. 37, Heft 61, No. 145.

¹⁵² J. Šorn, Obrtništvo, str. 174.

¹⁵³ Prav tam.

stoletja (1798) povzpelo na 28. Ducat obrti je imelo v mestecu stalno domicilno pravico, skoraj dvakrat toliko poklicev (22) pa se je pojavljalo bolj ali manj sporadično. V 18. stoletju Ormož ni mogel brez krčmarja (najmanj 4 z vinotočem), čevljarja (vsaj 3), usnjarja (najmanj 3), tkalca (vsaj 2), peka (vsaj 2), lončarja (najmanj 2) ter brez vsaj enega kovača, ključavničarja, jermenarja, mizarja, sodarja in ranocelnika. Pogrešljivejši je pred koncem stoletja postal mesarski poklic, potem ko so ga do leta 1765 vsakič opravljali vsaj dva ali trije Ormožani. Druge obrti je praviloma zastopal le po en predstavnik, nikoli pa več kot dva hkrati.

Za prvo polovico 19. stoletja so značilne nekoliko drugačne ugotovitve. Število nosilcev obrtno-trgovskih poklicev je ostajalo zelo stabilno (33–34), ne glede na to, ali razpolagamo s podatki za hišne posestnike ali za vse nosilce poklicev. Enako velja za raznolikost poklicnih dejavnosti: popis obrti iz leta 1834 jih beleži 26 in oba popisa hišnih posestnikov po 22. Od stalnih poklicev 18. stoletja sta izginila pasarski in slikarski, nekateri pa so, nasprotno, dobili stalni domicil: vrvar, sedlar ali steklar. Še naprej opažamo klasičen nabor poklicev 18. stoletja, ki se mu pridružijo poslej nepogrešljivi strugar ter občasno delujoči specializirani poklici: čišmar, milar, barvar in solitrar. Na novo se med 1834 in 1843 pojavi v Zgornjem predmestju tudi mlinarska obrt, novost pa je pravzaprav v tem, da mlina prej niso prištevali k mestu. Bolj nenavadno je zmanjšanje števila gostilničarjev in vinotočev v drugi četrtini 19. stoletja. Če je mesto še leta 1825 premoglo med hišnimi posestniki štiri krčmarje, naj bi leta 1834 deloval le še en vinotoč, 1843–46 pa dve gostilni. Kogerjeva na glavnem trgu je hkrati označena kot prva ormoška kavarna. Zdi se, da je upad gostinskih dejavnosti v drugi četrtini 19. stoletja bolj navidezen in da se je kje v mestu gotovo skrivala še kakšna točilnica.

Merjeno s stališča zastopanosti obrtno-trgovskih poklicev med hišnimi posestniki, je bil Ormož skupaj z Brežicami in Slovensko Bistrico na repu spodnještajerskih mest. Po obmejni legi, velikosti in velikem predmestju Ormožu najbližje Brežice so leta 1754 med hišarji premogle 60 % obrtnikov in trgovcev, Slovenska Bistrica pa med vsemi sedmimi spodnještajerskimi mesti najmanj – samo 50 %.¹⁵⁴ Delež le-teh se je v Ormožu

¹⁵⁴ Leta 1754 so obrtniki in trgovci predstavljali 64 % hišnih posestnikov v Slovenj Gradcu, 69 % v Mariboru, 78 % v Celju in 81 % na Ptujju (gl. op. 61).

18. stoletja vseskozi gibal nekoliko nad polovico: leta 1724 – 55,4 % hišarjev, 1754 – 60 % in 1798 – 56,9 %. Kot priča franciscejski kataster (1825), je pod polovico, na 39 %, padel šele v prvi četrtini 19. stoletja. Do tega časa se je tudi število različnih neagrarnih panog glede na leto 1798 zmanjšalo za petino (z 28 na 22) in za prav toliko število njihovih predstavnikov (z 41 na 33), od tega še posebej občutno, kar za polovico, pri dotlej najmočnejše zastopanih usnjarsko-obutvenih obrteh in pri lesnih panogah.¹⁵⁵

Zanimivo podobo ponuja razporeditev poklicev po posameznih delih Ormoža, predstavljena v spodnji preglednici.

Preglednica 12: Razporeditev poklicev po posameznih delih Ormoža 1724–1843/46

Obrtno-trgovski poklici	1724	1754	1798	1825	1843–46
Mesto	25 (69,4 %)	29 (69,0 %)	33 (80,5 %)	30 (90,9 %)	21 (61,8 %)
Predmestji	11 (30,6 %)	13 (31,0 %)	8 (19,5 %)	3 (9,1 %)	13 (38,2 %)
<i>Ptujsko predmestje</i>	10 (27,8 %)	8 (19,0 %)	5 (12,2 %)	2 (6,0 %)	11 (32,4 %)
<i>Ogrsko predmestje</i>	1 (2,8 %)	5 (11,9 %)	3 (7,3 %)	1 (3,0 %)	2 (5,8 %)
Skupaj	36 (100 %)	42 (100 %)	41 (100 %)	33 (100 %)	34 (100 %)

Sprva, v letih 1724 in 1754, je razporeditev nosilcev poklicne dejavnosti zelo enakomerna; na ožje mesto odpade okoli 70 %, na obe predmestji skupaj pa 30 % obrtnikov in trgovcev, pri čemer razporeditev med predmestjema niha. Stanje v letih 1798 in 1825 je bistveno drugačno. Ob zatonu stoletja odpade namreč na predmestji le slaba petina (19,5 %) poklicev¹⁵⁶ in četrto stoletja še za polovico manj (9,1 %). Tako živi leta 1825 v mestu že nad 90 % vseh obrtnikov in trgovcev, v predmestjih pa komaj slaba desetina, in sicer kovač, tkalec in mesar. Zanimiv obrat

¹⁵⁵ Franciscejski kataster je glede navajanja poklicev očitno dovolj dosleden. Devet let mlajši seznam obrtnikov Ormoža iz leta 1834 namreč kaže le malce drugačno stanje (N. Jurkovič, Stanje obrti, str. 152).

¹⁵⁶ V Ptujskem predmestju so leta 1798 živeli po en usnjarski, pek, tkalec, gostilničar in lončar, v Ogrskem pa čevljar, krčmar in pri Pavlovcih (novi) podkovač, skupaj 8 obrtnikov.

prinese naslednjih dvajset let. Vzporedno s fizično razširitvijo Zgornjega predmestja se znatno povečata tudi število in delež tam živečih obrtnikov. Nasprotno se njihovo število zmanjša v ožjem mestu. Tako je v Zgornjem – Ptujskem predmestju ob koncu obravnavane dobe (1843–46) moč naštetih skoraj tretjino vseh obrtnikov in trgovcev (32,4 %), le dva živita v Spodnjem – Ogrskem predmestju (5,8 %), na samo mesto pa odpade najnižji delež dotlej – komaj dobre tri petine (61,8 %). Razlogi za takšno stanje je slejkoprej treba iskati v dejstvu, da se je s porušenjem obzidja zabrisala nekdanja razlika med mestom in predmestjema, zato je zdaj prenehalo biti tako pomembno, kje v Ormožu kdo živi.

Število obrtnikov in trgovcev ter njihov delež med zasebnimi hišnimi posestniki celotnega Ormoža sta bila v ožjem mestu dokaj stabilna. V petih popisih se vrtita med 21 in 33, kar v povprečju pomeni okoli dve tretjini (66 %) vseh zasebnih hišnih posestnikov. Nasprotno je bil za predmestji od druge polovice 18. stoletja značilen konstanten padec nosilcev neagrarnih dejavnosti: s 13 obrtnikov leta 1754 na samo tri leta 1825, v deležu vseh zasebnih hišarjev pa upad s 44,8 % na pičlih 7,7 %.¹⁵⁷ Naslednji dve desetletji sta, kot smo videli, prinesli pravi preobrat. Število obrtnikov v predmestjih se je do 1843–46 povzpelo spet na 13, kar je v deležu vseh zasebnih hišarjev predstavljalo slabo tretjino (30,2 %).

Tako smo torej od druge polovice 18. stoletja priča koncentraciji obrtno-trgovskih poklicev v samem obzidanem mestu in ruralizaciji predmestij. Če še leta 1754 ni ne v mestu ne v predmestjih nikogar z oznako kajžar in če pozna protipožarni popis iz leta 1798 v obeh predmestjih skupaj 9 oseb z oznako »Insass«, navaja franciscejski kataster leta 1825 kar 15 kajžarjev ter tri kmete: v samem mestu dva kajžarja, v Ptujskem predmestju osem in enega kmeta ter v Ogrskem predmestju pet kajžarjev ob dveh kmetih. Ni sicer izključeno, temveč prej verjetno, da so se predmestni prebivalci priložnostno še ukvarjali s to ali ono obrtjo, vendar se niso več mogli prištevati med prave obrtnike. Priložnostni obrtniki iz predmestij se zdaj večinoma pač skrivajo

¹⁵⁷ Razporejenost neagrarnih poklicev v deležu hišarjev je bila v mestu in predmestjih naslednja. 1724: skupaj 58,1 %, v ožjem mestu 64,1 %, v predmestjih 56,5 %; 1754: skupaj 65,6 %, v ožjem mestu 70,7 %, v predmestjih 56,5 %; 1798: skupaj 60,3 %, v ožjem mestu 76,7 %, v predmestjih 30,8 %; 1825: skupaj 45,1 %, v ožjem mestu 67,4 %, v predmestjih 10,7 %.

pod oznako meščan, ki sicer v odnosu do predmestnih kajžarjev pomeni posedovanje meščanskih pravic in s tem razlikovanje med polnopravnimi meščani in ostalimi – nemeščani. Drugače kot pri obrtnikih se je v Ptujskem predmestju med letoma 1754 in 1825 manj zmanjšal delež meščanov: leta 1754 jih je bilo vsaj sedem in ena meščanska vdova, leta 1825 pa šest in najbrž še kateri od dveh obrtnikov. Na drugi strani so meščani medtem povsem izginili iz Ogrskega predmestja s primestnimi zaselki, potem ko so bili tu leta 1754 še trije, od tega eden v samem predmestju in dva pri Pavlovcih.

Glede na majhnost ormoškega mesta ter maloštevilnost neagrarnih poklicev moremo kajpak računati tudi z majhnim obsegom in na splošno nižjo kvaliteto obrtnih dejavnosti. Obseg proizvodnje ni sicer izpričan v nobenem znanem viru, čeprav je v 18. stoletju ponekod drugod najti tudi že takšne podatke.¹⁵⁸ Prav tako ni pri nobenem poklicu zabeleženo, ali gre za stalno ali zgolj občasno dejavnost, pa tudi diferenciacijo znotraj istega poklica (kot npr. meščanski čevljar, kmečki čevljar, čevljarski krpač ipd.) pri Ormožu pogrešamo.

Zato pa je zgovoren pokazatelj majhnosti ormoških obrtnih obratov **število pomočnikov in vajencev**. Po popisu prebivalcev iz leta 1724 so si pomočnika lahko privoščili le štirje ali vsak deveti od skupno 35 obrtnikov, edini trgovec pa je zaposloval krošnjarja.¹⁵⁹ Če si razporeditev pomočnikov ogledamo natančneje, so imeli trije obrtniki (čevljar, krojač in lončar) po enega, le pravkar priseljeni tkalec iz Trziča na Gorenjskem je delo zastavil velikopoteznejše, ko je s seboj s Kranjske pripeljal kar tri pomočnike. Nebistveno drugačna slika ponuja razporeditev vajencev, ki jih najdemo pri petini obrtnikov (7). Edinole lončar

¹⁵⁸ Npr. komercialna tabela za trg Mokronog iz leta 1762 (Boris Golec, Trg Mokronog od nastanka do odprave trške avtonomije, v: *Trg Mokronog skozi stoletja* (Zbornik župnije Mokronog, 2. zvezek), Mokronog 2003, str. 87, 90–91).

¹⁵⁹ Za primerjavo navajamo podatke za bistveno večja in pomembnejša mesta: Innsbruck, Salzburg in Hall v 17. stoletju (po: F. Mathis, *Zur Bevölkerungsstruktur*, str. 74, 151, 212–213). Tako je v Innsbrucku leta 1647 premoglo pomočnike 145 ali 46,7 % od skupno 317 obratov, pri čemer jih je največ zaposlovalo enega pomočnika (19,0 % vseh), najmanj pa 7 (0,3 %), kar je predstavljalo zgornje število pomočnikov sploh. Leta 1678 se je število vseh obratov s pomočniki rahlo povečalo na 165 oz. 48,8 %, vendar so zaposlovali največ pet delavcev, večina pa še vedno le po enega (99 ali 28,0 %). Zelo podobne podatke imamo za Salzburg. Od 593 obratov leta 1647 jih je pomočnike zaposlovalo 51,3 %, večina enega samega (19,4 %), sicer pa največ osem (0,2 %). V Hallu je istega leta izkazovalo pomočnike 45,1 % od skupno 237 obratov, od tega skoraj tretjina (32,1 %) le enega; najvišje število zaposlenih je znašalo šest (0,8 %).

Jožef Fasser je zaposloval dva, sicer pa srečamo od vsake obrti po enega samega predstavnika: krojaškega, pekovskega, kovaškega, čevljarskega, usnjarskega in ranocelniškega vajenca, skupaj v uku osem mladih fantov. Gotovo je simptomatično, da prav noben obrtnik ni hkrati premogel pomočnika in vajenca. Poleg tega ni bilo od vseh 15 pomočnikov in vajencev (skupaj s krošnjarjem) nobenega v obeh predmestjih, temveč izključno pri mojstrih v ožjem – obzidanem mestu.

Zelo podobno številčno razmerje izkazuje sumarni popis mojstrov in pomočnikov iz leta 1765. Ob 32 mojstrih je v Ormožu živelo 14 pomočnikov, skupaj 46 v obrti zaposlenih oseb.¹⁶⁰ Če so mednje šteti tudi vajenci, je razmerje zelo podobno ugotovljenemu za leto 1724 (35 obrtnih »mojstrov« ter 14 pomočnikov in vajencev). Razporejenost pomočnikov je bila leta 1765 naslednja: kar štirje kiparski pomočniki (vsi pri istem mojstru), po dva pekovska, klobučarska in ključavničarska ter po en mesarski, zidarsko-kamnoseški, lončarski in steklarski.

Na podlagi popisa prebivalstva iz leta 1724 si končno oglejmo še strukturo celotne služinčadi – poslov, pomočnikov in vajencev –, tj. tistega sloja Ormožanov, ki ga kot celoto ne beleži noben drug vir. Skupno je moč naštetih 70 oseb, in to pri domala polovici domov (32 ali 47,1 %). Daleč največ je bilo dekel oz. služkinj (23), od tega le v enem primeru dve dekli pri isti hiši. Sledili so jim pastirji (11), hlapci (8), od tega dva t. i. ribiška hlapca pri gosposčinskem mitničarju, nadalje obrtni vajenci (7) in pomočniki (6) ter pastirice (6). Deklo je tako premogla vsaka tretja hiša in hlapca le vsaka osma. Drugi poklici so bili zastopani z največ dvema predstavnikoma. En posel (*dienst mensch*) ni natanko opredeljen niti po spolu,¹⁶¹ pri edinem trgovcu je bil v službi krošnjar, druge tipe služinčadi, skupaj 7 oseb (varuška, kuharica, kuhinjska pomočnica, pisar in snopar), pa so poznali le pri treh »boljših« hišah: pri »ritmojstrici« Millerjevi, solninskem prejemniku Flasserju iz Gradca in pri pravkar priseljenem Slovenjgradčanu Aschauerju.

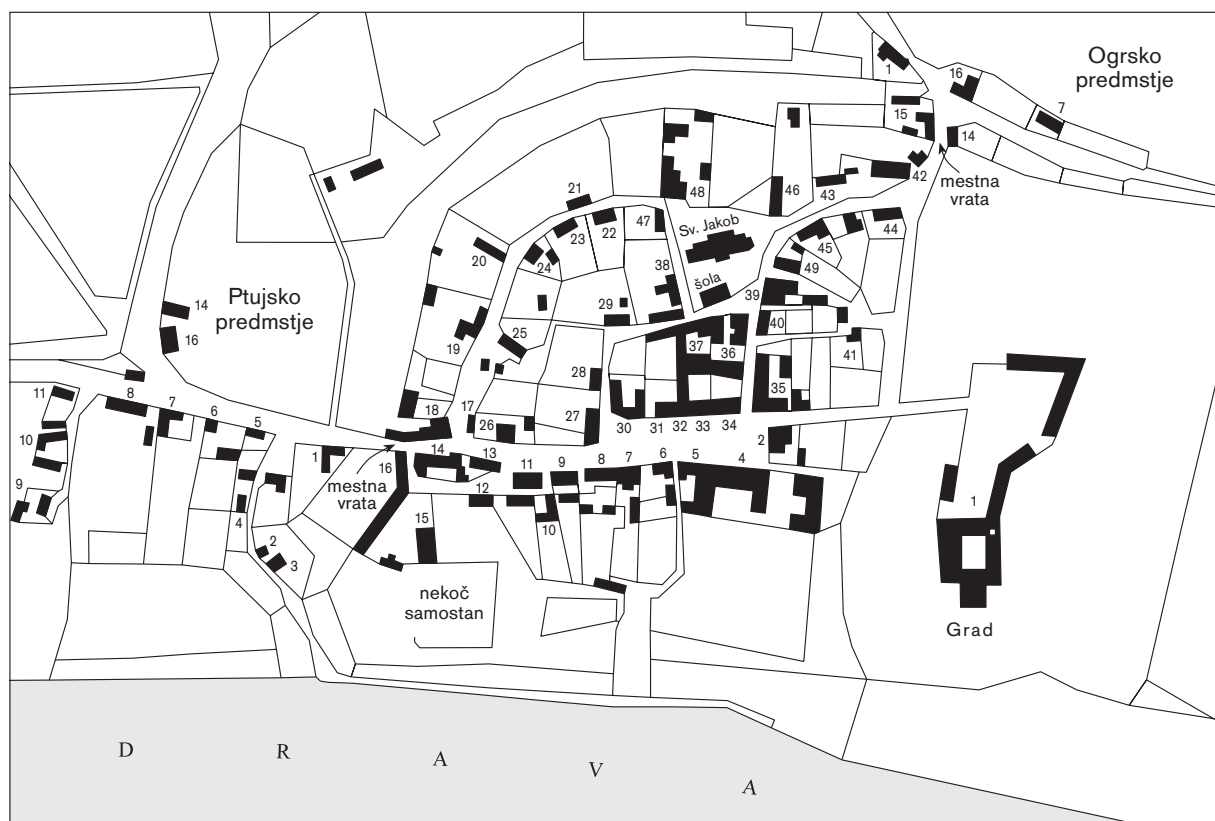
Večina hiš s posli (18 hiš ali 56,2 %) je zaposlovala po eno osebo, precej manj po dve (9 ali 28,2 %), tri (3 ali 9,4 %) in več (2 ali 6,2 %). Največ poslov, šest po številu, je razumljivo

¹⁶⁰ Po tabeli v: J. Šorn, Obrtništvo, str. 174–175.

¹⁶¹ Kot *dienstmensch* v popisu sicer vedno nastopajo ženske, vendar oseba ravno v tem primeru nima imena.

potrebovala gosposčinska upraviteljica, ki ji je sledil priseljenc Aschauer s hlapcem, deklo, pastirjem in varuško. Klasična trojica hlapec–dekla–pastir(ica) se pojavlja samo pri treh hišah, poslovski par hlapec–dekla pa prav tako pri treh.

Poslov v ožjem pomenu besede, tj. brez pomočnikov in vajencev, zaposlenih v obrti in trgovini, je bilo 56 ali kar 80 % celotnega števila. Ormož se tako skozi prizmo zastopanosti agrarno-hišnih in neagrarnih »pomočnikov« kaže kot poudarjeno agrarno mestece, saj znaša razmerje med služinčadjo in posli na eni strani (56 oseb) ter obrtno-trgovskimi pomočniki in vajenci na drugi (14 oseb) kar 4 : 1, poleg tega pa so od udinjanja v agrarnih dejavnostih živeli še drugi gospodarsko nesamostojni ljudje. Vrste agrarnega proletariata so namreč polnili tudi domači gostači in želarji, med katerimi je bilo, kolikor so označeni s poklicem, malo obrtnikov (4), zato pa pomenljivo največ dni-narjev (7).

Ormož po katastrski mapi iz leta 1824 z dodanimi hišnimi številkami in pojasnili

IV. IZVOR MESTNEGA PREBIVALSTVA IN NJEGOVA ETNIČNO-JEZIKOVNA PODOBA

Glede na izjemno izpovedno vrednost, ki jo ponuja popis prebivalstva 1724,¹⁶² sta prav krajevni in etnični izvor Ormožanov osrednje vprašanje naše obravnave, na katerega se končno veže še vprašanje notranjih jezikovnih razmer oz. splošne jezikovne podobe mesta ob Dravi.

Krajevni izvor je v popisu iz 1724 – ne upošteva pri starših živeče odrasle otroke – izpričan pri 91,4 % odraslih oseb,¹⁶³ sicer pa pri skupno 82,7 % vseh navedenih prebivalcev. Po posameznih socialnih kategorijah je ta odstotek različen. Kot prikazuje naslednja preglednica, so vse socialne skupine pokrite vsaj tričetrtsko, vse tri najštevilnejše, ki skupaj odtehtajo skoraj štiri petine odrasle populacije, pa med 91,4 pri poslih in 100 % pri moških gospodarjih. Takšna pokritost omogoča zelo verodostojna sklepanja tudi o okvirnem geografskem izvoru tistih prebivalcev, katerih krajevni izvor ni naveden. Sklepamo lahko namreč, da se niso mogli priseliti od daleč in da je nenavedba kraja pogosto prav posledica tega dejstva, kar nato za vsako so-

Preglednica 13: Delež odraslih Ormožanov z znanim krajevnim izvorom v popisu 1724

Socialna skupina	Število vseh oseb	Osebe z znanim krajevnim izvorom
Gospodarji	58	58 (100 %)
Gospodarice in žene	66	64 (97,0 %)
Drugi družinski člani (brez otrok gospodarjev)	8	6 (75,0 %)
Skupaj družine gospodarjev	132	128 (97,0 %)
Posli	70	64 (91,4 %)
Gostači	54	42 (77,8 %)
Ormož – skupaj	256	234 (91,4 %)

¹⁶² ZAP, AMO, šk. 1, fasc. 3, mapa 7, Ljudsko štetje 18. stol., pag. 81–92.

¹⁶³ Všteti so tudi trije primeri posredne navedbe izvora: sestrina hči Neža oz. hči Andreja Bratka (iz Ormoža), gospodarjeva odovdela sestra (iz Ormoža) in gospodarjev brat Peter (z Beneškega).

cialno skupino posredno samo še potrjuje ugotovljeni spekter krajevnega izvora njenih pripadnikov.

Pri razdelitvi Ormožanov po krajevem izvoru sta se kot najbolj smiselna in najprikladnejša pokazala dva kriterija: delitev glede na socialno kategorijo in glede na oddaljenost od Ormoža. Kot kaže spodnja preglednica, so razlike med tremi socialnimi kategorijami majhne, dokler se ne lotimo natančnejše analize vsake od njih. Iz vseh treh kategorij je dobra polovica oseb (50,8–56,3 %) izvirala iz mesta ali njegovega zaledja, ki smo ju opredelili tudi kot ožje Podravje. Mestno zaledje (Umland), tj. območje, ki se končuje pred pragom sosednih meščanskih naselij, v ormoškem primeru Ptuja, Ljutomera in Središča, ima polmer približno 15 kilometrov zračne črte. Opaznejše so razlike med socialnimi kategorijami znotraj tega območja: iz samega Ormoža izvira namreč skoraj dvakrat toliko gospodarjev in gospodaric (29,5 %) kot poslov (15,6 %) ali gostačev (19,0 %), nakar se razmerje obrne pri mestnem zaledju, kjer premočno vodijo posli (40,6 %) in gostači (33,3 %), gospodarji in gospodarice pa ostajajo pri eni petini (20,5 %). Znatno bliže so si socialne kategorije po deležu izvora oseb iz širšega Podravja, tj. iz krajev med Muro in Dravinjo. Iz tega območja, brez ormoškega mestnega zaledja, je prihajalo med dobro petino in četrtno oseb (21,4–25,0 %), tako da je razpon Podravcev (ožje in širše Podravje skupaj) med vsemi tremi socialnimi kategorijami razmeroma majhen (73,8–81,3 %), pri gospodarjih in gostačih pa sploh povsem izenačen. Med slednjimi tako tudi ni razlike v deležu oseb z izvorom iz bolj oddaljenih krajev; obojih je dobra četrtnina (26,2 %), pri poslih se ta odstotek približuje petini (18,8 %). Tako lahko v splošnem ugotovimo, da se je Ormož do leta 1724 precej enakomerno – vsakič s približno po eno četrtno oseb (23,2–29,0 %) – napolnil iz štirih makroobmočij: 1) iz mesta, 2) mestnega zaledja, 3) širšega Podravja in 4) od drugod. Razlike med socialnimi kategorijami so v tem pogledu majhne. Glavna območja dotoka prebivalstva so ista tako pri kategoriji gospodarjev kot pri gostaškem sloju in poslih, saj gre pri obeh tudi za korelacijo s horizontalno mobilnostjo Ormožanov: za premike iz kategorije poslov in gostačev med hišne gospodarje oz. meščane, a tudi obrnjeno v stan gostačev (nekdanji meščan, zdaj gostač Hans Breznik) in poslov (dekla Ancika, po rodu meščanska hči).

Preglednica 14: Krajevni izvor Ormožanov 1724

Krajevni izvor	Gospodarji in gospodarice	Posli, vajenci in pomočniki	Gostači in želarji	Skupaj
Ormož	36 (29,5 %)	10 (15,6 %)	8 (19,0 %)	54 (23,7 %)
Mestno zaledje	26 (20,5 %)	26 (40,6 %)	14 (33,3 %)	66 (29,0 %)
<i>Skupaj mesto z zaledjem</i>	<i>62 (50,8 %)</i>	<i>36 (56,3 %)</i>	<i>22 (52,4 %)</i>	<i>120 (52,6 %)</i>
Širše Podravje	28 (23,0 %)	16 (25,0 %)	9 (21,4 %)	53 (23,2 %)
<i>Skupaj Podravje</i>	<i>90 (73,8 %)</i>	<i>52 (81,3 %)</i>	<i>31 (73,8 %)</i>	<i>173 (75,9 %)</i>
Od drugod	32 (26,2 %)	12 (18,8 %)	11 (26,2 %)	55 (24,1 %)
Skupaj	122 (100 %)	64 (100 %)	42 (100 %)	228 (100 %)

Občutnejše razlike zaznamo pri natančnejši analizi krajevnega izvora, zlasti glede na oddaljenost krajev izvora in deloma tudi glede na spol. V obeh pogledih od skupnega povprečja najizraziteje odstopa sloj gospodarjev in gospodaric. Zanimivo je, da je iz samega Ormoža izviral več žensk kot moških, četudi gre le za majhno razliko (5,4 %). Druga največja razlika med spoloma se kaže v seštevkih oseb iz mesta skupaj z zaledjem, tj. iz ožjega Podravja (5,0 % v korist žensk), nakar se spet zmanjšuje in obrne v korist moških. Nekaj več gospodarjev kot gospodaric namreč izhaja iz širšega Podravja (25,9 % : 23,4 %) ter iz bolj oddaljenih krajev (27,6 % : 25,0 %). Tu gre sicer za statistično majhno razliko, zato pa je tem pomenljivejša vsebina. Tako je večina od 16 gospodaric iz skupine »od drugod« izviral iz notranjeavstrijskih dežel (13), največ iz same Štajerske (9) oz. njenega slovenskega dela (5), nadalje dve s Kranjske, po ena iz Celovca, iz sosedne Hrvaške in obmejne ogrske Štrigove, le dve pa sta bili iz bolj oddaljenih pokrajin: meščanska vdova iz Zgornje Avstrije in žena odsluženega vojaka s Sedmograške. Enako število moških gospodarjev iz te kategorije (16) je, nasprotno, izkazovalo znatno širši geografski spekter porekla. Relativna večina jih je sicer izviral iz domače dežele (3 iz slovenskega in 3 iz nemškega dela Štajerske), dva s Kranjske in eden z Reke, kar pomeni dobra polovica (9) iz Notranje Avstrije, ostalih sedem pa iz precej bolj oddaljenih dežel in krajev: eden z Beneškega (trgovec Vrle), trije iz južnonemških dežel (usnjar Weibhauser in jermenar See z Bavarske, krojaški mojster Pfersich s Švabske) ter trije iz dežel češke krone (odsluženi vojak Pinter s Češke, pravkar priseljeni »Insass« Röstler z Moravske in muretinski predmestni podru-

žnik Vulšek iz Šlezije). V skladu s pričakovanji so bili torej moški gospodarji neprimerno mobilnejši od žensk. Poklici po izvoru najbolj oddaljenih pri tem nazorno pričajo, kakšni razlogi so ljudi vlekli najdlje od doma. Na splošno so se v tem času najpogosteje znašli daleč od rodnega kraja obrtni pomočniki, ki so jih v svet usmerjala cehovska pravila, ter predstavniki trgovskega stanu.

Preglednica 15: Krajevni izvor sloja ormoških gospodarjev 1724

Krajevni izvor	Gospodarji	Gospodarice in žene ¹⁶⁴	Skupaj
Ormož	15 (25,8 %)	20 (31,2 %)	35 (28,7 %)
Mestno zaledje	12 (20,7 %)	13 (20,3 %)	25 (20,5 %)
<i>Skupaj mesto z zaledjem</i>	<i>27 (46,6 %)</i>	<i>33 (51,6 %)</i>	<i>60 (49,2 %)</i>
Širše Podravje	15 (25,9 %)	15 (23,4 %)	30 (24,6 %)
<i>Skupaj Podravje</i>	<i>42 (72,4 %)</i>	<i>48 (75,0 %)</i>	<i>90 (73,8 %)</i>
Od drugod	16 (27,6 %)	16 (25,0 %)	32 (26,2 %)
Skupaj	58 (100 %)	64 (100 %)	122 (100 %)

Če si za sloj gospodarjev pogledamo še razporeditev po predelih Ormoža (mesto in predmestji), prikazano v spodnji preglednici, so razlike med spoloma na splošno majhne, pri dveh skupinah izvora pa je mesto domala izenačeno s predmestjema. Najbolj uravnotežena je skupina oseb po izvoru iz Ormoža, saj gre v skupnem seštevku le za 2,6 % razlike. V predmestjih je usklajenost med moškimi in ženskami le nekaj manjša (moški 29,2 %, ženske 25,0 %), razkorak med gospodarji (23,5 %) in gospodaricami (35,0 %) pa je največji v ožjem mestu. Znatno več predmestnih gospodarjev in gospodaric izhaja iz mestnega zaledja: tako v mestu iz ožjega Podravja izvira le vsak osmi pripadnik sloja gospodarjev in gospodaric (12,2 %), v predmestjih kar vsak tretji (33,3 %). Širše Podravje je, nasprotno, skoraj dvakrat močnejše zastopano v mestu (29,7 %) kot v predmestjih (16,7 %). Tako po spolu kot po razporeditvi mesto–predmestje je najbolj uravnotežena skupina gospodarjev in gospodaric iz bolj oddaljenih krajev, ki se v vseh kategorijah vrti okoli ene četrte. Čeprav bi pričakovali, da so se najbolj oddaljeni priseljen-

¹⁶⁴ Upoštevana je tudi »ritmojstrica« Millerjeva, katere krajevni izvor v popisu prebivalstva sicer ni naveden, a je znano, da je izvirala iz Ormoža (Gernot Fournier – Marija Hernja Masten, Hiše, str. 89).

ci naselili v ožjem mestu, gre tudi v tem pogledu za precejšnjo uravnoteženost: po krajevem izvoru zelo oddaljeni gospodarji z Bavarske, Češke in Šlezije ter gospodarjeva žena s Sedmograške so namreč domovali zunaj in ne znotraj mestnega obzidja.¹⁶⁵

Preglednica 16: Krajevni izvor sloja gospodarjev po mestnih predelih Ormoža 1724

Krajevni izvor	Moški gospodarji		Gospodarice in žene		Skupaj sloj gospodarjev	
	Mesto	Predmestji	Mesto	Predmestji	Mesto	Predmestji
Ormož	8 (23,5 %)	7 (29,2 %)	14 (35,0 %)	6 (25,0 %)	22 (29,7 %)	13 (27,1 %)
Mestno zaledje	5 (14,7 %)	7 (29,2 %)	4 (10,0 %)	9 (37,5 %)	9 (12,2 %)	16 (33,3 %)
<i>Skupaj mesto z zaledjem</i>	<i>13</i> <i>(38,2 %)</i>	<i>14</i> <i>(58,3 %)</i>	<i>18</i> <i>(45,0 %)</i>	<i>16</i> <i>(66,7 %)</i>	<i>31</i> <i>(41,9 %)</i>	<i>30</i> <i>(62,5 %)</i>
Širše Podravje	11 (32,4 %)	4 (16,7 %)	11 (27,5 %)	4 (16,7 %)	22 (29,7 %)	8 (16,7 %)
Od drugod	10 (29,4 %)	6 (25,0 %)	11 (27,5 %)	5 (20,8 %)	21 (28,4 %)	11 (22,9 %)
Skupaj	34 (100 %)	24 (100 %)	40 (100 %)	24 (100 %)	74 (100 %)	48 (100 %)

Podobna razporeditev po spolu in oddaljenosti se, kot vidimo v spodnji tabeli, v grobem kaže tudi pri socialnih kategorijah poslov in gostačev. V kategoriji služinčad, vajenci in posli so statistične razlike med spoloma zanemarljive. Povsem enak odstotek moških in žensk namreč izvira iz Ormoža (15,6 %) in iz širšega Podravja (25,0 %), nekaj razlike je le pri deležu oseb iz mestnega zaledja, kjer nekoliko prednjačijo ženske (43,8 % : 37,5 %), in končno pri kategoriji »od drugod«, kjer se tehtnica prevesi v korist moških (21,8 % : 15,6 %). Tudi tu so pri najbolj oddaljenih občutne razlike med spoloma, čeprav manj izrazite kot pri sloju gospodarjev. Od najdlje so prihajali obrtni pomočniki in vajenci, tako čevljarški pomočnik iz Brežic, pekovski vajenec iz štajerskega Fürstenfelda, krojaški vajenec s Hrvaške, trije

¹⁶⁵ Poleg navedenih so v predmestjih prebivali še gospodarji iz Celja, štajerskega St. Florian (Großflorian) in s Kranjske ter gospodarice oz. žene gospodarjev iz Cmureka, Celja (dve) in Škofje Loke.

tkalski pomočniki s Kranjske in krojaški pomočnik s Švabske. Za ugotavljanje motivov priselitve teh oseb v Ormož so zgovorni podatki o izvoru njihovih gospodarjev: mojster, ki je zaposloval tri tkalske vajence s Kranjske, je bil sam Kranjec iz Tržiča, krojač s hrvaškim vajencem je imel s Hrvaške ženo, krojaški pomočnik s Švabske pa je bil zaposlen pri mojstru – rojaku. Podobne razloge, zakaj so pristale v Ormožu, lahko razberemo tudi pri ženski služinčadi iz iste kategorije. Dekla s Kranjske je delala pri omenjenem tkalskem mojstru iz Tržiča, dekla iz Štrigove pri gospodarici, svoji »sosedi« iz okolice Ljutomera, dekla iz okolice Radgone pri meščanskem paru iz krajev onstran slovensko-nemške etnične meje, kuharica iz Annaberga v Spodnji Avstriji in varuška iz Gradca sta se znašli v službi pri c. kr. solninarju, po rodu prav tako iz Gradca.

Preglednica 17: Krajevni izvor služinčadi in gostačev v Ormožu 1724

Krajevni izvor	Moška služinčad	Ženska služinčad	Skupaj	Moški gostači	Ženske gostačke	Skupaj
Ormož	5 (15,6 %)	5 (15,6 %)	10 (15,6 %)	5 (27,8 %)	3 (12,5 %)	8 (19,0 %)
Mestno zaledje	12 (37,5 %)	14 (43,8 %)	26 (40,6 %)	5 (27,8 %)	9 (37,5 %)	14 (33,3 %)
<i>Skupaj mesto z zaledjem</i>	<i>17</i> <i>(53,1 %)</i>	<i>19</i> <i>(59,4 %)</i>	<i>36</i> <i>(56,3 %)</i>	<i>10</i> <i>(55,6 %)</i>	<i>12</i> <i>(50,0 %)</i>	<i>22</i> <i>(52,4 %)</i>
Širše Podravje	8 (25,0 %)	8 (25,0 %)	16 (25,0 %)	3 (16,7 %)	6 (25,0 %)	9 (21,4 %)
<i>Skupaj Podravje</i>	<i>25</i> <i>(78,1 %)</i>	<i>27</i> <i>(84,4 %)</i>	<i>52</i> <i>(81,3 %)</i>	<i>13</i> <i>(72,2 %)</i>	<i>18</i> <i>(75,0 %)</i>	<i>31</i> <i>(73,8 %)</i>
Od drugod	7 (21,8 %)	5 (15,6 %)	12 (18,8 %)	5 (27,8 %)	6 (25,0 %)	11 (26,2 %)
Skupaj	32 (100 %)	32 (100 %)	64 (100 %)	18 (100 %)	24 (100 %)	42 (100 %)

Večje razlike v delitvi po spolu izkazuje socialna kategorija gostačev in želarjev, ki hkrati kaže določene poteze sloja gospodarjev in gospodaric. Zanimiva je ugotovitev, da je delež moških gostačev po rodu iz Ormoža (27,8 %) skoraj enak deležu gospodarjev iz rodnega mesteca (28,7 %). Nasprotno so iz Ormoža izvirale le tri gostačke ali vsaka osma (12,5 %). Razliko med

spoloma nato precej zmanjša večji delež žensk iz mestnega zaledja (37,5 %), ki je zelo blizu deležema moške in ženske služinčadi. Več žensk – gostačk izvira tudi iz širšega Podravja, tako da se na koncu deleža obojih, ki so po rodu iz Podravja, občutno približata (72,2 % oz. 75,0 %). Preostanek, dobra četrtina, odpade na kategorijo »od drugod«, ki je prav pri gostačih najmočnejša in celo rahlo presega sloj gospodarjev in gospodaric. Vendar pa je nabor krajev, od koder izvirajo gostači obeh spolov, neprimerno bližji izvoru služinčadi. En gostaški par je prišel s Kranjske, drugi iz Celja, po en gostač je izviral iz celjske četrti, z Zbelovega pri Poljčanah ter iz Ribnice na Dolenjskem, dve samski gostački sta privandrali s Kranjske oz. s Koroške, gostaška mati z odraslo hčerko pa iz Ljubljane. Gostači iz oddaljenih krajev so bili, kot vse kaže, precej manj odvisni od vabil in podpore svojih rojakov, saj ni pri nikomer zaslediti nikakršnih stičnih geografskih točk z gospodarji in gospodaricami, ki so jim nudili streho nad glavo.

Ormož se nam tako glede na spekter priseljevanja kaže kot tipično provincialno mesto, v katerem kar polovico vsega odraslega prebivalstva sestavljajo ljudje iz mesta in njegovega zaledja, nadaljnjo četrtino osebe iz širšega slovenskega Podravja med Dravsko dolino, Muro in Dravinjo, le četrtino pa priseljenci iz bolj oddaljenih krajev, a še od te četrtine jih več kot polovica odpade na domačo deželo. Delež Štajercev znaša tako kar 85,1 % vseh odraslih Ormožanov z znanim poreklom, pri čemer so v tem pogledu komaj zaznavne statistične razlike med posameznimi socialnimi kategorijami. Iz domače dežele je pričakovano najmanj gospodarjev (82,8 %), zato pa največ gospodaric in žena gospodarjev (89,1 %). Kategoriji negospodarjev se umeščata čisto blizu skupnega povprečja in dosejata skupaj 85,8 %.

Preglednica 18: Delež Ormožanov, ki so po rodu iz domače dežele, glede na družbeni položaj 1724

Gospodarji	Gospodarice in žene	Skupaj	Gostači	Služinčad	Skupaj	Skupaj Ormožani
48 (82,8 %)	57 (89,1 %)	103 (86,1 %)	35 (83,3 %)	56 (87,5 %)	91 (85,8 %)	194 (85,1 %)

Manj razvidno je, kdo od Ormožanov je izviral iz urbanega okolja, mestnega ali trškega, in kdo s podeželja. Računati moramo namreč z veliko verjetnostjo, da navedbe krajev izvora niso

vedno dovolj precizne, zato lahko denimo Ljubljana ali Ptuj pomenita tudi mestni župniji ali sploh le širše mestno območje.¹⁶⁶ Enako velja potencialno za vsa mesta in trge, ne nazadnje tudi za sam Ormož, ki smo mu pripisali vse osebe, označene z navedbami: od tukaj, rojen tukaj ipd. Natančnejše opredelitve, kot npr. »iz mestne župnije Maribor« ali »rojen pri Ingolstadtu«, so izjema, z večanjem geografske razdalje pa so se logično zmanjševale tudi potrebe po natančnejšem lociranju.

Če torej odmislimo tovrstna odstopanja od dejanskega kraja izvora, so rezultati naslednji, pričakovano različni po posameznih socialnih kategorijah. Od gospodarjev jih iz mestno-trškega okolja, vključno z ormoškimi, izvira v najboljšem primeru dobra polovica (33 ali 56,9 %), od gospodaric kar dve tretjini (44 ali 68,7 %), skupaj nad tri petine (77 ali 63,1 %). Precej manj jih je pričakovano iz drugih dveh skupin: iz vrst gostačev dobri dve petini (18 ali 42,9 %) vseh z znanim izvorom in od služinčadi le tretjina (22 ali 34,4 %). Morda so statistični podatki povednejši, če odštejemo rojene Ormožane. V takem primeru je iz urbanega okolja izšlo 41,9 % gospodarjev (18 od 43 priseljencev), 53,5 % gospodaric in žena gospodarjev (23 od 43), kar skupno znese slabo polovico (41 ali 47,7 %), nadalje slaba tretjina – 29,4 % gostačev (10 od 34 priseljencev) in samo petina – 22,2 % poslov (12 od 54 priseljenih).

Zgovornejše so ugotovitve, pri kolikšnem deležu v vsaki socialni kategoriji nastopa kot kraj izvora mesto in pri kolikšnem trgu. Z domačim ali tujim mestom se je identificiralo dve petini gospodarjev (24 ali 41,4 %),¹⁶⁷ s trgom pa le slaba šestina (9 ali 15,5 %).¹⁶⁸ »Mestnega« rodu je bilo skoraj za polovico več gospodaric in žena gospodarjev kakor gospodarjev (38 ali 59,4 %)¹⁶⁹ in temu primerno manjši odstotek po rodu iz trškega okolja (6 ali 9,4 %).¹⁷⁰ Ormož sam je dal skoraj polovico vseh gospodarjev

¹⁶⁶ Zelo verjetno je bila tak primer Uršula, dekla mestnega sodnika Rudolfa, pri kateri popis iz julija 1724 navaja, da je doma iz Zamušarov pri Ptujju, popis iz leta 1723 pa, kolikor gre res za isto osebo, pravi, da je dekla (brez imena) s Ptujja.

¹⁶⁷ Mesta si po zastopanosti sledijo takole: Ormož 15, Ptuj 2, Maribor 1, Celje 1, Slovenj Gradec 1, Gradec 1, Reka 1, Mindelheim na Švabskem 1, Glógowek/Kleinglogau v Šleziji 1.

¹⁶⁸ Iz Konjic je izviral 5 gospodarjev, iz Sv. Lenarta v Slovenskih goricah 2, iz kranjskega Trziča in štajerskega St. Florianana pa po eden.

¹⁶⁹ Po številu predstavnic si mesta sledijo takole: Ormož 21, Ptuj 5, Celje 4, Maribor 3, Slovenska Bistrica 1, Gradec 1, Celovec 1, Ljubljana 1 in Škofja Loka 1.

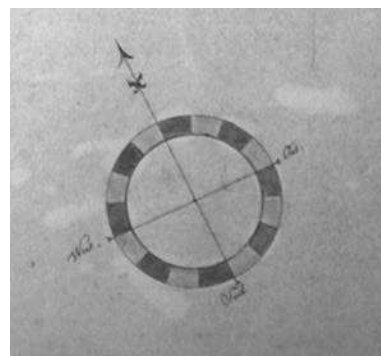
¹⁷⁰ Trško okolje so predstavljale: 2 ženski iz Cmureka/Murecka ter po ena Konjičanka, Žalčanka, Trzičanka in ženska iz miniaturnega trga Studenice pri Poljčanah.

in gospodaric mestnega rodu (36 ali 47,4 %), v skladu s pričakovanji pa so mu sledila bližnja mesta Ptuj (7), Celje (5) in Maribor (4). Druga mesta in trgi so bili zastopani precej slabše, saj nista iz nobenega prišli več kot dve osebi.

Tudi med gostači in služinčadjo z mestno-trškim izvorom je bilo največ Ormožanov (skupaj 17 ali 42,5 %), po zastopanosti prav tako sledi Ptuj (6) ter za njim Celje in Maribor, na splošno pa so gostači in posli imenovani po manj oddaljenih urbanih središčih. Na drugi strani nekoliko preseneča, da je pri obojih velika večina po izvoru povezana z mestom (14 ali 77,8 % gostačev ter 21 ali 95,5 % poslov)¹⁷¹ in le redki s trgom (štirje ali 22,2 % gostačev in eden ali 4,5 % poslov).¹⁷²

Ne le za razumevanje porekla Ormožanov, temveč tudi umeščenosti mesta v širši prostor so zgovoren pokazatelj smeri priseljevanja, shematsko prikazane v naslednji preglednici po štirih glavnih straneh neba. Pri takšnem prikazu je seveda nemogoče upoštevati vse kombinacije nebesnih strani in tudi glavne štiri so nujno stvar dogovorne določitve. Tako so upoštevani le tisti priseljenci (skupaj 47,4 %), ki niso izvirali iz mesta in njegovega zaledja – ožjega Podravja, slednji (52,6 %) pa predstavljajo lastno kategorijo. Kot spodnjo mejo severa smo vzeli reko Muro oz. geografsko širino današnje slovensko-avstrijske državne meje v Podravju, kot mejo juga pa spodnjo mejo Podravja. K zahodu sodijo kraji med obema navedenima črtama; začenja se s Ptujem in končuje s Koroško, vzhod pa v istem pasu predstavljajo kraji vzhodno od nekdanje avstrijsko-ogrske meje.¹⁷³

Upoštevaje tudi samo mesto z zaledjem (52,6 %) sta tako v preglednici najmočneje zastopana zahod z eno petino (20,2 %) in jug s šestino celotne populacije (16,7 %). Po posameznih slojih je odstopanj malo: z zahoda, predvsem s ptujskega konca, je precej več služinčadi (25,0 %) na račun priseljenih poslov z juga (9,4 %). Po zastopanosti je tretji po vrsti sever s slabo desetino mestnega življa (9,2 %), pri čemer so tu razlike med sloji naj-

¹⁷¹ Kot kraj izvora se pri gostačih navajajo naslednja mesta: Ormož sedemkrat, Celje, Maribor in Ljubljana po dvakrat ter enkrat Slovenska Bistrica. Pri služinčadi so to: Ormož desetkrat, Ptuj šestkrat, Slovenska Bistrica dvakrat ter po enkrat Brežice, Gradec in štajerski Fürstenfeld.

¹⁷² Pri gostačih nastopajo naslednji trgi: dvakrat Konjice ter po enkrat Ribnica na Dolenjskem in miniaturna Ptujška Gora, pri služinčadi pa enkrat Konjice.

¹⁷³ Tako sodita k jugu, ki se začenja južno od Drave in Slovenske Bistrice, tudi Benečija in Hrvaška.

večje. Tako so služinčad in gospodarice zastopani le s pičlo trinajstino (7,8 %), gostačev s tega območja sploh ni bilo, največ, blizu petina, pa je iz severnih krajev izšlo gospodarjev (19,0 %). Priseljevanje s severa – gre za praktično v celoti neslovensko etnično ozemlje – je torej zvest odraz že povedanega: iz najbolj oddaljenih krajev prihajajo samski obrtniki, deloma že kot vajenci in pomočniki. Vzhod kot četrta nebesna stran je glede izvora ormoškega življa povsem zanemarljiv (1,3 %) in prav tako pomeni izključno neslovensko ozemlje. Brez žene odsluženega vojaka, po rodu s Sedmograške, bi kraje vzhodno od ormoškega mestnega zaledja predstavljali le dve Medžimurki, gospodarica in dekla iz obmejne Štrigove. Tudi Hrvaška, ki smo jo sicer šteli k jugu, hrvaško vas Otok¹⁷⁴ na drugem bregu Drave nasproti Ormožu pa k mestnemu zaledju, bi jo odrezala podobno slabo. Dva ormoška Hrvata, gospodarjeva žena in vajenec, sta prebivala pod isto streho, tretji je bil kovaški vajenec z Otoka. Tudi če kot vzhodne dežele štejeemo celotno Ogrsko s Sedmograško in Hrvaško, je ves vzhod prispeval pičlih 2,2 % odraslih prebivalcev Ormoža.

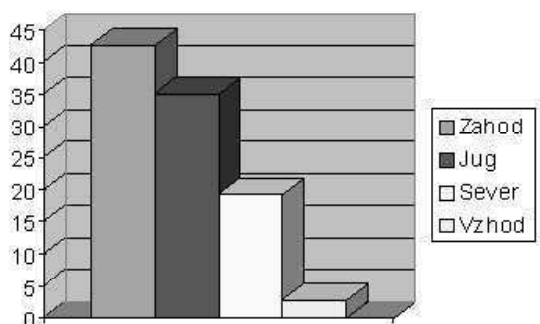
Preglednica 19: Ormožani po izvoru glede na strani neba 1724

	Skupaj	Gosudarji	Gosudarice	Skupaj sloj gosudarjev	Služinčad	Gostači
Mestno zaledje	120 (52,6 %)	27 (46,6 %)	35 (54,7 %)	62 (50,8 %)	36 (56,3 %)	22 (52,4 %)
JUG	38 (16,7 %)	10 (17,2 %)	9 (14,1 %)	19 (15,6 %)	6 (9,4 %)	13 (31,0 %)
SEVER	21 (9,2 %)	11 (19,0 %)	5 (7,8 %)	16 (13,1 %)	5 (7,8 %)	0 (0 %)
VZHOD	3 (1,3 %)	0 (0 %)	2 (3,1 %)	2 (1,6 %)	1 (1,6 %)	0 (0 %)
ZAHOD	46 (20,2 %)	10 (17,2 %)	13 (20,3 %)	23 (18,9 %)	16 (25,0 %)	7 (16,7 %)
Skupaj	228	58	64	122	64	42

¹⁷⁴ Kratkost zapisa v viru (*auf der Insl*) kaže, da za sodobnike ni bilo dileme, kateri otok je s tem mišljen, in da je šlo podobno kot v primeru Lente (*auf der Ländl*) za neki bližnji toponim. To so potrdile tudi lokalnozgodovinske raziskave M. Hernja Masten, ki se ji za podatek najlepše zahvaljujem. Tako je bistveno zmanjšana verjetnost, da bi se oznaka *Insl* lahko nanašala na Medžimurje (Murinsel), saj je le-to v ormoških in štajerskih virih opredeljeno natančneje: npr. s formulacijo »in der Graff Serinischen Insell« (ZAP, AMO, šk. 1, fasc. 3, mapa 10, odpovedno pismo, 15. 4. 1666) in z oznako za velikonedeljskega kaplana, po rodu iz Čakovca: »Insulanus Schaggathuriensis, diaec(es)is Zagradiensis« (J. Mlinarič, *Župnije*, str. 317).

Ne upoštevaje mesto z zaledjem, ki sta odtehtala dobro polovico vseh oseb, so migracijski tokovi glede na strani neba naslednji: z zahoda je prišlo dobri dve petini priseljenih Ormožanov (42,6 %), z juga dobra tretjina (35,1 %), s severa slaba petina (19,4 %) in z vzhoda le vsak šestintrideseti (2,8 %).

Graf 2: Ormožani po izvoru glede na strani neba 1724, ne upoštevaje mesto z zaledjem

Glede na obmejno, kar z dveh strani izpostavljeno lego mesta ob ogrski in hrvaški meji je tako izrazita odsotnost priseljencev z vzhoda in jugovzhoda vendarle na neki način presenečenje. Državna meja, čeprav znotraj skupne monarhije in tako le meja med deželami pod istim vladarjem, je bila torej večja ločnica, kot bi pričakovali glede na trgovsko-prometne in tudi kulturno-jezikovne povezave ormoškega prostora s sosednim medžimursko-hrvaškim. Za ponazoritev si na primeru smeri priseljevanja mariborskih meščanov pogledimo, kakšno vlogo naj bi pri tem igrala meja kot takšna in kakšno različna pomembnost Maribora in Ormoža. Primerjava sicer ne bo povsem ustrezna – razpolagamo namreč le s podatki za novosprejete meščane Maribora, in še to v poznejšem času (1762–1836) –, a druge za zdaj nimamo. V navedenem 74-letnem obdobju je bilo med novimi mariborskimi meščani le slabih 30 % domačinov in nad 70 % priseljencev, od tega pa, pomenljivo, samo 3,5 % iz vzhodnih dežel – Ogrske in Hrvaške.¹⁷⁵ Skromnega priseljevanja iz krajev onstran štajersko-ogrške meje je bilo torej očitno najbolj »krivo« občutenje meje kot ločnice.

¹⁷⁵ Podatki po statistični obdelavi »Bürgerbuch der Kreisstadt Marburg«: Antoša Leskovec, Politični in kulturni razvoj Maribora 1752–1850, v: *Maribor skozi stoletja. Razprave I*, Maribor 1991 (odslej A. Leskovec, Politični), str. 196.

Za priseljevanje ljudi z vzhoda pa Ormož vendar ni bil vseskozi tako neprivačen, še zlasti ne v nemirnem 16. stoletju. Priimki Ormožanov v urbarju iz leta 1482¹⁷⁶ priseljencev z vzhoda ne odkrivajo, tudi če so v mestu že bivali, saj gre tedaj v dobršni meri še za poklicne nemške oznake namesto pravih priimkov. Podobno nosi v imenjski cenitvi iz leta 1542¹⁷⁷ od skupno 32 posestnikov (od tega 30 s priimki) večina zgolj poklicni priimek (18), vendar ima od preostalih 12 eden tako madžarsko ime kakor priimek (*Lucatsch Diakhin wittib*), en Ormožan pa je izpričano izviral iz hrvaškega Varaždina (*Mathekh von Warosin*). Trideset let pozneje je navzočnost madžarskih priimkov še očitnejša. Popis dimnine iz leta 1572¹⁷⁸ namreč med 51 mestnimi posestniki razkriva kar sedem ali vsaj pet (brez dveh Diakov)¹⁷⁹ potencialnih Madžarov, prepoznavnih bodisi po osebnem imenu bodisi po priimku ali po obojem (*Paul Khethassj, Steffan Tschackh, Casper Diagg, Petter Diagg, Näg Janusch (!), Tiburzjy Hiller, Steffan vonn Zeggedy*¹⁸⁰). Razlogi za tako močno priseljevanje iz krajev vzhodno od državne meje so na dlani: na eni strani po letu 1526 skupni vladar, predvsem pa turška zasedba večine ogrskega ozemlja (1526–1541), ki je pognala v beg zlasti mestno prebivalstvo. Mali Ormož tik ob meji je bil za začasno naselitev ali ustalitev beguncev kot ustvarjen. Še več, nemara je prav katastrofa na vzhodu odločilno pripomogla k vzponu mesteca, tako da je med letoma 1542 in 1572 po številu domov narastlo kar za tri petine. Pri tem je zanimivo, da ni leta 1572 med hišnimi gospodarji Ptuja nikogar z madžarskim priimkom, zato pa lepo število Italijanov oz. njihovih potomcev.¹⁸¹ Tudi v 50-ih

¹⁷⁶ StLA, A. Schaunberg, S–Sch., Urbar 1482, fol. 6–7 (Stat Fridaw).

¹⁷⁷ StLA, Laa Antiquum, Gültshätzungen 1542, No. 8/91, fol. 1–5, 4. 5. 1542.

¹⁷⁸ Prav tam, Rauchgeld 1572–1574, Nr. 286, 26. 12. 1572, fol. 2.

¹⁷⁹ Glede na razširjenost priimka Dijak na območju Ljutomera in Deak v Prekmurju, pri čemer sta obe obliki znani tudi na sosednem Hrvaškem, ni šlo nujno za etnično madžarske priseljence. – Prim. F. Bezljaj, ZSSP, str. 99 in 106. Valentin Putanec, Petar Šimunović (ur.), *Leksik prezimena socijalističke republike Hrvatske*, Zagreb 1976, str. 123, 124 in 129. – Sedem let po popisu dimnine, leta 1579, je denimo neki Michalfÿ Gywraghÿ Dÿak pisal iz Ormoža (Ormosd) mestnemu predstojništvu zagrebškega Gradca v čisti kajkavščini (Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Acta Croatica, DC–II–7, 6. 2. 1579).

¹⁸⁰ Iz Cegléda, jv. od Budimpešte. V dve leti mlajšem popisu dimnine iz leta 1574 gre že za priimek: *Steffan Zegledi* (StLA, Laa Antiquum, Rauchgeld 1572–1574, Nr. 286, s. d. 1574, fol. 2).

¹⁸¹ StLA, Laa Antiquum, Rauchgeld 1572–1574, Nr. 150, s. d. 1572. – Nedvoumno madžarske priimke pogrešamo tudi v najstarejšem popisu ptujskih posestnikov iz leta 1513; morda sta madžarska Zackl (Szekely?) in Thott (StLA, A. Pettau, Sch. 1, Heft 2, Pettau Stadtbuch, str. 69–81; prim. objavo v: Marija Hernja Masten, *Vpisna knjiga meščanov mesta Ptuja 1684–1917* (Zgodovinski arhiv Ptuj, Viri 1), Ptuj 1995 (odslej M. Hernja Masten, *Vpisna knjiga*), str. 27–32).

letih 17. stoletja, ko se v Ormožu začenjajo ohranjeni zapisniki sej mestnega sveta, je navzočnost madžarskih in potencialno madžarskih priimkov občutna. Več Madžarov ali njihovih potomcev srečamo v popisu Ormožanov ob razdelitvi gozdov leta 1655. Mestni svétnik in sodnik je bil v tem času *Hans Dobosch* ali *Thobosch*, nesporno madžarskega rodu tudi *Ferenz Schenekhuczi*, nadalje zveni madžarsko ime *Andrasch Schantackh*, po korenu pa še rodbinsko ime Jurija Saboliča (*Jurj Sabolitsch*).¹⁸² Kako dolgo so se madžarske rodbine tu obdržale in kako intenziven je bil poznejši potencialni pritok novih priseljencev z vzhoda, ostaja zaradi pomanjkanja virov predmet ugibanj. Logično bi bilo in vse na to tudi kaže, da je priseljevanje iz dežel krone sv. Štefana prenehalo najpozneje po umiritvi razmer na Ogrskem (1699). Iz zadnjih štirih desetletij 17. stoletja nimamo žal nobenega popisa ormoških gospodarjev, ki bi domnevo lahko potrdil ali ovrgel, vendar je lahko zgovorno tudi dejstvo, da listine iz tega časa beležijo enega samega Ormožana z madžarskim priimkom.¹⁸³

Pri prepoznavanju hrvaških priimkov pa v primerjavi z ugotavljanjem madžarskih obstajajo še dodatne težave zaradi njihove podobnosti, enakosti in prepletanja s slovenskimi priimki štajerskega Podravja.¹⁸⁴ Tako za kateri koli hrvaško zveneči priimek le težko z gotovostjo trdimo, da je res hrvaški. Toda slejkoprej je bila intenzivnost priseljevanja z druge strani državne meje skozi daljši čas podobno šibka, kot jo izpričujeta popisa prebivalstva iz let 1723 in 1724. Predhodni nepopolni popis Ormožanov s konca leta 1723¹⁸⁵ navaja na primer pri meščanu Ferencu Rusu zeta Ivana Veveriča iz Varaždina, ki pa ob drugem popisu julija 1724 že ni več prebival v Ormožu. Stiki z Varaždinom so bili sicer intenzivni že zaradi cestne in zlasti rečne prometnice. Soprog ormoške »ritmojstrice« Millerjeve, leta 1709 umrli Franc Bernard Miller, je denimo opravljal službo poveljnika varaždin-

¹⁸² ZAP, AMO, šk. 9, fasc. 6, mapa 16, zapisniki sej mestnega sveta 1650–1725, pag. 14, 30, 51–53. – Priimek Šantak je bil v prvi polovici 20. stoletja razširjen v okraju (Dolnja) Lendava (F. Bezljaj, *ZSSP*, str. 592).

¹⁸³ ZAP, AMO, šk. 1, fasc. 3, mapa 10, Kupovanje, prodaja, zaščitna pisma in odpovedi 1557–1751. – Listina z dne 5. maja 1699 (pag. 458) omenja nekdanjega mestnega svétnika z imenom *Paull Khetasj*. Osebo z enakim imenom in priimkom srečamo že v seznamu dimnine iz leta 1572 (gl. op. 178).

¹⁸⁴ Podložnik Otoka na hrvaški strani Drave je bil denimo oseba s povsem slovenskim imenom in priimkom *Balläsch Wresnikh* (ZAP, AMO, šk. 1, fasc. 3, mapa 10, odpovedno pismo 15. 4. 1666, pag. 541), prav tako krojaški mojster s Hrvaške *Anton Pivetz* oz. *Pevetz*, ki se je v mesto priženil leta 1793 (G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 96–97).

¹⁸⁵ ZAP, AMO, šk. 1, fasc. 3, mapa 7, Ljudsko štetje 18. stol., pag. 98–101, s. d., Specification etc.

Ormož po Vischerju leta 1681 – spredaj zgornja mestna vrata, levo župnijska cerkev, desno samostan s cerkvijo

(G. M. Vischer, Topographia Ducatus Stiriae, Gradec 1681, reprint Ljubljana 1971, sl. št. 24)

ske stotnije¹⁸⁶ in se leto prej omenjal tudi kot upravitelj Otoka onstran Drave (*administrator Insulae etc.*).¹⁸⁷

Popisu iz leta 1724 daje posebno vrednost možnost za kombinirano zasledovanje izvora prebivalcev ter njihovih **imen in priimkov**. Na podlagi teh dveh oz. treh kazalcev je namreč z zelo veliko mero zanesljivosti mogoče ugotovljati etnično-jezikovno pripadnost posameznika in posledično celotne mestne populacije.¹⁸⁸ Imena in posebej priimki, h katerim se v pomanjkanju drugih relevantnih podatkov običajno zatekamo kot k merilu za

¹⁸⁶ ŠAM, Matične knjige, Župnija Ormož, R 1707–1733, 12. 12. 1709: »nobilis et g(e)n(ero)sus d(omi)nus /.../ compa-niae Varasdinensis capitaneus defunctus etc.« – Prim. G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 89.

¹⁸⁷ ŠAM, Matične knjige, Župnija Ormož, R 1707–1733, 14. 5. 1708: »perillustris /.../ administrator Insulae etc.«.

¹⁸⁸ Pri etničnem vrednotenju osebnih imen in priimkov mi je bila v pomoč kolegica zgodovinarica in slovenistka dr. Christa Schillinger Prašl iz Gradca, ki me je opozorila tudi na relevantno literaturo (Theodor Unger – Ferdinand Khull (Hsg.), Steirischer Wortschatz (1903), unveränderter Nachdruck, Vaduz 1992), za kar se ji na tem mestu iskreno zahvaljujem.

določanje (potencialnega) etničnega izvora mestnega prebivalstva,¹⁸⁹ dobijo s podatki o dejanskem geografskem izvoru oseb neprimerno večjo težo, obenem pa lahko pokažejo, kolikšna je zanesljivost rezultatov gole imenske metode.

Priimki kot takšni so v 18. stoletju že v veliki večini dedni, tem bolj v mestih, kjer je po pravilu znatno manj ustaljenih hišnih imen kot na podeželju. Posamezni priimek v mestnem okolju, ki ni nikoli etnično povsem homogeno, sicer ni in ne more biti merilo etnične pripadnosti njegovega nosilca, praviloma pa vendarle odraža kulturno-jezikovno okolje, v katerem je nastal. Glede na znano dejstvo, da je novo prebivalstvo mest večinoma pritekalo s podeželja in da so mestne rodbine redko prebivale v istem mestu več rodov zapored, je priimek največkrat res tudi pokazatelj nosilčeve etnične pripadnosti ob rojstvu, sicer pa pripadnosti očeta ali deda ter le redko več kot dveh generacij v preteklost. Za proučevanje etnične sestave mestnega prebivalstva 18. stoletja je tem pomembnejše dejstvo, da v tem času priimke redko administrativno nemčijo z dobesednim prevajanjem, kar je pogost pojav zlasti do druge polovice 16. stoletja.¹⁹⁰ Priimki so v 18. stoletju torej že zelo trdni in v jožefinski dobi s cesarjevim patentom (1782) tudi dokončno postanejo dedni, tj. prenosljivi z očeta na vse zakonske in z matere na nezakonske otroke.

Kljub povedanemu pa nosilcu nemškega ali slovenskega priimka ni moč z gotovostjo pripisati tudi temu ustrezne etnične pripadnosti, in sicer iz dveh razlogov. Prvi je morebitna posameznikova jezikovno-socialna prilagoditev v tujejezičnem okolju, tudi v jezikovno mešanih mestih na Slovenskem, kar lahko že v eni generaciji vodi v asimilacijo. Drugi razlog je množična razširjenost izvorno nemških priimkov po etnično slovenskem

¹⁸⁹ Za mesta slovenskega prostora v zgodnjem novem veku je na voljo več tovrstnih raziskav: Josip Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, Ljubljana 1939, str. 164; Hans Pirchegger, Der deutsche Bevölkerungsanteil in den untersteirischen Städten Marburg a. d. Drau und Pettau im Mittelalter und in der frühen Neuzeit, v: *Südostdeutsches Archiv* VI (1961), str. 3–18; Norbert Weiss, *Die Bürger von Marburg an der Drau bis 1600. Proposographische Untersuchung* (Schriftenreihe des Instituts für Geschichte, Band 10/1), Graz 1998, str. 25–31; A. Leskovec, Politični, str. 195–197. V kombinaciji z analizo narativnih virov o rabi jezikov v javnosti: Boris Golec, Was bedeutet »slowenisch« und »deutsch« in den krainischen und untersteirischen Städten der Frühen Neuzeit? v: *Slowenen und Deutsche im gemeinsamen Raum. Neue Forschungen zu einem komplexen Thema* (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, Band 38), München 2002 (odslej B. Golec, Was bedeutet), str. 37–64; isti, *Regionale Unterschiede*, str. 23–28.

¹⁹⁰ O prevajanju priimkov prim. Sergij Vilfan, Die mittelalterliche Stadt zwischen Pannonien und der Nordadria, v: *Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf 1972*, Band 4, Szombathely 1974, str. 135–136. – Vrsto primerov za Ljubljano od 15. do začetka 18. stoletja navaja Josip Mal, *Stara Ljubljana in njeni ljudje*, Ljubljana 1957, str. 70–72.

podeželju, hkrati glavnem viru mestnega prebivalstva. Na eni strani so takšni priimki posledica migracij, predvsem ob etnični meji in okoli etnično-jezikovnih otokov, na drugi pa plod kulturno-jezikovnega razvoja. Priimki, identični nemškimi poklicnim oznakam, so se v virih zapisovali po nemškem pravopisu ne glede na nekoliko drugačno glasovno vrednost v slovenščini (npr. Schuster–Šuštar, Schneider–Žnidar). Tem prej seveda tudi v primerih, ko so bile glasovne razlike povsem zanemarljive (Tischler–Tišler, Wirt–Virt/Birt, Hauptmann–Hauptman). Pri delitvi priimkov mestnega prebivalstva na slovenske in nemške je treba takšne primere – v 18. stoletju jih je že zelo malo – uvrstiti v posebno skupino nedoločljivih nemško-slovenskih, kamor sodijo tudi nekateri drugi priimki, denimo homonimi osebnih imen (Rudolf, Franz, Frank) ali zaradi zapisa izvorno nedoločljivi (Sumeregger, Lasser ipd.). Navedeni so namreč zlahka nastali v povsem slovenskem etničnem okolju, kar pogosto potrjuje njihova razširjenost med kmečkim življem. Lažjo presojo pri določanju, kateri etnični skupini pripadajo njihovi nosilci, omogočata šele etnično okolje, v katerem jih zasledimo, in čas pojavljanja.

Za etnično-jezikovno opredelitev posameznika v mestnem okolju imajo še večjo vrednost od priimkov osebna imena, vendar le če niso pisana v uradni nemški ali latinski obliki. V ormoškem primeru leta 1724 gre za čas, ko so v svetnih virih še v znatni meri zapisovali klicne oblike osebnih imen (*Juri, Hans, Markol Marx, Catha*) namesto »uradnih« nemških (*Georg, Johann(es), Markus, Katharina*). Imena v matičnih knjigah in drugih zapisih cerkvenega izvora so, nasprotno, že prej domala izključno »uradna« latinska (*Georgius, Joannes, Marcus, Catharina*). 18. stoletje je nato obdobje, v katerem se način zapisovanja močno spremeni. Tako se do konca stoletja domala povsem uveljavijo uradna nemška imena, in to enotno za celotno prebivalstvo, ne glede na socialni položaj posameznika. Osebna imena s tem povsem izgubijo vrednost merila za etnično razlikovanje. Proces v celoti zajame tudi Ormož in njegovo mestno pisarno. Zapisi osebnih imen v ormoških mestnih davčnih knjigah že do srede stoletja le še redko ustrezajo klicnim (ljudskim) oblikam, v jožefinski dobi pa so le-te že popolna izjema.¹⁹¹

¹⁹¹ Odstotek klicnih oblik osebnih imen v ormoških davčnih knjigah je naslednji: 1708: 25,3 %, 1738: 12,7 %, 1750: 16,7 %, 1765: 8,5 %, 1787: 1,6 % Po posameznih delih Ormoža: 1708 – predmestji 35,9 %, mesto 18,9 %; 1738: predmestji

Kot bomo videli, je v času množičnega pisanja klicnih oblik pri izbiri med uradnim nemškim in klicnim imenom igral nemajhno vlogo socialni položaj nosilca. Pri osebah, katerih imena se pogosteje pojavljajo v uradnih zapisih, zlasti če gre za mestne funkcionarje, bomo klicne oblike našli veliko redkeje kot pri ljudeh iz nižjih slojev. V baročni dobi se nadalje kot odraz družbene pomembnosti pojavljajo sestavljena osebna imena (npr. *Anna Maria*, *Johann Joseph*), pri katerih skoraj ne pridejo več v poštev niti nemške ljudske oblike (kot *Hans Georg*, *Anna Miedl*). Poleg tega vsa imena v klicni obliki – nemški ali slovenski – ne odstopajo enako močno od uradne nemške oblike. Imeni Martin ali Peter se denimo zapisujeta enako, in to ne glede na uradno ali klicno obliko, obenem pa skoraj identično zvenita tako v slovenščini kakor nemščini in še v nekaterih drugih jezikih. Nedvoumno prepoznavne ljudske – klicne oblike so v zapisih spričo tega vseskozi v manjšini. In končno, nekatere niti niso izključna last enega jezika, kot denimo *Hans*, *Urschulla* ali *Michall*, kar samo še povečuje zahtevo po previdnosti pri določanju njihove etnične vrednosti.

Kot kaže spodnja preglednica, je popis ormoškega prebivalstva iz leta 1724 najdoslednejši ravno pri navajanju osebnih imen (259 ali 91,5 % vseh oseb), nadalje krajevnega izvora (228 ali 91,4 % oseb brez odraslih otrok) in precej manj pri zapisovanju priimkov, ki jih nosita le slabi dve tretjini vseh (180 ali 63,6 %); pri tem seveda računamo, da je priimek žená in otrok isti kot pri družinskih poglavarjih. Pomenljivi sta dve ugotovitvi: delež osebnih imen je najvišji pri gospodarjih in gospodaricah (100 %) in nato sukcesivno pada pri nižjih slojih, tako da dosega pri gostačih le še slabe štiri petine (77,8 %). V nasprotni smeri narašča delež klicnih oblik osebnih imen: od dveh petin (40,9 %) pri sloju gospodarjev obeh spolov do skoraj štirih petin (78,6 %) pri gostačih, pri čemer so najslabše, le z dobro tretjino (36,2 %), zastopani moški gospodarji. Glede zastopanoosti priimkov so razlike še občutnejše. Priimek nosi 97,6 % vseh gospodarjev in gospodaric, a je vseeno znan za vse razen za eno osebo (99,2 %), na drugi strani pa je rodbinsko ime navedeno

23,2 %, mesto 6,7 %; 1750: predmestji 30,2 %, mesto 7,6 %; 1765: predmestji 11,7 %, mesto 6,1 %; 1787: predmestji 4,2 %, mesto 0 %. – ZAP, AMO, šk. 10 (davčna knjiga 1708–1725), šk. 11 (1727–1737), šk. 12 (1738–1749), šk. 13 (1750–1766 in 1765–1786), šk. 14 (1787–ok. 1805).

le pri četrtni poslov (24,3 %) in gostačev (25,9 %). Pripadniki teh dveh socialnih skupin so bili namreč bolj prepoznavni po gospodarju kakor po lastnem priimku, neredko izraženem zgolj v opisni obliki (npr. Marinka, hči Niklaša Šusterja), za nekatere pa moremo domnevati, da dednega priimka niti niso imeli.¹⁹²

Preglednica 20: Delež osebnih imen in priimkov Ormožanov v popisu 1724

SKUPINA	Število vseh oseb	Z osebnim imenom (od tega z ljudsko obliko imena)	S priimkom ¹⁹³
Gospodarji, gospodarice in žene	124 ¹⁹⁴	123 = 99,2 % (48 = 39,0 %)	123 = 99,2 ¹⁹⁵
<i>Gospodarji</i>	58	58 = 100 % (21 = 36,2 %)	58 = 100 %
<i>Gospodarice in žene</i>	66	66 = 100 % (27 = 40,9 %)	65 = 98,5 %
Družinski člani	35	30 = 85,7 % (16 = 53,3 %)	27 = 77,1 % ¹⁹⁶
Posli	70	64 = 91,4 % (41 = 64,1 %)	17 = 24,3 %
Gostači	54	42 = 77,8 % (33 = 8,6 %)	14 = 25,9 %
SKUPAJ	283	259 = 91,5 % (138 = 53,3 %)	180 = 63,6 %

Že omenjeno razliko v deležu klicnih oblik osebnih imen predstavnikov »mestne elite« glede na druge prebivalce mesta moremo razbrati tudi iz naslednje preglednice, ki ločeno obravnava mesto in obe predmestji. Tako je pri sloju gospodarjev in

¹⁹² Enako stanje srečamo v terezijanskem popisu prebivalstva leta 1754, v katerem je s priimkom navedenih le malo poslov ter nekaj več gostačev (prim. Anton Svetina, *Prebivalci*, str. 273–284). – Tudi med starši ormoških krščencev jih je v najstarejši krstni matici 1707–1733 nekaj brez priimka, med njimi celo meščani (ŠAM, Matične knjige, Župnija Ormož, R 1707–1733).

¹⁹³ Upravičeno predvidevamo, da nosijo enak priimek kot gospodarji njihove žene, sinovi, neporočene hčerke, bratje in neporočene sestre, ki so zato šteti kot osebe s priimkom.

¹⁹⁴ Število 124 vključuje nepopisanega gosposčinskega upravitelja. H gospodarjem je prišteta tudi majerica Marina (brez priimka) na Millerjevi pristavi v Ptujskem predmestju.

¹⁹⁵ Priimek ni ugotovljiv edinole za majerico Marino, sicer pa ga popis tudi pri upraviteljici Steinbergerjevi ne navaja.

¹⁹⁶ Priimek ni znan za 8 oseb: za gospodarjevo ovdovalo sestro (zaporedna št. 16), poročeno hčer *Miedl* ter tasta oz. taščo gospodarjeve hčerke Angele (št. 27), za rejenko *Margareth* (št. 29), gospodaričino sestro (št. 35), gospodarjevo poročeno hčer *Anno Mario* (št. 39) in za pastorko *Theresio* s hčerko *Anno Miedl* (št. 55).

gospodaric klicna oblika več kot dvakrat pogosteje zastopana v predmestjih (56,0 %) kakor v obzidanem ožjem mestu (27,4 %). Manjše razlike med mestom in predmestjema beležimo pri drugih družinskih članih gospodarjev (50,0 oz. 62,5 %), opaznejše so pri poslih (v mestu 60 %, v predmestjih 75 %), med gostači obeh delov Ormoža pa ni v tem pogledu nikakršne distinkcije (razlika znaša pičlega 1,4 %). Slednji v končnem seštevku tudi blažijo razkorak med ožjim mestom, kjer je izpričanih nekaj manj kot polovica klicnih osebnih imen (47,0 %), in predmestjem s slabima dvema tretjinama le-teh (64,0 %). Tako je v ljudski – klicni obliki zapisana skupno nad polovica (53,7 %) imen Ormožanov, kar občutno pripomore k ugotavljanju etnično-jezikovne podobe mesteca.

Preglednica 21: Delež ljudskih – klicnih oblik osebnih imen v ormoškem mestu in predmestjih 1724

	Gospodarji, gospodarice	Družinski člani (samo otroci)	Posli	Gostači	Skupaj imen
ORMOŽ	123 (48) = 39,0 %	30 (16) = 53,3 % (26 (15) = 57,7 %)	64 (41) = 64,1 %	42 (33) = 78,6 %	259 (138) = 53,3 % oz. 255 (137) = 53,7 %
Mesto	73 (20) = 27,4 %	13 (5) = 38,5 % (10 (5) = 50,0 %)	48 (29) = 60,5 %	24 (19) = 79,2 %	158 (73) = 46,2 % oz. 155 (73) = 47,0 %
Obe predmestji	50 (28) = 56,0 %	17 (11) = 70,6 % (16 (10) = 62,5 %)	16 (12) = 75,0 %	18 (14) = 77,8 %	101 (65) = 64,4 % oz. 100 (64) = 64,0 %

Provincialnost Ormoža in, kot bomo videli pozneje, hkrati tudi njegov slovenski značaj prideta posebej do izraza ob primerjavi zgornjih ugotovitev s primerljivimi podatki za Ptuj. Seznama ognjiščnine za obe mesti iz leta 1705 oz. 1708 izkazujejo občutno razliko: med posestniki Ormoža jih nosi ljudsko – klicno osebno ime 27,1 % (13 od 48), med posestniki neprimerno večjega in pomembnejšega Ptujja pa trikrat manj, le 9,2 % (15 od 163).¹⁹⁷ Še večji razkorak ponuja primerjava imen polnopravnih meščanov – za Ormož po stanju leta 1724 in za

¹⁹⁷ Na Ptujju pri hišarjih 1. razreda ni niti ene klicne oznake, v 2. razredu jo nosijo Pongraz Jämnickh in dva Hansa s slovenskim priimkom, v najštevilnejšem 3. razredu Juri Kobäl, trije Michli (vsi z nemškim priimkom), en Hans (Salin) in en Hans Georg (z madžarskim priimkom), med posestniki pogorišč pa sta še dva Michla in štirje Hansi. – StLA, Laa Antiquum, Herdsteuer 1705/9, MD 29, Stadt Friedau, 29. 5. 1705; St. 10, Stadt Pettau, s. d., 1708/9.

Ptuj po seznamu vseh novosprejetih meščanov v četrstoletju 1701–1725. Med 41 ormoškimi meščani jih ima klicno obliko osebnega imena 17 ali dve petini (41,5 %), med 158 sprejetimi ptujskimi meščani pa le dva (1,3 %), in še to oba v prvem desetletju 18. stoletja!¹⁹⁸

Zapisi osebnih imen v klicni obliki so torej evidenten pokazatelj etnično-jezikovne identitete posameznika, tem bolj če gre za slovenska klicna imena v nemško ali latinsko pisanem viru. Seveda je treba računati tudi z administrativnim pretvarjanjem slovenskih pomanjševalnic v nemške (leta 1724 npr. gostačka *Lenkhä* s hčerko *Miedl*), vendar so takšni primeri redki v primerjavi z zapisovanjem v uradni obliki, ki zabriše domala vse etnične in socialne razlike (te so zaznavne le še pri dvojnih imenih in pri izboru modnih imen višjih slojev). Na splošno lahko sklenemo naslednje: mlajši kot je čas pojavljanja klicnih oblik v zapisih, bolj zanesljivo gre res za v praksi rabljene oblike, ki še kljubujejo jeziku administracije. Kot izrazito nemška lahko prepoznamo tista osebna imena v klicnih oblikah, za katera je bila splošno rabljena tudi slovenska ustreznica (npr. Jörg–Juri, Johann/Hanns–Juan/Jansche, Miedl–Marinka), še zlasti če oboja nastopajo v istem viru. Slovenske klicne oblike v zapisih nadalje odstopajo tudi od uradnih in hkrati klicnih nemških (Georg–Juri, Getraud–Jera). Poleg tega srečujemo še klicne oblike, ki sta jih poznali in imeli za svoje obe etnični skupini, kakor Uršula, Liza, Arne ali Hans¹⁹⁹, v meščanskem okolju pa tudi Wolf ali Ruep. Dosledno kvantitativno določanje etnične pripadnosti pa, kot že rečeno, ovira dejstvo, da večine osebnih imen na podlagi zapisa (*Martin, Stephan, Joseph, Barbara, Anna, Maria* itd.) nikakor ni mogoče etnično opredeliti, tudi če še ne gre za trend zapisovanja v uradni obliki. Kljub temu so osebna imena ob priimkih v neprecenljivo pomoč pri ugotavljanju splošnih etnično-jezikovnih razmer, ko imamo opraviti z zadostno kritično maso imenskega gradiva.

¹⁹⁸ Samo nekaj desetletij prej, leta 1684, je bil delež ljudskih oblik med tedaj 90 ptujskimi meščani še občutno višji: 12,2 % (11 od 90), in to predvsem zaradi imena Hans (9-krat), ki ga tu po letu 1700 popolnoma izpodrine Johann. – Po objavi: M. Hernja Masten, *Vpisna knjiga*, str. 57–59, 63–70.

¹⁹⁹ O navzočnosti žive oblike Hans (Hanza, Hanž, Janž ipd.) v severovzhodni Sloveniji pričata pisana paleta in razširjenost priimkov – izpeljank iz tega imena, kot so: Hanc, Hanč, Hanček, Hančik, Hans, Hanselič, Hanše, Hanzekovič, Hanzelič, Hanže, Hanžeč, Hanžekovič, Hanžel, Hanželič, Hanžer, Hanžic, Hanžič, Hanžurej, Janeš, Janež, Janežič, Janiš, Janža, Janše, Janšek, Janševc, Janšič, Janškovec, Janšovec, Januš, Janž, Janža, Janže, Janžek, Janžekovič, Janžel, Janžič (F. Bezljaj, *ZSSP*, str. 193–194, 226–227).

Pri ugotavljanju etnične sestave ormoškega prebivalstva in zunanje jezikovne podobe mesta v 18. in prvi polovici 19. stoletja bomo izhajali iz predhodnih ugotovitev, ki ne temeljijo samo na imenski analizi. Tudi če ne bi vedeli ničesar o krajevnem izvoru Ormožanov leta 1724, bi namreč Ormož tega časa mogli označiti kot jezikovno izrazito slovensko mesto, saj ga kot takega kažejo vsi imenski sezname posestnikov, začenši z najstarejšim iz leta 1482. V vseh je očitna prevlada slovenskih priimkov in močna navzočnost slovenskih klicnih oblik osebnih imen. Oboje velja tudi za listinsko gradivo, za razne ohranjene privatne listine od poznega srednjega veka dalje.

Primerjalna metoda imenske analize in analize narativnih virov o rabi jezikov v javnosti, uporabljena na primeru vseh 20 celinskih mest na tleh današnje Slovenije, je nadalje pokazala, da je Ormož med 16. in 18. stoletjem eno najmanj »nemških« mest, na Slovenskem Štajerskem pa si z Brežicami edino deli status »poudarjeno slovenskega mesta«. Leta 1754 nosi namreč nedvoumno nemški priimek le slaba desetina (9,2 %) hišnih posestnikov, skoraj tri četrtine (72,3 %) pa evidentno slovenskega.²⁰⁰ Poleg tega je Ormož skupaj z Brežicami edino mesto, v katerega cerkvah ni bilo vsaj do jožefinske dobe (rednih) nemških pridig, ampak sta se celotno pridiganje in kateheza odvijala v slovenskem jeziku.²⁰¹ In končno je tu še dejstvo, da so primerki slovenskih (pol)uradnih zapisov mestne pisarne med vsemi sedmimi spodnještajerskimi mesti izpričani izključno v Ormožu.²⁰² Navedene dokaze v korist slovenskega značaja Ormoža in šibke navzočnosti nemškega elementa bomo v nadaljevanju še natančneje utemeljili.

Najprej si oglejmo, kaj nam o etnični pripadnosti Ormožanov pred nastankom popisa iz leta 1724 pove imensko gradivo samo. Od poznejših stoletij odstopa po dokumentiranosti prvih sto petdeset let mestne avtonomije, tj. čas pred nastankom popisa plačnikov vinske desetine leta 1482. Brez tega najzgodnejšega seznama Ormožanov razpolagamo za srednji vek le z imeni 20–25 prebivalcev ormoškega mesta (gl. prilogo št. 3/1). Kot

²⁰⁰ Boris Golec, *Etnične in jezikovne razmere v mestih in trgih štajerskega Podravja in Pomurja v stoletjih pred 1800*, v: *Podravina. Časopis za multidisciplinarna istraživanja*, vol. 3 (2004), br. 5 (odslej B. Golec, *Etnične*), str. 114. Prim. tudi isti, *Regionalne razlike*, str. 29.

²⁰¹ Prav tam, str. 29, 34, 38.

²⁰² Prav tam, str. 35, op. 67.

meščana sta izrecno omenjena samo dva Ormožana, oba še v 14. stoletju (*Gergel* in *Symon der Zaenkel*), med potencialne meščane moremo šteti največ deset oseb, za oba ormoška sodnika pa ni moč z gotovostjo trditi, da sta res mestna in ne gosposčinska. Spričo nadvse skromnega, časovno neenotnega in glede na vrsto virov nerepresentativnega imenskega fonda bi bilo tudi vsakršno etnično kvantificiranje peščice osebnih imen in kognomnov že metodološko zgrešeno. Etnična pripadnost je neizpodbitna le v primeru treh Židov iz srede 14. stoletja, predstavnikov versko-etnične skupnosti, ki je v Ormožu najpozneje od prve polovice 15. stoletja ni bilo več.²⁰³ Osebna imena preostalih Ormožanov so etnično povsem nedoločljiva, zapisana pač v sodobni pisarniški nemščini, izvzemši ime Mate (*Mathe*). Podobno velja za tiste kognomne, ki označujejo poklic oziroma so zlahka dobesečno prevedljivi iz potencialne slovenske klicne oblike v pisarniško nemško (*Hafner*, *Wolf*, *Hendl*). Vsi pripadajo navadnim ljudem, bodisi z meščanskimi pravicami bodisi brez njih. Med maloštevilnimi izpričanimi običajnimi ljudmi je nedvoumno slovenski priimek oštetarja Matevža Lovrica ali Lovriča (*Lobricz*), ni pa nobenega tipično nemškega, tj. takšnega, za katerega ne bi mogli najti slovenske ustreznice kot možne predloge.

Že prvi seznam posestnikov, dejansko 32 plačnikov vinske desetine iz leta 1482,²⁰⁴ dovolj jasno razkriva prevladujoč slovenski etnično-jezikovni značaj mesteca, četudi pri dobršnem delu oseb ne gre za pravi priimek, temveč za nemško poklicno oznako (13 ali 48,1 % od skupno 27 oseb s kognomni). Nedvoumno nemški priimek je en sam: *Chruffleck* (3,7 %), nedoločljivo nemško-slovenski so štirje ali 14,8 % (*Grat*, *Leb*, *Cheltz* in *Zankar*), eden (3,7 %) je prejkone romanski (*Grando*) ter osem (29,6 %) slovenskih (*Wltschko*, *Matetchitsch*, *Cär*, *Lanär*, *Juriak*, *Juritsch*, *Sadrauetz* in *Jutroscha*), kar brez upoštevanja poklicnih priimkov pomeni blizu tri petine slovenskih (57,1 %) in dobro četrtino (28,6 %) nedoločljivih nemško-slovenskih.²⁰⁵ Nadalje je pri dveh posestnikih namesto priimka naveden krajevni izvor, obakrat vas blizu Ormoža, Pavlovci in Ključarovci pri Ljutomeru. Tudi

²⁰³ Prim. Jože Mlinarič, Judje na Slovenskem Štajerskem do njihove prisilne izselitve v letu 1496, v: *ČZN*, NV 36 (2000), str. 62–68.

²⁰⁴ StLA, A. Schaunberg, S–Sch., Urbar 1482, fol. 6–7.

²⁰⁵ Pri enoimenskih oznakah oseb ni mogoče vselej jasno določiti, kaj je osebno ime in kaj že priimek, zato se držimo pravila, da enoimenske oznake – homonime osebnih imen (*Benedic*, *Jakl*, *Mateiko*) obravnavamo kot osebna imena.

izključno slovenske/slovanske klicne oblike osebnih imen so dovolj opazne (dvakrat *Jürse*, po enkrat *Dschürdsch*,²⁰⁶ *Mateiko* in *Mathe*), zlasti ker vse pripadajo osebam s poklicnim priimkom ali brez priimka, pri tem pa nobena oseba z nemškim klicnim imenom (*Hans*, *Jörgl*, trikrat *Jörg*) ne nosi nedvoumno nemškega priimka, ampak narobe – poleg poklicnih in nedoločljivih priimkov ima ena tudi tipično slovenskega.

Šestdeset let mlajši numerični vir, popis imenjske ceničve iz leta 1542,²⁰⁷ je nekoliko manj bogat s priimki, saj med skupno 32 posestniki, od tega 30 s kognomni, občutno prevladujejo poklicne oznake (18 ali 60 %), priimkov pa je le dve petini (12 ali 40 %). Kot nedvoumno slovenske bi mogli označiti samo tri (*Kharentnar*, *Miklinisch* in *Thesjillo*), pet kot nedoločljive slovensko-nemške (*Krainar*, *Salzkar*, *Manhart*, *Monsperger* in *Mandl*),²⁰⁸ dva kot nemška (*Puff*, *Salzakher*), enega, že znanega, kot madžarskega (*Diakh*), priimek *Raweni* pa najverjetneje kaže na italijanski izvor. Ob sicer šibki zastopanosti nesporno slovenskih priimkov priča v korist slovenskega značaja Ormoža kar 15 slovenskih klicnih imen²⁰⁹ ali natanko polovica od skupno 30 imen, od tega 8 pri osebah s poklicnim ali etnično nedoločljivim priimkom.

Trideset let mlajša slika, ki jo ponuja popis dimnine iz leta 1572,²¹⁰ je glede imenskega fonda medtem občutno povečanega Ormoža podobna oni iz leta 1482, čeprav je zdaj delež pravih priimkov neprimerno večji in je med njimi znaten odstotek madžarskih. Popis pozna priimek pri slabih dveh tretjinah (33 ali 64,7 %) od skupno 51 posestnikov, dobro tretjino (19 ali 37,3 %) pa, nasprotno, še vedno predstavljajo poklicne oznake, med katerimi so sicer lahko tudi že dedni priimki. Kakorkoli, brez neupoštevanja poklicnih oznak je nedvoumno slovenskih priimkov dve tretjini (21 ali 65,6 %), nedoločljivo slovensko-nemška sta dva (6,2 %), nemška prav tako dva (6,2 %) ter do sedem oziroma vsaj pet madžarskih (15,6–21,9 %). Podobo zopet občutno dopolnjuje nabor klicnih oblik osebnih imen. Osebno ime imajo tokrat prvič prav vsi popisanci (51), od tega je slovenskih

²⁰⁶ Na ormoškem podeželju je v istem urbarju (fol. 7–12v) zaslediti tri oz. štiri oblike imena Jurij: Djurdj, Jurij in Jörg(l).

²⁰⁷ StLA, Laa Antiquum, Gülterschätzungen 1542, No. 8/91, fol. 1–5.

²⁰⁸ Med nedoločljive štejemo tudi nemške etnike, izpeljanke iz slovenskih krajev in pokrajin: Krainar, Monsperger.

²⁰⁹ Dve klicni imeni bi sicer lahko bili tudi madžarski, nosilec imena Matek pa je izviral iz Varaždina.

²¹⁰ StLA, Laa Antiquum, Rauchgeld 1572–1574, Nr. 286, fol. 2.

(vključno z madžarsko-hrvaško-slovenskim Janušem, Miklošem in Ferencem) nad dve petini (21 ali 41,2 %), nemško-slovenski klicni imeni pa sta le dve (Wolf in Hans), obe pri poklicnih priimkih. Največ slovenskih klicnih oblik nastopa skupaj z nedvoumno slovenskim priimkom (16), druge odpadejo na nosilce poklicnih in nemško-slovenskih priimkov.

Če torej povzamemo ugotovitve iz vseh treh razpoložljivih seznamov ormoških posestnikov 15. in 16. stoletja, znaša delež nedvoumno slovenskih priimkov med pravimi priimki vsakič okoli dve tretjini, nedvoumno nemška pa sta največ dva in dvakrat le po eden. Tako se zdi, da so 16. stoletje neprimerno bolj kot priseljenci z nemškega severa – gotovo se kateri od njih še skriva za poklicno-obrtno oznako – zaznamovali prišleki z Ogrskega, ki jih v 18. stoletju, nasprotno, sploh ni več zaslediti, sredi 17. stoletja pa jih je bilo še razmeroma veliko. Do tega časa se je občutno povečal tudi delež sicer še vedno maloštevilnih nedvoumno nemških priimkov. Iz 17. stoletja imamo en sam primerljiv seznam posestnikov (62), nastal ob delitvi gozdov leta 1655,²¹¹ ki se s podobo prejšnjih dveh stoletij najbolj ujema v deležu slovenskih robinskih imen. Slovenskih priimkov, med katerimi je prejkone kakšen izvorno hrvaški,²¹² je dve tretjini (41 ali 67,2 %), nedoločljivih nemško-slovenskih desetina (6 ali 9,8 %), nedvoumno nemški vsak sedmi (9 ali 14,8 %), madžarski so štirje (6,6 %) in južnoslovanski eden (1,6 %) – Obranovič. Od 60 osebnih imen jih je natanko polovica (30) zapisanih v klicni obliki, med njimi 22 v slovenski, pri čemer gre večinoma za imena, razširjena tudi pri Madžarih in/ali Hrvatih (*Lukač, Andraš, Tomaš, Mikola, Mate, Mateko, Ferenc, Ivan*). O občutni prevladi slovenskega elementa v 17. stoletju pa pričajo še klicna imena in priimki Ormožanov, ki se pojavljajo v drugih virih.²¹³

Ko po polstoletni prekinitvi zremo v kronološko naslednji ohranjeni seznam mestnih posestnikov iz leta 1705, je podoba

²¹¹ ZAP, AMO, šk. 9, fasc. 6, mapa 16, zapisniki sej mestnega sveta 1650–1725, pag. 51–53.

²¹² Tipično hrvaški je priimek Vodopija (F. Bezlaj, *ZSSP*, str. 683, ga na Štajerskem ne pozna), prejkone pa tudi Kramarec, Pirklinič in Vukovič, od katerih prva dva po *ZSSP* na Slovenskem sploh nista znana, tretji pa le kot Vukovič (str. 693).

²¹³ Gl. zlasti: ZAP, AMO, šk. 1, fasc. 3, mapa 10, Kupovanje, prodaja, zaščitna pisma in odpovedi 1557–1751. – Kot »dokaz narodnostne strukture mesteca sredi 17. stoletja« je A. Klasinc navedel imena in priimke mestnega sodnika in mestnih svetnikov leta 1659, nekaj let po začetku vodenja ohranjenih zapisnikov sej mestnega sveta (A. Klasinc, *Ormož*, str. 75). Od skupno 13 priimkov je bilo namreč 11 nedvoumno slovenskih, eden nedoločljivo nemško-slovenski (Kajn) in le eden nemški (Zamberger).

glede navzočnosti madžarskih priimkov bistveno drugačna, nekoliko spremenjena pa je tudi glede deleža potencialnih priseljencev s severa oz. njihovih potomcev. Od 46 priimkov, ne upoštevaje dva poklicna, je nedvoumno slovenskih še vedno okoli dve tretjini (30 ali 65,2 %), nedoločljivih slovensko-nemških desetina (5 ali 10,9 %), neznanega izvora eden (Dores, 2,2 %) ter nedvoumno nemških dobra petina (10 ali 21,7 %). Tudi klicne oblike osebnih imen (13 ali 27,1 % vseh) dokaj ustrezajo etnični razporeditvi priimkov: vsi štirje Ivani (*Juan*) in oba Jurija imajo slovenski priimek, od štirih Hansov nosi eden slovenskega, eden nedoločljivega nemško-slovenskega in dva nemškega, Toman ima poklicni priimek, Ferenc in Arne – dve imeni, ki ju poznajo tudi Madžari oz. Nemci – pa nedvoumno slovenskega.

Metoda priimkovne analize ima razumljivo svoje pomanjkljivosti, ki jih bomo v nadaljevanju osvetlili na konkretnih primerih iz leta 1724, in sicer tako, da bomo rezultate analize priimkov primerjali z znanimi podatki o dejanskem izvoru posameznikov. Če ne bi vedeli ničesar o krajevnem izvoru nosilcev priimkov, bi njihove priimke po metodi analize rodbinskih imen, uporabljeni za vsa slovenska mesta,²¹⁴ razdelili v pet tipov, ki si po pogostnosti sledijo takole: 39 (59,1 %) nedvoumno slovenskih priimkov, 14 (21,2 %) nedvoumno nemških, 11 (16,7 %) nedoločljivih slovensko-nemških, 1 (1,5 %) nedoločljiv slovenski ali romanski in 1 (1,5 %) nedoločljivega izvora, skupaj 66 priimkov gospodarjev oz. gospodaric.²¹⁵ Znani krajevni izvor omogoča natančnejšo diferenciacijo, saj sta se dva priimka, ki sta bila videti povsem slovenska (Vrle in Vulšek), izkazala za romanskega oz. poljskega, nedoločljivi slovensko-nemški priimek Pinter, dejansko poklicna oznaka za sodarja, pa za češkega. Tako dobimo 37 (56,1 %) slovenskih,²¹⁶ 14 (21,2 %) nemških, 10 (15,2 %) slovensko-nemških in 5 (7,6 %) drugih priimkov. Odstopanje od zgornjih rezultatov analize rodbinskih imen je torej tako rekoč zanemarljivo.

²¹⁴ O metodi določanja etnične vrednosti priimkov in o vrednotenju rezultatov gl. B. Golec, *Regionalne razlike*, str. 28 in 30; prim. tudi: isti, *Was bedeutet*, str. 43–45.

²¹⁵ Med 68 gospodarji so v popisu brez priimka tri ženske: majerica na Millerjevi pristavi, poročena hči Simona Esiha in upraviteljeva žena, za katero je znano, da se je pisala Steinberger.

²¹⁶ Nemogoče je razlikovati med slovenskimi priimki in priimki iz hrvaške sosesčine, kot je denimo priimek Štefana Korena z Reke.

Priimkovna metoda ima seveda svoje omejitve, saj se z oddaljenostjo od časa nastanka priimka vse bolj veča možnost, da po izvoru tuje rodbinsko ime v slovenskem okolju ni več identično z etnično oz. jezikovno pripadnostjo njegovega nosilca. Da je nemških priimkov leta 1724 v Ormožu več kot oseb s potencialno nemškim jezikom, jasno spričuje že sam popis Ormožanov. Več nosilcev nedvoumno nemškega priimka ima namreč povsem slovensko obliko osebnega imena in bi bili lahko pač že zdavnaj asimilirani potomci priseljencev z nemškega govornega območja.

Poglabljanje v priimke, ki poleg samega izvora upošteva še njihovo vsebino in razširjenost po etnično slovenskem podeželjju, pa občutno relativizira tudi ugotovitve o izvorno nemških in nedoločljivih slovensko-nemških priimkih. Med 25 nemško zvenečimi priimki (tj. nedvoumno nemškimi in nedoločljivimi, predvsem poklicnimi, ki so last obeh jezikov) je namreč blizu polovica (11 ali 44,0 %) takih, ki so v novejšem času pogosti tudi med kmečkim prebivalstvom ormoškega mestnega zaledja ali vsaj širšega Podravja,²¹⁷ od koder se je šele v zadnji generaciji dokumentirano priselila glavnina mestnega prebivalstva iz leta 1724. Pri večini gre sicer res za nemško etimologijo, vendar za izpeljanke iz že davno prevzetih in adaptiranih nemških besed in imen (npr. Esih–Jesih, Pinter, Rudolf). Tudi če ne bi poznali krajevnega izvora Ormožanov, bi dobršen del teh rodbinskih imen (9) že spričo oblike osebnega imena ali poklica pripisali nedavnim priseljencem iz okolice, kar so po geografskem izvoru vsi razen enega dejansko tudi bili.²¹⁸ Reševanje nedoločljivih nemško-slovenskih priimkov bi tako navrglo le še 16 ali slabo četrtino (24,3 %) takih, pri katerih je res zelo verjetno, da so »pravi« nemški in da so tudi po izvoru iz krajev severno od etnične meje. Tu nam za končno diferenciranje spet pomaga znani krajevni izvor nosilcev. Dobre tri petine (10 ali 62,5 %) jih je izviral o slovenskega etničnega ozemlja, od tega pet moških gospodarjev iz jezikovno mešanih spodnještajerskih okolij (iz Maribora, Ptujja in Konjic), iz Ormoža en moški in dve ženski gospodarici (izvor njunih mož ni znan), dva obrtnika (Reich in Fašer) pa iz slo-

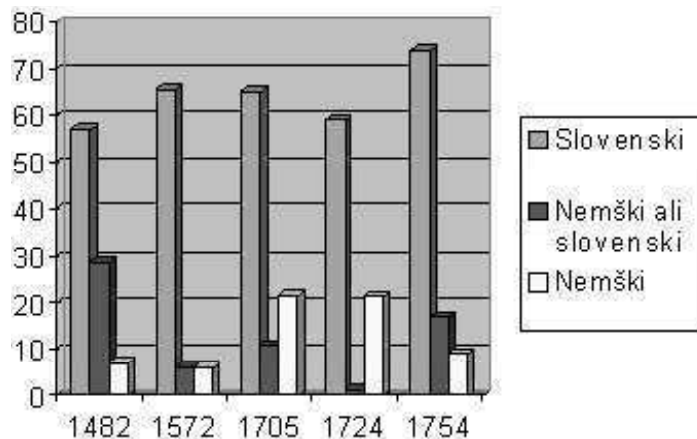
²¹⁷ Taki so naslednji priimki: Brandl/Prantl, Cotman, Esih, Hoffer, Kuster, Mil(l)er/Müller, Paumgartner, Pinter/Pintar, Rajh/Reich, Rudolf in Winter (prim. F. Bezljaj, *ZSSP*).

²¹⁸ Pet nosilcev se je priselilo iz ormoške okolice, dva sta bila že rojena Ormožana, eden je izhajal iz Maribora, le Pinter je prišel s Česke.

venskega mestnega zaledja. Samo šest gospodarjev z nedvoumno nemškim priimkom je torej le-tega prineslo iz nemškega jezikovnega prostora: dva z Bavarske, po eden pa s Švabske, iz Zgornje Avstrije, Gradca in Moravske, pri čemer je šlo v zadnjem primeru za deželo, večinoma poseljeno s češkim življem.²¹⁹

Zelo zgovorne rezultate pokaže analiza, pri kateri smo upoštevali le izvorno vrednost priimka (s čimer odpadejo nedoločljivi slovensko-nemški priimki) in se omejili na moške gospodarje (58), ki so svoje priimke podedovali že z rojstvom. Gospodarjev s slovenskim priimkom bi bilo v takem primeru 33 (56,9 %), le tretjina manj takih z nemškim (21 ali 36,2 %) ter štirje (6,9 %) z drugim (1 češko-nemški, 1 poljski, 1 potencialno romanski, 1 nedoločljiv). Krajevni izvor nosilcev 21 »nemških« priimkov, ki v celotnem številu predstavljajo nad eno tretjino, močno zrelativizira njihovo »nemškost«, saj jih je dobra polovica (11) izvirala iz Ormoža (4 ali 19,1 %) in njegove okolice (7 ali 33,3 %), približno četrtina (5 ali 23,8 %) pa iz spodnještajerskih mest in trgov ter natanko toliko iz nemških krajev severno od slovensko-nemške etnične meje.

Graf 3: Odstotki priimkov – nedvoumno slovenskih, nedoločljivih slovenskih ali nemških ter nedvoumno nemških – med ormoškimi posestniki 1482–1754

Zgornji graf prikazuje sumiran pregled priimkov ormoških posestnikov v odstotkih glede na izvor v obdobju 1482–1754, ne

²¹⁹ Nemški priimki, s prvo generacijo prineseni iz nemškega okolja, so bili naslednji: Hoffer, Weibhauser, Flasser, See, Pfersich in Winter; Röstler pa je svoj priimek prinesel s češko-nemške Moravske.

upoštevaje priimke, identične z nemškimi poklicnimi oznakami (Schuster, Zimmermann itd.). V splošnem moremo povzeti, da je bil delež nedvoumno slovenskih priimkov vseskozi stabilno visok (okoli dve tretjini vseh), delež nedvoumno nemških pa se je nekako v 17. stoletju povečal z manj kot desetine na dobro petino in nato do srede 18. stoletja ob porastu slovenskih in nedoločljivih spet padel pod 10 %.

Vrnimo se še enkrat k **osebnim imenom in njihovi povednosti**, tokrat na primeru popisa iz leta 1724. Kot prvo se nam zastavlja vprašanje, kdaj oz. pri kom zasledimo uradno nemško obliko imena ter kdaj dvojno ime kot znamenje višjega družbenega položaja. Uradno nemško obliko, ki je lahko v nekaterih primerih hkrati tudi nemško in slovensko klicno ime, je nosilo okoli tri petine gospodarjev (37 ali 63,8 %) ter gospodaric in žena gospodarjev (39 ali 59,1 %). Takih imen, ki jih moremo označiti kot nevtralna, je bilo skupaj 42, med njimi natanko polovica (21) moških in polovica ženskih.²²⁰ Končno moramo k nevtralnim – uradnim prišteti še na videz klicno obliko *Michal*. Le-ta v Ormožu v vseh primerih – razen enega, ki pa ga je naknadno zapisala druga roka (meščanski sin *Michäel*) – nadoomešča pravilno obliko *Michael*. *Michal* je v Ormožu lasten tako slovenskim domačinom kakor nemškemu priseljencu, kot pomanjševalnico pa so tu poznali obliko *Michl*.

Sestavljeno dvoimensko moško ime je le eno: Hans Georg, kombinacija klicnega imena Hans in uradno-klicnega Georg pri švabskem priseljencu Pfersichu.²²¹ Ženskih imen pa je takšnih pet, in to pri sedmih nosilkah, od katerih sta bili pomenljivo le dve rojeni Ormožanki (žena priseljenca iz Slovenj Gradca in ovdovela meščanska hči). Vse druge so bile meščanskega rodu in od drugod: iz Celovca žena plemenitenega solninarja iz Gradca, s Ptuja soproga bavarskega jermenarja, s Sedmograške žena odsluženega vojaka s Češke, iz Celja ženi mestnega svétnika in usnjarja kmečkega rodu, iz Slovenske Bistrice soproga »šolmoštra« iz Konjic ter iz ljutomerske župnije žena ormoškega

²²⁰ Nevtralna – nemška uradna imena so bila naslednja: Adam, Andreas, Barthlmä, Feliks, Filip, Franz, Georg, Gregor, Jakob, Joseph, Lorenz, Martin, Mathias, Nikolaus, Paul, Peter, Sebastian, Sigmund, Stefan, Urban in Veit. V isto kategorijo se uvrščajo ženska imena: Agatha, Antonia, Ana, Ana Elisabetha, Ana Konstantia, Ana Maria, Apolonia, Barbara, Cecilia, Elisabetha, Eva, Franziska, Helena, Justina, Klara, Kunigundis, Magdalena, Maria, Maria Ana, Maria Elisabetha in Theresia.

²²¹ Tak je bil še upravitelj Steinberger z osebnim imenom Johann Michael, ki pa je samega sebe v popisu izpustil in ga zato ne upoštevamo.

domačina, sicer mesarja in mestnega svétnika. Podatki o njihovem stanu in izvoru so zgovorna potrditev, zakaj dvojno ime ravno pri teh osebah. Na drugi strani pa velja poudariti, da se je podeljevanje dveh in tudi treh krstnih imen v Ormožu kot majhnem provincialnem mestecu močneje uveljavilo šele zadnje desetletje pred nastankom popisa, kajpak le pri uglednejših meščanih in drugi gospodi.²²²

Od klicnih imen predstavnikov sloja gospodarjev je tako velika večina nedvoumno slovenskih. Izključno nemško je le ime Ptujčanke *Maidl* (ljubkovalna oblika Marije), štiri moška (*Arne, Hans, Siman* in *Thoman*) pa so bila last nosilcev nemškega kakor tudi slovenskega rodu.²²³ Nabor slovenskih klicnih imen gospodarjev in gospodaric je, nasprotno, precej večji (12 oblik)²²⁴ in, kot bomo videli, še bolj raznolik pri nižjih slojih in deloma pri otrocih gospodarjev (dodatnih 8 oblik).²²⁵

Če se osredotočimo samo na sloj gospodarjev obeh spolov in na tista osebna imena, ki nastopajo tako v uradni kot v klicni obliki, naletimo na zanimive pojave. Pri imenu Barthlmä–Arne med edinima nosilcema ni etnične razlike, temveč rahla socialna: oba sta sicer meščanska obrtnika, vendar je Barthlmä Kelemina star Ormožan, Arne Bratko pa prišlek iz sosedne velikonedeljske župnije. Obliki Ferenc in Franc sta bili očitno predvsem stvar izbire in okusa. Oba nosilca sta bila namreč po rodu Ormožana in oba sta živela v predmestju. Vsaj v nekaterih primerih je šlo za poljubno izbiro tudi pri dubletu Ivan–Hans: oba Ivana (*Juan*) sta bila Ormožana, enako meščanski sin Ivan, pet gospodarjev z imenom Hans pa je imelo bolj raznolike korenine: Bavarec, Švab, dva Ormožana (eden s slovenskim, drugi z nemškim priimkom) in nedavni prišlek iz velikonedeljske župnije.

²²² V najstarejši ohranjeni krstni matici 1707–1733 srečujemo dvojna krstna imena od leta 1709 dalje, najprej pri zadnjem otroku ritmojstra Millerja in nato pri večini novorojencev mariborskega priseljenca, mizarja in mestnega svétnika Pavla Kustra. Modni pojav se je razširil predvsem po letu 1715, skupno pa ga zasledimo pri 16 družinah, ki so leta 1724 še živele v Ormožu. Trojna imena so bila »rezervirana« le za otroke upravitelja Steinbergerja in plemenitenega solninarja Flasserja. – ŠAM, Matične knjige, Župnija Ormož, R 1707–1733; prim. tudi prilogo št. 2.

²²³ Dva ormoška Hansa sta nosila slovenski priimek in izvirala s podravskega podeželja, dva pa nemškega, pri čemer je bil prvi Bavarec in drugi že rojen Ormožan. Arne in oba Simana so vsi izhajali iz širšega kmečklega zaledja, Thoman z nemškim poklicnim priimkom Siber pa je bil po rodu iz Konjic.

²²⁴ Slovenskih moških klicnih imen gospodarjev je bilo pet (Andraž, Balaž, Ferenc, Ivan in Tomaž), ženskih pri gospodaricah in ženah gospodarjev pa sedem (Anca, Dora, Elena, Gera, Kata, Lenka in Marina).

²²⁵ Preostala klicna imena v popisu so bila naslednja: Andre, Ivanek, Niklaš, Jurij, Jurek, Mihl, Tomažek in Neža kot edino žensko ime.

Podobno vrednostno nevtralna se zdi distinkcija med Tomanom in Tomažem. Vsi trije nosilci obeh različic imena so izhajali iz mestno-trškega okolja: kolar Toman Siber se je priselil iz Konjic, mežnar Tomaž Kalec s Ptuja (žena iz Zgornje Štajerske), tkalec Tomaž Zaplotnik pa iz gorenjskega Tržiča. Ne vemo, ali bi sestavljalca popisa ime kakšnega imenitnejšega Blaža zapisal kot Blas(ius); vsi štirje ormoški Blaži so namreč – ne glede na ormoški mestni ali okoliški izvor – izhajali iz nižjih slojev in se imenovali Balaž (*Ballasch*).

Pri Mariji in dveh izpeljankah tega imena med gospodaricami (*Marina* in *Maidl*) je šlo precej očitno za socialno razlikovanje: skoraj vse so, ne glede na etnični izvor, označene kot *Maria*, le ena Ptujčanka kot nemška *Maidl* ter žena pristaniškega čuvaja kot *Marina*. Marine in Marinke so, nasprotno, služkinje in gostačke, med katere se vrine še kakšna osamljena *Miedl* in *Mariandl*, a nikoli *Maria*. Pri oblikah imena Helena je zaslediti drugačna razmerja: Helena je samo naknadno vpisana žena mestnega sodnika, ena žena gospodarja je Elena, doma iz župnije Sv. Miklavža, drugi dve sta Lenki, prva iz okolice, druga iz samega Ormoža, tako kot so Lenke tudi vse Helene iz sloja služinčadi. Podobno je z imenom Doroteja, zabeleženim samo kot Dora, in to le pri eni ženi gospodarja, muretinskega podružnika v Ptujskem predmestju, ter pri dekli in gostački. Prav tako so vse ženske – gospodarice, služkinje in gostačke – zgolj in samo Kate, le pri eni gostački s Ptujkega polja se je sestavljalca popisa zapisalo Katarina. Nasprotno je imel zapisovalec tehten razlog za poimenovanje edine Gertraud namesto običajne Gere pri kuharici iz Spodnje Avstrije, podobno kot je edina Barbara, žena meščana, izhajala s Ptuja in bila poročena z nemškim Štajercem. Nasprotno je edina Bara sicer prišla iz mariborske mestne župnije, vendar je bila le kuharica. Drugače gre med Anami različnega socialnega položaja in etničnega izvora (nemškega, slovenskega in hrvaškega) vrednotiti edino Anco (*Annza*), pač ljubkovalno ime gospodarice, po rodu iz sosedne župnije Sv. Miklavža.

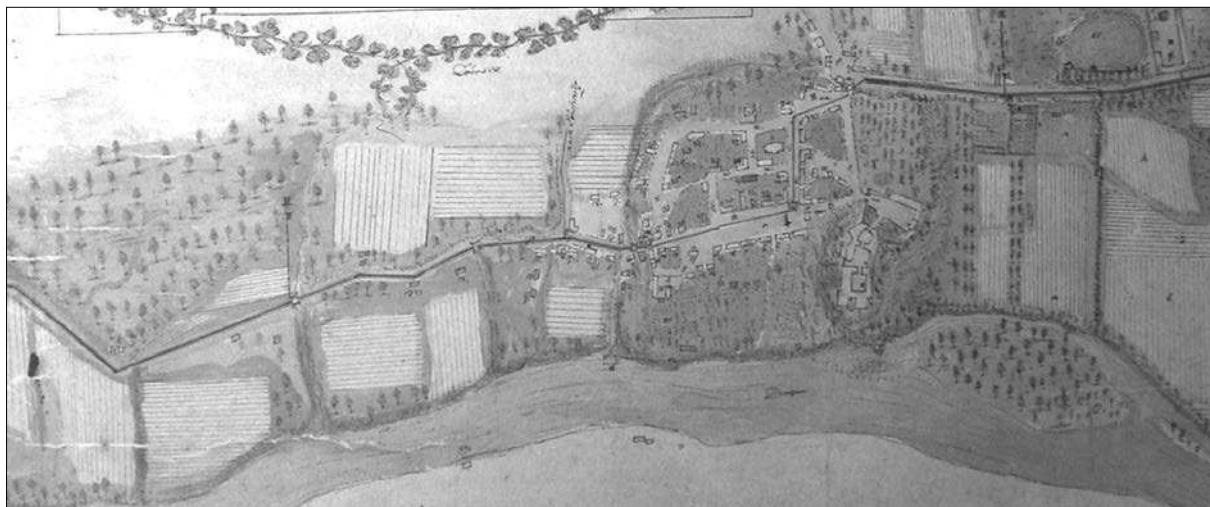
Ljudske klicne oblike vključno s pomanjševalnicami so v popisu bolj kot pri sloju gospodarjev in gospodaric razširjene med nižjimi sloji pa tudi med odraščajočimi otroki gospodarjev. Vdova meščanka *Elisabetha* Zamberger, med ormoškimi gospodaricami sploh edina Elizabeta, je denimo imela hčerko z enakim imenom, vendar označeno kot *Lisl*; isto ime nosi še gostač-

ka *Lißl*, med otroki gospodarjev pa se pojavlja *Lissa*. Tudi oblika Arne je bila bolj domena meščanskih sinov (dva primera) kakor gospodarjev. Med številnimi Gerami odstopa pomanjševalnica *Gerza* pri dekli, očitno še mladem dekletu, hčerki nekega kolarja. Manj razpoznavne so klicne oblike pri imenu Margareta–Marjeta, povečini izpričanem pri deklah in gostačkah, in sicer kot *Margaretha*, *Margäreth*, *Margötha* in *Margothä*. *Margareth* je bila tudi edina tujka med njimi, »ritmojstričina« rejenka iz Steyerja v Zgornji Avstriji.

Poglejmo si še oblike klicnih imen, ki nastopajo samo pri negospodarjih: (nekdanji) domačin Andre (*Andree*), pastir Ivanek (*Juanekh*), trije rojeni Ormožani Niklaši (gostač – dnikar, odsluženi vojak in želar), štirje Juriji (*Juri*, *Juryj*), in sicer hlapec, pastir, gostač in meščanski sin, nadalje svinjski pastir Jurek (*Jureg*), dva pastirja Mihla (*Michl*) iz mestne okolice, pastir – domačin Tomažek (*Thomäschekh*) in meščankina nečakinja Neža (*Neschä*). Od nevtralnih imen je izključno pri negospodarjih zaslediti le eno, ki je bilo najverjetneje obenem tudi klicno in imenitnejše: Sofija (*Sophia*); nosila ga je služkinja v hiši upraviteljice Steinbergerjeve, skoraj zagotovo meščanska hči, saj je v Ormož prišla iz Slovenske Bistrice.

Izpovedna vrednost popisa prebivalcev 1724 se v vsej svoji izjemnosti še enkrat pokaže ob primerjavi s kronološko drugim najstarejšim ohranjenim popolnim popisom Ormožanov, nastalim 120 let pozneje. T. i. status animarum ali zapisnik duš ormoške župnije 1843–1846 ima pred starejšim popisom le dve prednosti: 1) dosledno navaja vse osebe vključno z otroki in 2) praviloma beleži datume ali vsaj leta rojstva ter drugi dve spremembi osebnega stanja – poroko in smrt –, če je do njiju prišlo v času, ki ga zapisnik duš pokriva. Žal pa bomo v njem le redko zasledili kraje rojstva, po katerih v svojem času in prostoru tako izrazito izstopa popis iz leta 1724. Tudi za ugotavljanje jezikovne oz. etnične strukture prebivalcev je status animarum precej manj uporaben vir. Edini pokazatelj etničnega izvora posameznikov so priimki, sredi 19. stoletja že dolgo dokončno ustaljeni in dedni. Nasprotno pa uradne nemške oblike osebnih imen povsem zamegljujejo izvirno klicno rabo le-teh kot enega glavnih pokazateljev etnično-jezikovne podobe družine in širšega okolja.

Ormož – izsek iz ledinske karte ormoškega okraja 1801 (ZAP, AMO, Fototeka, št. 183/23)

JEZIKOVNA PODOBA MESTA

Posebno vprašanje, ki se nam spričo povednih virov vsiljuje kar samo po sebi, zadeva jezikovno podobo Ormoža. Pri tem gre razlikovati med jeziki, govorjenimi v družinskem okolju, jeziki, uporabnimi in uporabljanimi v javnosti – v komuniciranju z ožjim in širšim okoljem – ter med individualno usposobljenostjo za večjezično komunikacijo, ki je iz virov kajpak najteže razvidna.

Imena in priimki ter znani geografski izvor odrasle populacije Ormoža nesporno pričajo, da so Ormožani leta 1724 v vsakdanjem komuniciranju uporabljali **več jezikov in narečij**, a od teh nekatere zgolj v družinskem okolju. Veliki večini prebivalstva je bila materinščina eden od slovenskih dialektov, v glavnem prleški, pri čemer so eni znali tudi nemško, nekateri, rojeni v jezikovno mešanih okoljih na sicer slovenskih etničnih tleh, so nekoliko bolje ali slabše od slovenščine suvereno uporabljali še določen nemški govor, maloštevilni Ormožani tujega rodu pa so se slovensko sporazumevali različno dobro, odvisno od objektivnih in subjektivnih dejavnikov (časa priselitve, sorodnosti materinščine s prleško slovenščino, motiviranosti, individualnih

sposobnosti idr.). Zlasti priseljenci iz drugih slovanskih okolij so bili pri razumevanju in učenju ormoškega lokalnega govora v določeni prednosti, pri čemer so v svojo ormoščino nehote vpletali tudi elemente lastnega jezika (hrvaščine, češčine in poljščine). Priložnosti za uporabo lastnega jezika pa so imeli bolj malo; tako denimo v medsebojnih stikih priseljenca s Češke in Moravske ali hrvaška gospodarica s svojim vajencem, kolikor niso maloštevilni Hrvatje in Medžimurci zaradi sorodnosti kajkavščine in prleščine sploh ostajali kar pri svojem idiomu. Beneški trgovec Vrle je z bratom zagotovo govoril še beneško italijanščino ali furlanščino; za geografsko oznako Benečija se pri njem namreč prejkone skriva Furlanija, na kar nas napoti podatek v prvem popisu Ormožanov (1723), da je iz Furlanije izviral njegov hlapec. Sicer pa so bili beneški priseljenci z ostalim svetom primorani komunicirati nemško in/ali slovensko. Ni izključeno, da je Čeh Pinter s svojo ženo s Sedmograške namesto nemščine ali poleg nje govoril madžarsko, pač glede na to, da je bil pred naselitvijo v Ormožu celih 33 let vojak²²⁶ in da za ženo ne vemo, katerega sedmograškega jezika je bila najbolj vešč. Tako so Ormožani iz leta 1724 kot celota zagotovo obvladali šest različnih materinščin v smislu današnjih modernih jezikov, nemara pa so se pogovarjali celo v osmih in več jezikih.

Nekaj drugega kot vprašanje materinščine je vprašanje jezikovne prakse. Ali so Ormožani s slovensko materinščino leta 1724 le-to tudi zares (bolj ali manj dosledno) uporabljali v vsakdanjem komuniciranju oziroma ali so jo že zavestno zamenjevali z nemščino in v kolikšni meri? Glede na splošne trende tega časa in kljub temu, da je Ormož ležal najbliže mestom s poudarjeno nemškim značajem (Radgona, Ptuj, Maribor),²²⁷ moremo rabo nemščine pri izvorno slovenskih posameznikih in družinah prejkone označiti za izjemo. V predrazsvetljenski dobi, preden začne nemščina na Slovenskem – od zadnje četrtine 18. stoletja – skozi splošno šolsko obveznost, razglasitev za uradni jezik in modnost vse bolj postajati tudi domena meščanov slovenskega rodu, je rabo jezikov veliko bolj določal etnični izvor ljudi, povezan s

²²⁶ Pinterjeve biografske podatke gl. v: ZAP, AMO, šk. 30, mapa 51, Oskrba zapuščenega vojaka in nekega oskrbnika 1729–1779, 21. 1. 1729, 11. 2. 1729.

²²⁷ O nemškem značaju Maribora in Ptuja prim. B. Golec, Regionalne razlike, str. 29, 31–32. Za Radgono je analiza priimkov hišnih gospodarjev iz leta 1754 pokazala zelo podobno stanje: 68,4 % nedvoumno nemških in 14,5 % nedvoumno slovenskih priimkov (StLA, Laa Antiquum, Volkszählung, K 14, Heft 55, No. 144).

potrebami in navadami ožjega okolja.²²⁸ Za Ormož pa vemo, da je bila dotlej stoletja v navadi slovenščina kot materinščina velike večine njegovega prebivalstva, rojenega v samem mestu in na podeželju. Njene razširjenosti ob že tako izraziti navzočnosti nedvoumno slovenskih priimkov ne dokazuje nič bolj kot slovenska klicna imena Ormožanov. Slovenski značaj mesteca se je stoletja ohranjal zaradi težišča priseljevanja iz slovenskega podeželskega okolja. Drugače je bilo pri obeh sosednih, poudarjeno nemških mestih Mariboru in Ptujju, ki sta že od srednjega veka vsaj za gospodarsko in politično vodilni sloj izkazovala močnejši trend priseljevanja iz krajev onstran slovensko-nemške etnične meje.²²⁹

Takšna dediščina prejšnjih časov se zrcali tudi v popisu iz leta 1724. Od skupno 15 moških gospodarjev (25,9 % vseh), ki so v Ormožu že prišli na svet, jih je kar 13 (86,7 %) nosilo slovenski priimek, eden slovensko-nemškega (Rudolf) in en sam nemškega (Poll). Njihova osebna imena so bila nadalje skoraj v polovici primerov klicna (dva Andraža, dva Ivana, dva Hansa in Ferenc), od tega pri treh gospodarjih v predmestju in pri štirih v ožjem mestu, pri čemer je imel en Hans slovenski priimek, drugi pa je bil zgoraj omenjeni Poll. Tudi od treh drugih moških domačinov, gostaçev s priimki, sta dva nosila slovenski priimek in tretji nedoločljivega, morda italijanskega (Solari), ter vsi trije slovensko klicno ime (Niklaš in Balaž). Prav tako sta bila slovenska priimka obeh domačinov – poslov s slovenskim klicnim imenom Ivan. Rodbinska imena v Ormožu rojenih poročenih žensk v nasprotju s priimki moških domačinov nimajo enake izpovedne vrednosti in za tovrstne primerjave ne pridejo v poštev. Zato pa so zgovorna njihova osebna imena, skoraj v polovici primerov klicna: trikrat Kata, po dvakrat Neža ter enkrat Lenka in Uršula, edino ime, ki bi bilo lahko tudi klicno nemško.

Nadaljnja ugotavljanja o jezikovnih razmerah v Ormožu bodo nekoliko špekulativna, saj nameravamo vsaj približno kvantificirati naslednje deleže: odstotek etnično neslovenskih Ormožanov, s tem povezan prvi jezik posameznika ter prevladujoči jezik posamezne družine in hiše. Kar zadeva funkcioniranje

²²⁸ Prim. B. Golec, *Regionalne razlike*, str. 36–38.

²²⁹ B. Golec, *Was bedeutet*, str. 57–58; isti, *Regionalne razlike*, str. 36.

jezikov v javnosti, sta domicilno pravico – kot v vseh drugih celinskih mestih na Slovenskem – imeli slovenščina in nemščina, italijanščine pa je bilo tu – kot v majhnih mestih nasploh – le za pokušino.

Vprašanje **govorne jezikovne prakse** v javnosti se torej vrti okoli dveh jezikov, slovenskega in nemškega, pri čemer je bilo slednjega slišati precej manj. V Ormožu kot takem, ki so ga povečini naseljevali Podravci kmečkega rodu, namreč leta 1724 še niso bili ustvarjeni širši pogoji za zamenjavo materinskega slovenskega dialektja z nemškim govorom. V tej dobi slabih izobraževalnih možnosti, ko nemščina na Slovenskem še ni globlje prodrla v meščanski sloj slovenskega izvora, se je bilo povečini podeželskim priseljencem v samem Ormožu sicer moč priučiti nemščine, vendar mestece za njeno rabo ni predstavljalo stimulativen okolja. Komuniciranje v nemščini se je tako praviloma omejevalo na maloštevilne priseljene družine in posameznike. Kritična masa govorcev solidne nemščine je bila premajhna, da bi bila potrebna ali zaželeno adaptacija priseljenih govorcev slovenščine kot materinščine na neko ormoško mestno nemščino, kaj šele da bi to pomenilo enega od pogojev za socialni vzpon in za »pomeščanje«. Tudi v javnosti – denimo na sejah mestnega sveta in mestnega sodišča, še posebej pa v cerkvi – je slovenščina ohranjala daleč prevladujoče mesto, ne glede na to, da se je vse zapisovalo le nemško in je v dokumentih mestnega izvora najti vsega tri slovenske zapise – prisežne obrazce za novosprejete meščane in mestne svétnike.²³⁰ Prav ti, edini znani slovensko pisani dokumenti iz mest Slovenske Štajerske so spričo svoje »ekskluzivnosti« samo še dodaten trden dokaz za primat slovenščine v javni rabi.

Z zelo veliko mero gotovosti lahko torej trdimo, da so Ormožani slovenskega rodu – izjeme potrjujejo pravilo – v vsakdanjem življenju uporabljali svoj idiom. Še več, temu so se, če so hoteli dlje časa ostati v Ormožu in neovirano komunicirati z okoljem, morali prilagoditi tudi priseljeni nemško in drugače govoreči ljudje. Da so bili slednji v začetku 18. stoletja

²³⁰ Prisežni obrazci so nastali v času od okoli 1700 do 1803 (ZAP, AMO, šk. 9, fasc. 6, mapa 16, zapisniki sej mestnega sveta 1650–1725, pag. 322–325; šk. 29, mapa 50a, Meščanska pisma – obrazci za sprejem v meščansko zvezo, pag. 338–339. – Objava: Boris Golec, Neznana starejša uradovalna slovenica s Štajerskega (1677–1803), v: *Arhivi* 27 (2004) (odslej B. Golec, Neznana), str. 313–321.

v ormoškem okolju prejkone posebnost, posredno priča oznaka »Teitscher Schneider« za neimenovanega priseljenca, zabeležena leta 1710 v seznamu gozdnih deležev.²³¹

Tista socialna kategorija, ki je poleg okolja kot takega odločala o rabi jezikov v družinskem okolju in posledično tudi v javnosti, je bil sloj gospodarjev. Ko pa je šlo za izbiro (prvega) jezika v družini oz. za materinščino otrok, so imele glavno vlogo njihove žene. Priseljeni moški gospodarji neslovenskega rodu so se prej prilagodili novim jezikovnim razmeram, posebej če so bili poročeni z žensko s slovenskega podeželja ali z domačinko iz mesta. Otroci iz takih zakonov so se v zgodnji mladosti teže naučili očetovega jezika kakor denimo otroci nemško govorečih mater njihove materinščine. Tako je potomce nemškega priseljenca po generaciji ali dveh marsikdaj povezoval s tujim izvorom le še podedovani priimek.

Naslednje vprašanje zadeva **etnični izvor sloja gospodarjev**, pogojno ugotovljiv zlasti iz navedb krajev, od koder so prihajali. Etnično okolje izvora 57 ormoških zakonskih parov²³² in 9 gospodarjev in gospodaric brez zakonca prikazujeta naslednji dve preglednici.

Iz neslovenskega okolja zunaj etničnega ozemlja je izviralo le 11 ali manj kot petina (19,0 %) poročenih moških hišnih gospodarjev, a tudi od teh samo dobra polovica iz povsem nemškega okolja, drugi pa z Beneškega, z Reke (po priimku Koren prejkone slovenskega rodu), s Češke, Moravske in iz pretežno poljskega dela Šlezije. Pred priselitvijo v Ormož ni bil poleg Rečana in nemara tudi Benečana čisto brez stika s slovenščino niti Winter iz Gomilice tik za etnično mejo.²³³ Od enajstih »tujcev« jih je kar osem vzelo ženo s slovenskega etničnega ozemlja ali z etnične meje, od tega sicer štirje žensko iz jezikovno mešanega okolja (dva Ptujčanko ter po eden Celovčanko in Cmurečanko),

²³¹ ZAP, AMO, šk. 9, fasc. 6, mapa 16, zapisniki sej mestnega sveta 1650–1725, pag. 318.

²³² Zakonskih parov gospodarjev je bilo sicer 58, vendar upraviteljevo ženo v tem primeru prištevamo k samskim, ker njen mož v popisu ni naveden.

²³³ Koslerjev zemljevid Slovenije iz leta 1853 uvršča Gomilico/Gamlitz še tostran slovenske etnične meje, glede domnevnega premika le-te v 18. ali 19. stoletju pa je zanimiv zapis Antona Šantla (1845–1920) v njegovih mladostnih spominih: Kogelwirtova hiša »je ležala ob cesti iz Luč [Lučane/Leutschach] v Gomilico, pol ure pred Gomilico [proti zahodu], v nemškem kraju, ki pa je moral biti šele razmeroma malo časa ponemčen, ker sem v govoru tamkajšnjih ljudi čul redno izraz, »da bei uns im Windischen, drüben bei den Deutschen (tj. na lipniškem polju)«. (Anton Šantel, Moji spomini VIII, v: *Srce in oko. Obzornik Prešernove družbe*, 1990, str. 127).

Preglednica 22: Etnično okolje izvora ormoških zakoncev – gospodarjev 1724

Izvor mož/ izvor žena	Ormož	Slovensko okolje	Mešano slovensko- nemško	Nemško okolje	Drugo okolje	Skupaj
Ormož	7	4	2	0	1	14
Slovensko okolje	6	11	3	0	0	20
Mešano slovensko- nemško okolje	1	3	7	1	0	12
Nemško okolje	0	2	3	1	0	6
Drugo okolje	1	2	0	0	2	5
Skupaj	15	22	15	2	3	57

Preglednica 23: Etnično okolje izvora neporočenih ormoških gospodarjev 1724

Neporočeni gospodarji/ice	Ormož	Slovensko okolje	Mešano slovensko- nemško	Nemško okolje	Drugo okolje	Skupaj
Moški	1	0	0	0	0	1
Ženske	4	1	1	1	1 (neznano)	8
Skupaj	5	1	1	1	1	9

le dve soprogi »tujcev« pa sta bili tudi sami »popolni tujki«, doma s Sedmograške in iz Gradca.²³⁴ Od osmih gospodaric brez moža²³⁵ je bila takšna še vdova Prantlova iz Zgornje Avstrije ter od žená gospodarjev s slovenskega etničnega ozemlja ena iz Zgornje Štajerske, soproga mežnarja s slovenskim priimkom, ki se je v Ormož priselil z jezikovno mešanega Ptuja.

Vsi ostali odrasli gospodarji in gospodarice – skupaj 107 oseb ali 87,0 % – so izvirali s slovenskega etničnega ozemlja, ki pa ga je glede jezikovnih razmer treba diferencirati na povsem slovensko in na jezikovno mešano slovensko-nemško okolje, karšno se je izoblikovalo v nekaterih mestih in trgih.²³⁶

²³⁴ Zakonski pari (mož – žena) po geografskem izvoru so bili naslednji: Mindelheim na Švabskem – Ormož (št. 54), Glogowék/Kleinglogau v Šleziji – župnija Zavrč (št. 38), Moravska – Ormož (št. 61), Češka – Sedmograška (št. 40), Bavarska – Cmurek (št. 11), okolica Ingolstadta na Bavarskem – Ptuj (št. 32), Gradec – Celovec (št. 31), Gomilica/Gamlitz – Gradec (št. 65), St. Florian na Štajerskem – Ptuj (št. 9), Beneško – Štrigova (št. 24) in Reka – Svečina (št. 35).

²³⁵ Všteta je tudi upraviteljeva žena, ker upravitelj Steinberger v popisu ni naveden.

²³⁶ Kriterije za klasifikacijo slovenskih mest v poudarjeno nemška, dvojezična slovensko-nemška in izrazito nemška gl. v: B. Golec, Regionalne razlike, str. 28–31; isti, Was bedeutet, str. 57. – Od trgov, ki se pojavljajo v popisu prebivalcev, smo Tržič

Zdi se, kot da so bili do porok z ljudmi iz bolj oddaljenih, manj znanih okolij najbolj zadržani rojeni Ormožani. Vsak osmi par (7 ali 12,1 %) je bil »povsem ormoški«, sestavljen iz obeh zakoncev – Ormožanov. V štirih primerih je mož izhajal iz Ormoža in žena iz mestnega zaledja, v dveh primerih sta imela Ormožana soprogi iz mešanega okolja (Ptuj in Cmurek), enkrat je šlo za ženo s Hrvaške, noben Ormožan pa ni bil poročen s priseljenko iz nemškega jezikovnega prostora. Tudi od Ormožank – žená gospodarjev sta le dve vzeli »tujca«, in sicer s Švabske in z Moravske, v šestih primerih je šlo za može iz slovenskega okolja, tj. za štiri okoličane, enega Kranjca in enega iz celjske četrti, ena Ormožanka se je poročila s Slovenjgradčanom z nemškim priimkom (iz jezikovno mešanega okolja), pri štirih ovdovelih domačinkah pa je izvor pokojnega moža znan le za enega, Ormožana Matijo Zambergerja.²³⁷

Ne le da je daleč največ gospodarjev in gospodaric izviral o slovenskega etničnega ozemlja, ampak je bila večina le-teh doma iz povsem slovenskega jezikovnega okolja. S slovenskega etničnega ozemlja, ne upoštevaje ormoško-ormoške pare, je bilo 21 parov, od tega 11 parov z obema zakoncema iz slovenskega okolja,²³⁸ šest parov, pri katerih je en zakonec izhajal iz slovenskega in drugi iz jezikovno mešanega okolja,²³⁹ ter sedem parov obeh zakoncev iz jezikovno mešanega urbanega okolja.²⁴⁰ S slovenskega etničnega ozemlja so nadalje izhajale tudi vse gospodarice

in Žalec uvrstili med poudarjeno slovenske trge, Konjice in Sv. Lenart pa med dvojezične. Osnovo za klasifikacijo predstavljajo tipi priimkov (slovenski, nemški, nedoločljivi slovensko-nemški idr.) ter pogostnost slovenskih klicnih oblik osebnih imen v popisih posestnikov iz obdobja 1705–1754. V Trziču smo za leto 1752 ugotovili: 74,1 % nedvoumno slovenskih in 8,1 % nemških priimkov (AS, Terezijanski kataster za Kranjsko, RDA, L 270, No. 8). V Žalcu je bilo stanje leta 1708/9 naslednje: 60,6 % slovenskih priimkov in 16,7 % nemških, leta 1754 pa 74,0 % slovenskih in 9,1 % nemških (StLA, Laa Antiquum, Herdsteuer 1705/9, St. 17; prav tam, Volkszählung 1754, Sch. 40, Heft 64, No. 170). V Konjicah in Sv. Lenartu je moral biti delež po izvoru nemškega prebivalstva znatno višji; analiza hišnih posestnikov iz leta 1754 je v Konjicah pokazala 28,1 % nedvoumno slovenskih in 48,4 % nemških priimkov (prav tam, Sch. 39, Heft 63, No. 38), v Sv. Lenartu pa istega leta 43,6 % slovenskih in 36,4 % nemških (prav tam, Sch. 37, Heft 61, No. 91).

²³⁷ O Zambergerjevem ormoškem izvoru prim. G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 93.

²³⁸ V enem primeru krajevni izvor žene ni naveden, ker pa je šlo za mestnega podanika Kelemino, stanujočega zunaj mesta pri Pavlovcih in rojenega v ormoški župniji, je skoraj zagotovo iz povsem slovenskega kmečkega okolja izšla tudi njegova žena Urša (št. 68).

²³⁹ To so pari zakoncev: Konjice – ormoška okolica (št. 13), ormoška okolica – Konjice (št. 59), Sv. Lenart – Žalec (št. 21), Zavrč – Celje (št. 48), župnija Jarenina – Maribor (št. 25), Celje – Selnica nad Mariborom/ob Dravi (št. 41).

²⁴⁰ Gre za pare: dvakrat Konjice – Celje (št. 1 in 33), po enkrat pa Konjice – Slovenska Bistrica (št. 50), Konjice – Ljubljana (št. 27), Sv. Lenart – Ptuj (št. 28), Maribor – Ptuj (št. 52) in Ptuj – Maribor (št. 57).

brez moža, od tega štiri Ormožanke,²⁴¹ ena okoličanka ter upraviteljeva soproga iz jezikovno mešanega Maribora.

Za osebe iz dvojezičnih okolij bi bilo vsekakor preveč spekulativno določati posameznikovo materinščino na podlagi priimka in oblike osebnega imena. Upoštevati moramo namreč tudi dejstvo, da je pri tem odigral svoje še socialni status, ki za čas pred priselitvijo v Ormož ni znan za nikogar. Vsaj za Ptujčane in Mariborčane, ki so se rodili v poudarjeno nemškem, četudi dvojezičnem okolju, pa lahko vseeno trdimo, da so bili tisti z nemškim priimkom in imenom skoraj zanesljivo nemškega rodu in nemškega maternega jezika. Materinščina Ptujčana (kolikor ni bil v resnici okoličan) Tomaža Kalca, ki je v Ormožu služboval kot mežnar, je bila, nasprotno, slovenščina, zlasti še glede na slovensko obliko osebnega imena (*Thomasch*), vendar je bil mož poročen z ženo iz Zgornje Štajerske in gotovo tudi sam vešč nemščine.

Osebe iz jezikovno mešanega urbanega okolja so brez dvoma vse bolj ali manj dobro obvladale slovenščino, drugo vprašanje pa je, koliko so jo govorile v družinskem okolju, še posebej če so bile poročene z osebami iz podobnega in zlasti iz povsem nemškega okolja oziroma z osebami višjega stanu. Takih »mešanih« parov gospodarjev je bilo leta 1724 skupno 15 od 57 ali dobra četrtina (26,3 %). Od tega sta v sedmih primerih oba zakonca izviral iz dvojezičnega urbanega okolja na Slovenskem, v treh primerih je šlo za kombinacijo dvojezično okolje – nemško okolje (Ptuj–Zgornja Štajerska, St. Florian–Ptuj, Bavarska–Ptuj), trije zakonski pari so predstavljali kombinacijo nemško okolje – nemško–slovensko etnično obrobje (Gomilica–Gradec, Gradec–Celovec in Bavarska–Cmurek), en sam zakonski par je izviral iz povsem neslovenskega okolja (Češka–Sedmograška), specifičnost enega para pa je ta, da gre pri obeh zakoncih za etnično »zamejstvo«, na eni strani hrvaško (Štrigova) in na drugi beneško-furlansko (Benečija). Kakor koli že, v Ormožu po vsem sodeč ni bilo hiše, v kateri vsaj eden od gospodarjev že pred priselitvijo v mestece ob Dravi občasno ne bi slišal in vsaj za silo razumel slovenščine, pri čemer sta morda edina izjema odsluženi vojak s Češke in njegova sedmograška žena.

²⁴¹ Med Ormožanke smo šteli tudi ovdovelo »ritmojstrico« Millerjevo, roj. Khalhambler pl. Raunach, čeprav krajevni izvor pri njej ni naveden, a je znano, da je njena rodbina vsaj že leta 1650 v Ormožu posedovala hišo (prim. G. Fournier – M. Hernja Masten, *Hiše*, str. 89).

Ugotovitev je na svoj način zgovorna, še posebej če Ormož primerjamo s sosednimi, veliko bolj nemškimi mesti, s Ptujem, Radgono in Mariborom. Če so denimo na Ptuju in v Mariboru slovensko stran mesta predstavljali zlasti nižji sloji, tj. posli in gostači, povečini doma iz mestnega zaledja,²⁴² so slednji v Ormožu le dodatno utrjevali njegov slovenski jezikovni značaj. Tudi tu jih je velika večina prihajala iz mestnega zaledja, nekaj jih je označenih po sosednih jezikovno mešanih mestnih in trških naseljih, komaj kdo pa po krajih severno od slovenske etnične meje. Kot rečeno, iz neslovenskih krajev ni bilo nobenega gostača (izjema je morda gostačka s Koroške), poslov pa šest ali slaba desetina vseh (9,4 %) z znanim izvorom. A še od tega je šlo za dva vajuca s Hrvaške, za deklo iz Medžimurja in, ne upošteva je deklo iz tedaj pretežno slovenske okolice Radgone, za vsega tri z nemškega govornega območja (Fürstenfeld, Gradec in Avstrija²⁴³).

Služinčad ter obrtni pomočniki in vajenci s kmetov so slovensko govorico prinašali tudi v tiste hiše, v katerih sta gospodar in gospodarica med seboj in z otroki govorila izključno ali pretežno nemško. Otroci iz teh družin so se slovenskega narečja naučili in ga uporabljali zunaj doma, v mestnem okolju, obdanem s povsem slovenskim kmečkim zaledjem.

Ob znanem geografskem in vsaj v grobem določljivem etnično-jezikovnem izvoru Ormožanov lahko torej ugotovimo, da slovenske besede leta 1724 ni bilo slišati kvečjemu v šestih hišah, dveh predmestnih in štirih mestnih. Prva je bila dom pred kratkim priseljenega odsluženega vojaka Nikolausa Pinterja s Češke, ki je z ženo s Sedmograške govoril bodisi nemško bodisi madžarsko, nista pa imela ne otrok ne gostacev ali poslov. V dveh drugih nemško govorečih hišah je šlo prav tako le za zakonski par brez drugih družinskih članov, in sicer za dva Bavarca: za usnarja Weibhauserja, ki je imel ženo iz Cmureka na etnični meji, ter za jermenarja Seeja z ženo z dvojezičnega Ptuja. Kot najbolj nemško moremo označiti hišo solnega prejelnika Flasserja pl. Rosenfelda iz Gradca. Njegova žena s prav tako plemiškim dekliškim priimkom je namreč izvirala iz Celovca pa tudi varuška in kuharica sta bili obe iz nemških krajev, iz Gradca in Anneberga

²⁴² Za Maribor prim. A. Leskovec, *Politični*, str. 199, 210, in Janez Cvirn, *Trdnjanski trikotnik. Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)*, Maribor 1997, str. 10–11. Za Ptuj: Stanko Kotnik, *Trije drobci o narodnem prebujanju vzhodne Štajerske*, v: *Svet med Muro in Dravo*, Maribor 1968 (odslej S. Kotnik, *Trije drobci*, str. 700–701).

²⁴³ Mišljeni sta deželi Zgornja ali Spodnja Avstrija.

v Spodnji Avstriji. Morda je z ženo z Zgornje Štajerske govoril nemško še mežnar Kalec, doma s Ptuja, ter s pastorko in njeno hčerko tudi vdova Prantlova, po rodu iz Zgornje Avstrije. In ker v zadnjih dveh navedenih hišah ni bilo služinčadi ali gostačev, tako nemara tudi tu ni bilo slišati slovenske govorice.

V dve hiši, v katerih je gospodarjeva družina prav tako gotovo govorila nemško – h gostilničarju Winterju iz Gomilice, ki je imel za ženo Gradčanko, in h kolarju Hofferju iz St. Floriana, poročenemu s Ptujčanko –, je slovenščino prinašala služinčad. Enako velja tudi za vse domove mešanih zakonov s priseljenim nemškim gospodarjem ali z obema zakoncema iz jezikovno mešanega urbanega okolja. Spričo socialnega položaja, če že ne tudi zaradi etničnega izvora, je bila nemščina zelo verjetno prvi hišni jezik še v dveh domovih: pri ovdoveli »ritmojstrici« Millerjevi, sicer rojeni Ormožanki, pri kateri je med drugim kot rejenka živelo dekle iz Steyerja v Zgornji Avstriji, ter v hiši gosposčinskega upravitelja Steinbergerja, katerega izvor ni znan, za ženo pa je imel Mariborčanko.

Če se omejimo samo na ožje družine gospodarjev, je nemščino – po naravni poti, brez zavestnega truda in želje po »drugečnosti« – uporabljalo v vsakdanjem občevanju največ 17 ali ena četrtnina družin (25,0 %), in sicer: poleg upraviteljevih in Millerjevih tistih osem hiš z vsaj enim zakoncem z nemškega govornega območja in sedem z obema iz jezikovno mešanega urbanega okolja na slovenskih tleh. Od skupno 17 družin jih na ožje mesto odpade 13, na predmestji pa 4, kar v obzidanem mestu predstavlja slabo tretjino domov (31,7 % od 41 domov) in v predmestjih le okoli sedmino (14,8 % od 27 domov). Če pa upoštevamo, da imajo od sedmih parov iz jezikovno mešanega okolja samo trije nemški priimek in da sta le dva iz pretežno nemškega dvojezičnega okolja (Maribor in Ptuj), pade število nemško govorečih družin v celotnem Ormožu s 17 na 14–15 ali na dobro petino vseh (20,6–22,1 %). Pravkar odštete morda na drugi strani odtehtajo družine treh žená iz jezikovno mešanega, vendar poudarjeno nemškega okolja (Cmurek, Ptuj in Maribor), od katerih sta bili prvi dve poročeni z Ormožanoma, tretja, brez otrok, pa s človekom z nemškim priimkom iz mariborskega zaledja (Jarenina).

Glede jezikovno-etnične strukture dobimo po tej metodi zanimive in pričakovane rezultate za ormoški glavni trg kot naj-

prestižnejši del mesteca. Tu se namreč koncentrirajo tujci in potencialne nemško govoreče družine, zato kaže ta del Ormoža precej drugačno podobo od celotnega mesta s predmestji, a tudi od ožjega – obzidanega mesta, sredi katerega leži. Od 15 hišnih gospodarjev (od tega dve ženski gospodarici) jih je imelo deset meščanske pravice, dva k Ormožankama nedavno priženjena prišleka z oznako »Insass« sta si jih kot taka lahko kmalu obetala, ostali trije gospodarji pa so pripadali uradniškemu stanu: plemeniteni c. kr. solni prejemnik, vdova »ritmojstrica« in gosposčinski upravitelj oziroma, natančneje rečeno, njegova soproga. Tu so domovali kar trije od šestih mestnih svétnikov in tik ob trgu tudi takratni mestni sodnik Rudolf, čigar hiša je stala že v t. i. trški ulici (Platzgasse). Bolj pisana struktura stanovalcev trga glede na mesto kot celoto se odraža tudi v naslednjem podatku: od 28 oseb sloja gospodarjev je bila le dobra petina rojenih Ormožanov (6 ali 21,4 %), od tega dva moška in štiri ženske, kar je za dobro četrtno pod mestnim povprečjem (28,7 %).

Ob glavnem trgu, v bistvu razširjeni ulici, ki sega od odcepa župniščne, današnje Skolibrove ulice (Pfarrhofgasse) na zahodni strani do zožitve trga pred vzhodnim izhodom iz mesta proti gradu, je torej poleg rotovža stalo 15 stanovanjskih hiš.²⁴⁴ Če bi sodili samo po priimkih, bi dobili vtis, da je bilo leta 1724 slovenskega rodu le 5 ali tretjina gospodarjev, da je nemški priimek nosila več kot polovica (8 ali 53,3 %), priimek neznanega izvora eden (Dores),²⁴⁵ eden pa romanskega (Vrle). Toda poznavanje geografskega izvora gospodarjev vrže na obravnavano petnajsterico precej drugačno luč: 10 (od tega dve ženski gospodarici) ali dve tretjini jih je izviral s slovenskega etničnega ozemlja, od tega polovica (5) iz jezikovno mešanih urbanih naselij, štirje iz Ormoža in eden s podeželja. Iz povsem nemškega okolja (Gradec) je bil en sam, eden z etničnega obrobja (Gomilica), z dvojezične Moravske se je priselil gospodar z nemškim priimkom, z Beneškega trgovec Vrle, krajevni izvor upravitelja Steinbergerja pa ni znan.

²⁴⁴ To so bili domovi, na mestu katerih so po franciscejski katastrski mapi iz leta 1824 (gl. upodobitev na str. 68) stale hiše z naslednjimi hišnimi številkami (v oklepaju navajamo tudi zaporedno mesto hiše v popisu prebivalcev iz leta 1724): h. št. 13 (zaporedna 21), 9 (24), 8 (25), 7 (26), 6 (27), 5 (28), 4 (29), 2 (33), 35 (31), 34 (66), 33 (65), 31–32 (63), 30 (62), 27 (61) in 26 (60).

²⁴⁵ Priimek, ki se pojavlja tudi v oblikah Dorres in Tores, bi mogel biti madžarski (Töros) ali ponemčen romanski priimek, manj verjetno španski Dores.

Če se končno ozremo še po potencialnem jeziku ožje družine stanovalcev trga, je bil ta del Ormoža daleč najbolj »nemški«. Kot že rečeno, so nemško nesporno govorili pri solninarju Flasserju in lovcu ter gostilničarju Winterju, zelo verjetno je bila nemščina običajni družinski jezik še pri »ritmojstrici« Millerjevi in v upraviteljevi hiši, v najboljšem primeru pa bi jo lahko uporabljalo 9–10 od 15 družin gospodarjev.

Pri tem ne smemo prezreti dejstva, da se je lahko stanje hitro spremenilo že z odselitvijo ene ali dveh družin ter s priselitvijo novih, poleg tega pa ne vemo natanko, koliko so glede rabe jezikov že tedaj vlekli zgledi »boljših« hiš. Možnosti, da so se nemški Ormožani priučili in naučili nemškega jezika do takšne mere, da so mogli v njem suvereno komunicirati, pa, kot rečeno, niso bile posebej velike. Določeno jezikovno znanje, tako govorno kot pisno, je lahko dala domača šola, kolikor je sploh redno delovala in ni bila namenjena samo verouku.²⁴⁶ Vendar pa gotovo ni omogočala tolikšnega napredovanja, da bi mogel posameznik slovensko materinščino v domačem okolju v večji meri zamenjati za nemščino. Sistematično učenje nemščine za mladino, vključno z osnovami pisanja, je bilo bolj domena t. i. zakotnih šol pri zasebnikih (Winkelschulen), ki so sicer v Ormožu izpričane šele v 70-ih letih 18. stoletja,²⁴⁷ a so morale biti že veliko prej vsaj sporadičen pojav.

Ormož je bil torej podeželsko mestece z **izrazito slovensko etnično in jezikovno podobo**. V času, ko je nastal popis njegovih prebivalcev, so tudi mestni organi na čelu s sodnikom in notranjim svetom nesporno ustno poslovali slovensko, četudi so se o zahtevnejših zadevah morda med seboj pomenkovali nemško. Vprašanje je, ali so namreč nemško znali vsi mestni svétniki in ali niso bile razmere v tem pogledu zelo podobne onim, za ta čas dokumentiranim v tistih kranjskih mestih, ki so imela podobno poudarjeno slovenski značaj.²⁴⁸ Če si поблиže pogledamo

²⁴⁶ O ormoškem šolstvu tega časa gl. Nada Jurkovič, Šolstvo (1676–1847) in bratovščina sv. Rešnjega Telesa (1661–1787) v Ormožu, v: *Ormož skozi stoletja III*, Ormož 1988 (odslej N. Jurkovič, Šolstvo), str. 165. – Župnikovo poročilo okrožnim oblastem iz leta 1752 pravi, da otroci šole ne obiskujejo redno, temveč le občasno (J. Schmut, Erstes Eingreifen des Staates zur Hebung des niedern Schulwesens in Steiermark unter Maria Theresia, v: *Beiträge zur österreichischen Erziehungs- und Schulgeschichte XI* (Wien und Leipzig 1909), str. 215). – O pouku gl. še J. Mlinarič, *Župnije*, str. 217, 314.

²⁴⁷ N. Jurkovič, Šolstvo, str. 166.

²⁴⁸ Prim. Boris Golec, »Butale so vas, pa ji pravijo mesto«. Butalstvo spodnjekranjske purgarije v predrazsvetljenski dobi, v: *Zgodovina za vse IV* (1997), str. 38; isti, Družba, str. 868; isti, Was bedeutet, str. 60–61.

samo, kdo in od kod so bili ormoški mestni sodnik in svétniki (6-članskega notranjega sveta) iz leta 1724, bomo takšnemu sklepanju slejkoprej morali pritrditi. Ob sodniku Rudolfu, rojenem Ormožanu, je bil iz Ormoža tudi en svétnik s slovenskim priimkom, drugi je izviral iz mestnega zaledja, iz Zavrča, ostali štirje pa iz mest in trgov slovenskega Podravja (Maribor, Ptuj, Konjice in Sv. Lenart v Slovenskih goricah).²⁴⁹ Med njimi torej ni bilo nikogar, ki ne bi razumel slovensko, zato pa bržčas kateri, ki ni znal nemško. Ni torej naključje, da sta iz tega časa v knjigi mestnih sejnih zapisnikov ohranjena dva slovenska prisežna obrazca, prvi za novosprejete meščane in drugi za mestne svétnike, pri čemer je obrazec za meščane dvojezičen, a je na prvem mestu, pomenljivo, zapisana njegova slovenska različica.²⁵⁰

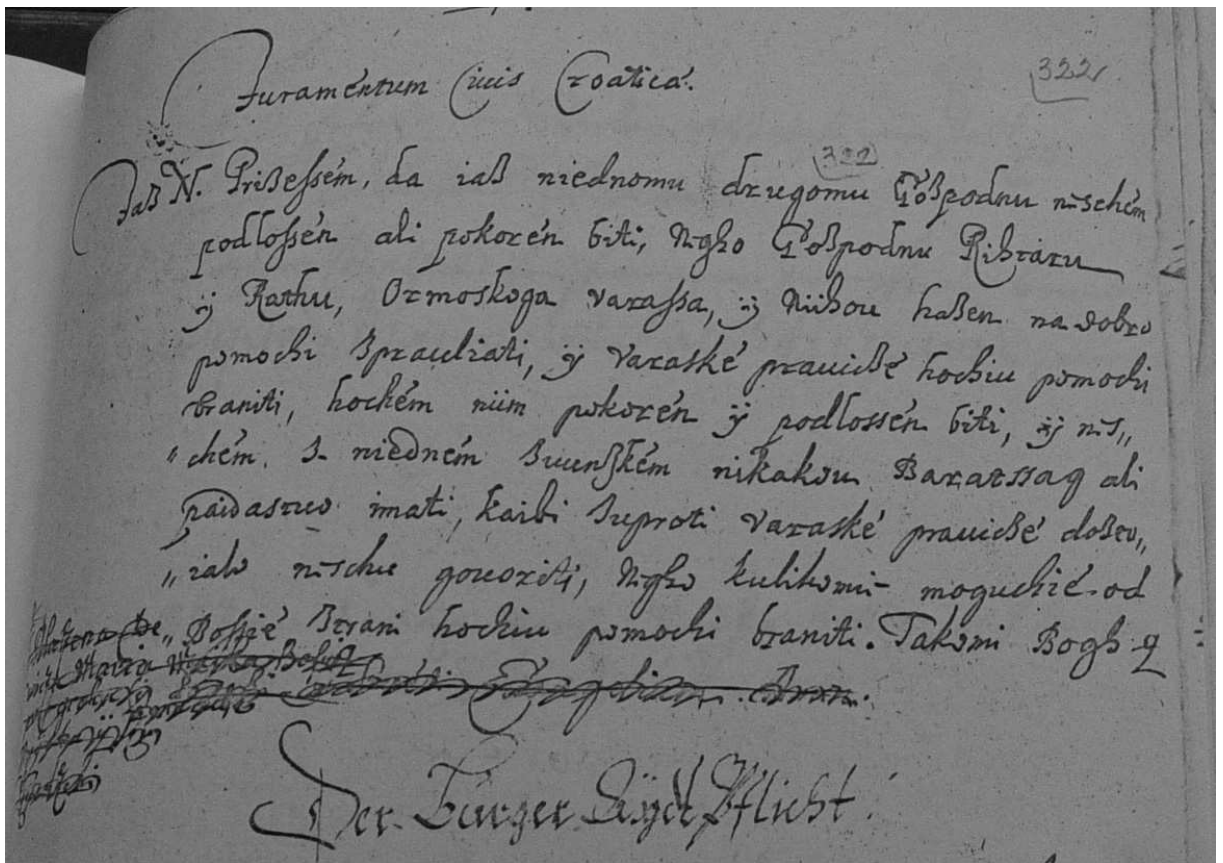
Kot je bilo že omenjeno, predstavljajo enega relevantnih pokazateljev številnosti in družbenega vpliva nemško govorečega mestnega življa nemške pridige v mestnih cerkvah. Do konca 18. stoletja (rednega) nemškega pridiganja nista poznali le dve od sedmih mest Slovenske Štajerske – Brežice in Ormož, obe obmejni, miniaturni in glede na analizo priimkov izrazito slovenski mesti. Če lahko za Slovenj Gradec in Celje govorimo o razmeroma uravnoteženem deležu nemškega in slovenskega jezika v cerkvi, pa so slovenščino do srede 18. stoletja v Ormožu najbližjih mestih Ptuj in Mariboru že povsem izrinili iz obzidanega »nemškega« mesta v predmestne cerkve.²⁵¹ Med tremi obdravskimi mesti kakor tudi med slovenskoštajerskimi mesti nasploh je bil torej mali Ormož v jezikovnem pogledu nekaj posebnega, saj je precej manj odstopal od svojega slovenskega kmečkega zaledja kakor druga mesta, če izvzamemo Brežice na skrajni južni meji štajerske dežele.

Ormoški mestni živelj je bil verske izobrazbe in cerkvene duhovnosti deležen samo v domačem jeziku, kar je temu jeziku v ožjem okolju nesporno dvigovalo ugled ali pa vsaj ni ustvarja-

²⁴⁹ Svétniki so bili potrjeni 17. januarja 1724 (G. Fournier, Sodni protokol, str. 206), njihova imena pa so naslednja (v obliki, kot jih navaja popis prebivalstva): Sebastian Zechl, Peter Habitsch, Jacob Khumer, Paull Gusster, Georg Doreß in Veit Wressnikh.

²⁵⁰ ZAP, AMO, šk. 9, fasc. 6, mapa 16, zapisniki sej mestnega sveta 1650–1725, pag. 322–325. – A. Klasinc, Ormož, str. 76, je v prečrkovani obliki z nekaj nedoslednostmi objavil prvi obrazec – prisežno formulo za meščane, ki ga je datiral v čas okrog leta 1700. O obrazcu za mestne svétnike začuda molči, čeprav ta v mestnem protokolu neposredno sledi meščanskemu obrazcu. – Objava obeh: B. Golec, Neznana, str. 315–316.

²⁵¹ B. Golec, Regionalne razlike, str. 29, 34, 38.

Slovenski prisežni obrazec za novosprejete meščane v knjigi mestnih sejmih zapisnikov 1650–1725

lo občutka, da ga tudi tu izpodriva nemščina, katere družbena funkcija je bila že tako povsem neprimerljiva s funkcijo slovenščine. Nemščino so govorili »imenitnejši« Ormožani, bila je jezik »države«, s tem ormoške mestne pisarne, gotovo je bila tudi učna vsebina in jezik v mestni ter v t. i. zakotnih šolah (četudi morda ne v celoti), nadalje je za Ormožane pomenila nujno sredstvo komunikacije z zunanjim – neslovanskim svetom, ne nazadnje pa je veljala za prvi jezik vseh sosednjih štajerskih mest in v domači deželi za jezik vseh vrst svetne »gospode«.

Bolj kot področje sociolingvistike, kamor težko prodiramo ob še tako zgovornih, celo ekskluzivnih pisanih dokumentih, kaj šele da bi mogli s sociolingvističnimi parametri karkoli meriti in kvantificirati, nas pri vprašanju rabe jezikov pritegne vprašanje, kakšen je bil pravzaprav ormoški mestni idiom obravnavanega časa. Nobenega dvoma ni, da se je mestni govor spričo nareč-

nih danosti, zraščeniosti mesta in njegovega prebivalstva z zaledjem in končno tudi zaradi župnijskega okvira v osnovi le malo razlikoval od govorice okoliških kmetov. Na drugi strani pa je nesporno, da je prek obrtno-trgovske nemške terminologije in ob navzočnosti nemško govorečih someščanov vanj prodrlo več adaptiranih nemških izrazov in morda tudi več tujih slovničnih struktur kot v prleško narečje okoliškega prebivalstva.

Toda tu je še en dejavnik, ki poraja specifično vprašanje o razmerju med ormoščino in kajkavsko hrvaščino. Ne gre le za razumljive jezikovne interference zaradi neposredne geografske bližine – mesto je na južni strani od Hrvaške delila le struga reke Drave, na vzhodni pa sta ga rečna in cestna prometnica v zelo kratkem času privedli do ogrskega Medžimurja –, temveč za vprašanje, kako močan vpliv na ormoški govor oziroma lek-siko je v obravnavani dobi imel cerkveni kajkavskohrvaški jezik. Njegovih elementov v že omenjenih prisežnih obrazcih iz okoli 1700 namreč tudi laičnemu očesu ni moč prezreti.²⁵² Ker gre za prisegi s hrvaško religiozno zaključno formulo, ni dvoma, da so prisegovalci natanko takšno izrazje uporabljali pri molitvi. Na eni strani je šlo za splošen trend tega časa, ki je zaznamoval zametke vzhodnoštajerskega knjižnega jezika: zlasti južni predeli Slovenskih goric so se iz povsem praktičnih razlogov ne-ovirano usmerjali v kajkavska duhovna središča v sosesčini ter od tam prevzemali kajkavske jezikovne elemente in črkopis.²⁵³

²⁵² Gl. op. 250. – Izraziti kajkavizmi so denimo: varaške pravice, hoču pomoči, baratšag ali pajdaštvo imati, tako mi Bog pomoz i blažena devica Marija majka Božja. – Meščanska prisega se v naslovu celo imenuje »hrvaška« (*Juramentum Ciuus Croaticae*), kar pa ima drugačen pomen kot danes. V 18. stoletju namreč kot »hrvaščino« označujejo prleške obmejne govore nekako od Sv. Jurija ob Ščavnici do Velike Nedelje, še posebej pa govor Središča ob Dravi. Zgovoren dokaz povedanega so vizitacijski zapisniki župnij v arhidiakonatu med Dravo in Muro iz let 1760 in 1764: za radgonskega kaplana, rojenega Središčanca, pravijo, da ne zna nemško, temveč le »pure Croaticum«, ljutomerski kaplan, po rodu iz Sv. Jurija ob Ščavnici, zna nemško in hrvaško, drugi kaplan, ljutomerski domačin le hrvaško, kaplan pri Veliki Nedelji, po rodu Kranjec iz Kamnika, se je že privadil hrvaškemu naglasu (*accentui Croatico*), župnik v Središču, prav tako Kranjec, pa govori hrvaško (*Croaticam linguam*) sploh že zelo dobro (J. Mlinarič, *Župnije*, str. 204, 211, 234, 240). Zamenjava med »hrvaščino« in slovenščino je izključena, saj so vizitatorji dobro razlikovali med jezikoma (prim. prav tam, str. 226: radgonski kaplan govori »linguam Hungaricam, Croaticam, Bohemicam et Sclavonicam«); slovenščino namreč zapisniki v vseh drugih župnijah označujejo kot »Sclavonica« in »Vindica« (npr. str. 151, 152, 239). O središčanskem govoru, ki so ga v 80. letih 18. stoletja Središčani sami označevali kot »hrvaščino«, prim. Fr. Kovačič, *Trg Središče. Krajepis in zgodovina*, Maribor 1910 (odslej F. Kovačič, *Trg Središče*), str. 427, 448; okoli leta 1800 nato tudi Središčani svoj jezik že imenujejo slovenski (prav tam, str. 437). Trditelj J. Riglerja, da je bila oznaka »hrvaški« tu »predvsem posledica hrvaških priseljencev, ki so se priselili po hudi kugi pred koncem 17. stol.«, ni prepričljiva, še zlasti ker se opira zgolj na pavšalni zapis F. Kovačiča o migracijah na str. 194 (Jakob Rigler, *Jezikovnokulturna orientacija Štajercev v starejših obdobjih*, v: *Svet med Muro in Dravo*, Maribor 1968, (odslej J. Rigler, *Jezikovnokulturna*), str. 668).

²⁵³ Prim. Bernard Rajh, *Prispevki k zgodovini vzhodnoštajerskega jezika*, v: *ČZN*, NV 35 (1999), str. 345. – Ormož ni edino urbano središče, iz katerega so se ohranili slovenski zapisi s kajkavskimi vplivi. Izrazite kajkavske elemente, ki so

V Ormožu moremo le-te pripisati še neposrednim vplivom kajkavskega cerkvenega jezika, katerega nosilci so bili frančiškani, občasno pa tudi kateri od svetnih duhovnikov, domačih župnikov in kaplanov.²⁵⁴ Ne nazadnje je v 18. stoletju, ko je bil vpliv kajkavske kulture na vzhodnem Štajerskem najmočnejši, večina tamkajšnjih duhovnikov študirala na Hrvaškem.²⁵⁵ Pomenljivo je, da tretji ormoški prisežni obrazec, nastal leta 1803, ko frančiškanov že nekaj časa ni bilo več v mestu in so slovenskoštajerski duhovniki povečini študirali v Gradcu, nima več tovrstnih hrvaških, temveč slovenske izraze in je nasploh precej manj kajkavsko obarvan.²⁵⁶ Tudi sicer je prišlo medtem do skoraj popolne osamosvojitve vzhodnoštajerskega slovenskega pismenstva in knjižnega jezika od kajkavskih vplivov.²⁵⁷

Ormožani so bili v verskem in kulturnem pogledu stoletja tesno povezani s svojim samostanom, kamor je, kot izvemo iz vizitacije leta 1760, hodil k obredom velik del od skupno okoli tisoč župljanov. Nasploh so redovniki opravili znaten del dušne oskrbe prebivalstva.²⁵⁸ Ormoški samostan je bil od približno leta 1560 pa vse do 1784, dve leti pred ukinitvijo, vključen v provinco sv. Ladislava v Slavoniji, z ozemelj onstran štajersko-hrvaške meje pa sta zagotovo prihajala tudi dobršen del redovnikov in kulturno-jezikovnih vplivov. Z delovanjem frančiškanov in z njihovim znanjem jezikov so bili Ormožani zadovoljni, tem bolj kadar je samostanu grozilo, da bo izvzet iz slavonske province in priključen ogrski ali avstrijski provinci. Meščani so se, denimo, leta 1660 izrekli proti takšni cerkvenoupravni spremembi in naselitvi madžarskih frančiškanov. Nekdanji mestni sodnik je leta

tu tudi odraz lokalnega govora, je v 17. in 18. stoletju zaslediti v slovenskih dokumentih trga Središče pa tudi v tržanski prisegi iz Ljutomera (prim. J. Rigler, *Jezikovnokulturna*, str. 664–666, 668–669, 674). Rahli kajkavski vplivi so zaznavni že v najstarejšem znanem besedilu s Štajerske, v velikonedeljski slovenski prisegi iz leta 1570, ki je le malo starejša od najzgodnejših kajkavskih knjig (prim. objavo in jezikovno-pravopisno analizo v: Fran Ilešič, *Hrvatski utjecaji u starim istočno-štajerskim tekstovima*, Zagreb 1905 (separatna izdaja po: Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 162. knjiga, Zagreb 1905) (odslej F. Ilešič, *Hrvatski utjecaji*), str. 2–3; J. Rigler, *Jezikovnokulturna*, str. 662–663).

²⁵⁴ Leta 1760 je bil denimo ormoški župnik Andrej Borko iz Središča ob Dravi (J. Mlinarič, *Župnije*, str. 216), kjer se je po naziranjih tistega časa govorilo »hrvaško« (gl. op. 252), leta 1773 pa je v Ormožu župnikoval »Croata« Anton Pavković iz Karlovca (J. Mlinarič, *Župnije*, str. 314).

²⁵⁵ J. Rigler, *Jezikovnokulturna*, str. 667–668, 672.

²⁵⁶ ZAP, AMO, šk. 29, mapa 50a, Meščanska pisma – obrazci za sprejem v meščansko zvezo, pag. 338–339. – Zaključek prisege: »... kak meni Bog pomaga.« – Prim. objavo: B. Golec, *Neznana*, str. 319–321.

²⁵⁷ J. Rigler, *Jezikovnokulturna*, str. 676.

²⁵⁸ J. Mlinarič, *Župnije*, str. 217; prim. isti, *Križniške župnije Velika Nedelja, Ormož, Središče in Miklavž do konca 18. stoletja*, v: *Ormož skozi stoletja II*, Ormož 1983, str. 87.

1677 kot razlog za nasprotovanje takšnim nameram navajal jezikovno neznanje ogrskih frančiškanov. Štiri leta prej, leta 1673, je provincial podobno zapisal, da patri avstrijske province, ki naj bi s spremenjeno pripadnostjo samostana prišli v Ormož, pač ne znajo slovenskega/slovanskega jezika (*Idioma Sclavonica*). Ob podobnih načrtih so leta 1723 proti avstrijskim patrom še glasneje protestirali okoliški župniki in štirje sodniki bližnjih trgov, ki so zatrjevali, da redovniki slavonske province zadovoljujejo potrebe ljudi in da obvladajo jezike (!), ki so na njihovem območju potrebni, avstrijski redovniki pa se »našega jezika« (*nostrum idioma*) ne bi naučili in ga niti ne bi razumeli.²⁵⁹

Navedene izjave posredno povedo marsikaj o jezikovnih razmerah v mestecu. Glavnina prebivalstva torej zaradi jezikovnih ovir ne bi mogla vzpostaviti dovolj pristnih odnosov z (enojezičnimi) nemško govorečimi redovniki. Na drugi strani pa podatek, da znajo redovniki slavonske province več jezikov, nakazuje, da so domači frančiškani lahko zadovoljevali tudi verske potrebe priseljencev in Ormožanov z nemško materinščino, in to bržčas ne le pri spovedovanju, temveč še z občasnim nemškim pridiganjem in drugo pastoralno dejavnostjo.²⁶⁰ Koliko so se takšnih storitev posluževali »nemški domačini«, predvsem grajska rodovina in »imenitnejši« Ormožani, je vprašanje zase. V štajerskih mestih z znatnim deležem nemško govorečega prebivalstva je tak trend pri delu slovensko govorečih izpričan od srede 18. stoletja, a gre vsaj na Ptuju in v Mariboru gotovo za še starejši pojav, povezan s socialno diferenciacijo med gospodarji in posli.²⁶¹

Na neki način je spričevalo ormoških jezikovnih razmer in družbene veljave slovenščine tudi slovensko pisemce ormoškega graščaka barona Štefana Adama Petheja, ki ga je ta med letoma 1651 in 1658 naslovil na središčanskega trškega sodnika.²⁶² Že F. Kovačič je o tem zapisal: »Gotovo redek slučaj na Štajerskem, da je graščak v 17. stoletju s svojimi podložniki pismeno občeval v slovenskem jeziku!« To moremo potrditi tudi danes, ko pozna-

²⁵⁹ M. Vogrin, Samostan, str. 10–11, 13.

²⁶⁰ Med patri ormoškega samostana, ki so pastoralno delovali v arhidiakonatu med Dravo in Muro, so v 18. stoletju (1738–39) izpričani tudi taki z nemškimi priimki (J. Mlinarič, *Župnije*, str. 381).

²⁶¹ Prim. B. Golec, Regionalne razlike, str. 37–38.

²⁶² Objave: M. Slekovec, Središčani in Ormoški grajščaki, v: *Slovenski gospodar* XIII (1879), št. 47, str. 381; F. Ilešič, *Hrvatski utjecaji* (jezikovnokritična objava); F. Kovačič, *Trg Središče*, str. 84. Točna datacija in jezikovna analiza: J. Rigler, Jezikovnokulturna orientacija, str. 665–666.

mo nekaj slovenskega pismenstva med plemstvom s Kranjske in iz Trsta,²⁶³ Pethejevo pismo pa je s Slovenske Štajerske za celoten zgodnji novi vek še vedno izjemen in edini primer. Vendar tu ne gre za pisno komuniciranje med plemiči, temveč za graščakovo povsem pragmatično dejanje: za prošnjo za denar, naslovljeno v Središče. Ta obmejni trg pa je v slovenskem prostoru sploh posebnost zase, in sicer tako po številu kot po raznovrstnosti slovensko pisanih dokumentov iz 17. in 18. stoletja.²⁶⁴ Slednje nikakor ni bilo odraz »narodne zavesti« Središčanov, kot jo je v slovenskem pismenstvu videl M. Slekovec,²⁶⁵ temveč je šlo za ravnanje po zgledih iz sosednega kajkavskega okolja, ki je tudi s Središčem najlaže komuniciralo v svojem jeziku.²⁶⁶

O podobni pisni rabi slovenščine kot pri tržanih Središča (tožba proti ormoškemu graščaku, oporoka, prošnja)²⁶⁷ v Ormožu ni sledu, kar pa zlasti zaradi uničenja glavnine mestnega in župnijskega arhiva leta 1704 ne pomeni, da tovrstni dokumenti tu niso nastajali in da so bili ohranjeni trije prisežni obrazci iz 18. in začetka 19. stoletja edini starejši ormoški uradni zapisi v slovenščini.

Kar zadeva govorno rabo jezikov v mestu, imamo za 18. stoletje poleg prisežnih obrazcev (namenjenih ustni rabi!) in omenjenega odpora zoper načrtovano naselitev avstrijskih frančiškanov (1723) še nekaj drugih pričevanj o jeziku v cerkvi in med mestnim občestvom. Glede etničnega izvora Ormožanov smo – razen za leto 1724 –, nasprotno, skoraj povsem odvisni od sklepanj na podlagi njihovih antroponimov.

Še globoko v drugo polovico 18. stoletja v mestnem javnem življenju ni sledov o nemščini, razen seveda pri pisnem uradovanju. Ko je mestni sodnik leta 1777 v dopisu mariborskemu okrožnemu uradu nasprotoval temu, da bi v Ormožu nastavili izprašano babico, ki bi jo poslali iz Gradca, je poleg gmotnih

²⁶³ Prim. Pavle Merku, Slovenska plemiška pisma družin Marenzi–Coraduzzi s konca 17. stoletja, Trst 1980; isti, Zasebna slovenščina v 17. stoletju, v: *Slavistična revija* 30 (1982), str. 121–150; Maja Žvanut, »To ie moia uola«. Po sledih nekega testamenta iz 17. stoletja, v: *ZČ* 52 (1998), str. 487–496.

²⁶⁴ Pregled slovenskih in kajkavskih dokumentov v središkem arhivu prim. v: F. Kovačič, *Trg Središče*, str. 585; kritične objave večine le-teh v: F. Ilešič, *Hrvatski utjecaji*.

²⁶⁵ M. Slekovec, Dve središki prisegi iz sredine XVIII. stoletja, v: *Kres* II (1882), str. 523.

²⁶⁶ Prim. dve pismi iz Čakovca in Varaždina, poslani trgu Središče: F. Kovačič, Dvoje kajkavsko-slovenskih spomenikov iz središkega arhiva, v: *ČZN* 5 (1908), str. 107–108.

²⁶⁷ O srediških slovenskih dokumentih prim. zlasti J. Rigler, Jezikovnokulturna orientacija, str. 664–666, 668, 674.

razlogov navedel, da se tu večinoma govori slovenski jezik (*hierorts meist gewöhnliche wüindische sprache*), katerega znanje bi bilo nujno potrebno tudi v »babiških zadevah«. ²⁶⁸ Vizitacije slovenskoštajerskih župnij med Dravo in Muro, ki natanko poročajo o jezikih pridig in jezikovnem znanju duhovščine ter učiteljev, dajejo za ormoško župnijo (1739, 1760, 1773) ²⁶⁹ enak vtis kakor pri povsem slovenskih župnijah. ²⁷⁰ Jezik kot tak namreč pri Ormožu zaradi odsotnosti kakršnih koli posebnosti ni bil vreden omembe in ga v zapisnikih v celoti pogrešamo. Tudi o učnem jeziku v mestni šoli vizitatorji v ormoškem primeru molčijo. Iz zapisnikov vizitacij leta 1760 in 1773 izvemo le to, da učitelj poučuje nekaj otrok in da je vsebina pouka (med drugim) verouk, ²⁷¹ slednji, kot bomo videli, v domačem jeziku večinskega prebivalstva. Druge učne vsebine in posredno nemški učni jezik (predpisane nove knjige) so tako kot izprašani učitelj omenjeni v javni šoli šele nekaj let po terezijanski šolski reformi 1774. Morda se v odporu staršev do »nove« šole in novih katekizmov (1778) odraža tudi zavračanje (samo) nemškega pouka; starši so vztrajali, da se njihovi otroci ne bodo učili »po novem«, temveč »po starem«. Tako so Ormožani v sedemdesetih letih svoje otroke raje pošiljali v t. i. skrivne ali zakotne šole, eni k frančiškanskim patrom in drugi k zasebnikom, od katerih so trije izpričani tudi poimensko. ²⁷²

Stanje šolstva po smrti prvega izprašanega učitelja M. K. Aspocha so mestni očetje mariborskemu okrožnemu uradu leta 1782 nazorno opisali v dopisu, iz katerega se izčrpno poučimo ne le o nastalih razmerah, temveč prav tako o praksi v preteklosti in o duhu nove dobe, ki ga je bilo zdaj čutiti tudi v malem, pozabljenem mestecu na robu Štajerske, cesarstva in »nemškega« sve-

²⁶⁸ ZAP, AMO, šk. 29, mapa 50, Zdravstvo 1692–1847, pag. 252–255, 10. 2. 1777.

²⁶⁹ J. Mlinarič, *Župnije*, str. 214–219, 312–315, 379.

²⁷⁰ O rabi jezikov v vizitacijskih zapisnikih na splošno gl. prav tam, str. 15–17.

²⁷¹ Ker ormoški cerkovnik in učitelj Anton Kotnik, doma iz Marenberka, leta 1760 mladine ni poučeval verouka na določen dan v tednu, mu je bilo naloženo, naj to pomanjkljivost v bodoče odpravi. Leta 1773 je bil njegov naslednik Matija Babič iz Sv. Ožbolta pri Ptujju, ki je poučeval nekaj otrok (*etiam proles*) in jih vsak teden skrbno izpraševal (prav tam, str. 217, 219, 314). – O učiteljih in šoli v 17. in 18. stoletju gl. tudi: N. Jurkovič, *Šolstvo*, str. 165–168.

²⁷² Prim. N. Jurkovič, *Šolstvo*, str. 166. – Tovrstne oblike zasebnega pouka so bile pred uvedbo šolske obveznosti nasploh zelo običajne in jih je nedvomno poznal tudi Ormož; mednje sodijo ne nazadnje priprave mladeničev za vstop v »višje« šole, zlasti za duhovniške poklice, za kar je skrbela duhovščina, lahko pa z individualnimi inštrukcijami tudi cerkovniki – učitelji, ki so mladino sicer poučevali predvsem ali samo katekizem. – O »zakotnih« ali »privatnih šolah« prim. Vlado Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I*, Ljubljana 1988, str. 27–28, 111.

ta. Mestni magistrat prosi, da bi v šoli, ki je ostala brez učitelja, smeli poučevati frančiškani, ker starši bolj zaupajo patrom kot učitelju, ker so patri izkušeni v novem načinu poučevanja in ker poznajo tako nemški kakor slovenski jezik. Drugi, če ne poglobitni razlog takšnih želja je bil gmotne narave, za razumevanje jezikovnih razmer pa je vsekakor zgovorna omemba o potrebnosti znanja obeh jezikov. V nadaljevanju najdemo potrditev za pravilnost sklepanja, da so verouk dotlej vseskozi poučevali v domačem jeziku. Magistrat namreč izraža željo po nemškem katehetu, ker govorijo otroci nemških staršev samo nemško, tukajšnji župnik in kaplan pa ne znata dobro nemško in poučujeta le v hrvaškem (!) in slovenskem jeziku.²⁷³ Ali so svetne in cerkvene oblasti šle na roko (vodilnim) Ormožanom glede jezika kateheze, ne vemo, strinjale pa so se, naj v šoli poučujejo jezikovno in pedagoško podkovani frančiškani. Toda kakor je stvar nemara zaživela, tako se je zelo kmalu tudi končala, saj je ormoška trivialka najpozneje z ukinitvijo samostana (1786) ponovno dobila svetnega učitelja.²⁷⁴ Skoraj gotovo je še pred koncem stoletja prišlo tudi do uvedbe nemške kateheze za nemške otroke, za leto 1805 pa so izpričane tedaj že utečene nemške pridige poleg slovenskih,²⁷⁵ o čemer prej ni nikakršnega sledu.

Razmere, kot jih je leta 1782 opisal magistrat, so tem bolj pomenljive spričo navedbe, da otroci nemških staršev govorijo samo nemško. Smo torej priča začetku nove dobe, in to ne le glede splošne veljave nemščine, temveč tudi glede njene razširjenosti med ormoškim mestnim prebivalstvom? Nemških staršev in otrok je (prvič) toliko, da zahtevajo katehezo v lastnem jeziku. A. Klasinc je svojčas zapisal, da se je stoletno stanje, ko je bil Ormož »skoraj popolnoma slovensko mesto /.../, začelo spreminjati ob koncu 18. stoletja z naseljevanjem nemških obrtnikov in trgovcev.«²⁷⁶ O samem priseljevanju imamo sicer za ta čas precej podatkov, vendar lahko delež in posredno vpliv nem-

²⁷³ N. Jurkovič, Šolstvo, str. 166. – O vsebini pojma »hrvaški« gl. op. 252.

²⁷⁴ Ta se omenja naslednje leto 1787 (N. Jurkovič, Šolstvo, str. 167). Samostan kot tak je bil le dve leti pred razpustom leta 1784 končno priključen avstrijski provinci in nato že 1785 kranjski provinci sv. Križa, katere provincial je tudi predlagal njegovo ukinitve (M. Vogrin, Samostan, str. 11).

²⁷⁵ S. Kotnik, Trije drobci, str. 699–700.

²⁷⁶ A. Klasinc, Ormož, str. 75. – Klasinc na drugem mestu ugotavlja, da »se je v začetku 19. stoletja precej spremenila narodnostna sestava ormoškega meščanstva«. Nemški priimki v franciscejskem katastru leta 1825 po njegovem pričajo »o močnem doseljevanju nemškega življa od drugod, zlasti iz nemškega dela dežele Štajerske« (prav tam, str. 78).

ških priseljencev ugotavljamo skoraj samo na podlagi priimkov Ormožanov, pri čemer je le v redkih primerih znano, od kod so se njihovi nosilci priselili.²⁷⁷

Klasinčeve trditve – za leto 1825 je »nemški delež« prikazal z odstotkom priimkov hišnih posestnikov v ožjem mestu (38 %)²⁷⁸ – skušamo v nadaljevanju potrditi z deležema priimkov nemškega in slovenskega izvora pri hišnih posestnikih v letih 1787, 1798, 1825 in 1843–1846. Naša metoda klasificiranja rodbinskih imen se od Klasinčeve nekoliko razlikuje, saj nemške poklicne priimke in tiste, ki zaradi zapisa niso opredeljivi kot nedvoumno nemški ali slovenski, uvrščamo v posebno skupino »nedoločljivih – nemških ali slovenskih«. Absolutne številke in odstotke za ožje mesto, obe predmestji skupaj ter za celotni Ormož predstavljamo v spodnji preglednici.²⁷⁹

Če upoštevamo, da smo po enaki metodi za leto 1724 izračunali tri petine (59,1 %) nedvoumno slovenskih priimkov in dobro petino (21,2 %) nemških, za leto 1754 pa vsega 9,2 % nedvoumno nemških in kar 72,3 % nesporno slovenskih priimkov,²⁸⁰ je stanje v popisih hišarjev med 1787 in 1846 resnično bistveno spremenjeno. Že leta 1787 dosegajo nemški priimki, brez nedoločljivih nemških ali slovenskih, blizu tretjino (29,2 %). Pri tem je ožje mesto dokaj uravnoteženo s predmestjema, slovenski priimki pa so padli pod polovico (47,2 %) oziroma v obzidanem mestu celo pod tretjino (31,7 %). Največ nedvoumno nemških priimkov je izpričanih leta 1798 (37,1 %) ko se najbolj približajo deležu slovenskih (40 %) in sta njuna deleža domala izenačena. Med ožjim mestom in predmestjema je razmerje tega leta skoraj obrnjeno – 50 % : 25 % v korist nemških v mestu ter 60 % : 20 % v korist slovenskih v predmestjih. Do leta 1825 se je nato »nemški« delež zmanjšal na četrtno (25,6 %), »slovenski« pa je zopet rahlo presegel polovico (51,2 %) in se mogel z dobro tretjino tudi v ožjem mestu kosati z deležem nemških pri-

²⁷⁷ Podatke za posamezne priseljence je zaslediti v zemljiški knjigi in listinah. Prim. G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 85 sl. Za zadnjo četrtno 18. stoletja je krajevni izvor zaslediti pri 15 osebah (gospodarjih, gospodaricah oz. ženah gospodarjev) – Tudi najstarejša ohranjena poročna matična knjiga 1784–1808 glede izvora mladoporočencev ni zgovorna (ŠAM, Matične knjige, Župnija Ormož).

²⁷⁸ A. Klasinc, Ormož, str. 78.

²⁷⁹ V dveh primerih, ko ista oseba poseduje dve hiši, je šteta le enkrat. Zaradi lažje primerljivosti s stanjem leta 1825 in spričo dejstva, da »zunanji« Ormožani, raztreseni po okoliških zaselkih, dejansko ne sodijo k mestu, ti zaselki niso upoštevani; Ogrsko predmestje pomeni tako le »ožje« Spodnje predmestje.

²⁸⁰ B. Golec, Etnične, str. 114.

Preglednica 24: Delež slovenskih, nemških in drugih priimkov med hišnimi posestniki Ormoža v letih 1787–1846

Leto (število: mesto + predmestji)	slovenski priimki	nemški priimki	nedoločljivi nem. ali slov. (s poklicnimi)	plemiški priimki	italijanski priimki	češki priimki
1787 (41 + 31 = 72)	13 + 21 = 34	14 + 7 = 21	11 + 2 = 13	1 + 1 = 2	2 + 0 = 2	0
1798 (40 + 30 = 70)	10 + 18 = 28	20 + 6 = 26	9 + 6 = 15	0	1 + 0 = 1	0
1825 (43 + 39 = 82)	16 + 26 = 42	13 + 8 = 21	11 + 4 = 15	0	1 + 0 = 1	2 + 1 = 3
1843–1846 (42 + 43 = 85)	18 + 25 = 43	15 + 13 = 28	7 + 3 = 10	0	0 + 1 = 1	2 + 1 = 3
V odstotkih:						
Leto	slovenski priimki	nemški priimki	nemški ali slovenski	plemiški priimki	italijanski priimki	češki priimki
1787	47,2 % (31,7 + 67,7)	29,2 % (34,1 + 22,6)	18,1 % (26,8 + 6,5)	2,7 % (2,4 + 3,2)	2,7 % (4,9 + 0)	0
1798	40,0 % (25,0 + 60,0)	37,1 % (50,0 + 20,0)	21,4 % (22,5 + 20,0)	0	1,4 % (2,5 + 0)	0
1825	51,2 % (37,2 + 66,7)	25,6 % (30,2 + 20,5)	18,3 % (25,6 + 10,2)	0	1,2 % (2,3 + 0)	3,7 % (4,7 + 2,6)
1843–1846	50,6 % (42,9 + 58,1)	32,9 % (35,7 + 30,2)	11,8 % (16,7 + 7,0)	0	1,2 % (0 + 2,4)	3,5 % (4,8 + 2,3)

imkov. Nekoliko drugačno je stanje v letih 1843–1846: slovenskih priimkov je še vedno dobra polovica (50,6 %), nemških pa blizu ene tretjine (32,9 %), pri čemer se je njihov delež najbolj povečal v predmestjih. Pri vrednotenju nemških priimkov gre upoštevati, da je bilo že nekaj starih ormoških in da torej ni šlo za priseljence, na drugi strani pa so se iz nemškega okolja zagotovo priselili vsaj nekateri nosilci priimkov, ki smo jih opredelili kot etnično nedoločljive, čeprav povečini izvorno nemške.

Za sklepanje o etničnem izvoru na podlagi priimka je zgovorna naslednja ugotovitev. V zadnjem četrstoletju 18. stoletja so se od petih priseljencev s tujim priimkom, za katere poznamo geografski izvor in ki nastopajo v popisih 1787 in 1798, trije (60 %) priselili iz nemškega okolja, vsi v ožje – obzidano mesto: kramar in trgovec Spizi iz zgornjeavstrijskega Welsa, sedlar in

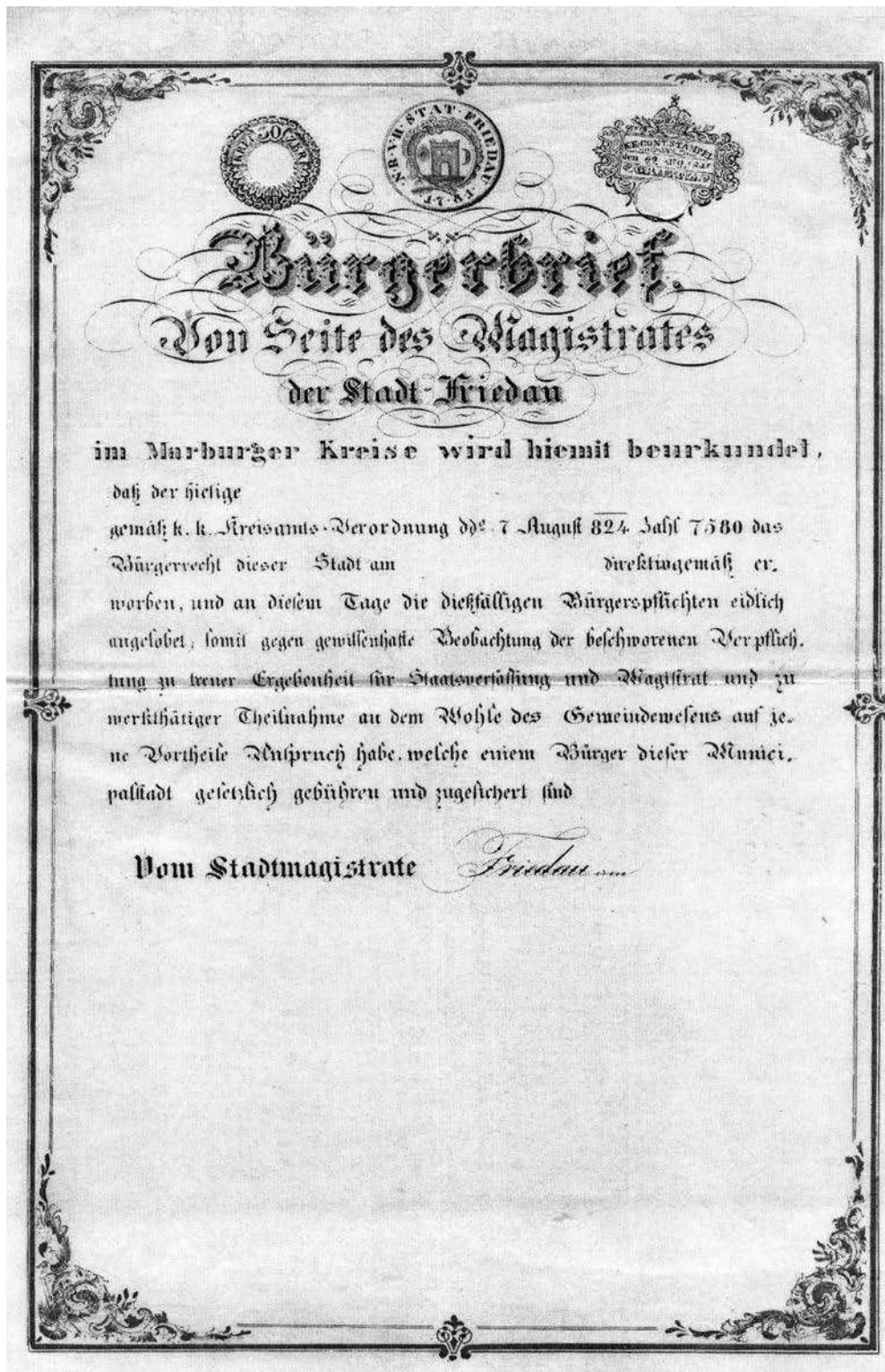
tapetnik Waidl iz bavarskega Rosenheima in vrvarski mojster Puntigam iz štajerskega Fürstenfelda. Z etnične meje, iz Lučan/Leutschach, je prišel mizar Hann z ženo, iz etnično mešanega sosednega Sv. Lenarta sredi povsem slovenske okolice pa je izhajal krčmar Fressner.²⁸¹

Odgovor na vprašanje, zakaj v zadnji tretjini 18. stoletja nenadoma opažamo tolikšno priseljevanje nemško govorečih oseb v zaspano obmejno mestece, kjer, mimogrede, večina govori neki nerazumljiv jezik, je iskati v gospodarskih razlogih. Ormož, ki je do tega časa poznal skoraj samo tradicionalne obrti in kljub obmejni legi ni bil posebej zanimiv za trgovanje, je postal privlačen kraj za naselitev specializiranih obrtnikov in manj ambicioznih trgovcev, ki so povečini pač prišli s severa. Povečevanje števila različnih obrtno-trgovskih panog je šlo vstric z naraščanjem deleža nemško govorečih hišnih posestnikov. Ti so se zdaj vse pogosteje priseljevali z družinami in med njimi so bili po letu 1800 po daljši prekinitvi ponovno tudi Čehi.

Vzporedno s tem se je spremenila jezikovna podoba politično vodilnega sloja. Leta 1782, ko zasledimo prvo zahtevo po nemški katehezi, je bila sestava mestnega sveta, sodeč po priimkih, že pretežno »nemška«: sodnik in trije svétniki so nosili nemški priimek, dva svétnika nedoločljivo nemškega ali slovenskega, eden italijanskega in en sam slovenskega. Mestni sindik s slovenskim priimkom ni bil član sveta, kot tak pa je moral dobro obvladati oba jezika. Na nebistveno drugačno stanje naletimo v odboru četrtnikov (dva z nemškim priimkom, eden z nedoločljivim, tj. nemškim poklicnim priimkom, in eden s slovenskim) ter med četrtnimi mojstri (dva slovenska priimka, eden nemški in eden italijanski).²⁸² Vodilna plast mestnega prebivalstva torej ni več izhajala niti iz domačega ormoškega niti iz slovenskega okolja. Nekaj več slovenskega elementa srečamo tako le še med navadnimi meščani. Če si ogledamo sestavo priimkov vseh 25 meščanov (vključno s svétniki, četrtniki in četrtnimi mojstri), ki so se leto pozneje (1783) udeležili volitev, jih je 8 ali tretjina (32 %) nosilo nemški priimek, 7 oz. dobra četrtina (28 %) nedoločljivo nemškega ali slovenskega ter 10 ali dve petini (40 %)

²⁸¹ Od posestnikov v popisih 1787 in 1798 je znan izvor le še za krojaškega mojstra Antona Pevca, ki se je – kljub slovenskemu priimku – v Ormož priženil s Hrvaške. – Prim. G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 96–97, 106, 108, 116 in 128.

²⁸² ZAP, AMO, šk. 9, fasc. 6, mapa 16, protokoli mestnega sveta 1775–1786, pag. 558, 8. 1. 1782.

Tiskano »meščansko pismo« za novo-sprejete meščane Ormoža iz leta 1824 (ZAB, AMO, šk. 29, mapa 50a, pag. 246)

nedvoumno slovenskega. Navadni meščani – nefunkcionarji, skupaj 17 oseb, pa so imeli 9 slovenskih priimkov (53 %) ter po 4 (23, 5 %) nedoločljive slovensko-nemške in nedvoumno nemške.²⁸³

Zadnja desetletja 18. stoletja so bila torej čas, ko je Ormož iz nekoč domala povsem slovenskega mesta za dolgo časa postal navzven nemško mesto, bolje rečeno dvojezično, kjer bodo iz prestižnih, praktičnih, modnih in drugih razlogov v vsakdanjem komuniciranju postopoma prevzemali nemščino tudi Ormožani slovenskega rodu. Za tiste nemške priseljence, ki bodo tu ostali dobršen del življenja, je sicer nepredstavljivo, da se ne bi vsaj za silo priučili slovenščine, kar tem bolj velja za njihove potomce. Toda nova doba in spremenjena etnična sestava mestnega prebivalstva bosta med mestom in njegovo okolico vendarle zarezali globlje razlike, kot smo jim bili priča v preteklih stoletjih. Spričo povečane veljave nemščine nasploh (od 1784 je bila tudi »de iure« uradni jezik države) in glede na njen vzpon v mikrokoolju nikakor ne preseneča, da je v dvojezičnem prisežnem obrazcu za novosprejete meščane iz leta 1803²⁸⁴ – drugače kot v onem iz okoli leta 1700 – na prvem mestu nemška verzija in šele nato slovenska, namenjena vse redkejšim meščanskim kandidatom, ki niso znali (dovolj dobro) nemško. Kot že rečeno, so v začetku 19. stoletja, leta 1805, bile utečene tudi že nemške pridige v ormoški župnijski cerkvi; tedaj jih je ob protestih mestnih očetov sicer za kratek čas odpravil novi kaplan – narodni buditelj Štefan Modrinjak, a se je moral zelo kmalu zatem posloviti od Ormoža.²⁸⁵

Jezikovno-etnične in končno narodnostno-politične razmere 19. stoletja zaslužijo posebno kompleksno obravnavo in se jih za konec le dotikamo. V prvi polovici »stoletja nacionalizmov« se je tudi v ormoškem mestnem okolju ob lokalni, regionalni, deželni, jezikovni, socialni, stanovski in drugih »pripadnostih«

²⁸³ Prav tam, pag. 600–601, 11. 12. 1783.

²⁸⁴ ZAP, AMO, šk. 29, mapa 50a, Meščanska pisma – obrazci za sprejem v meščansko zvezo, pag. 338–339. Objava: B. Golec, Neznana, str 320.

²⁸⁵ S. Kotnik, Trije drobci, str. 699–700. – Ob dekanovi vizitaciji ormoške župnije leta 1805 so se nemški mestni predstavniki na čelu z mestnim predstojnikom pritožili nad novim kaplanom Štefanom Modrinjakom, ker je prenehal z nemškimi pridigami, čeprav naj bi bilo gotovo, da živijo v Ormožu meščani, ki slovenščine ne znajo. Modrinjak se je sicer izgovarjal na druge poklicne opravke ob bolnem in starem župniku, a je bil pravi vzrok za odpravo nemščine na prižnici očitno povezan z njegovo narodnobuditeljsko vneto (njegov znani poznejši verz: »med Slovence naj ne hodi, ki je prav Slovenec né«). Boja z ormoškimi oblastniki ni nadaljeval, saj se mu je že mesec dni po vizitaciji odprlo drugo službeno mesto.

polagoma rodila še zavest o pripadnosti dvema različnima narodoma. Leto 1848 je mestece dočakalo z »nemško« usmerjenim magistratom, povečini sestavljenim iz priseljenih obrtnikov, vendar na drugi strani z dovolj močnim slovensko čutečim življem, ki je v letu »pomladi narodov«, podprt z vztrajnostjo okoličanov, kljub prepovedi oblasti izpeljal veliko narodno slovesnost z obešenjem slovenske narodne zastave.²⁸⁶

Morda nam o jezikovni, zdaj vse bolj narodni usmerjenosti Ormožanov sredi 19. stoletja največ pove uporaba jezika – nemškega oz. slovenskega – v ženitnem zapisniku ormoške župnije. Če so duhovniki tovrstno evidenco do poletja revolucionarnega leta 1848 vodili izključno v nemščini,²⁸⁷ je župnik Jurij Vovk v začetku leta 1849 v novi zapisnik²⁸⁸ uvedel slovenski obrazec, ki se je izpolnjeval nemško ali slovensko, odvisno pač od tega, kateri jezik sta pred duhovnikom – poročevalcem uporabljala mladoporočenca. Ugotovitve so zanimive in pomenljive hkrati. Če so podatki o podeželskih parih dosledno vpisani v slovenščini, je pri mestnih parih opaziti ne le rahlo številčno prevlado nemških vpisov, temveč tudi očitno pogojenost jezika s socialnim položajem bodočih zakoncev. Slednje je mogoče razbrati iz naslednje preglednice, ki prikazuje podatke o socialnem statusu in krajevnem izvoru mladoporočencev za prva štiri leta, torej za čas začetka leta 1849 do konca 1852. Osebna imena in priimki so zaradi nazornosti pisani v izvirni obliki, ostali podatki, v izvorniku v nemščini ali prleško obarvani slovenščini, pa prevedeni v sodobno slovenščino.

»Slovenski« pari pripadajo socialno nižjim slojem, saj ni med ženini niti enega meščana ali ormoškega hišnega posestnika, med nevestami pa je najti le eno meščansko hčer iz predmestja in ovdovelo malo posestnico. Pri »nemških« parih je poleg precej boljše socialne strukture zaslediti kot posebnost pri skoraj polovici oseb slovenski kmečki izvor in nekajkrat slovensko zapisan priimek. Tako so bili kmečki ljudje slovenskega rodu vsaj trije ženini in tri neveste. Nemški jezik zapisnika je pri dveh ženinih razumljivejši ob dejstvu, da sta se poročila s priseljeni-

²⁸⁶ Prim. A. Klasinc, Ormož, str. 97–98.

²⁸⁷ Do leta 1848 je ohranjen en sam ženitni zapisnik za obdobje 19. 1. 1828 – 22. 7. 1848 (Župnijski arhiv Ormož, Protocoll uiber das aufgenohmene Eheversprechungen von 1828 angefangen).

²⁸⁸ Župnijski arhiv Ormož, Informatio–Protokoll [4. 1. 1849 – 31. 1. 1857].

ma Nemkama z etnične meje, v tretjem primeru, ko Goričanec jemlje za ženo kmečko dekle iz ormoške okolice, pa je izbiri nemščine nesporno botrovalo dejstvo, da je ta 18-letni mladenič medtem postal lastnik meščanske hiše v mestu. K odločitvi za

Preglednica 25: Ormoški mladoporočenci 1849–1852 po ženitnem zapisniku

Slovenski vpisi:		
1. 2. 1849	<i>Franc Turk</i> – hlapec, pol leta pri Sv. Miklavžu	<i>Ursula Skoliber</i> – meščanska hči iz Zgornjega predmestja
21. 8. 1849	<i>Johann Šikošeg</i> – tesarski pomočnik iz Gorjane, živi v Zgornjem predmestju	<i>Maria Pučko</i> – želarska hči iz župnije Sv. Tomaža
1. 1. 1850	<i>Martin Lainko</i> – viničar v Litmerku	<i>Helena Novak</i> – predica z Dobrave, 9 tednov v Ormožu
1. 2. 1851	<i>Franc Kokolič</i> – krčmar na Lenti (krčma v najemu), sin lončarja iz Ormoža	<i>Teresija Siderič</i> – služkinja s Hardeka, živi v Ormožu
31. 1. 1852	<i>Anton Petek</i> – gornik (»nagornjak«) na Hajdini	<i>Maria Perner</i> – dekla v Spodnjem predmestju, želarska hči
6. 11. 1852	<i>Mihael Vesselic</i> – želarski sin, od aprila v službi v Ormožu	<i>Cath. (arina) Reš vdovica Naboršnik</i> – vdova posestnica (»na svojim gruntu«) v Ormožu, hči strugarja
Nemški vpisi:		
10. 1. 1849	<i>Anton Magdič</i> – dr. medicine, v mestu od 1847	<i>Josepha Senikovitsch</i> – meščanska hči iz mesta
22. 10. 1849	<i>Ignatz Petritsch</i> – učitelj v Leskovcu, gospod	<i>Anna Stager verw. (itwete) Buchner</i> – vdova po carinskem prejemniku iz Veržeja, od jeseni v mestu Ormož
25. 10. 1850	<i>Johann Weisky</i> – pomočnik sodnega sluga pri ormoškem c. kr. sodišču, pristojen v Ljutomer (od tam dovoljenje za poroko)	<i>Maria Kübus</i> – hči viničarja, 2 leti v Ormožu
22. 11. 1850	<i>Anton Bauman</i> – steklar, gospod, 3 leta v Ormožu	<i>Anna Kukl</i> – meščanska hči iz Ormoža
4. 1. 1851	<i>Joseph Weis</i> – poslovodja pri krojačevi vdovi v Ormožu, sicer sin viničarja pri Sv. Miklavžu	<i>Maria Denk verw. (itwete) Pöschl</i> – vdova v Spodnjem predmestju, sicer čevljarska hči iz Radgone
5. 2. 1851	<i>Franz Bratko</i> – meščanski sin, čevljar v Ormožu	<i>Gertrud Palleutz</i> – služkinja v Ormožu od avgusta 1850, sicer kmečka hči iz župnije Sv. Antona v Slov. goricah
17. 1. 1852	<i>Alois Gregoreč</i> – hišni posestnik v Ormožu, živi v svoji lastni meščanski hiši, doma iz župnije Sv. Antona v Slov. goricah	<i>Josepha Sentscher</i> – mlinarjeva hči iz Pušencev
21. 9. 1852	<i>Simon Wresky</i> – gostilničar v Zgornjem predmestju, gospod, sicer sin kmeta iz Rogatca	<i>Josepha geb. (orene) Ladler</i> – kmečka hči iz Trattendorfa pri Cmureku/Murecku, 2 meseca v ormoškem Zgornjem predmestju

nemščino je podoben motiv vodil najnižjega državnega uradnika v mestu, pomočnika sodnega sluge, četudi je za ženo jemal zgolj viničarsko hčer. Na drugi strani je tretja kmečka nevesta pri »nemških parih«, pred poroko le kratek čas služkinja v mestu, prihajala v hišo ormoškega meščanskega sina s sicer tipično slovenskim priimkom. Večina priimkov »nemških mladoporočencev« je bila tako ali tako slovenskih in le v enem primeru je pri obeh nemški priimek. Toda nemščina je še iz predmarčne dobe veljala za jezik prestiža, ki so ga v provincialnem Ormožu posebjali vodilni meščani, hišni posestniki in maloštevilni uradniki. Temu vzorcu je posledično navzven sledil marsikdo, ki je sicer čutil bolj slovensko kakor nemško, a ob odsotnosti trdnega slovenskega meščanstva in ob šibki družbeni vlogi slovenščine ni hotel odstopati od ustaljene norme, niti ni za to čutil potrebe.

Tudi po koncu obravnavane dobe, v času slovenske narodne prebujanja in nacionalnih bojev, se je slovenska stran Ormoža v glavnem umikala nemški, mestece pa je dobivalo vse bolj nemški videz. Številčna okrepitev nemškega življa od druge polovice 18. stoletja dalje je v 19. stoletju predstavljala močno jedro nemške narodne zavesti, ki se je širila tudi na Ormožane slovenskega rodu, in postala končno temelj angažiranega nemškega nacionalizma, kakršnemu smo bili priča v drugih mestih Slovenske Štajerske, ki so vsa že stoletja pred Ormožem in Brežicami kazala navzven pretežno nemški ali vsaj izrazito dvojezični jezikovni značaj. Po nastanku modernih občin (1849) bo občinska politična oblast v vseh sedmih spodnještajerskih mestih vse do 1918 v nemških in nemškonacionalnih rokah, Ormož, v »prednacionalni« dobi najbolj slovensko med mesti, pa bo novim časom primerno dokazoval svojo »nemškost« tudi z zelo visokim deležem oseb, ki bodo pri popisih prebivalstva kot občevalni jezik navajale nemščino. Leta 1880, pri prvem ljudskem štetju, ki bo spraševalo tudi po občevalnem jeziku, bosta sicer Ormož in Brežice, nesporno tudi spričo drugačnih jezikovnih razmer v preteklosti, statistično še vedno najbolj slovenski mesti na Štajerskem. Ormož bo, denimo, sploh edini izkazoval minimalno številčno prednost slovensko govorečih (50,9 %), a predvsem po zaslugi predmestij in v ormoško občino vključene vasi Dobrava. Brez slednje bo delež prebivalcev s slovenskim občevalnim jezikom (46,2 %) že tedaj rahlo zaostajal za odstotkom nemško govorečih (53,8 %),

pri čemer bo razmerje med ožjim mestom in predmestjema obrnjeno v korist slovensko govorečih (v predmestjih 53,0 % s slovenskim in 47,9 % z nemškim občevalnim jezikom).²⁸⁹ Do konca stoletja se bo nato tudi to obdravsko mestece statistično že močno približalo vodilnim »nemškim trdnjavam« Mariboru, Ptujju in Celju – leta 1900 je le še 21,8 % slovensko in 78,2 % nemško govorečih Ormožanov –, pri čemer ne bosta po »germaniziranosti« prav nič zaostajali njegovi predmestji.²⁹⁰ Nebistveno drugačno podobo bo mestece ponujalo tudi v letih pred prvo svetovno vojno.²⁹¹

Takšno statistično stanje je bilo dejansko v veliki meri posledica dejstva, da je občinska oblast spričo narave volivnega reda in premoči nemškega kapitala ostajala trdno v rokah nemško usmerjenega vodilnega sloja. Vzporedno s tem je občutno naraslo število tistih, ki so se nemščine priučili s šolanjem in z njeno uporabo v stimulativnem malomestnem okolju. Toda »germaniziranost« mesta je bila v znatni meri vendarle bolj površinska kot dejanska. Pod površjem in tudi po splošnem vtisu, ki ga je mestece dajalo glede rabe jezikov v vsakdanji komunikaciji, Ormož namreč niti v času najbolj »nemške« zunanje podobe ni mogel skriti dejstva, da je zraščena s podeželsko okolico in da tako ostaja neznatna dvojezična enklava sredi slovenskega in na meji hrvaškega sveta. Dobršen del priseljencev je bil poleg tega le malo povezan z mestno stvarnostjo in v Ormožu ni pognal korenin.²⁹² To dejstvo je prišlo do izraza, ko se je polegla vihra prve svetovne vojne in je v mestecu zelo hitro skopnela njegova »nemška plat«, po čemer se je precej razlikovalo od sosednih,

²⁸⁹ V Brežicah so bili nemško govoreči nasprotno že tedaj v rahli prednosti z 52,9 % proti 46,5 % slovensko govorečih, pri čemer je predmestje kazalo celo bolj nemško podobo od samega mesta. Ormožu in Brežicam se je od drugih mest še najbolj približevalo Celje (36,0 % s slovenskim občevalnim jezikom in 63,0 % z nemškim), tri mesta širšega Podravja pa so statistično izkazovala manj kot četrtino slovensko govorečih (Ptuj 24,7 %, Slovenska Bistrica 17,7 % in Maribor 15,1 %). Odstotki so izračunani po: *Special-Orts-Repertorium*, str. str. 1, 160, 185, 200, 232, 261.

²⁹⁰ Po: *Leksikon občin za Štajersko. Izdelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. grudna 1900*, Na Dunaju 1904.

²⁹¹ Ob zadnjem avstrijskem ljudskem štetju se je delež domačega prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom malenkostno okrepil na dobro četrtino (26,5 %), delež nemško govorečih pa nazadoval na slabe tri četrtine (73,5 %). Po: *Specialni krajevni repertorij za Štajersko. Izdelan na podlagi podatkov ljudskega štetja z dne 31. decembra 1910*, Dunaj 1918.

²⁹² Nazoren opis razmer v Ormožu pred prvo svetovno vojno gl. v: Ruda Jurčec, *Skrozi luči in sence (1914–1958). Prvi del (1914–1929)*, Buenos Aires 1964, str. 7–49. – Odtujenost Nemcev od mesta najbolje spričujejo naslednje vrstice (str. 37): »Tri dni pred Veliko nočjo so ljudje odložili vse delo razen nekaterih opravil okoli domače hiše. Ljudje iz okolice so pritisnili k obredom v cerkev in takrat se je videlo, kako velika večina smo Slovenci. /.../ Nemci so ob teh dneh izginili; pravi Nemci so odšli k sorodnikom v Gradec ali celo na Dunaj, domači ponemčenci so imeli lepe vinograde v okolici.«

Ormož po Kaiserjevi Suiti 1824–1833 – spredaj Ptujsko predmestje z mitnico, v ozadju župnijska cerkev na levi in tedaj že porušena frančiškanska s samostanom na desni (Grafični kabinet Narodnega muzeja Slovenije)

stoletja tradicionalno bolj nemških mest Ptuja in Maribora. Tako se je Ormož v dobi med obema svetovnima vojnama v jezikovnem pogledu, pogojno rečeno, vrnil v »naravno« stanje, na neki način podobno tistemu v stoletjih do druge polovice 18. stoletja, ko je njegovo »nemško komponento« predstavljalo le nekaj priseljenih posameznikov in peščica družin.

ORMOŽ/FRIEDAU AN DER DRAU IN DEN JAHRHUNDERTEN DER STÄDTISCHEN AUTONOMIE

DAS BESITZBEZOGENE, DEMOGRAPHISCHE,
WIRTSCHAFTLICHE, SOZIALE, ETHNISCHE UND
SPRACHLICHE BILD DER STADT AN DER DRAU

1331–1849

ZUSAMMENFASSUNG

BORIS GOLEC

Für Ormož/Friedau an der Drau, eine städtische Siedlung dicht an der kroatischen Grenze und stets die kleinste Stadt in der Slowenischen Steiermark bzw. Untersteiermark, ermöglicht das erhaltene Quellenmaterial der städtischen Herkunft eine mehrschichtige und detaillierte Einsicht in die innere Struktur des städtischen Organismus, vor allem für die Zeit nach der räuberischen Brandstiftung der ungarischen Kuruzzen im Jahr 1704, die eine Art »Neubeginn« seiner dokumentierten Geschichte darstellt. Das Städtchen hebt sich nach den erhaltenen historischen Quellen heimischer Herkunft zwar nicht wesentlich vom Durchschnitt der anderen sechs untersteirischen Städte ab, dafür sticht es durch eine außerordentlich wertvolle Quelle aus dem Jahr 1724 hervor. Es handelt sich dabei um ein Verzeichnis aller erwachsenen Stadtbewohner mit Angabe der örtlichen Herkunft beinahe jeder Person, was ein Unikum nicht nur im slowenischen, sondern auch im weiteren Raum darstellt. Das Verzeichnis bedeutet demnach eine erstklassige Referenz für die Analyse des Zunamenfonds der Bevölkerung als Methode zur Feststellung der ethnisch-sprachlichen Struktur der Einwohner von Ormož/Friedau und zugleich den Hauptausgangspunkt für die vorliegende Abhandlung.

Die bedeutendsten Feststellungen über Ormož/Friedau vom 14. bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts sind die folgenden: Das

Städtchen, das im 16. Jahrhundert wesentlich vergrößert und durch zwei Vorstädte erweitert wurde, stagnierte im 17. und 18. Jahrhundert sowohl in demographischer als auch in wirtschaftlicher Hinsicht im Schatten des viel größeren und bedeutenderen Ptuj/Pettau. Obwohl es an einer wichtigen Fluss- und Straßenader und in unmittelbarer Nähe der ungarischen und kroatischen Grenze lag, tauchten bis zur zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts dort kaum Kaufleute auf, das Gewerbe war auf traditionelle Gewerbeformen beschränkt. In der Untersteiermark wies gerade dieses Städtchen neben Brežice/Rann jahrhundertlang einen ausgesprochen slowenischen Charakter, wovon seit dem 15. Jahrhundert Zunamen und Rufformen von Personennamen seiner Einwohner zeugen. Durch die Volkszählung von 1724 wird dieser ethnisch-sprachliche Befund nur noch bestätigt: Im Hinblick auf Herkunft und Zunamensfond der Bevölkerung erklang die deutsche Sprache in einem Viertel der Haushalte. Der Großteil der Bevölkerung stammte aus der Stadt und ihrer unmittelbaren Umgebung, nur wenige Haushaltsvorstände kamen aus einem durchaus deutschen Milieu. Interessanterweise war die Zuwanderung aus dem Osten, aus Ortschaften jenseits der ungarisch-kroatischen Grenze sehr bescheiden. Von dort kamen dagegen kulturelle und sprachliche Einflüsse, die nicht zuletzt auch in den slowenischen Akten der Stadtkanzlei überliefert sind.

Ormož/Friedau erfuhr seit dem letzten Drittel des 18. Jahrhunderts spürbare wirtschaftliche und ethnisch-sprachliche Veränderungen. Der Zuzug der Träger spezialisierter Gewerbebezweige und des Handelsstandes aus dem deutschen Sprachraum, öffnete – den allgemeinen Entwicklungstendenzen entsprechend – der sprachlichen und im 19. Jahrhundert auch nationalpolitischen Germanisierung der Stadtbevölkerung Tür und Tor. Dadurch glich sich Ormož/Friedau, das noch Mitte des 18. Jahrhunderts eine der beiden untersteirischen Städten mit ausgesprochen slowenischem Charakter war, den anderen städtischen Siedlungen im slowenischen Teil der Steiermark an.

Aus dem Slowenischen: Niko Hudelja

PRILOGA 1: ORMOŠKI HIŠNI POSESTNIKI V OBDOBJU 1724 – 1848

1 ORMOŠKI HIŠNI POSESTNIKI 1724–1798

Osebna imena in priimki posestnikov so zaradi boljše nazornosti navedeni v izvirni obliki. Če je zasebni posestnik zapisan v oglatem oklepaju, pomeni, da podatka v obravnavanem popisu ni in je povzet po drugem viru, praviloma po mestnih davčnih knjigah. Lokacije hišnih števil gl. na katastrski mapi iz leta 1824 na strani 68.

h. št.	1724 ¹	1749 ²	1754 ³	1787 ⁴	1798 ⁵
	[Mesto]	Mesto	[Mesto]	Mesto	Mesto
1	[ormoški grad]	Gospstvo Ormož – grad	[ormoški grad]	[ormoški grad]	Gospstvo Ormož – grad
2	POLLEKH Adam, kovač	POLLEG Adam, kovač	SOUINIAK Veit	SCHOBER Anton, padar in ranocelnik	FRIDRICH Andreas, ranocelnik
3	WURGAR Gregor	NEYDACHER Max, zidar	NEYDACHER Max, zidar	SAMETZ Georg ⁶	HARTL Lorenz, krojaški mojster
4	MILLER – ritmojstrica [Anna Constantia]	PLESCHNIGG Jacob, gospod ⁷	PLESCHNIGG Jochann Jacob, gospod ⁸	von PERNTHAL [poplemeniteni Pleschnigg] Elisabetha, gospa, vdova	RAUTER Anton, gospod, (gospoščin-ski) upravitelj

¹ ZAP, AMO, šk. 1, fasc. 3, mapa 7, Ljudsko štetje 18. stol., pag. 81–92.

² StLA, Theresianischer Kataster, St. u. M, No. 1, 20. 03. 1749, 28. 03. 1749. – Imena v oglatem oklepaju so povzeta po: ZAP, AMO, šk. 12, davčna knjiga 1738–1749.

³ StLA, Laa Antiquum, Volkszählung 1754, Sch. 36, Heft 60, No. 37 (Herrschaft Friedau); No. 123 (Commenda Meretinnen). – Imena v oglatem oklepaju po: ZAP, AMO, šk. 13, davčna knjiga 1750–1766.

⁴ AS, Jožefinski kataster za Štajersko, Okrajna gosposčina Ormož, št. 2, Ormož–mesto. V primerih, ko hišne številke ni v jožefinskem katastru, je posestnik povzet po: ZAP, AMO, šk. 14, davčna knjiga 1787–ok. 1805, vsi poklici pa po: G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 86–134.

⁵ ZAP, AMO, šk. 29, mapa 49, Javna varnost, pag. 95–102.

⁶ Podatek po davčni knjigi 1787–ok. 1805 (gl. op. 4); v katastru je kot lastnik (pomotoma zaradi zamenjave številke) naveden Anton Schober, posestnik sosedne hiše št. 2.

⁷ Ta svobodna hiša je v terezijanskem katastru popisana pri mestu Ormož in tudi kot gosposčinski sedež »Freyhäus zu Friedau, auch Freyhäus in der Statt Fridau« v posebni fasiji (MH No. 143, Freihof Friedau). O hiši prim. tudi G. Gänser, Tako imenovani, str. 163–168.

⁸ Hiša ni v mestni fasiji; kot sedež zemljiške gosposčine ima lastno fasijo (Heft 61, No. 39, Jochann Jacob Pleschnigg), v kateri pa kot »gosposka« hiša ni upoštevana, ampak so popisane samo njene podložne hiše v desetih vaseh.

PRILOGA 1

5	WRESSNIKH Veit, pek	SÄMER Franz, pek	SAMER-in Theresia, vdova, pekarica	SONNECKER Mathias, pek	SONNEGGER Math:(ias), pek
6	DOREß Georg, mestni svetnik	SORKHO Casper, usnjar	KHOCOLLITSCH Johann Georg, usnjar	KÜRBISCH Michael, učitelj	TERSTENIACK Math:(ias)
7	ZÄMBERGER-in Elisabetha, mešč. vdova	REBERSCHEGG Michel, mesar	REBERSCHECKH Michael, mesar	FORNEZO Andreas, trgovec	THOMASI Jakob, trgovec
8	PAUMBGARTNER Martin, sodar	SCHELEßNIGG Martin, sodar	SCHELEßNIG Marco, sodar	SCHMAUTZ Andreas, sodar	SCHMAUZ Andreas, sodarski mojster
9	VRLE Lorenz, trgovec	PLUSCHGO Ignaz, mizar	PLUSCHGO Ignatj-a vdova, mizarka	WINDISCH Joseph, mizarski mojster	SAMER Franz, mizar
10	SERIÄKH Hanß, krojač	VALPOTITSCH Joseph, krojač	WALPOTITSCH Joseph, meščan	VAUPOTITSCH Barth:(olomä) (sin krojača)	PÖVEZ Anton
11	[mestni rotovž]	[mestni rotovž]	[mestni rotovž]	[mestni rotovž]	Rotovž (Rathhaus)
12	REICH Phillip, sodar	KHOßOBER Joseph	KOSSOBER Joseph, meščan	SPIZI Daniel (kramar in trgovec)	THOMASI Jakob, trgovec
13	VOGRIN Mathiaß, meščan	HÖTL Franz, steklar	HÖTL Leonhard, steklar	SAUTNER Anton, steklar	BAUMAN Franz, steklar
14	POLL Hanß, mesar	SOUINEGG Marco, mesar	JUNGENIZ Johann Georg, klepar	BÖHM Joseph, slikar	LESCHNIGG Johanna
15	[franciškanski samostan]	[franciškanski samostan]	[franciškanski samostan]	Komorni frančiškanski samostan (Cammeral Franciscaner Kloster)	MESSNER Franz, pivovar – ob nekdanjem samostanu ⁹
16	[hiša mestnega sluge]	[hiša mestnega sluge]	[hiša mestnega sluge]	Hiša mestnega sluge (Rathsdiener Haus)	SCHIMMPEL Kasper, krčmar
17	EDL Jacob, lončar	FÜRSCHT Jochan Georg, lončar	KHIGERL Johann, lončar ¹⁰	MAYER Michael, lončar	MEISTER Georg, lončar
18	KHELLEMINA Barthlme, ključavničar	SÄDROUEZ Andreas	SADRAUEZ Andreas, meščan ¹¹	FLUCHER Frantz, najemnik, »hišni inšpektor«	Meščanska vojašnica (Kassarn bürgerl.)
19	ZECHL Sebastian, ranocelnik in mestni svétnik	DORAN Anton, ranocelnik	DORAN Antoni, vdovec, meščan	KRENN Johann, ključavničar	MINNERSTORFER Franz, ključavničar

⁹ Hiša s to številko in v rokah istega lastnika stoji po franciscejski katastrski mapi (1824) na robu parcele, kjer je bil poprej porušeni frančiškanski samostan.

¹⁰ Lastnik je hišo kupil leta 1752 (G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 101).

¹¹ Za njim je hiša prešla v last mestne občine, ki jo je dala v uporabo mestnemu pisarju, nato so jo (1765) uporabljali kot vojašnico za občasne nastanitve vojakov, jo oddajali v najem zasebnikom in jo pred koncem 18. stoletja ponovno namenili za vojašnico (G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 102–103).

20	PRANTL-in Caecillia, mešč. vdova	POLLÄNEZ Jochanes	POLLANEZ Johann, meščan	KRELIUS Ursula, gospa	APL–in, vdova
21	JURINA Stephan; v njegovi drugi hiši morda SADRAUEZ Juan; obe hiši spada- ta pod gospostvo Muretinci	SCHROLL Johann Michael, kajžar gospostva Muretinci	SCHROLL Johann Michael, krojač ali kajžar ¹²	KNOPL Anton, spada pod gospostvo Muretinci	HOBLEI Georg, gospod, župnik
22	GUSSTER Paull, mizar in mestni svétnik	DORER Jochan Michael, mizar	MARJETNIG Mathias, mizar	HANN Johann, mizar	FRAß Martin, lončar
23	PISCHAM Siman, čevljar	KHOß Georg, mesar	GIERTNIG Johann, slikar	WOGSCHA Andreas	SALLEG Franz, čevljar
24	PFERSICH Hanß Georg, krojaški mojster	HOPH Jochanes, čevljar	PAUEZ Veith, čevljar	WIDL Joseph, sedlar in tapetnik	WEITL Jos:(eph), sedlar
25	– po davčni knjigi podrtija, last Ferdinanda Tipla ¹³	RUDOLPH Mathias, čevljar	RUDOLPH Mathias, čevljar	PUTSCHKO Joseph, tkalec	PUSCHKO Joseph, tkalec
26	ASCHAUER Sigmundt, »Insass«	RAUSCH Antoni, lončar	ROUSCH Anton-a vdova, lončarka	KLEINSCHNIG Michael, slikar	PÖHIN Joseph, trafikant
27	RÖSTLER Joseph, »Insass«	HÖRMAN-in Theresia, krznarka	HÖRMAN-in There- sia, vdova, krznarka	FLUCHER Franz Xav.(er), jermenar	KARNITSCHER Martin, mizar
28	RUDOLF Mathiaß, mestni sodnik	DORNIG Mathias, tkalec	DORNIG Mathias-a vdova, tkalka	WROLLEG Ma- thias (sin trgovca)	KÖNIGSBERGER Jos:(eph), pasar
29	SAPLATNIKH Thomasch, tkalec	ZIMERMAN Marco	ZIMMERMAN Marco, mali krčmar	ZIMMERMAN Karl	PRANTNER Georg, krznar
30	PLAUEZ Mathiaß, usnjar	PLAUEZ Mathias, gospod, usnjar	KURADI Johann Michael, usnjar	KURADI-n Katharina ¹⁴	KURADI Mathias, usnjar
31	HABITSCH Peter, mesar in mestni svétnik	PLESCHNIGG Jacob, gospod	PLESCHNIG Johan Jacob, gospod, svobodnik (Freÿsaß)	SOVINIAKIN Maria, vdova	GALLO Mathias, kipar
32	Po davčni knjigi 1708–1725 isti kot zgoraj	Isti kot zgoraj	Isti kot zgoraj	Ista kot zgoraj	–

¹² Posest je navedena v fasiji komende Muretinci.

¹³ Tipl je za hišo plačeval obveznosti v letih 1723–1725, nakar jo je mestni magistrat prepustil domačinu Antonu Korenu z naročilom, da jo popravi (ZAP, AMO, šk. 10, davčna knjiga 1708–1725, fol. 117). V času popisa prebivalstva 16. julija 1724 je Tipl kot gostaç živel v hiši št. 8, Koren pa pri oçetu v hiši št. 45.

¹⁴ Po davčni knjigi je lastnik Johann Kuradi. V jožefinskem katastru je Katarina Kuradin (pomotoma) vodena pod h. št. 35, medtem ko se h. št. 30 v njem ne pojavlja.

X	–	KHÜGERL Jochanes, lončar – pustota ¹⁵	–	–	–
33	WINTER Joseph, gostilničar, lovec	HONNÄGG Mathias, ključav- ničar	HONÄCKH Mathias, ključavničar	ASPACH Joseph, ranocelnik	FREßNER Franz, gostilničar
34	Upraviteljeva hiša [STEINBERGER Johann Michael]	LUTSCHNIGG Anton, krojač	LUTSCHNIG Antoni, mestni sodnik	PANTSCHUR Franz, mesar	PANTSCHUR Franz, meščan
35	FLASSER [pl. Rosenfeldt] Michal, v ces. solninski hiši ¹⁶	C. kr. solni urad (Kay. Khön. Salz Ambt)	[C. kr. solni urad], morda v hiši: KÖCKH Joseph, padar	C. kr. solni urad (Kay. König. Saltzamt)	C. kr. solni urad (K. K. Salzamt)
36	– (po davčni knjigi lastnik AMBLER Andreas, nato vdova) ¹⁷	KHOuß Georg, mesar ¹⁸	KOß Georg, mesar	ZIMMERMANN Karl, jermenar	ZIMMERMANN Karl, jermenar
37	PETRON-in Magdalena, mešč. vdova	WAIZINGER Felix, sindik	Morda tu MITTERMAYR Martin, kipar	SCHLEINTSCH Mathias, klobučar	DOLLMATSCH Andreas, klobučar
38	KHUMER Jacob, usnjar in mestni svétnik	AUERNIG Jochann, usnjar	AUERNIG Johann, usnjar	AUERNIGG Joseph, usnjar	VINGAST Anton, usnjar
39	[Špital]	[Špital]	[Špital]	Špital (Spital Hauß)	Gospoščinska špi- talska hiša (Herrsch. Spitalhaus)
40	SEE Jacob, jermenar	SÄNENBOR Joseph, jermenar	SÄNÄBOR Joseph, jermenar	WITTMAYER Johann ¹⁹	HANN Joseph, trgovec z železom

¹⁵ V davčni knjigi je izpričan med 1747 in 1749 (ZAP AMO, šk. 12, davčna knjiga 1738–1749), ko plača obveznosti »von neuem hauß so der Rodolff von der statt aberkauft«. Terezijanski kataster pa spomladi 1749 ob njegovem imenu beleži: öedt. Nova hiša očitno sploh ni bila nikoli zgrajena, zato si je njen lastnik leta 1752 kupil hišo št. 17 in tu ga najdemo v popisu hiš leta 1754.

¹⁶ Prvotno zasebna hiša je v prvi mestni davčni knjigi 1708–1725 (ZAP, AMO, šk. 10) navedena kot pogorišče, od kate-rega nekaj časa plačuje minimalno davščino cesarski prodajalec soli (kay. Salzversilberer) Peter Petron, od leta 1724 dalje pa Johann Michael Flasser.

¹⁷ Ambler se še omenja v prvem popisu prebivalcev 1723, vdova plača davek za leto 1725, toda hiša je 1724 očitno že ne-naseljena. V naslednji davčni knjigi 1727–1737 (ZAP, AMO, šk. 11) je kot lastnik na prvem mestu naveden Martin Selanik kot naslednik Andreja Amblerja (vorher Andreas Amler), čeprav je bil že 7. septembra 1725 mrtev (prim. G. Fournier, Sodni protokol, str. 211).

¹⁸ Po G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 114, je bil leta 1748 lastnik h. št. 31 in 32 Peter Khous, za njim pa Jurij Khous, vendar je iz davčne knjige 1738–1749, fol. 365 (ZAP, AMO, šk. 12) jasno razvidno, da gre za novo hišo, nekdanj Rudolfovo, ta pa je nosila št. 36 (davčna knjiga 1727–1737, fol. 190).

¹⁹ Po davčni knjigi 1787–ok. 1805 je lastnik od samega začetka Johann Hahn, ki je sicer hišo kupil šele 21. marca 1790 na dražbi (G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 122).

41	kovačija ²⁰	– ²¹	Morda tu SOUINIACKH Michael, meščan ²²	WOLFF Jacob, kovač ²³	Gospoščinska kovačija (Hersch: Schmidhaus)
42	PITSCHOTKHO Stephan, mestni sel, kovač	MULZ Jochanes, vrtnar	MULZ Johann, meščan	SADRAVEZ Jacob	MARTIN Math:(ias), kovač
43	SOUNIAKHIN Gerrä, mešč. vdova	WANZL Gregor, tkalec	WANZL Gregor, krčmar	KOWATSCHITSCH Balasch, kovaški mojster in krčmar	KOVATSCHITSCH Jakob, kolar
44	Ista kot zgoraj – druga hiša	SOUINEGG Michael	SOUINIACKH Michael, meščan	KRUTSCHITSCH Thomas	SCHLEINZ Math:(ias), tkalec
X	PLAUEZIN Anto- nia, vdova – spada pod gospostvo Muretinci	–	–	–	–
45	KHOREN Stephan, čevljar	WEßIAGG Jochanes, klobučar	WISIACKH Johann, klobučar	HOLLER Johann, tkalec	HOLLER Joseph, krčmar
46	FASßER Joseph, lončar	LOHNER Simon, kovač	LOCHNER Simona-a vdova, kovačica	WRESNIG Valentin ²⁴	PUNDIGAM Philip, vrvar
47	[šola], ²⁵ v njej živi: WAIZINGER Felix, »šolmošter«	šola (Schuelhaus)	[šola] ²⁶	PUNDIGAM Georg, čevljar ²⁷	PUNDIGAM Georg, čevljar

²⁰ Po mestni davčni knjigi 1708–1725 je od leta 1720 lastnik kovač Adam Polek, ki ima sicer hišo št. 2, v kateri živi z družino.

²¹ Kovačija je kmalu po letu 1724 opustela, saj je v naslednji davčni knjigi 1727–1737 ni več zaslediti.

²² To ime se v popisu pojavlja dvakrat in ni izključeno, da gre za isto osebo.

²³ Po G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 123, se prvi dokazani lastnik te hiše omenja šele leta 1783, vendar pa lahko vsaj lokaciji glede na kovaško tradicijo sledimo do 1724.

²⁴ Breznik je umrl že 3. aprila 1786 (G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 128). V davčni knjigi 1787–ok. 1805 je kot posestnica navedena njegova vdova Ana Marija.

²⁵ Šolsko poslopje kot tako se prvič omenja v Waizingerjevem dopisu ormoškemu magistratu 25. januarja 1725 (N. Jurkovič, Šolstvo, str. 165).

²⁶ Malo pozneje, l. 1760, beremo v vizitaciji ormoške župnije, da cerkovnik in učitelj (aedituus et ludimagiser) stanuje v magistratni hiši, ki jo magistrat tudi vzdržuje (Habitat in domo magistratuali, quam etiam magistratus conservat ...). Njegovo stanovanje (habitatio) – zagotovo šolska stavba – je bilo namreč skoraj v celoti leseno in neprimerno, v takšno stanje pa naj bi bilo »potišnjeno od časa ogrskih in turških uporov« (J. Mlinarič, *Župnije*, str. 217).

²⁷ »Nekdanjo šolo«, hišo št. 47, je Pundigam leta 1780 kupil na dražbi (G. Fournier–M. Hernja Masten, Hiše, str. 129). Tako je Ormož ostal brez šolske stavbe ravno v času, ko je s terezijansko šolsko reformo dobil sploh prvo pravo šolo in prvega izprašanega učitelja. Leta 1782 so načrtovali zgraditev nove šolske stavbe na primernem prostoru blizu samostana, medtem pa je bila za pouk na voljo soba na magistratu. Začetek gradnje šolskega poslopja se je nato zavlekel v leto 1800 in tudi izbrana lokacija je bila zdaj drugje, blizu župnijske cerkve (prim. N. Jurkovič, Šolstvo, str. 166–168).

PRILOGA 1

48	[Župnišče], v njem ali v mežnariji živi KHÄLLEZ Thomasch, mežnar pri sv. Jakobu	[Župnišče] ²⁸	[Župnišče]	Župnišče (Pfarrhoff)	Župnišče (Pfarrhof), cerkveno zemljišče (Kirchboden)
49	GURTIKH Juan, usnjar	– leta 1748 uporabljala hišo gospostvo Ormož za špital ²⁹	Dornegg-ova meščanska hiša v rokah gospostva Ormož	LECHNER Franz, lectar	WITZLPERGER Jos:(eph), lectar
	[Ptujsko predmestje]	Ptujsko predmestje	[Ptujsko predmestje]	Zgornje predmestje	Ptujsko predmestje
1	GÄLLITSCH Michal, tkalec	[MÄSTEN Andreas]	MÄSTEN Andre, mali krčmar	KARNITSHER Anton	KREINER Martin, »Insas«
2	KHIKHL Andrasch, mesar	KHOKHEL Philip, mesar	KHOCKHL Phillip, mesar	KOKOLITSCH Michael	KOKOLITSCH Michael, lončar
3	WALPOTITSCH Joseph	[POLLÄNEZIN Marina]	MÄRTSCHITSCH Michael, meščan	VERSCHITSCH Lorenz	VERSCHITZ Lorenz
4	BRÄTKHO Arnne, čevljar	[GORIUP Georg, mizar]	GORIUP Georg-a vdova, meščanka	SCHESCHERKO Anton	PÖVEZ Anton, »Insas«
5	ESSICH Siman, gostilničar	[RUDOLPH Gregor]	RUDOLPH Gregor, krčmar	ZEINCKO Martin	DORNIG Math:(ias), tkalec
6	SIBER Thoman, kolar	[MRAULÄKH Vido, tkalec]	MRÄTHLACKH Vido, tkalec	SEINITSCH Thomas	SEMITSCH Thomas, gostilničar
7	WEIBHAUSSER Hanß, usnjar	WEIBHAUßER Niclaus, usnjar	WEIBHAUSER Nicolaus-a dediči, meščan	[STOMEN Thomas]	STAMMEN Jakob, usnjar
8	GUSSTER Jacob, pek	[RAUCH Franz-a dediči, pek]	SOREZ Michael, pek	KUPFERDEGEN Anton	SAMMER Anton, pek
9	POKRIUATSCH Ballasch, muretinski želar	PEUETZ Balasch, muretinski kajzar	POCKRIVÄTSCH Bälläsč, muretinski kajzar ³⁰	[WÖLL Thomas, vulgo Pfafenbauer]	WEHL Thomas
10	RUESß Martin, meščan	RUEß Jacob	RUEß Jacob, meščan	RUEß Andreas	ROIS Ballasch
11	POTNIG Urban, gosposčinski mitničar	POTHNEGIN Gerthraudt, vdova	POTTNIG Urban, meščan	von FÜHRMBERG Joseph, gospod	KURASCHI Philip, »Insas«

²⁸ Župnišče na današnjem mestu je bilo sezidano l. 1740, staro pa naj bi stalo na mestu poznejše lekarne, tj. na sosednji parceli, vzhodno od sedanjega župnišča (Jože Curk, *Ormož in njegova okolica* (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Zbirka vodnikov 33), Ljubljana 1973, str. 14).

²⁹ G. Fournier – M. Hernja Masten, *Hiše*, str. 129.

³⁰ Posest je navedena v fasiji komende Muretinci.

12	ZOTMANIN Urschulla, mešč. vdova	[KHOVÄTSCHENZ Balasch, kovač]	[morda tu SOUNNIACKH Marco, mesar]	SKOLIBER Georg	SKOLIBER Katharina, »Insas«
13	VAULPOTITSCH Andrasch, meščan	[WENINGER Stephan]	KHICKHL Ballasch, meščan	KICKL Blasius	KITL Mathias, »Insas«
14	[Pristaniška hiša], v njej: SEUSCHAKH Jacob, čuvaj	[SCHEBOLA Gregor, krojač]	SCHEBOLLA Gregor, meščan]	Pristaniška hiša (Lendt Haus)	[Pristaniška hiša], v njej: KREUZ Joseph
15	RUESß Ferenz, meščan	[KHELLEMINA Michael]	KELLEMINA Michael, meščan	PAULINITSCH Veit	PAULINITSCH Veit
16	HOFFER Michal, kolar	HOFFER Michael, kolar	HOFFER Michael, kolar	FÜSCHBACH Andreas Ferdinand	KITL Jakob, »Insas«
17	PINTER Nicolauß, meščan, odsluženi vojak	[GRUTSCHITSCH Mathias, tkalec]	GRUTSCHITSCH Mathias, tkalec	STUMPF Iwan	STUMPF Joh.(ann)
18	STAINKHO Jacob, čevljar	[KHOZIPER Andreas]	–	STÖCKL Frantz	STÖKL Franz
19	Draškovičeva prista- va, last ritmojstrice Millerjeve	PLESCHNIGG Jakob, gospod: svobodniška pri- stava ³¹	[svobodna Draško- vičeva pristava v posesti g. J. J. Plesch- nigga]	[pristava, spada k Mestu, h. št. 4, v po- sesti pl. Pernthalla]	RAUTER Anton, pristava (Mayerhof)
20	–	–	–	WERDNEG Gabriel	WERNIG Jos:(eph)
21	–	–	–	VAGLACHER Joseph	Mitnica gospostva Ormož (Mauth=Haus Priv.)
	[Ogrsko predmestje]	Ogrsko predmestje	[Ogrsko predmestje]	Spodnje predmestje	Ogrsko predmestje
1	LEDNIKH Andrasch, meščan	[STAINKHO Mathias, čevljar]	STEINKHO Mathias, čevljar	STAINKHO Jakob	SKRINER Anton, »Insas«
2	ROSSÄNITSCH Michal, puškar	[PLEMENITSCH Marco, ključavni- čar]	PLEMENNITSCH Marco, ključavničar	STEINEGGER Georg	STANDEGGER Gertraud, »Insas«
3	ESSICH Siman, v hiši njegova hči	[SIDERITSCH Balasch]	SIDERITSCH Ballasch, meščan	KOVATSCHITSCH Blaß	KOVATSCHITZ Martin, meščan
4	VULSCHEKH Gregor, muretinski želar	KHIKHEL Joseph, muretinski kajžar	KÜCKL Joseph, muretinski kajžar ³²	KICKEL Michael	KITL Michael, »Insas«

³¹ »Mit einem Frey Majrhoff«.

³² Posest je navedena v fasiji komende Muretinci.

PRILOGA 1

6	–	–	–	–	ZAINKO Math.(ias), krčmar
7	–	–	–	WRATKO Andreaß	WRATKA Jakob, čevljar
8	KHRISTÄNITSCH Franz	CHRISTANITSCH Franz	CHRISTANITSCH Franz, krčmar	KRISTANITSCH Ballasch	KRISTANITSCH Balasch, »Insas«
	Hardek	Hardek	[Hardek]	Hardek	[Hardek]
12	LESKHOUÄR Mathiaß, sodar	LEßGOÜAR Mathias, sodar	LESKHOUAR Mathias, sodar	MARKRAP Veith	MARKRAP Veit, »Insas«
13	BÄLLOCH Hanß, meščanski »Insass«	WÄLLUCH Jansche, tesar	WALLUCH Jansche, tesar	KOSSE Mathias	KOSSE Math:(ias), »Insas«
	Pri Pavlovcih	Pavlovci	[Pri Pavlovcih]	Pri Pavlovcih	[Pri Pavlovcih]
1	KHELEMINA Andreas, meščan	KHELLEMINA Mathias	KELLEMINA Mathias, meščan	KELLEMINA Joseph	LACHNIT Georg, žebjar (h. št. 15)
2	[SÄDRÄUEZ Jacob]	SADROUEZ Balasch	SADRAUEZ Ballasch, meščan	SADRAUETZ Mathias	WRATKO Jakob (h. št. 16)
	Dobrava	Dobrava	[Dobrava]	Dobrava	
2	–	KHIKHEL Jurÿ	KICKL Andreas, meščan	HABIANITSCH Johann	–
3	–	KHERNITSCHER Niclauß, čevljar	KERNITSCHER Nicolaus, čevljar	KRISTANITSCH Anton	–

2 ORMOŠKI HIŠNI POSESTNIKI (DRUŽINSKI POGLAVARJI) 1798–1848

h. št.	1798¹	1825²	1843–1846³	1848⁴ Volivni upravičenci
	[Mesto]	Ormož (Friedau)	Ormož (Friedau)	[Mesto]
1	Gospodstvo Ormož – grad	Grad (Schloß Friedau)	Grad (Schloß): PRISTAN Valentin, gospod, upravitelj in okrajni komisar; HERITSCH Anton, gospod, okrajni uradnik	[Grad]: GREGORETZ Alois, gospod; KRISCHNER Franz
2	FRIDRICH Andreas, ranocelnik	KORDIN Johann, ranocelnik	SEYFRIED Joseph, gospod, ranocelnik	SEYFRID Joseph
3	HARTL Lorenz, krojaški mojster	MARTIN Matheus, kovač	MAYER Franz, kovač	VERBANITSCH Anton
4	RAUTER Anton, gospod, (gospoščinski) upravitelj	RAUTTER Anton, meščan	SEINKOVITSCH Mathias, usnjarski mojster	SEINCOVITSCH Math.(ias); Dr. MAGDITSCH
5	SONNEGGER Math:(ias), pek	FRANZ Karl, pek	SEYFRIED Jos.(eph), posestnik	KAPPMAIER Georg
6	TERSTENIACK Math:(ias)	TERSTENJAK Mathias, meščan	RISSMANN Andreas, sodarski mojster	RISSMAN And.(reas)
7	THOMASI Jakob, trgovec	TOMASY Jakob, trgovec	DIERMAYER Leopold, gospod, trgovec	DIERMAYER Leopold
8	SCHMAUZ Andreas, sodarski mojster	SCHMAUZ Johann, meščan	Isti kot št. 7	Isti kot št. 7
9	SAMER Franz, mizar	SAMMER Franz, meščan	WINDISCH Joseph, mizarški mojster	WINDISCH Baptiste
10	PÖVEZ Anton	MASTEN Veit, meščan	MASTEN Maria, vdova	–
11	Rotovž (Rathhaus)	Magistrat Ormož – rotovž (Magistrat Fridau)	Rotovž (Rathaus): DIEFENBACHER Joseph, gospod, sindik; GABROVEC Caspar, sodni sluga	[rotovž]
12	THOMASI Jakob, trgovec	TABOR Johann, meščan	PETENTAL Franz Karlo, invalid ⁵	KOVATSCHEITZ Joh.(ann); KARLO Franz

¹ ZAP, AMO, šk. 29, mapa 49, Javna varnost, pag. 95–102.

² AS, Franciscejski kataster za Štajersko, k. o. Ormož, št. 606, mapa iz 1824, zapisnik stavbnih parcel, 1. 3. 1825; k. o. Hardek, št. 272, mapa iz 1824, zapisnik stavbnih parcel, 15. 4. 1825.

³ Župnijski arhiv Ormož, Seelenstands Protocoll [1843–1846].

⁴ ZAP, AMO, šk. 1, fasc. 3, mapa 8, Dogodki v letih 1848–1849, pag. 407–411, Volivna lista ormoškega magistrata za provizorični štajerski deželni zbor. – Imena se torej v nekaterih primerih ne nanašajo na hišne posestnike, temveč na stanovalce z volivno pravico.

⁵ Petental je le stanovalec v hiši, ki je že od 1824 last rodbine Kovačec (G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 98).

PRILOGA 1

13	BAUMAN Franz, steklar	BAUMAN Franz, steklar	PAUMAN Franz, steklarski mojster	DAMISCH Karl
14	LESCHNIGG Johanna	SEMITSCH Thomas, meščan	KREULITSCH Karl, gospod, davčni prejemnik v Ormožu	–
15	MESSNER Franz, pivovar – ob nekdanjem samostanu ⁶	MESNER Franz, pivovar	JELLITSCH Ferdinand	JELLITSCH Ferd.(inand)
16	SCHIMMPEL Kasper, krčmar	NOVAK Mathias, milar	FRIDERICH Anna, vdova krojačica	HRUSA Josef
17	MEISTER Georg, lončar	LAURIN Franz, lončar	PAUSCHER Michel, lončar	POTOTSCHNIG Johann
18	Meščanska vojašnica (Kassarn bürgerl.)	LIBITSCH Barbara, vdova	KREUTZ Johann	KRAUS Franz
19	MINNERSTORFER Franz, ključavničar	RIEGLER Joseph, ključavničar	MIENERSTORFER, Jacob, ključavničarski mojster	MINERSTORFER Jakob
20	APL-in, vdova	SEMLITSCH Mathias, tkalec	SEMLITSCH Maria, vdova	SUNTSCHITSCH Mathias
21	HOBLEI Georg, gospod, župnik	Anton HOLLUB, kajzar	KREULITSCH Karl, gospod, hišni posestnik	–
22	FRAß Martin, lončar	TSCHALUPEK Kasper, čizmar	TSCHALUPEGG Gaspar	KREUTZ Paul
23	SALLEG Franz, čevljar	SALLEGG Franz, mizar	PINTERITSCH Georg (iz Sv. Lenarta)	PINTERITSCH Georg
24	WEITL Jos:(eph), sedlar	DRAMMER Thomas, lončar	KREUNZ Michael, krojač	–
25	PUSCHKO Joseph, tkalec	Mestna mesnica (Stadt: Fleischbank)	BALASCHITSCH Johann, tkalec	BALASCHITSCH Johann
26	PÖHIN Joseph, trafikant	LANDWEHR Franz, barvar	SALL Ignaz, barvarski mojster	WIFLING Franz
27	KARNITSCHER Martin, mizar	BRATKO Jakob, meščan	BRATKO Jacob, čevljarski mojster	BRATKO Jakob
28	KÖNIGSBERGER Jos:(eph), pasar	SALLEG Veit, čevljar	SALEGG Franz	SALLEG Franz
29	PRANTNER Georg, krznar	SCHUSTER Vinzenz, krznar	SCHUSTER Vinzenz, kajzar	PURGHAUSER Andreas
30	KURADI Mathias, usnjar	KURADY Mathias, usnjar	KAUTZHAMMER Johann	KAUTZHAMER Johann
31	GALLO Mathias, kipar	KODERITSCH Johann, gostilničar	Venzel KADA, posestnik	LEDINSCHEG Josef
32	–	Isti kot št. 31	Isti kot št. 31	Isti kot št. 31

⁶ Hiša s to številko in v rokah istega lastnika stoji po franciscejski katastrski mapi (1824) na robu parcele, kjer je stal porušeni frančiškanski samostan.

33	FREßNER Franz, gostilničar	SCHREINER Johann, gostilničar	PILPACH Paul, posestnik ⁷	SENEKOVITSCH Anton
34	PANTSCHUR Franz, meščan	SCHWEIGER Joseph, gostilničar	KOGER Georg, gostilničar, prva kavarna (Kaffehaus) v Ormožu ⁸	KAGER Georg
35	C. kr. solni urad (K. K. Salzamt)	C. kr. solni urad (Kais. Konig. Salzamt)	C. kr. mejni carinski urad (K. K. Gränzzollamt)	STEINWIDDER Josef [mitninski uradnik]; SCHEGULLA, gospod
36	ZIMMERMANN Karl, jermenar	NOVAK Franz, gostilničar	SCHREINER Johann, mesar	SCHREINER Johann
37	DOLLMATSCH Andreas, klobučar	DOLLMATSCH And.(reas), klobučar in župan (Bürgermeister)	– ⁹ (v hiši gostač RHEBITZ Anton)	ALBRECHT Alois
38	VINGAST Anton, usnjar	STAMEN Jakob, usnjar	STAMEN Mathias, usnjar	STAMMEN Mathias
39	Gospošćinska špitalska hiša (Herrsch. Spital- haus)	SARTORY Joseph, meščan	Špital: v njem 13 stanovalcev	ASCHWITZ N., gospod
40	HANN Joseph, trgovec z železom	KAUTZHAMMER Joseph, trgovec	FRANZY Karl, gostač ¹⁰	MARTINZ Urban
41	Gospošćinska kovačija (Herrsch: Schmidhaus)	GUTTERSOHN Johann, mizar	SADRAVETZ Franz, mizar	–
42	MARTIN Math:(ias), kovač	RAKUSCHAG Partholomäus, kajžar	RAKUSCHA Andreas	RACUSCHA Bartholoma
43	KOVATSCHITSCH Jakob, kolar	KLAUSNER Franz, meščan	SCHMAUTZ Franz	SCHREINER Franz
44	SCHLEINZ Math:(ias), tkalec	SCHLEINTSCH Mathias, tkalec	SORIAN Matthia, tkalec	SORIAN Mathias
45	HOLLER Joseph, krčmar	RANZMEYER Joseph, sedlar	HARTL Gottfrid	HARTL Gottfried; STEINKO Josef
46	PUNDIGAM Philip, vrvar	PUNTIGAM Philipp, vrvar	BUNTIGAM Franz, vrvar	PUNTIGAM Franz
47	PUNDIGAM Georg, čevljar	SENJUR Martin, tkalec	SENIOR Martin, tkalec	KUCHARITSCH Michael
48	Župnišće (Pfarrhof), cerkveno zemljišće (Kirchboden)	Župnišće (Pfarr Hof)	Župnišće (Pfarrhausß)	[Župnišće]: g. VOUK Georg, župnik; g. KAINICH Georg, kaplan

⁷ Pilpach je le stanovalc v hiši, ki je bila last njegove rodbine, a jo je 1842 na dražbi kupil Anton Kogler (G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 116).

⁸ Dejanska lastnica je žena Katarina, ki ji Georg sledi kot lastnik šele leta 1851 (prav tam, str. 117).

⁹ Lastnika hiše sta bila od 1841 Josepha in Alois Albrecht (G. Fournier – M. Hernja–Masten, Hiše, str. 120).

¹⁰ Od 1817 je bila lastnica Anna Hann, 1844 sta hišo kupila Franc in Maria Wilfing, istega leta Anton Nicolaus Seibt in 1846 Urban Martinc (G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 122).

PRILOGA 1

49	WITZLPERGER Jos:(eph), lectar	WRATSCHKO Emerikus, strugar	WRATHO Emerich, strugar	BRATSCHCO Math.(ias)
50	(ne obstaja)	Šolska stavba (Schullhaus) ¹¹	Šolska stavba (Schulhaus): WEIXLER Joseph, učitelj	Josef WEIXLER
51	(ne obstaja)	(ne obstaja)	SKOLIBER Mathias	SCOLIBER Mathias
	Ptujsko predmestje (Pettauer Vorstadt)	Zgornje predmestje (Obere Vorstadt)	Zgornje predmestje (Obere Vorstadt)	Zgornje predmestje (Ober Vorstadt)
1	KREINER Martin, »Insas«	POTOTSCHNIG Maria, kajžarica	KOKOLITSCH Anton, kajžar	KOKOLITSCH Anton; SCHALAMUN, gospod okrajni komisar
2	KOKOLITSCH Michael, lončar	KOKOLITSCH Michl, meščan	KOKOLITSCH Jakob, lončar	KOKOLITSCH Jakob
3	VERSCHITZ Lorenz	WERSCHITSCH Lorenz, kajžar	WERSCHITSCH Franzis., kajžar	DENK Franz
4	PÖVEZ Anton, »Insas«	VAUPOTITSCH Mathias, meščan	WERNIG Johann, mlinar	KOSS Thomas
5	DORNIG Math:(ias), tkalec	GARBER Kaspar, kajžar	LIBICH Johann, sedlarski mojster	LIEBICH Johann
6	SEMITSCH Thomas, gostilničar	SCHWEIGLER Joseph, gostilničar	KOGAR Georg, posestnik	MACHALCA Franz
7	STAMMEN Jakob, usnjar	GIKL Jakob, kajžar	KUKEL Michael, četrtnski kmet	KIKL Michael
8	SAMMER Anton, pek	SCHRENK Florian, meščan	SCHRENK Theresia, vdova	SCHRENK Mathias
9	WEHL Thomas	SCOLIBER Hellena, kajžarica	SKOLIBER Joseph, kajžar	SCOLIBER Josef
10	ROIS Ballasch	MARIN Joseph, meščan	MARIN Joseph, kajžar	MARIN Josef; GALLAUER Franz
11	KURASCHI Philip, »Insas«	NAVERSCHNIGG Johann, mesar	NABORSCHNIG Johann, mesar	NABERSCHNIG Johann
12	SKOLIBER Katharina, »Insas«	SCOLIBER Blasius, meščan	KICKEL Martin, četrtnski kmet	–
13	KITL Mathias, Insas	KIKL Martin, kmet	–	KICKL Martin
14	[Pristaniška hiša], v njej: KREUZ Joseph	HABIANITSCH Agnes, kajžarica	SADRAVETZ Michael, kajžar	LESJAK Johann
15	PAULINITSCH Veit	KIKL Philipp, kajžar	KUKEL Michael, kajžar	KICKL Michael
16	KITL Jakob, »Insas«	ROSCHITZKY Georg, kajžar	FAHRER Catharina, vdova vrtnarja	–
17	STUMPF Joh.(ann)	STUMPF Anton, četrtnski kmet	STUMPF Anton, četrtnski kmet	STAMPF Anton

¹¹ V katastru še nima hišne številke.

18	STÖCKL Franz	STÖCKL Joseph, tkalski mojster	STÖCKL Joseph, tkalski mojster	STÖCKL Josef
19	RAUTER Anton, pristava (Mayerhof)	–	SYNEK Johann, sedlar	–
20	WERNIG Jos:(eph)	–	–	SINEK Johann
21	Mitnica gospostva Ormož (Mauth=Haus Priv.)	–	STAMANN Anton, usnjar	STAMMEN Anton
22	(ne obstaja)	KOTSCHTSCHER Mathias, kajžar	WRESCHKY Simon, gostilničar	WRESKI Simon
23	(ne obstaja)	WELL Jakob, kajžar	ELSNER Johann, kajžar	–
24	(ne obstaja)	ZEINKO Gregor, kajžar	Johann ZAINKO, sodarski mojster	ZAINCO Johann
25	(ne obstaja)	C. kr. mitnica (K. K. Mauthhaus)	Mitnica gospostva Ormož (Hschaft Fridauer Mauth- haus): TALAVANIA Johann, mitninski prejemnik	TALLAWANIA Johann, gospod [mitninski prejemnik]
26	(ne obstaja)	INDERS Johanna, kajžarica	EINICHER Franz, kajžar	WAISCH Josef
27	(ne obstaja)	STOPL Johann, meščan	HOFFER Christine, posestnica	FRITZ Jakob
28	(ne obstaja)	(ne obstaja)	KARBA Blasius (iz Male Nedelje)	KARBA Blas
29	(ne obstaja)	(ne obstaja)	WELL Jakob, tesarski pomočnik	WELL Jakob
30	(ne obstaja)	(ne obstaja)	KAIMEL Alois, solitrar	WERNIG Johann
31	(ne obstaja)	(ne obstaja)	MESCHKO Jakob, kajžar	SCHMAUTZ Johann
	Ogrsko predmestje (Hungarn Vorstadt)	Spodnje predmestje (Untere Vorstadt)	Spodnje predmestje (Untere Vorstadt)	Spodnje predmestje (Unter Vorstadt)
1	SKRINER Anton, »Insas«	–	SCHREINER Franz, kajžar	SADRAVETZ Veit
2	STANDEGGER Gertraud, »Insas«	HORWATH Georg, kmet	RAUSCHLER Andreas, tkalec, četrtnski kmet	RAUSCHL And.(reas)
3	KOVATSCHITZ Martin, meščan	HERSCHENIAGG Thomas, kmet	KOTTNIAK Joseph, četrtnski kmet	KOTTNIG Josef
4	KITL Michael, »Insas«	HERG Mathias, kmet	HERGA Georg, kajžarjeva vdova	HERGA Georg (Mar- tin)
5	–	SIDERITSCH Georg, kmet	KADA Susana, gospa, po- sestnica	VERSCHITZ Andras
6	ZAINKO Math.(ias), krčmar	MARGRAPP Philipp, kmet	MARKRAP Philipp, kajžar	MARKRAB Philipp

PRILOGA 1

7	WRATKA Jakob, čevljar	PODOTSCHNIG Mathias	KELLEMINA Barthol, kajžar	KELLEMINA Barthlmä
8	KRISTANITSCH Balasch, »Insas«	HANSELITSCH Mathias	KICKL Martin, kajžar	KICKL Martin
9	–	BAUER Joseph pl. – gosposočinsko poslopje	Pristava (Mayerhof): na njej 6 družin	–
10	–	KOTNIAGG Thomas, kmet	STANDEGGER Joseph, kajžar	STANDEKER Josef
11	–	PAULENITSCH Johann, kmet	Gosposočinska vrtna hiša (Hsft Garten=Haus) – prazna	–
	[Hardek]	[Hardek]	[Hardek]	[Hardek]
12	MARKRAP Veit, »Insas«	MARGRAPP Thomas, kmet	HANSELITSCH Joseph, četrtnski kmet	HANSELITSCH Josef
13	KOSSE Math:(ias), »Insas«	KOSSE Mathias, kmet	KOSSE Joseph, četrtnski kmet	KOSSE Josef
14	–	KOUATSCHITSCH Johann, kmet	SIEDERITSCH Andreas, kajžar	PÖSCHL Josef
	[Pri Pavlovcih]	[Pri Pavlovcih]	[Pri Pavlovcih]	[Pri Pavlovcih]
15	LACHNIT Georg, žebjar	LACHNITT Anna, kovačica–žebjarka	NOVAK Mathias, milar	LUFT Vinzenz
16	WRATKO Jakob	STANITSCH Jakob, kmet	GATTY Joseph, kolar	GATTI Josef
17	–	HABIANITSCH Michl, kmet	KOVATSCHITSCH Joseph, četrtnski kmet	KOVATSCHITSCH Josef

PRILOGA 2: POPISA PREBIVALCEV ORMOŽA IZ LET 1723 IN 1724

1 NEDATIRANI POPIS PREBIVALCEV ORMOŽA IZ LETA 1723*

Popis je objavljen v slovenskem prevodu v tabelarični obliki, ki prebivalce vsake popisne enote/hiše deli v štiri kategorije: 1) gospodar/ica, 2) žena, otroci in drugi sorodniki, 3) služinčad, vajenci in pomočniki ter 4) gostači in želarji. V izvorni obliki in v poševnem tisku so zapisana samo osebna imena in priimki (*DUORSCHEG Jacob*). Dodane so zaporedne številke enot, biografski podatki pa le pri tistih osebah, ki jih v popisu iz leta 1724 ni oz. se skrivajo pod drugim priimkom. Za vse ostale gl. drugi popis iz 1724 (priloga 2/2).

Naslov:

»Specifikacija popisanih tukajšnjih meščanskih hiš, njihovih gospodarjev in gostačev, narejena po odredbi visoko častite notranjeavstrijske vlade z dne 23. februarja, naslovljeni 18. novembra na tukajšnjega deželskosodnega upravitelja gospoda Johanna Michaela Ernesta Steinbergerja.«

Št.	Gospodar/ica	Žena, otroci in drugi sorodniki	Služinčad, vajenci in pomočniki	Gostači in želarji
1	<i>DUORSCHEG Jacob</i> , pristaniški čuvaj V mestni davčni knjigi 1708–1725 ga ni. Po 1707 zakoncema v Ormožu ni bil rojen noben otrok.	žena in otroci	–	–
2	<i>RUEß Ferenz</i> , meščan	žena, hči in zet <i>Juan Veueritsch</i> iz Varaždina	–	–
3	<i>VÄLPOTITSCH Andrasch</i> , meščanski čevljar	žena, njegov brat <i>Arne</i>	hlapec <i>Lorenz</i> , rojen na Ptuj	–
4	<i>ZOTMÄNIN Vrschula</i> , vdova meščanka	hči in zet <i>Hanß Wresnig</i> , rojen v Ormožu	–	–
5	<i>RUEß Martin</i> , meščan	žena	–	–
6	<i>STÄNKHO Jacob</i> , meščanski čevljar	žena in otroci	–	–
7	<i>POTNIG Vrban</i> , gosposčinski mitničar	žena	hlapca <i>Mathiaß Kbellemi-na</i> in <i>Bäläsch Kruschnig</i> , oba iz Velike Nedelje	gostačka <i>Marina</i>
8	<i>WACHINEZ Jacob</i> , meščanski pek V popisu 1724 gl. Gusster Jacob.	žena	pekovski vajenec <i>Veith Raikho</i> s Ptuja in njegova teta (<i>Mämb</i>) <i>Agnes</i>	–

* ZAP, AMO, šk. 1, fasc. 3, mapa 7, Ljudsko štetje 18. stol., pag. 98–101, s. d., Specification etc.

PRILOGA 2

9	<i>HOFFER Michäel</i> , meščanski kolar	žena	hlapec <i>Bastian</i> z Vurberka	–
10	<i>MENÄRDT Georg</i> , meščan V mestni davčni knjigi 1708–1725: Ptujsko predmestje (št. 7), posestnik od 1720, nato mu 1725 sledi varuh njegov otrok. V Ormožu rojeni otroci 1720–1723.	žena	hlapec <i>Martin Kikhel</i> , rojen pri Ormožu; dekla	gostač <i>Andrasch Schuegla</i>
11	<i>ESSICH Simon</i> , meščanski krčmar	žena	pastirica	gostač <i>Niclas Malle</i> z ženo
12	<i>VALPOTITSCH Joseph</i> , meščanski krojač	žena	–	–
13	<i>KIKHEL Andrasch</i> , meščanski mesar	žena	–	–
14	<i>GÄLLIZ Mihäl</i> , meščanski tkalec	žena	dekla	gostač <i>Antoni Khoren</i> , rojen v Ormožu
15	<i>POLL Hanß</i> , mesar	žena	–	–
16	<i>VOGRIN Mathiaß</i> , meščanski krčmar	žena	–	gostač <i>Michel</i> , rojen pri Mariboru, in žena
17	<i>SERIAKH Hanß</i> , meščanski krojač	žena	–	gostačka <i>Catharina Vrablin</i>
18	<i>REICH Phillip</i> , meščanski sodar	žena	–	gostačka <i>Margareth</i> iz Maribora
19	<i>VRLE Lorenz</i> , meščanski trgovec	žena	dekla, hlapec <i>Domenico Wez</i> iz Furlanije	–
20	<i>PAMGARTER Martin</i> , meščanski sodar	žena	hlapec <i>Arne Polz</i> iz Maribora	2 gostački
21	<i>ZÄMBEGERIN Elisabeth</i> , meščanska krčmarica	odrasla hčerka in otroci	–	–
22	<i>DOREß Georg</i> , meščan	žena, hči in zet <i>Martin Gamß</i> iz Gradca	dekla s Ptuja	–
23	<i>WRESNIG Veith</i> , meščanski pek	žena	pekovski vajenec <i>Franz Sämer</i> iz Fürstenfelda; posel iz kraja Maria Trost (pri Gradcu)	–
24	<i>BURGER Gregar</i> V popisu 1724 gl. Wurgar Gregor.	žena	–	gostačka
25	<i>WINTER Joseph</i> , meščanski krčmar	žena	dekla in hlapec <i>Juan</i> iz Ormoža	–
26	<i>HÄBITSCH Peter</i> , meščanski mesar	žena	dekla in hlapec <i>Irgel</i>	–
27	<i>PLAUEZ Mathiaß</i> , meščanski usnjar	žena	hlapec <i>Jacob Roikho</i> in dekla, oba od tukaj	–
28	<i>RUDOLPH Mathiaß</i> , meščan	žena	dekla	–

29	<i>WASTIAN Martin</i> , meščanski jermenar	žena	–	–
30	<i>KHUMER Jacob</i> , meščanski usnjar	žena	hlapec <i>Juri Zotman</i> , doma od tukaj; dekla iz Šmarja (pri Jelšah?) (<i>von St. Ma-rein</i>)	gostač <i>Jacob Galliz</i> iz Pavlovskega Vrha
31	<i>PETRONIN Magdalena</i> , meščanska vdova	–	dekla	–
32	<i>ARMLER Andreaß</i> , meščanski krojaški mojster V mestni davčni knjigi 1708–1725: Andrej Ambler (!) v Mestu (št. 36) od 1711. Nasledi ga vdova do 1725. Po 1707 zakoncema v Ormožu ni bil rojen noben otrok.	žena	pomočnik <i>Joseph Mulzer</i>	gostačka
33	<i>SEE Jacob</i> , meščanski jermenar	žena	–	gostač z ženo, oba iz Gorice
34	<i>POLLEKH Adam</i> , meščanski podkovač	žena	–	–
35	<i>GERTNIKH Juan</i> , meščanski usnjar	žena in otroci	–	–
36	<i>FÄßßER Joseph</i> , meščanski lončar	žena	pomočnik <i>Michäel Glinez</i> iz Slovenske Bistrice	gostač <i>Antoni Vgurkb</i> , dninar iz Sv. Barbare
37	<i>KHOREN Stephan</i> , meščanski čevljar	žena	–	gostačka iz Sv. Pavla
38	<i>SOUINEG Juri</i> , meščanski mesar	žena	dekla in hlapec <i>Andrasch Pototschnig</i> , rojen tukaj	–
39	<i>PISCHOTKO Stephan</i> , dninar	žena in otroci	–	–
40	<i>LEDNIG Andreaß</i> , meščanski <i>Insas</i>	žena in otroci	–	–
41	<i>KRISTANITSCH Franz</i> , meščan	žena	–	–
42	<i>LESKHOUAR Mathiaß</i> , meščanski sodar	žena in otroci	–	–
43	<i>BALLUCH Janscho</i> , meščanski <i>Insas</i>	žena in otroci	–	–
44	<i>ROSCHANITSCH Mihael</i> , meščanski ključavničar	žena	dekla	–
45	<i>SADROUEZ Juan</i> , meščan	žena	–	gostačka iz Velike Nedelje
46	<i>KHUSTER Paul</i> , meščanski mizar	žena	dekla	–
47	<i>PISCHAM Simon</i> , meščanski čevljar	žena	čevljarski pomočnik <i>Niclas Kbernitsch</i> , rojen v Ormožu; dekla iz Ljutomera	–
48	<i>PERSHICH Hanß Georg</i> , meščanski krojač	žena in otroci	–	–
49	<i>PRÄNDLIN Cecilia</i> , meščanska vdova	otroci	–	–

2 POPIS PREBIVALCEV ORMOŽA Z DNE 16. JULIJA 1724*

Popis je objavljen v slovenskem prevodu v tabelarični obliki, ki prebivalce vsake popisne enote/hiše deli v štiri kategorije: 1) gospodar/ica in gospodarjeva žena, 2) otroci in drugi sorodniki, 3) služinčad, vajenci in pomočniki ter 4) gostači in želarji. V izvirni obliki so v poševnem tisku zapisana samo osebna imena in priimki (*SEUSCHAKH Jacob*) ter v oklepaju po potrebi tudi poklicna ali stanovska oznaka (*lenthbieter*). Dodane so zaporedne številke enot, ki jih v popisu ni, ter v oklepajih manjkajoča osebna imena [Ana Konstancija], dekliski priimki [roj. Gloner], poklici [krčmar] in razlage krajevnih oznak (Zgornja Avstrija), vsi ugotovljeni iz drugih virov. Kolikor vir ni posebej naveden v oklepaju, so dopolnjeni podatki vzeti iz najstarejše ormoške krstne matice 1707–1733. Pod vsako popisno enoto je nazadnje še prostor za osnovne podatke o popisancih, ki jih je najti v krstni matici, mestni davčni knjigi in literaturi; navedene so tudi poznejše hišne številke, uvedene leta 1770.**

Naslov:

»Popis mesta Ormož: vseh ljudi, ki se v njem zadržujejo 16. julija 1724«

Št.	Gospodar/ica in gospodarjeva žena	Otroci in drugi sorodniki	Služinčad, vajenci in pomočniki	Gostači in želarji
1	<i>SEUSCHAKH Jacob</i> , iz Konjic, ormoški pristaniški čuvaj (<i>lenthbieter</i>); žena <i>Marina</i> , iz Celja;	5 otrok; gospodarjeva samska sestra, iz Konjic;	–	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725 ga ni. Po 1707 zakoncema v Ormožu ni bil rojen noben otrok.			
2	<i>VAULPOTITSCH Andrasch</i> , iz Ormoža, meščan; žena <i>Marina</i> , iz Senešcev v župniji Velika Nedelja;	njegov rodni (sin) <i>Arnne</i> , še samski;	fant, pastir, sin <i>Michl-a Hansche-litsch-a</i> , iz Pavlovcev;	stara gostačka (<i>inwohnerin</i>) <i>Gera</i> , iz Litmerka, iz goric grofa Sauerja;
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Ptujsko predmestje (h. št. 13), posest leta 1722 prevzel po očetu. Leta 1722 v Ormožu rojen sin Mihael.			
3	<i>RUESß Ferenz</i> , meščan, vdovec, iz Ormoža;	hči <i>Urschä</i> ;	–	gostača (<i>inwohners leidi</i>) <i>Jurj</i> in <i>Gerrä</i> , iz Haloz, zakonca z otrokom (pripis: odselila);
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Ptujsko predmestje (h. št. 15), posestnik vsaj od 1708 dalje. Zakoncema se po 1707 ni v Ormožu rodil noben otrok.			

* ZAP, AMO, šk. 1, fasc. 3, mapa 7, Ljudsko štetje 18. stol., pag. 81–92, Beschreibung etc.

** Hišne številke so v krstni matici župnije Ormož 1734–1782 vpisovali od 27. julija 1770.

4	<i>POKHRIUATSCH Ballasch</i> , muretinski želar (<i>Meretinzerischer schällar</i>), iz Malega Brebrovnika; žena <i>Dorrä</i> , iz župnije Velika Nedelja;	2 veliki hčerki, <i>Barrä</i> in <i>Cathä</i> , obe samski;	pastirica <i>Märinkha</i> , nezakonska hči zgoraj navedenega <i>Jurjja</i> iz Haloz;	
	Kot muretinski želar v mestni davčni knjigi 1708–1725 ni naveden. Po urbarju gospostva Muretinci iz 1723 ima kupnopravno hišo. Pozneje Ptujsko predmestje h. št. 9. Zakoncema po 1707 noben otrok ni bil rojen v Ormožu.			
5	<i>ZOTMANIN Urschulla</i> , vdova, meščanka, iz Ormoža;	2 sinova: <i>Jurj</i> , služi pri peku, in <i>Arnne</i> , živi pri materi, oba samska (pripis: popoln pijanec), hči <i>Gerrä</i> , samska; sestri na hči <i>Neschä</i> , hči <i>Wrätkho Ändree</i> -ja;		–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Ptujsko predmestje (h. št. 12), posestnica od 1724. Zakoncema se po 1707 v Ormožu ni rodil noben otrok.			
6	<i>RUESß Martin</i> , meščan, iz Ormoža; žena <i>Lenkha</i> , iz Vinskega Vrha v župniji Sv. Miklavža (pri Ormožu);	3 sinovi iz prvega zakona: <i>Juan</i> , služi pri <i>Habitsch</i> -u; <i>Jacob</i> in <i>Gregor</i> , oba doma	–	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Ptujsko predmestje (h. št. 10), posestnik vsaj od 1708 kot »Martin Šarc ali Rus«. V Ormožu po 1707 rojeni otroci: Jožef 1711, Doroteja 1712, Jurij 1716, Marija 1718 in Marija 1722.			
7	<i>POTNIG Urban</i> , meščan [gosposčinski mitničar], ¹ iz Starega trga v župniji Velika Nedelja; žena <i>Gerrä</i> , iz ormoške župnije;	–	2 ribiška hlapca: <i>Gregor Vräbl</i> s Hardeka in <i>Balasc Khruschickh</i> iz Cvetkovcev; dekla <i>Gerrä</i> iz Mezgovcev (služi 1 leto);	želarka (<i>schellarin</i>) <i>Märina</i> , s Ptujске Gore, ima moža, ki pa ni pri njej;
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Ptujsko predmestje (h. št. 11), posestnik od 1722. Noben otrok po 1707 zakoncema ni bil rojen v Ormožu.			
8	<i>GUSSTER</i> [Kuster] <i>Jacob</i> , pek, iz Jarenine; žena <i>Catha</i> , iz ptujске župnije;	–	dekla <i>Marinkha</i> s Hardeka; pastir <i>Antoni</i> , s Ptujja; hlapec <i>Juri Zotman</i> ;	gostač <i>Phillip</i> , sicer dninar, iz celjske četrti (pripis: odselil);
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Ptujsko predmestje (h. št. 8), posestnik od 1716. Morda drugi priimek Mazinec. V Ormožu rojena hči Ana Marija 1717.			

¹ Po mestni davčni knjigi 1708–1725 (ZAP, AMO, šk. 10); G. Fournier, Sodni protokol, str. 206.

PRILOGA 2

9	<i>HOFFER Michal</i> , meščan in kolar, iz St. Floriana (trg pri Deutschlandsbergu); žena <i>Barbara</i> , s Ptuja;	–	pastir <i>Antoni</i> s Ptuja;	2 gostača: <i>Lenkhä</i> s hčerko <i>Miedl</i> ; gostač <i>Andrasch</i> , sin <i>Schweglä</i> , s Hajdine;
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Ptujsko predmestje (h. št. 16), posest kupil 1719 na dražbi. V Ormožu 1721 rojena hči Apolonija.			
10	<i>ROSSÄNITSCH Michal</i> , puškar, meščan, iz Ormoža; žena <i>Urschä</i> , iz Lahoncev v župniji Velika Nedelja;	–	pastirica <i>Marinkha</i> s Hardeka, hči <i>Niclasch-a Schuester-ja</i> (pripis: odselila);	želarka (<i>schellärin</i>) <i>Gerrä</i> s Kranjske;
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Ogrsko predmestje (h. št. 2), posestnik vsaj od 1708 [Rošanič]. V Ormožu po 1707 zakoncema ni bil rojen noben otrok.			
11	<i>WEIBHAUSSER Hanß</i> , usnjar, meščan, z Bavarske; žena <i>Theresia</i> , iz Cmureka/Mureck;	nima nikogar;	–	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Ptujsko predmestje (h. št. 7); hišo poseduje po 1723 kot skrbnik Menhardovih otrok. – Med meščane sprejet in zaprisežen šele 29. novembra 1724. ² V Ormožu po 1707 zakoncema ni bil rojen noben otrok.			
12	<i>ESSICH Siman</i> , meščan, [krčmar] ³ župnije Velika Nedelja; žena <i>Urschulla</i> , iz Škofje Loke na Kranjskem;	–	dekla <i>Margäret</i> , iz Malega Brebrovnika v župniji Sv. Miklavža (pri Ormožu); pastirica <i>Märinkhä</i> iz Ormoža;	gostač <i>Niclasch</i> , iz Ormoža, dninar; glavnikar (<i>ain khlamblmacher</i>) iz Št. Vida (Videm) zunaj Ptuja (pripis: odselil); gostač <i>Martin</i> , rojen tukaj;
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Ptujsko predmestje (h. št. 5), posestnik od 1720. V Ormožu rojena otroka: Katarina 1721 in Jurij 1724.			
13	<i>SIBER Thoman</i> , kolar, meščan, iz Konjic; žena <i>Gerrä</i> , iz ormoške župnije [roj. Fulin];	sin <i>Caspar</i> ;	–	gostačka <i>Marina</i> , iz Sv. Barbare pod Dravo (Zg. Korena), z otrokom;
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Ptujsko predmestje (h. št. 6), posestnik vsaj že 1708. V Ormožu rojeni otroci: Marija (v 1. zakonu) 1710, Pavel in Matija 1718, Jera 1721 in Marija 1724.			

² G. Fournier, Sodni protokol, str. 208.

³ Prav tam, str. 197.

14	<i>KHIKHL Andrasch</i> , mesar, rojen tukaj; žena <i>Maidl</i> , s Ptuja;	njuni otroci;	–	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Ptujsko predmestje (h. št. 2), hišico kupil 1719. Prej vsaj od 1708 do prodaje 1717 posestnik hiše št. 37 v Mestu. V Ormožu rojenih 5 otrok v 1. zakonu: Mihael 1708, Andrej 1711, Marija 1714, Matija 1716 in Janez Gregor 1719; v 2. zakonu: Jakob 1721.			
15	<i>BRÄTKHO Arnne</i> , meščanski čevljar, iz župnije Velika Nedelja; žena <i>Urschä</i> , iz Ormoža [roj. Vavpotič]	2 veliki hčerki, <i>Urschä</i> in <i>Lenkha</i> , obe samski;	–	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Ptujsko predmestje (h. št. 4), 1712 na novo zgradil hišico, prej tu posestnik Peter Tacl. Meščan postal med 1711 in 1716 (krstna matica 1707–1733). V Ormožu rojeni otroci: Uršula 1711, Marija 1716, Apolonija 1719, Marija 1721 in Janez Martin 1723.			
16	<i>WALPOTITSCH Joseph</i> , rojen tukaj [čevljar], žena <i>Cathä</i> , iz Ormoža;	gospodarjeva sestra <i>Anzä</i> , vdova;	–	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Ptujsko predmestje (h. št. 3), hišico kupil 1721. V Ormožu rojeni otroci: Andrej 1718, Jakob 1720, Marjeta 1722 in Jernej 1723.			
17	<i>GÄLLITSCH Michal</i> , meščanski tkalec, iz župnije Velika Nedelja; žena <i>Clarä</i> , iz Ormoža;	–	–	<i>Jacob Gällitsch</i> , iz župnije Velika Nedelja, samski dninar; želarka <i>Urscha</i> , iz župnije Sv. Miklavža (pri Ormožu) in njeni 2 hčerki;
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Ptujsko predmestje (h. št. 1), posestnik šele od 1724, prej Ivan Horvat. V Ormožu po 1707 zakoncema ni bil rojen noben otrok. – Žena Klara je bila očitno prvič poročena z meščanom Ivanom Horvatom (umrl 1722) ⁴ in imela z njim dve po letu 1707 v Ormožu rojeni hčerki: Katarino 1714 in Ano 1717.			

⁴ O Horvatovi smrti prim. G. Fournier, Sodni protokol, str. 193.

PRILOGA 2

18	Na pristavi gospe <i>Miller</i> : Majerica <i>Marina</i> , vdova, iz Celja;	–	svinjska pastirica <i>Margötha</i> iz župnije Sv. Ruperta (Sp. Vo- ličina); kokošja pa- stirica <i>Marinkha</i> , iz ormoške župnije;	<i>Michal</i> , sodar, in žena <i>Marina</i> iz Celja (pripis: odselila);
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: zaradi lastnikovega domovanja v mestu vodeno pod Mesto (h. št. 4), dejansko pa leži pristava v Ptujskem predmestju; t.i. Draškovičeva pristava, vsaj od 1710 posest Volfa Gašperja Khalhamberja pl. Raunacha, od 1716 jo poseduje njegova hči Ana Konstancija, poročena Miller [gospa ritmojstrica]. Otrok majerice Marine N. v ormoški krstni matici po letu 1707 ni zaslediti.			
19	<i>STAINKHO Jacob</i> , meščanski čevljar, s Kranjske; žena <i>Neschä</i> , iz Ormoža	3 otroci;	–	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Ptujsko predmestje (h. št. 18), hišo kupil 1722, prej posestnik hiše št. 40 v Mestu. V Ormožu 1716 rojen sin Jurij.			
20	<i>POLL Hanß</i> , meščanski mesar, od tukaj; žena <i>Catha</i> , iz Ormoža;	–	–	gostač <i>Hanß Wressnikh</i> , nekdanji meščan, in žena <i>Marina</i> , iz Maribora (pri- pis: odselila);
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 14), posestnik vsaj od 1708 [Pohl]. – Mestni svétnik postal 1699. ⁵ V Ormožu se zakoncema po 1707 ni rodil noben otrok.			Po mestni davčni knjigi je bil Breznik vsaj od leta 1708 do 1714 lastnik hiše št. 10 v mestu, med 1711 in 1721 pa hiše št. 3 v Ptujskem predmestju. Kot meščanu in krojaču se Brezniku v Ormožu 1709 rodi sin Peter (mati Katarina), nato pa 1715 Elizabeta, 1718 Janez Jurij in 1721 Matija (mati Marija).
21	<i>VOGRIN Mathiaß</i> , meščan, iz Sv. Lenarta v Slov. Goricah; žena <i>Anna</i> , iz Žalca [imata pravico točenja vina]; ⁶	nihče drug;	–	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 13), hišo kupil 1711 [kot Vugrin ali Perko]. V Ormožu ni po 1707 rojen noben otrok (tudi ne kot Perko).			

⁵ G. Fournier – M. Hernja Masten, *Hiše*, str. 99.

⁶ Prav tam, str. 98.

22	<i>REICH Phillip</i> , meščanski sodar; žena <i>Marina</i> , oba iz župnije Velika Nedelja;	hči <i>Cathä</i> , samska;	–	stara slepa beračica;
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 12), posestnik vsaj od 1708. V Ormožu ni po 1707 rojen noben otrok.			
23	<i>SERIÁKH Hanß</i> , meščanski krojač, iz Ormoža; žena <i>Anna</i> , s Hrvaške;	–	vajenec, s Hrvaške;	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 10), hišico kupil 1721 (prej tu Lovrenc Vrle). V Ormožu rojen sin Simon 1720 (ime matere: Neža).			
24	<i>VRLE Lorenz</i> , [tudi Verle] meščanski trgovec, z Beneškega; ⁷ žena <i>Cathä</i> , iz Štrigove;	gospodarjev brat <i>Peter</i> ;	dekla <i>Anna</i> , iz Pavlovcev; njegov krošnjar <i>Paull</i> iz Konjic;	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 9), posestnik od 1721, prej med 1718 in 1721 posestnik hiše št. 10. V Ormožu po 1707 rojeni hčerki Marija Ana 1719 in Marija Terezija 1721.			
25	<i>PAUMBGARTNER Martin</i> , meščanski sodar, iz župnije Jarenina; žena <i>Catha</i> , iz Maribora;	–	–	2 gostački: <i>Urschä</i> iz Slov. Bistrice; <i>Catharina</i> od Sv. Marjete (Gorišnica) na Ptujskem polju (pripis: obe odselili); gostač <i>Ferdinand Tipl</i> z Zbelovega v župniji Sv. Duha (Loče pri Poljčanah) v celjski četrti (pripis: odselil);
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 8), posestnik postal po 1718, prejšnja lastnica Katarina, vdova Valentina Esiha, je morda postala Martinova žena. V Ormožu ni bil zakoncema po 1707 rojen noben otrok, tudi ne Valentinu in Katarini Esih.			Ferdinand Tipl [Dipel] je bil pred 1724 posestnik Ternonikove hiše kot priženjen k vdovi (Mesto, št. 27), leta 1719 pa je dobil kar dva nezakonska otroka.
26	<i>ZÄMBERGERIN Elisabetha</i> , meščanska vdova, iz Ormoža [krčmarica]; ⁸	2 veliki hčerki <i>Lisl</i> in <i>Urschl</i> ter sin <i>Mathiaß</i> ;	–	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 7), Matija Zamberger posestnik vsaj že od 1708, od 1724 vdova Elizabeta. – Matija rojen Ormožan, meščan od 1694, mestni svétnik 1707. ⁹ V Ormožu po 1707 rojena otroka: Barbara 1707 in Matija 1709.			

⁷ Prejkone doma iz Furlanije, odkoder je bil njegov hlapec *Domenico Wez*, naveden v prvem popisu prebivalcev iz leta 1723.

⁸ G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 93.

⁹ Prav tam.

PRILOGA 2

27	<i>DOREß Georg</i> , mestni svetnik, iz Konjic; žena <i>Maria</i> , iz Ljubljane;	hči <i>Miedl</i> , poročena; stari starš = tast ali tašča (ain ämbl) hčerke <i>Ängeel</i> , iz Svečine;	dekla <i>Urschulla</i> , iz Zamušanov pri Ptujju;	
V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 6), posestnik od leta 1709, prodal 1724 [Dorres, Tores], do 1709 posedoval hišo št. 35. V Ormožu po 1707 rojeni otroci: Janez 1708, Jurij 1712, Marija Elizabeta 1715 in Janez Andrej 1717.				
28	<i>WRESSNIKH Veit</i> , meščanski pek, iz Sv. Lenarta v Slov. Goricah; žena <i>Annä</i> , s Ptujja;	–	pekovski vajenec <i>Franz Samer</i> iz Fürstenfelda; dekla <i>Marinkha</i> iz Črenševca (pri Slov. Bistrici);	gostačka <i>Dorrä</i> , od tukaj;
V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 5), posestnik vsaj od 1708. – Meščan postal 1702, mestni svetnik 1707. ¹⁰ V Ormožu po 1707 rojeni otroci: Andrej 1710, Matija 1712, Marija Terezija 1714 in Franc 1717.				
29	V hiši gospe »ritmojstrice« <i>MILLERjeve</i> [Ana Konstancija, roj. Khalhamber pl. Raunach, iz Ormoža, poročena s poveljnikom varaždinske stotnije »ritmojstrom« Francem Bernhardom Millerjem] ¹¹	njena mlajša hči <i>Rebecca</i> ; rejenka <i>Margareth</i> , hči odsluženega vojaka iz <i>Steyerja</i> v deželi nad Anižo (Zgornja Avstrija);	hlapec <i>Vallent</i> iz Slov. Bistrice; »sno-par« (garben jung) <i>Paull</i> iz župnije Velika Nedelja; kuharica <i>Bärri</i> iz mestne župnije Maribor; kuhinjska pomočnica <i>Marinkha</i> od Svetinj pri Mihalovcih; ¹² kravji pastir <i>Lorenz</i> iz Vurbeka v župniji Sv. Ruperta (Sp. Voličina); pisar <i>Caspar</i> ;	sodar z ženo; slepa beračica iz vasi Obrež;
V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 4), Volf Gašper Khalhamber pl. Raunach posestnik vsaj od 1708, od 1716 njegova hči Ana Konstancija, poročena Miller. Po 1707 v Ormožu v zakonu s Francem Bernardom Millerjem (u. 1709) rojena otroka Jožef 1708 in Marija Ana 1709 (postumna). Miller ob rojstvu sina označen kot »nobilis, administrator Insulæ etc.«.				

¹⁰ G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 90.

¹¹ Prav tam, str. 89.

¹² "Von aller Heilligen in Luetenberg gebürtig". Luetenberg se sicer drugje v popisu nanaša na Ljutomer. Glede ustreznosti krajevne oznake Svetinje prim. J. Mlinarič, *Župnije*, str. 219, 224.

30	<i>WURGAR Gregor</i> , iz celjske četrti; žena <i>Apollonia</i> , iz Ormoža [roj. Horvat]; ¹³	2 otroka iz prvega zakona: <i>Mathiaß</i> in <i>Lissa</i> ;	–	gostačka <i>Marinā</i> iz Ljubljane; njena hči <i>Urschā</i> iz Ljubljane; odsluženi vojak <i>Niclasch Solari</i> , od tukaj; žena <i>Justina</i> z Lente (pri Ormožu) (<i>auß der Ländl</i>);
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 3), posestnik najpozneje od 1724. V Ormožu po 1707 rojen sin Lovrenc 1722.			V Ormožu se je zakonca Solari 1724 rodil sin Jurij.
31	V »cesarski solninski hiši« g. <i>FLASSER</i> [de ROSENFELDT] <i>Michal</i> [Johann Anton], iz Gradca; žena <i>Maria Elisabetha</i> , iz Celovca [roj. de Thollheimb]	–	varuška <i>Clara Kblitzenpacherin</i> , vdova iz Gradca; kuharica <i>Gerthraut Fürwagnerin</i> , iz Annaberga v Avstriji;	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 35), Johann Michael Anton Flasser posestnik od 1722. V Ormožu po 1707 rojena otroka: Janez Jožef Ksaverij 1720 in Marija Ana Terezija 1722.			
32	<i>SEE Jacob</i> , meščanski jermenar, z Bavarske, rojen pri Ingolstadtu; žena <i>Anna Maria</i> , s Ptuja [roj. Keier]; ¹⁴	nihče drug;	–	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 40), kupil 1721. – Med meščane sprejet in zaprisežen šele 29. novembra 1724. ¹⁵ Po 1707 ni v Ormožu rojen noben otrok.			
33	<i>POLLEKH Adam</i> , meščanski kovač, iz Konjic; žena <i>Apollonia</i> , iz Celja;	–	–	gostačka, vdova <i>Margothä</i> , s Koroške;
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 2), med 1708 in 1724 kupil kot pogorišče z vrtom [Polak]. V Ormožu po 1707 rojena otroka: Mihael 1720 (mati Jera) in Marija 1722 (mati Apolonija).			
34	<i>GURTNIKH Juan</i> , meščanski usnjar, od tukaj; žena <i>Catha</i> , iz Ormoža [roj. Zamberger];	otroci;	–	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 49), posestnik vsaj od 1708 [Gertnik, Girtnik]. V Ormožu rojeni otroci: Janez 1710, Marija 1712, Jera 1713, Franc 1715, Jožef 1718, Uršula 1720, Tomaž 1722 in Anton 1724.			

¹³ G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 88.

¹⁴ Prav tam, str. 122.

¹⁵ G. Fournier, Sodni protokol, str. 208.

PRILOGA 2

35	<i>KHOREN Stephan</i> , meščanski čevljar, z Reke (<i>St. Veith am Pflaum</i>); žena <i>Gerrä</i> , iz Svečine;	otroci; <i>Antoni</i> , poročeni sin, žena <i>Maria</i> [roj. Kerma- nez] ¹⁶ in gospodari- čina sestra;	–	–
V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 45), posestnik vsaj od 1712. V Ormožu po 1707 rojeni otroci: v 1. zakonu z ženo Sidonijo: Martin 1709 in Jakob 1712; v 2. zakonu z ženo Jero: Marija 1719, Jožef 1721 in Lucija 1722.				
36	<i>SOUNIAKHIN Gerrä</i> , meščanska vdova, z Libanje [roj. Zadravec];	otroci;	–	želarka <i>Marinä</i> iz župnije Velika Nedelja z otrokom; želar <i>Andrasch Ärkho</i> iz Ribnice, izdelovalec sit in rešet, tu poročen (pripis: odselil);
V mestni davčni knjigi 1708–1725 dve hiši: Mesto (h. št. 44), vsaj od 1708 posedoval Jurij Sovinek (!), 1725 vdova Jera; Mesto (h. št. 43), 1722 Jurij kupil sosedno hišo. Po poklicu mesar, meščan postal 1699, umrl 29. 5. 1724. ¹⁷ 1710 označen kot gostač (krstna matica 1707–1733). Do nakupa druge hiše je družina živela na Hardeku, kjer so se po 1707 rodili otroci: Mihael 1710, Magdalena 1719 in Uršula 1721.				
37	<i>PLAUEZIN Antonia</i> , vdova iz Ormoža;	–	–	želar <i>Andrasch</i> in žena <i>Marina</i> iz Konjic, dninarja z 2 otrokoma (pripis: odselili)
V mestni davčni knjigi 1708–1725 je ni; po urbarju gospostva Muretinci iz 1723 poseduje kupnopravno hišo. Hiša je pozneje opustela. V Ormožu ni bil zakoncema po 1707 rojen noben otrok.				
38	<i>VULSCHEKH Gregor</i> , podružnik gospostva Muretinci (<i>Vnter Meretinzen Vntersasß</i>), iz Glogóweka/Kleinglogaua v Šleziji; žena <i>Annza</i> , iz župnije Sv. Miklavža (pri Ormožu);	–	dekla <i>Cathä</i> , s Ptuja;	–
V mestni davčni knjigi 1708–1725 ga ni, ker je muretinski podružnik, vendar ga v urbarju gospostva Muretinci iz 1723 prav tako (še) ni. Zelo verjetno je hišo medtem pridobil od Jakoba Bedekoviča (gl. spodaj št. 39). Po 1707 ni v Ormožu rojen noben otrok.				

¹⁶ G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 109.¹⁷ Prav tam, str. 127.

39	V hiši <i>Simana ESSICH-a</i> pred mestnimi vrati:	hči <i>Anna Maria</i> , vdova z otroki; ¹⁸	–	želar <i>Niclasch Wedekho-uitsch</i> , sin razsipneža, iz Ormoža (pripis: odselil, šel v službo);
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Ogrsko predmestje (h. št. 3), 1716 kupil zemljišče od grofice Pethe.			Gotovo sin meščana mesarja Jakoba Bedekoviča, po mestni davčni knjigi 1708–1725 do 1711 posestnika hiše št. 17 v mestu in po krstni matici 1707–1733 očeta vsaj štirih drugih otrok, rojenih v Ormožu med 1710 in 1719. Jakob Bedekovič je imel poleg tega leta 1723 v mestu hišo, podložno komendi Muretinci (gl. Zgoraj št. 38).
40	<i>PINTER Nicolauß</i> , meščan, s Češke; ¹⁹ žena <i>Anna Maria</i> , s Sedmograške;	povsem sama;	–	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Ptujsko predmestje (h. št. 17), posestnik od 1722. V Ormožu ni po 1707 rojen noben otrok.			
41	<i>LEDNIKH Andrasch</i> , meščan, iz Celja; žena <i>Urschulla</i> iz Selnice nad Mariborom (ob Dravi);	1 otrok;	–	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Ogrsko predmestje (h. št. 1), hišico kupil 1717. V Ormožu zakoncema po 1707 ni bil rojen noben otrok.			
42	<i>KHRISTÄNITSCH Franz</i> , iz Ormoža [meščan]; žena <i>Lenkhä</i> , tu rojena;	–	pastir <i>Thomäschekh</i> , od tukaj;	želar <i>Mathiaß</i> s Polenšaka, žena iz Konjic;
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Ogrsko predmestje (h. št. 8), pri »deželnem mostu« (<i>An Landschapruk genant</i>), hišo prevzel 1721 [Križanič]. V Ormožu po 1707 rojeni otroci: Marija 1716, Pavel in Tomaž 1720 ter Anton 1724, na mikrolokaciji »deželni most« (<i>Ex Landschaftsbrucken</i>).			

¹⁸ Njen priimek tudi iz krstne matične knjige in iz mestne davčne knjige ni ugotovljiv.

¹⁹ Kot je malo pred smrtjo (umrl 1729 ali v začetku leta 1730) izpričal sam v pritožbah zoper ormoškega sodnika in meščane, je bil po rodu iz kraja »Taltaloviz« v gospostvu Šternberk/Sternberg, po 33 letih vojaške službe pri dragoncih pa se je z ženo naselil v Ormožu, kjer si je s prihranki kupil nedograjeno hišico (ZAP, AMO, šk. 30, mapa 51, Oskrba zapuščenega vojaka in nekega oskrbnika 1729–1779, 21. 1. 1729, 11. 2. 1729, 27. 1. 1730). Njegov rojstni kraj so, kot se zdi, Tuchlowice (Tuchlowitz) pri Slanih, severozahodno od Prage.

PRILOGA 2

43	<i>LESKHOUÄR Mathiaß</i> , meščanski sodar, z Ložnice pri Slov. Bistrici; žena <i>Ellena</i> , z župnije Sv. Miklavža (pri Ormožu);	–	dekla <i>Cathä</i> , od tukaj;	2 želarki: stara majerica s hčerko (pripis: obe odselili);
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Hardek (h. št. 12), posestnik vsaj od 1708. Na Hardeku rojeni otroci iz 1. zakona: Barbara 1708, Matija 1712 in Uršula 1714; v 2. zakonu: Jožef 1718, Marko 1720 in Mihael 1722.			
44	<i>BÄLLOCH Hanß</i> , meščanski »Insass«, iz župnije Velika Nedelja; žena <i>Maria</i> , Ormožanka;	3 otroci;	–	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Hardek (h. št. 13), posestnik od 1724 [Baluh]. V Ormožu po 1707 zakoncema ni bil rojen noben otrok.			
45	<i>PITSCHOTKHO Stephan</i> , [kovač] ²⁰ mestni sel, iz župnije Sv. Lovrenca nad Ptujem (Lovrenc na Dravskem polju); žena <i>Agatha</i> , iz Studenic;	otroci;	–	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 42) ²¹ – hišica pri zgornjih vratih, kupil 1719 [Pišotek]. V Ormožu po 1707 rojeni otroci: Uršula 1711, Tomaž 1714, Jožef 1716 in Jernej 1722. Druge oblike priimka: Pisek, Pissotko, Pisskott, Picko. V krstni matici 1711 označen kot gostač, 1714 kot mestni sel.			
46	<i>SAPLATNIKH Thomasch</i> , meščanski tkalec, iz Tržiča na Kranjskem; žena <i>Gerrä</i> , tudi od tam;	–	3 tkalski pomočniki, vsi trije s Kranjske; dekla <i>Catha</i> , tudi s Kranjske;	
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 29), hišo kupil 1722. – Med meščane sprejet in zaprisežen šele 29. novembra 1724. ²² V Ormožu rojen sin Blaž 1724.			
47	<i>PETRONIN Magdallena</i> , meščanska vdova;	–	dekla <i>Anzikha</i> , meščanska hči;	gostačka <i>Margothä</i> , vdova, nekdanja meščanka;
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 37), hišico kupila 1717 [Petran, Petren]. Peter Petron, cesarski prodajalec soli (Salzversilberer), je od 1711 posedoval hišo št. 35 in sosednje pogorišče; od 1715 pa hišo njegova vdova. V Ormožu zakoncema po 1707 ni bil rojen noben otrok.			

²⁰ ZAP, AMO, šk. 10, davčna knjiga 1708–1725.

²¹ V davčni knjigi 1708–1725 je posest (kot hišica pri zgornjih vratih) vodena pod Ptujskim predmestjem, v davčni knjigi 1727–1737 pa pravilno »In der Stadt« (ZAP, AMO, šk. 11).

²² G. Fournier, Sodni protokol, str. 208.

48	<i>KHUMER Jacob</i> , mestni svétnik in usnjar, iz Zavrča; žena <i>Maria Anna</i> , iz Celja [roj. Špelicer];	–	dekla <i>Lenkha</i> , iz Litmerka, hči »Muhriškega« (<i>Mubrischer</i>) viničarja;	želar <i>Ballasch Bratkho</i> in žena <i>Catha</i> , oba rojena tukaj;
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 38), posestnik od 1723. V Ormožu po 1707 rojeni otroci: Marija 1707, Jožef 1709, Eva 1710, Marija 1714, Matija 1717, Jurij 1720 in Janez 1724.			Zakoncema Bratko se je 1721 v Ormožu rodil sin Matija.
49	<i>FASßER Joseph</i> , meščanski lončar, iz Jeruzalema; žena <i>Maria</i> , rojena tukaj;	–	2 vajenca: <i>Jacob</i> , iz Jeruzalema; <i>Ballasch</i> , tukajšnji otrok;	gostač <i>Anthoni</i> z ženo, s Kranjske (pripis: odselila);
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 46), posestnik postal po 1720. – Med meščane sprejet in zapri-sežen šele 29. novembra 1724. ²³ V Ormožu po 1707 zakoncema ni bil rojen noben otrok.			
50	<i>WAIZINGER Felix</i> , »šolmošter«, iz Konjic; žena <i>Maria Anna</i> [roj. Werndl], ²⁴ iz Slovenske Bistrice;	–	–	gostačka <i>Cathä</i> , dninarica in vdova;
	V mestni davčni knjigi 1708–1725 ga ni; živi v šoli poleg cerkve (h. št. 47) ²⁵ V Ormožu zakoncema po 1707 ni bil rojen noben otrok.			
51	<i>JURINA Stephan</i> , kovač, iz Vuzmetincev v župnije Sv. Miklavža (pri Ormožu); žena <i>Eua</i> iz Velike Nedelje;	–	vajenec <i>Jacob</i> , z Otoka (<i>auß der Insl</i>) (na hrvaški strani Drave); dekla <i>Cathä</i> iz ormoške župnije; pastir, iz Ljutomerskih gorici;	2 gostački: <i>Lißl Khlökhlerin</i> s hčerko <i>Mariandl</i> (pripis: odselili); gostač <i>Gregor</i> , iz župnije Velika Nedelja, dninar;
	V mestni davčni knjigi 1708–1725 ga ni, ker spada pod gospostvo Muretinci. Po muretinskem urbarju iz leta 1723 ima hišico in vrt tik ob župnišču, na neimenovani lokaciji pa še drugo hišico z vrtom. Pozneje Mesto h. št. 21. V Ormožu zakoncema po 1707 ni bil rojen noben otrok.			
52	<i>GUSSTER</i> [Kuster] <i>Paull</i> , mizar in mestni svétnik, iz Maribora; žena <i>Khunigundis</i> , s Ptuja [roj. Schakh];	–	dekla <i>Marinkha</i> , iz župnije Sv. Lovrenca zunaj Ptuja [Lovrenc na Drav. polju];	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 22), posestnik od 1711. – Meščan postal 1702. ²⁶ V Ormožu po 1707 rojeni otroci: Marija Ana 1709, Marija Regina 1711, Marija Terezija 1713, Elizabeta 1715, Marija Ana 1717, Ana Klara 1720 in Jožef 1723.			

²³ Prav tam, str. 208.²⁴ G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 120.²⁵ Hiša št. 47 se omenja kot »nekdanja šola«, prodana leta 1780 na dražbi Georgu Puntigamu (prav tam, str. 129).²⁶ Prav tam, str. 106.

PRILOGA 2

53	<i>PISCHAM Siman</i> , meščanski čevljar, iz župnije Sv. Petra pri Mariboru (Malečnik); žena <i>Maria</i> , tudi od tam;	–	čevljarški pomočnik <i>Mathiaß Hrouatitsch</i> , iz Brežic (<i>Rain</i>) v celjski četrti; vajenec <i>Andrasch Hamerösch</i> iz župnije Sv. Petra (Malečnik); dekla <i>Miedl</i> , rojena tukaj; pastir <i>Michal</i> , sin sodarja;	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 23), posestnik od 1710 [Pischen, Pischemb, Pišen]. V Ormožu po 1707 rojena otroka Ana Julijana 1721 in Franc 1723.			
54	<i>PFERSICH Hanß Georg</i> , krojaški mojster, iz Mindelheima na Švabskem; žena <i>Catha</i> , rojena tukaj;	–	pomočnik <i>Josef Pfersich</i> , iz Kirchheima na Švabskem; pastir <i>Juri Khühchl</i> iz ormoške župnije;	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 24), posestnik od 1722. – Med meščane sprejet in zaprisežen šele 29. novembra 1724. ²⁷ V Ormožu po 1707 zakoncema ni bil rojen noben otrok.			
55	<i>PRANTLIN Caecillia</i> , meščanska vdova, iz Zgornje Avstrije;	pastorka <i>Theresia</i> in njena hčerka <i>Anna Miedl</i> ;	–	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 20), vsaj od 1708 posestnik hiše Andrej Purgauer, od 1712 njegova vdova Cecilija, poročena s Hansom Prantlom [Preindl]. V Ormožu se zakoncema po 1707 ni rodil noben otrok.			
56	<i>SADRAUEZ Juan</i> , meščan, iz Ormoža; žena <i>Apollonia</i> , tudi od tukaj;	2 otroka;	pastirica <i>Urscha</i> , iz Huma;	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: do 1722 posestnik hiše št. 17 v Ptujskem predmestju, nato mu sledi Nikolaj Pinter. Tako ni povsem jasno, v kateri hiši živi ob popisu leta 1724; morda v drugi hišici Štefana Jurine, spadajoči pod gospostvo Muretinci. V Ormožu po 1707 rojena otroka Blaž 1711 in Elizabeta 1715.			
57	<i>ZECHL Sebastian</i> , meščanski rano-celnik in mestni svétnik, s Ptujaja; žena <i>Justina</i> , iz Maribora;	–	dekla <i>Lenkhä</i> , iz ormoške župnije; vajenec <i>Marx Hartman</i> , s Ptujaja;	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 19), posestnik vsaj od 1709 [Zechel]. V Ormožu 1715 rojena hči Ana Konstancija (mati Marija) [Zehel, Czekel].			

²⁷ G. Fournier, Sodni protokol, str. 208.

58	<i>KHELLEMINA Barthlme</i> , meščanski ključavničar, od tukaj; žena <i>Gerra</i> , tudi od tukaj;	nihče;	–	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 18) posestnik vsaj od 1708 [Arne]. – Hiša vsaj od 1670 v lasti družine Kelemina. Arne postal meščan 1702. ²⁸ V Ormožu po 1707 rojeni hčerki Terezija 1709 in Jera 1714.			
59	<i>EDL Jacob</i> , meščanski lončar, iz Male Nedelje; žena <i>Urschulla</i> , iz Konjic;	–	lončarski pomočnik <i>Caspar Schläger</i> , iz župnije Sv. Ruperta (Sp. Voličina);	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 17), 1718 priženil k lončarju Schnarschablu in prevzel posest. V Ormožu rojena hči Helena 1721 (mati Jera).			
60	<i>ASCHAUER Sigmundt</i> , »Insass« tukaj, iz Slovenj Gradca; žena <i>Anna Elisabetha</i> , iz Ormoža;	–	hlapec <i>Lorenz</i> iz Frankovcev; dekla <i>Gerza</i> , hči kolarja; varuška <i>Lenkha</i> , s Ptuja; pastir <i>Juanekb</i> ;	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 26), posestnik šele od 1724, prej Plohl in grofica [Pethe]. V Ormožu rojena otroka: Sigismund Jožef 1721 in Ana Konstancija 1723.			
61	<i>RÖSTLER Joseph</i> , »Insass« tukaj, z Moravske; žena <i>Theresia</i> , rojena tukaj [roj. Ternonik];	–	hlapec <i>Mathiaß</i> , rojen pri Ptuju; dekla <i>Marina</i> iz Frankovcev;	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 27), posestnik od 1724, priženil Ternonikovo posest. V Ormožu rojena otroka: Franc Anton 1721 in Andrej Franc 1723.			
62	<i>PLAUEZ Mathiaß</i> , meščanski usnjar, iz Ormoža; žena <i>Maria</i> iz Cmureka/Mureck;	–	vajenec <i>Gregor</i> , iz župnije Sv. Miklavža (pri Ormožu);	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 30), posestnik od 1718. V Ormožu rojeni otroci: Marija Elizabeta 1718, Marija Ana 1719, Terezija 1720, Helena 1721 ter Matija Simon in Franc Anton 1723.			

²⁸ G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 102.

PRILOGA 2

63	<i>HABITSCH Peter</i> , meščanski mesar in mestni svétnik, iz Ormoža; žena <i>Anna Constantia</i> , iz »Lahnberg«-a v Ljutomerski župniji [roj. Skuhal];	–	konjski hlapec <i>Juan Rueß</i> , od tukaj; dekla <i>Marina</i> , iz Štrigove; pastir <i>Michl Rauschl</i> , s Hardeka;	–
V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 31 in 32), posest podedoval po očetu 1711. V Ormožu rojena otroka: Janez 1721 in Matija 1723.				
64	<i>KHÄLLEZ Thomasch</i> , mežnar, s Ptuja; žena <i>Maria</i> , iz Zgornje Štajerske [roj. Wallner];	nihče drug;	–	–
V mestni davčni knjigi 1708–1725 ga ni; zagotovo stanuje v mežnariji. V Ormožu rojeni otroci: otrok 1719, Helena 1720, Simon 1722 in Jurij 1724 [Kalc, Kalčič, Tkalec, mežnar pri sv. Jakobu].				
65	<i>WINTER Joseph</i> , meščan, iz Gomilice/Gamlitz [krčmar, ²⁹ lovec ³⁰]; žena <i>Magdallena</i> , iz Gradca [roj. Gloner];	–	hlapec <i>Juan Horuath</i> , od tukaj; dekla <i>Lisfl</i> , rojena pri Radgoni;	
V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 33), posestnik od 1718. V Ormožu rojena hči Elizabeta 1717 (materino ime Apolonija) [Binter].				
66	V upraviteljevi hiši (<i>In Verwalterischen Hausß</i>) [upravitelj gospodstva Ormož = STEINBERGER Johann Michael] žena <i>Francisca</i> [Maria], iz Maribora;	–	dekli: <i>Sophia</i> iz Slov. Bistrice; <i>Margaretha</i> s Ptuja;	gostačka <i>Marinkha</i> ;
V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 34), Janez Matija Steinberger, oskrbnik gospodstva Ormož, kupil 1723 pogorišče, ki ga je bilo treba pozidati. Prej tu bival mestni pisar Martin Selanik. V Ormožu rojeni otroci: Jožef Jakob 1718, Janez Ernest Vincenc 1721 in Anton Matija 1723.				

²⁹ Prav tam, str. 115.

³⁰ ŠAM, Matične knjige, Župnija Ormož, krstna matica 1707–1733; ZAP, AMO, šk. 10, davčna knjiga 1708–1725.

	DOPISANO:			
67	<i>RUDOLF Mathiaß</i> , zdaj (mestni) sodnik; žena <i>Maria</i> (popravljen <i>Hellenä</i>), rojena tukaj [roj. Girtnik];	–	nima nikogar razen enega posla;	–
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Mesto (h. št. 28), posestnik vsaj že od 1708. – Meščan postal 1695, mestni svétnik 1699, mestni sodnik v letih 1724–1727. ³¹ V Ormožu rojeni otroci: Terezija 1714, Janez 1715, Marija Ana 1717, Gregor 1719, Elizabeta 1721 in Matija 1724.			
68	<i>KHELEMINA Andreas</i> , meščan, iz ormoške župnije; žena <i>Urschullä</i> ;	2 sinova <i>Michäel</i> in <i>Mätiäß</i> ;	dekla <i>Dorä</i> , od tukaj; svinjski pastir <i>Jureg</i> , od tukaj;	nobenih gostačev;
	V mestni davčni knjigi 1708–1725: Pri Pavlovcih (Beÿ Paulofzen), h. št. 1, posestnik od 1711. V Pavlovcih po 1707 rojeni otroci: Mihael in Marko 1709 ter Matija 1711.			

³¹ G. Fournier – M. Hernja Masten, Hiše, str. 112.

PRILOGA 3: POPISI IN DRUGI VIRI POSESTNEGA ZNAČAJA 1323–1705

1 IMENA SREDNJEVEŠKIH ORMOŽANOV (1323–1478)

V seznamu so izpuščene vse osebe, ki se nanašajo izključno na grad oz. gospostvo Ormož. Od plemičev in fevdnikov so upoštevani le tisti, ki so v mestu dobili fevd ali posedovali nepremičnine, četudi sami niso živeli v Ormožu.

Leto	Ime osebe	Ostali podatki o osebi
1323 ¹	Martel, sodnik v Ormožu (<i>Martel der richter zu Holermu^es</i>)	priča v prodajni listini; po B. Otorepcu prvi znani ormoški trški sodnik ²
1331 ³	Tupolt, gospod, sodnik na Ptuj in v Ormožu (<i>herr Tupolt, derzeit Richter daselbst und daczue dem Hollemus</i>)	priča v listini Herdega Ptujkega o podelitvi ptujskih mestnih pravic Ormožu
1331 ⁴	Gergel, meščan v Ormožu (<i>Gergel, Bürger daczue dem Hollemues</i>)	priča v listini Herdega Ptujkega o podelitvi ptujskih mestnih pravic Ormožu
1340 ⁵	Žid Iserlein iz Ormoža (<i>Ysserlein dem juden von Fridaw^e</i>)	Gotfridu Marpurgerju iz Maribora posodil 73 goldinarjev
1352 ⁶	Žid Henl iz Ormoža (<i>dem juden Henl zu Fridaw</i>)	Michelu iz trga Radgona posodil 60 goldinarjev
1360 ⁷	Henslin, sodnik v Ormožu (<i>Haⁿslin dem richter zu Fri^edaw</i>)	sopečatil prodajno listino
1362 ⁸	Židinja Golda iz Ormoža (<i>Golda (d)er Judinn, Judinn von Fridaw</i>)	nadvojvoda Rudolf Avstrijski razsodi, da je grof Nikolaj Halbenrain oproščen plačila dolga v višini 260 goldinarjev omenjeni ormoški Židinj
1377 ⁹	Simon Cankel, meščan v Ormožu (<i>Symon der Zaenkel, Bürger zu Fridaw</i>)	imetnik fevda salzburškega nadškofa, tj. raznih hub in deset

¹ N. Weiss, *Das Städtewesen*, Quellen, 1323 I. 30.

² Božo Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem*, Ljubljana 1988, str. 161.

³ N. Weiss, *Das Städtewesen*, Quellen, 1331 V. 2.

⁴ Prav tam, 1331 V. 2.

⁵ Prav tam, 1340 XI. 20.

⁶ Prav tam, 1352 XI. 21.

⁷ Prav tam, 1360 III. 27.

⁸ Prav tam, 1362 VIII. 27.

⁹ Prav tam, 1377 IV. 24.

1419 ¹⁰	Hans Fridauer, meščan na Ptujju, po primku po rodu iz Ormoža (<i>Hannsen dem Fridae(r), Bürger czu Pettau</i>)	od ormoškega oskrbnika Heinricha Potschacherja kupi posest pred Ptujem
1427 ¹¹	Hans Gneser, fevdnik	od Friderika Ptujskega dobi v fevd dvorec pri župnišču v mestu Ormož (<i>Hof in der Stadt Fridaw am Pfarrhof</i>) ter tri zraven spadajoče hube v Obrežu in dva oštata pred mestnimi vrati (<i>vor dem Placzer tor</i>)
1441 ¹²	Katzensteiner–jeva (<i>die Kazenstainerin</i>)	nekdanja posestnica dveh dvorcev v Ormožu (<i>zwei Höfe zu Fridaw</i>)
1441 ¹³	Viljem Lindeker (<i>Wilhelm Lindegker</i>)	zgoraj omenjena dvorca iz zapuščine Viljema Lindekerja pripadeta Smoyelu, Židu iz Slovenske Bistrice
Med 1443 in 1452 ¹⁴	Andrej Herbersdorfer in njegov brat, fevdnika (<i>Andre Herberstorffer und dessen Bruder</i>)	od kralja Friderika IV. dobita med drugim v fevd nepremičnine v Ormožu: dva dvorca v mestu Ormož, dva dvorca prav tam med Matevžem Hendlom in župniščem ter osem oštatorov
Med 1465 in 1469 ¹⁵	Friderik Herbersdorfer in njegovi sorodniki Gašper, Lenart in Hans, fevdniki (<i>Fridrich Herberstorffer und dessen Vettern Casparn, Lienharten und Hannsen</i>)	od cesarja Friderika III. dobijo med drugim fevd nepremičnine v Ormožu: dva dvorca v mestu Ormož, dva dvorca prav tam med Matevžem Hendlom in župniščem ter osem oštatorov
1443–1452 in 1465–1469 ¹⁶	Matevž Hendl (<i>Mathesen Hendl, Mathesen Henndl</i>)	njegova posest v Ormožu se kot mejaška omenja v dveh fevdnih podelitvah Herbersdorferjem in leži nedaleč od župnišča
1443–1452 in 1465–1469 ¹⁷	Konrad–ovka in njen sin (<i>der Sohn des Konratin, der Sohn der Canhartin</i>)	sin poseduje tri oštate v mestu, ki jih dobijo dvakrat v fevd Herbersdorferji
1443–1452 in 1465–1469 ¹⁸	Matevž Lovric (Lovrič) (<i>Mathes Lobricz, Mathis Lobricz</i>)	plačuje marko pfenigov od neimenovane posesti v mestu, dvakrat podeljene v fevd Herbersdorferjem
1443 –1452 in 1465–1469 ¹⁹	Linhart (Lenart) Wolf (<i>Lienhart Wolf, Lienhart Wolff</i>)	poseduje oštata v mestu, ki ga dobijo dvakrat v fevd Herbersdorferji
1443 –1452 in 1465–1469 ²⁰	Kristan Hafner (lončar) (<i>Kristan Hafner, Cristan Haffner</i>)	poseduje dva oštata v mestu, ki ju dobijo dvakrat v fevd Herbersdorferji

¹⁰ Prav tam, 1419 VIII. 2.

¹¹ Prav tam, 1427 XI. 26.

¹² Prav tam, 1441 XI. 10.

¹³ Prav tam, 1441 XI. 10.

¹⁴ Prav tam, zwischen 1443 und 1452.

¹⁵ Prav tam, zwischen 1465 und 1469.

¹⁶ Prav tam, zwischen 1443 und 1452; zwischen 1465 und 1469.

¹⁷ Prav tam, zwischen 1443 und 1452; zwischen 1465 und 1469.

¹⁸ Prav tam, zwischen 1443 und 1452; zwischen 1465 und 1469.

¹⁹ Prav tam, zwischen 1443 und 1452; zwischen 1465 und 1469.

²⁰ Prav tam, zwischen 1443 und 1452; zwischen 1465 und 1469.

PRILOGA 3

1443–1452 in 1465–1469 ²¹	Kelc (<i>des Kelczen</i>), najbrž fevdnik (gl. 1465–1469 in 1478)	njegov sadovnjak v Ormožu se kot mejaški omenja v obeh fevdnih podelitvah Herberdorferjem in leži pred zgornjimi mestnimi vrati (<i>am Baumgarten des Kelczen vor dem obern tor</i>);
1444 ²²		isti sadovnjak se kot mejaški omenja v kupoprodajni listini med Gallom in Herbersdorferjem
1444 ²³	Nikolaj Gall (<i>Niclas Gall</i>)	v mestu Ormož proda Erhartu Herbersdorferju štiri dvorce in dva oštata
1444 ²⁴	Erhart Herbersdorfer st. (<i>Erharten Herberstorffer dem eltern</i>)	v mestu Ormož kupi od Nikolaja Galla štiri dvorce in dva oštata
1444 ²⁵	Kelcer (<i>des Kheltzer</i>), najbrž fevdnik (gl. med 1465 in 1469)	njegov dvorec v Ormožu se kot mejaški omenja v kupoprodajni listini med Gallom in Herbersdorferjem
1444 ²⁶	Pesnicer/Pesničar (<i>des Pesnitzer</i>), najbrž fevdnik (gl. med 1465 in 1469)	njegov dvorec v Ormožu se kot mejaški omenja v kupoprodajni listini med Gallom in Herbersdorferjem
1444 ²⁷	Mate Lundl (<i>Mathe Lundl</i>)	njegov dvorec v Ormožu se kot mejaški omenja v kupoprodajni listini med Gallom in Herbersdorferjem
Med 1465 in 1469 ²⁸	Sigmund Kelc (<i>Sigmund Keltz</i>), fevdnik	od cesarja Friderika III. dobi v fevd dva dvorca v mestu Ormož
Med 1465 in 1469 ²⁹	Ulrik Pesnicer/Pesničar (<i>Ulreich Pefßnitzer</i>)	od cesarja Friderika III. dobi v fevd dva dvorca v mestu Ormož
1478 ³⁰	Wiguleis in Sigmund Kelc (<i>Wiguleis Keltz, Sigmunden Keltz</i>)	od cesarja Friderika III. dobi Wiguleis v fevd dva dvorca z gozdovi, travniki in lesom v mestu Ormož, ki jih je podedoval po sorodniku Sigmundu Kelcu

²¹ Prav tam, zwischen 1443 und 1452; zwischen 1465 und 1469.

²² Prav tam, 1444 I. 8.

²³ Prav tam, 1444 I. 8.

²⁴ Prav tam, 1444 I. 8.

²⁵ Prav tam, 1444 I. 8.

²⁶ Prav tam, 1444 I. 8.

²⁷ Prav tam, 1444 I. 8.

²⁸ Prav tam, zwischen 1465 und 1469.

²⁹ Prav tam, zwischen 1465 und 1469.

³⁰ Prav tam, 1478 IV. [?].

2 POPIS PLAČNIKOV VINSKE DESETINE 1482*

Stat Fridaw (Mesto Ormož)	
Hans GRAT	6 veder
Peter WLTŠCHKO	5 veder
Dschürdsch SCHUESTER [=čevljar]	–
Augustin SMID [=kovač]	–
Niclas FERG [=brodnik]	7 veder
Mathe von Kellsdorff [= iz Ključarovcev]	2 vedri
Jörgl MATETSCHITSCH	1 1/2 vedra
CÄR	–
Achatz KRAMAR [=kramar]	6 veder
Jörg HAFNER [=lončar]	4 vedra
Jörg LANÄR	6 veder
Benedic	–
Andre MAIR [=pristavnik]	5 veder
Jakl	3 1/2 vedra
CHELTZ	48 veder
Jürse von Paulsdorf [= iz Pavlovcev]	5 veder
Steffen GRANDO	8 veder
Jörg KRAMER [=kramar]	–
Partlme PADAR [=padar, ranocelnik]	10 veder
LEB	8 veder
Supan [=župan] JURIAK	15 veder
JURITSCH	4 vedra
Tomas FLEISCHAKER [=mesar]	7 1/2 vedra
Jacob PINTER [=sodar]	13 veder
Jürse BEBAR [=tkalec]	1 vedro
Maister Lienhart SCHNEIDER [=krojač]	18 veder
Mateiko	6 veder
Vlrich MAURER [=zidar]	4 1/2 vedra
CHRUMPFLECK	7 veder
Benedic SADRAUETZ	3 vedra
JUTROSCHA	9 veder
ZANKAR Hoff [=Cankarjev dvorec]	6 veder

* StLA, A. Schauenberg, S–Sch., Urbar 1482 (brez naslova), Vermerkt der wein zehnt im obern ambt zu Fridaw anno LXXXII, fol. 6’.

3 IMENJSKA CENITEV 1542*

[fol. 1]		
Popisana cenitev posesti in živine meščanov mesta Ormož (der Purger Stat Fridaw). Ogledano in popisano 4. maja 1542.		
Gregor SCHMID Hiša ocenjena na Živina: konj in žrebica, ocenjena na 13 gld, krava na 2 gld, 8 velikih in malih svinj na 2 gld, skupaj	32 gld ¹ 17 gld	Skupaj 49 gld
Mathekh von Warosin [= iz Varaždina] Hiša ocenjena na	16 gld	Skupaj 16 gld
Mathiasch HAFNAR [=lončar] Hiša ocenjena na Živina: tri krave za 6 gld, telica za 1 gld, svinja za 1 gld, skupaj	12 gld 8 gld	Skupaj 20 gld
Anthoni SEYDNATER Hiša ocenjena na 33 gld, skupaj z njivo za štiri dni obdelovanja za 4 gld Živina: krava za 2 gld, dva konja za 4 gld, 4 svinje za 1 gld, skupaj	37 gld 7 gld	Skupaj 44 gld
Vrban SCHUESTER [=čevljar] Hiša ocenjena na Živina: 2 kravi za 6 gld, 5 svinj za 1 gld	26 gld 7 gld	Skupaj 33 gld
Niclas SCHUESTER [=čevljar] Hiša ocenjena na Živina: dva prašička	14 gld 30 kr	Skupaj 14 gld, 30 kr
[fol. 2]		
Thomasch FLAISCHAKER [=mesar] Hiša ocenjena na Njiva za dva dni obdelovanja Živina: 2 kravi za 4 gld, konj in žrebica za 10 gld, svinja za 2 gld	25 gld 2 gld 16 gld	Skupaj 43 gld
Herr Miclosch [=duhovnik] Hiša ocenjena na Njiva za en dan obdelovanja	25 gld 1 gld	Skupaj 26 gld
Clement PUFF Hiša ocenjena na Njiva za dva dni obdelovanja Vrt Živina: 3 krave za 6 gld, mlada telica za 1 gld, konj za 12 gld, 6 svinj za 1 gld 30 kr	18 gld 2 gld 1 gld 20 gld 30 kr	Skupaj 41 gld 30 kr
Mathe SCHNEIDER [=krojač] Hiša ocenjena na Njiva za dva dni obdelovanja za 2 gld, travnik za 2 gld, skupaj Živina: krava za 2 gld, 3 svinje za 1 gld	15 gld 4 gld 3 gld	Skupaj 22 gld

* StLA, Laa Antiquum, Gülterschätzungen 1542, 8/91, Stadt Friedau.

¹ Gld = goldinar, kr = krajcar; 1 gld = 60 kr.

Gera KRAINARIN Hiša ocenjena na	3 gld	Skupaj 3 gld
Vrsa SALZKARIN Hiša ocenjena na Živina: 6 krav za 12 gld, 3 telice za 3 gld, 4 svinje za 1 gld 30 kr, skupaj	15 gld 16 gld 30 kr	Skupaj 31 gld 30 kr
Jorg TEÏCHTMAISTER Hiša ocenjena na	16 gld	Skupaj 16 gld
Maister Veit ZIMERMANN [=tesar] Hiša ocenjena na Živina: dve kravi za 4 gld, 3 svinje za 30 kr	1 gld 4 gld 30 kr	Skupaj 5 gld 30 kr
Petter MANHART Hiša ocenjena na Njiva za en dan obdelovanja	14 gld 1 gld	Skupaj 15 gld
RAWENI Michall Hiša ocenjena na	32 gld	Skupaj 32 gld
[fol. 3]		
Lucatsch DIAKHIN witib [=vdova] Hiša ocenjena na Vrt Živina: dve kravi za 4 gld, dve žrebeti za 2 gld	15 gld 1 gld 6 gld	Skupaj 22 gld
Oth SCHNEIDERIN wittib [=vdova krojača] Hiša ocenjena na Njiva za 6 dni obdelovanja Živina: dve kravi za 4 gld, dva konja in 3 divje svinje za 8 gld, tri svinje za 1 gld, skupaj	16 gld 6 gld 13 gld	Skupaj 35 gld
Jancko PHISTER [=pek] Hiša ocenjena na Živina: dve kravi za 4 gld, tri svinje za 30 kr, skupaj	8 gld 4 gld 30 kr	Skupaj 12 gld 30 kr
Larenz FLASCHAKER [=mesar] Hiša ocenjena na Živina: 5 prašičkov za 1 gld	14 gld 1 gld	Skupaj 15 gld
Thomasch MONSPERGER Hiša ocenjena na Njiva za dva dni obdelovanja Živina: dve kravi za 4 gld, svinja za 30 kr	14 gld 2 gld 4 gld 30 kr	Skupaj 20 gld 30 kr
MANDLIN Hiša ocenjena na Živina: dva prašička	1 gld 30 kr	Skupaj 1 gld 30 kr
Cristoff SALZKHER Hiša ocenjena na Živina: dve kravi za 4 gld, telica za 1 gld, dva prašička za 30 kr, skupaj	4 gld 5 gld 30 kr	Skupaj 9 gld 30 kr
Juan ZIMERMAN [=tesar] Hiša ocenjena na	2 gld	Skupaj 2 gld

PRILOGA 3

Gregor SPARAR [=ostrogar] Hiša ocenjena na Živina: 2 prašička	14 gld 30 kr	Skupaj 14 gld 30 kr
[fol. 4]		
Valent FLAISCHAKER [=mesar] Hiša ocenjena na Njiva za pet dni obdelovanja Živina: dva vola za 16 gld, tri krave za 6 gld, telica za 1 gld, 8 svinj za 5 gld	20 gld 5 gld 28 gld	Skupaj 53 gld
Juanusch KROFFACKH Hiša ocenjena na Živina: tri krave za 6 gld, svinja za 30 kr	5 gld 6 gld 30 kr	Skupaj 11 gld 30 kr
Ambros MULNAR [=mlinar] Hiša ocenjena na Živina: tri krave za 6 gld, telica za 1 gld, 4 prašički za 1 gld	4 gld 8 gld	Skupaj 12 gld
Lorenz KHARENTNAR Hiša ocenjena na Travnik Živina: 4 voli za 16 gld, dve žrebici za 4 gld, dve kravi in telica za 5 gld, dva mlada vola za 2 gld, 15 svinj za 2 gld	25 gld 1 gld 29 gld	Skupaj 55 gld
Andre MIKLINISCH Hiša ocenjena na Njiva za en dan obdelovanja Živina: dve kravi za 4 gld, telica za 30 kr, dve svinji za 30 kr	3 gld 1 gld 5 gld	Skupaj 9 gld
Jurko THESYLLO Hiša ocenjena na Živina: dva vola za 6 gld, tri krave za 6 gld, dve telici za 2 gld, 4 svinje za 2 gld	5 gld 16 gld	Skupaj 21 gld
Martin MAUTNAR [=mitničar] Dve svinji za Kopališče, pripadajoče mestu (<i>ain padtstuben zu der stat gehorig</i>) Njiva za šest dni obdelovanja	1 gld 20 gld 6 gld	Skupaj 27 gld
[fol. 5]		
Mostnina v rokah meščanov (<i>der purger prugkh gelt</i>), ki se jim izroča vsako leto v pobiranje. Ocenjena na	1 gld	

4 POPIS DIMNINE 1572*

Napoved ormoškega gospoda Luke Szekelyja (Zeckla) za gospostvi Ormož in Viltuš:

Grad Ormož (daß Schlos Fridaw) ima 27 dimnikov, od vsakega plača 15 krajcarjev = 6 gld 45 kr¹

Samostan v Ormožu ima 3 dimnike = 45 kr

Ormoška pristava [ima 2 dimnika] = 30 kr

Spodnja pristava v Ormožu [ima 2 dimnika] = 30 kr

Mesto Ormož (<i>Stat Fridaw</i>)		
Georg SALZAKHER, zdaj (mestni) sodnik	1 dimnik	15 kr
Michel PADER [=ranocelnik]	2 dimnika	30 kr
Mathes GRAF	1 dimnik	15 kr
Jacob HABIANITSCH	1 dimnik	15 kr
Paul KHETHASSY	1 dimnik	15 kr
Isti od pristave (<i>vom mairhof</i>)	2 dimnika	30 kr
Vinzeckh KHASCHUTTER	1 dimnik	15 kr
Niclosch RIEMER [=jermenar]	1 dimnik	15 kr
Mathiasch ZANNEKHA [=Cajnko]	1 dimnik	15 kr
Steffan TSCHACKH	1 dimnik	15 kr
Steffan vonn Zeggledÿ [=iz Cegléda, jv. od Budimpešte]	4 dimniki	1 gld
Cathrina TISCHLERIN [=mizarica]	1 dimnik	15 kr
Iban KHOSITSCH	1 dimnik	15 kr
Vrban JANNCOUITSCH	2 dimnika	30 kr
Ferenz PAULLENITSCH	1 dimnik	15 kr
Ibain PICHITSCH	1 dimnik	15 kr
Cristof CREINEZ	1 dimnik	15 kr
Niclosch WEBER [=tkalec]	1 dimnik	15 kr
Michel SCHUESTER [=čevljar]	1 dimnik	15 kr
Vallent MARINITSCH	1 dimnik	15 kr
Casper DIAGG	1 dimnik	15 kr
Jurge VERRG	1 dimnik	15 kr
Vrban SPARER [=ostrogar]	1 dimnik	15 kr
Gregor MEUSSES	1 dimnik	15 kr
Gregor HAFNER [=lončar]	1 dimnik	15 kr

* StLA, Laa Antiquum, Rauchgeld 1572–1574, Nr. 286, 26. 12. 1572.

¹ Gld = goldinar, kr = krajcar.

PRILOGA 3

Matheß SCHULMAISTER [=«šolmošter«, učitelj] ²	1 dimnik	15 kr
Wolf TISCHLER [=mizar]	1 dimnik	15 kr
Marttan TURINA	1 dimnik	15 kr
Petter SCHNEIDER [=krojač]	1 dimnik	15 kr
Sigmundt SCHNEIDER [=krojač]	1 dimnik	15 kr
NÄG Janusch ³	1 dimnik	15 kr
Niclosch KHASCHUTTER	1 dimnik	15 kr
Colman KHASITSCH	1 dimnik	15 kr
Petter DIAGG	1 dimnik	15 kr
Vido NAPREDT	2 dimnika	30 kr
Isti od pristave (<i>vom mairhof</i>)	2 dimnika	30 kr
Jurco SCHNEIDER [=krojač]	1 dimnik	15 kr
Annthony TISCHLER [=mizar]	1 dimnik	15 kr
Hannß WEBER [=tkalec]	1 dimnik	15 kr
Jurco SADROUITSCH	1 dimnik	15 kr
Lucaß HORUADT	1 dimnik	15 kr
Jacob WRAZ	1 dimnik	15 kr
Mathiasch SCHINER	1 dimnik	15 kr
Tiburzy HILLER	1 dimnik	15 kr
Jurco ZISCHMACKH	1 dimnik	15 kr
Jhanusch KHOCH [=kuhar]	1 dimnik	15 kr
Michel MAUTNER [=mitničar]	1 dimnik	15 kr
Wenedict CRAMER [=kramar]	1 dimnik	15 kr
Niclosch PHISTER [=pek]	1 dimnik	15 kr
Jurco HAFNER [=lončar]	1 dimnik	15 kr
Petter WURLAUEZ	1 dimnik	15 kr
Siman WALDTPODTZISCH	1 dimnik	15 kr
Mathes NAPREDT	1 dimnik	15 kr
Isti od kajže (<i>ain kheuschen</i>)	[1 dimnik]	15 kr

V mestu Ormož brez gradu, obeh gosposčinskih pristav in samostana je skupaj 51 posestnikov in 62 dimnikov, od tega 4 na dveh pristavah.

² »Schulmeister« sicer prevajamo kot učitelj, vendar je pogosto mišljen le cerkveni kantor oz. organist.

³ Madžarski način zapisa: najprej priimek, nato osebno ime.

5 POPIS UŽIVALCEV MESTNIH GOZDOV 1655*

10. 03. 1655

Meščanstvo je ponovno razdelilo gozdova Hajndl in Strmec ter obnovilo mejne križe.

Med cerkvenim gozdom Pličernica in gozdom velikonedeljske komende v Hajndlu je bila opravljena razdelitev med naslednje Ormožane:

Lucatsch CRAMMAREZ	
Matheß HERMAN	
Michel VRABL	
Vrban WRESSER	1653 mestni svetnik
Paul KHOSTELLAINITSCH	1651 mestni gozdar
Andrasch KHIGGEL	1651 mestni svetnik
Lucatsch COREN	1660 gozdar
Mathiaß PLACHUTTER	
Georg Phillipp RUEDEZ	1660 mestni svetnik
Gregor KHÜRITSCH– prečrtan – ker je na drugem mestu.	
Michel KHOZIANTSCHITSCH	
Mathiaß PIRKHLINITSCH	
Mathekho PFISTER	
Andrasch HABITSCH	1660 gozdar
Ferenz SCHENEKHUCZI	
Hanß ZOTTMAN	1651 mestni gozdar
Jurÿ SABOLITSCH	1651 mestni svetnik
Juri SADUSCHACKH	
Jacob VOGGRIN	
Primusch GERMECKH, sodar (<i>Pünder</i>)	
Bartlme KHRIDL	
Gregor MICHALKHO	
Michel SCHODNER	
Juri MISCHKHO	
Stephan HERUATH	1651 mestni svetnik
Lucatsch OBRAß	
Gregor KHÜRITSCH	1660 mestni svetnik
Andrasch SCHANTACKH	1653 mestni svetnik
Micolla SALLAMAN	

* ZAP, AMO, šk. 9, fasc. 6, mapa 16, zapisniki sej mestnega sveta 1650–1725, pag. 51–53. Podatki o funkcijah posameznikov so vzeti iz istega vira.

Petter SGRINAR – dediči (<i>Erben</i>)	
Andre REICH	
Lucatsch OBRANOUITSCH – pustota (<i>grundt ödt</i>)	
Mathe KHOSTENACKH	1651 mestni svetnik
Anthoni SALLAR	1651 mestni svetnik
Walff PUFF	
Paul KHÜRITSCH	
Steffan SCHNITH	
Gregor SCHALLER	1653 gozdar
Andre VODOPIA – pustota (<i>ödt</i>)	
Thomasch WUCKHUITSCH	1651 mestni nsvetnik
Andre SEELLMAN	
Stephan THRARAR – pustota (<i>ödt</i>)	
Phillip DOLLENZ	
Stephan WEBER – pustota (<i>ödt</i>)	
Marti HABITSCH	1660 mestni svetnik
Michall WRISGÄ – pustota (<i>ödt</i>)	
Bartl KHURTECKH	
Mathiaß GLEINSCHACKH	

Delitev v gozdu Strmec:

Lucatsch ZAMBLECKH	
Bartlme KHALTSCHITSCH, zdaj Hannß HABITSCH	1651 mestni svetnik
Michel WERLECKH	1660 stavbni mojster
Hanß THOBOSCH, zdaj Marthin HORUATH, lončar (<i>Haffner</i>)	1651 mestni sodnik, 1653 mestni svetnik
Marthin SALLECKH, zdaj Mathiaß	Martin 1653 četrti mojster, 1653 mestni svetnik
Mathekho KHIGEL	1653 gozdar, 1660 isto
Iban KHOSCHANITSCH, zdaj Marthin	
Petter ZAMPERGER	1651 četrti mojster
Andrasch VALPOTITSCH, zdaj Michel SCHMIT, sodar (<i>Pindter</i>)	1653 mestni svetnik
KHALHOMER – pustopogorišče (<i>Prandistatte ödt</i>), zdaj Friderich STAUDACHER	
Hanß KHOLHAMER – k Tobolcičevi hiši (<i>zu den Thobolzischen Hauß</i>)	1651 mestni svetnik
THANZHOFFER – jeva pustota (<i>öder grundt</i>)	
Adam KHRÄBONNÄ	1651 mestni svetnik
Michel KHUGGOUEZ	
KHALHAMER Andre – to je gmajna, ki po potrebi pripada rotovžu; zemljišče (<i>ain orth</i>) poleg njive Mateka Kigerla (<i>Mathekho Khigerl</i>)	

6 POPIS OŠKODOVANECV OB NAPADU KRUCEV 1704, NASTAL 1707*

Popis škode, povzročene ormoškimi meščanom po upornikih med ogrskim uporom 12. februarja 1704			
1	Gregor POTOTSCHNIG	požgana hiša, odpeljani 2 kravi in 50 četrtink ¹ žita, ter druga hišna oprema, ocenjeno na	380 gld
2	Juri SOUINEG	požgana hiša, odpeljani 2 kravi, 4 telice in 4 štrtini ² žita	205 gld
3	Martin EZLER	požgana hiša z žitom, opremo in pekarno	150 gld
4	Gregor MISCHGO	požgana hiša iz žitom	95 gld
5	Achaz PETERZA	požgana hiša, odpeljana 2 konja, 3 krave, žito in hišna oprema	240 gld
6	Casper PERKHO	požgana hiša s tkalskim orodjem in hišno opremo	80 gld
7	Christoph OGRIN	požgana hišica	20 gld
8	Jacob KHUMER	požgana hiš, odpeljane 4 krave in tele, vino in oprema	260 gld
9	Mathiaß WIPEL	požgana hiša	90 gld
10	Andreaß GALLOP	požgana hišica	25 gld
11	Andreaß KHELLEMINA	požgana hiša s 3 štrtini vina, 3 odpeljani konji, 6 krav, žito in druga oprema, tudi otroci slečeni	280 gld
12	Požgana je bila tudi hiša križniškega gospostva Muretinci.		
13	Michel TERNONIG	požgana zidanica s prešo in kletjo, odpeljanih 23 in pol štrtinov strmskega vina, 2 štrtina pšenice, 3 krave in požgana peč	610 gld
14	Martin-a HABITSCH-a dediči	–	120 gld
15	Paul KHUSTER	–	58 gld
16	Mathiaß RUDOLPH	–	170 gld
17	Gregor FLISSER	požgana hiša in oprema	180 gld
18	Martin SELLANIG	–	90 gld
19	Jo(ann)es GIDTSTALLER	–	110 gld
20	Mathe MESNERITSCH	–	40 gld
21	Andreaß PURGAUER	–	90 gld
22	Juri MÄRTSCHIN	–	75 gld
23	Ruprecht PIERZER	–	30 gld
24	Martin HORUATH	–	85 gld
25	Juan HORUATH	–	40 gld
26	Michäel PLOCHEL	–	230 gld

* ZAP, AMO, šk. 1, fasc. 3, mapa 8, pag. 400–403, 29. 07. 1707.

¹ 50/4 threidt. Četrtnica = Viertel.² 4 strtin threidt. Štrtin (Startine) je na Štajerskem votla mera, ki drži deset veder; prleški izraz je štrtinjak.

PRILOGA 3

27	Georg DOREß	–	130 gld
28	Hanß SERIAKH	–	10 gld
29	Juan SADRAUEZ	–	59 gld
30	Catharina KHERNITSCHERIN	–	20 gld
31	Michäel VALPOTITASCH	–	65 gld
32	Hanß VRÄBEL	–	10 gld
33	Phillip REICH	–	20 gld
34	Jacob STÄNKHO	–	10 gld
35	Michäel PLAUEZ	–	50 gld
36	Stepfan KHOREN	–	17 gld
37	Veith WRESNIG	–	55 gld
38	Andreaß ARMLER	–	88 gld
39	Mathiaß LESKHOUAR	–	30 gld
40	Hanß POLL	–	25 gld
41	Andreaß KHIKHEL	–	26 gld
42	Arne KHELLEMINA	–	18 gld
43	Mathiaß TEITSCHER	–	150 gld

Potrjeno s podpis in mestnim pečatom, Ormož, 28. julija 1707
Sodnik in svet

7 POPIS OGNJIŠČNINE 1705*

Meščanske hiše (<i>Bürgerliche Heuser</i>)	Sledijo »dokupni« kajzarji (<i>Volgen die Zukhauffte Kheischler</i>)
Gregor POTOTSCHNIG	Georg KHRAMER
Ruprecht PIRKHER	Hans WRABEL
Mathias TOITSCHER	Jacob WEDEKHOUITSH
Martin HORUAT	Andreas SUPANITSCH
Veitt WRESNIG	Peter KHORINTSCHEG
Jo[hann]es GIDTSTALLER	Juan HLASTARITSCH
Mathiaß ZAMPERGER	Hans STOFFEL
Gregor ZERINGER	Arne KHELLEMINA
Michael PLAUEZ	Stephan KHOREN
Phillip REICH	Georg DORRES
Hanß PALL	Jacob KHRISTANITSCH
Michael PLOCHL	Martin RUES
Paul GUSTER	Lorenz MIGDENITSCH
Andreas PURGAUER	Michael KHRISCHANITSCH
Mathiaß MESNERITSCH	Ferenz RUES
Mathiaß RUDALPH	Mathias LESKHOUAR
Michael TERNONIG	Andreas WTSCHINA
Jacob KHUMBER	Hans WEIß
Peter HABITSCH	Andreas KIKHEL
Gregor FEISSTER	Thomän SIBER
Martin SELLANIG	
Andreaß AMBLER	
Juri KHREINZ	
Juan HORUATT	
Andreas KHELLAMINA	
Juan SADROUEZ	
Juan KIKHEL	
Juri MARTSCHIN	

Ormož, 29. maja 1705
Sodnik in svet
[pečat mesta Ormož]

* StLA, Laa Antiquum, Herdsteuer 1705/9, MD 29, Stadt Friedau, 29. 05. 1705.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb:

- Acta Croatica, DC–II–7.

Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana (= AS):

- Franciscejski kataster za Štajersko, št. 272, 606, 628.
- Jožefinski kataster za Štajersko, Okrajna gosposčina Ormož, št. 2.
- Terezijanski kataster za Kranjsko, RDA, L 270.

Nadškofijski arhiv Ljubljana (= NŠAL):

- Kapiteljski arhiv Ljubljana: fasc. 116–119.

Pokrajinski arhiv Maribor (= PAM):

- Slekovec Matej: šk. 5.

Steiermärkisches Landesarchiv, Graz (= StLA):

- Landschaftliches Archiv, Altes Archiv (= Laa Antiquum):

Leibsteuer 1527: Heft 1346–1349a;

Gültschätzungen 1542: No. 8/91;

Rauchgeld 1572–1574: Nr. 122, 150, 274, 286;

Leibsteuer 1632: MD, Nr. 74;

Rauchfanganschlag 1640/48: MD Nr. 65; St. Nr. 3, 4, 10, 20, 22; C Nr. 19;

Herdsteuer 1705/9: MD 29, St. 17;

Völkzählung 1754: K 14, Heft 55, No. 144; Sch. 36, Heft 60, No. 37, 123; Sch. 37, Heft 61, No. 61, 91, 107, 108, 110, 123, 145, 148–152; Sch. 39, Heft 63, No. 14, 38; Sch. 40, Heft 64, No. 148–149, 170; Sch. 41, Heft 65, No. 227, 230.

- Innerösterreichische Regierung: Gutachten, Expedita, Expeditum, Copeien 1719–1725.
- Innerösterreichische Hofkammer: Urbare, K 104, U 37; Sachabteilung, 51/3, 51/9, 51/23.
- Theresianischer Kataster: St. u. M, No. 1, 2; MH, No. 143.
- A. Schaunberg, S–Sch.
- Handschriften: Hs. 922 (olim 3080).

Škofijski arhiv Maribor (= ŠAM):

– Matične knjige, Župnija Ormož:

R 1707–1733, R 1734–1782, R 1784–1799, R 1799–1811, R 1811–1820, R 1821–1833, R 1833–1850, P 1784–1808, P 1808–1834, P 1835–1858, M 1784–1799, M 1800–1811, M 1811–1831, M 1833–1861.

Zgodovinski arhiv Ptuj (= ZAP):

– Arhiv mesta Ormož (= AMO): šk. 1, 7, 9–14, 27, 29, 30.

– Zemljiška knjiga – stara vrsta, št. 251–257, 261–263, 291, 299–300.

– Fotokseroteka, šk. 46, 47, 67.

– Fototeka, št. 183/23.

Župnijski arhiv Ormož:

– Seelenstands Protocoll [1843–1846];

– Protocoll uiber das aufgenohmene Eheversprechungen von 1828 angefangen [1828–1848];

– Informatio–Protokoll [1849–1857].

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

Bezljaj France (ur.): *Začasni slovar slovenskih priimkov*, Ljubljana 1974.

Blaznik Pavle: *Historična topografija Slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500* (Historična topografija Slovenije II), 2 N–Ž, Maribor 1988.

Bračič Vladimir: Ormož in njegova gosposčina leta 1542, v: *Ormož skozi stoletja*, Maribor 1973, str. 134–141.

Curk Jože, Oris Ormoža in Središča v fasijskem popisu iz leta 1754, v: *Ormož skozi stoletja III*, Ormož 1988, str. 73–78.

Curk Jože, Slovenska Štajerska v popisu iz leta 1754, v: *Kronika 35* (1987), str. 4–8

Curk Jože, *Trgi in mesta na Slovenskem Štajerskem*, Maribor 1991.

Cvirn Janez: *Trdnjovski trikotnik. Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)*, Maribor 1997.

Fournier Gernot: Sodni protokol ormoškega mestnega sodnika 1721–1762, izpis za leta 1721–1730, v: *Ormož skozi stoletja IV*, Ormož 1993, str. 186–216.

Fournier Gernot, **Hernja Masten Marija**: Hiše in hišni posestniki v mestu Ormož, v: *Ormož skozi stoletja III*, Ormož 1988, str. 79–136.

Frank Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblände bis 1806*, I–V, Schloß Senftenegg 1973.

Gänsler Gerald: Tako imenovani »Tanzhoferjev frajovž« v Ormožu, v: *Ormož skozi stoletja II*, Ormož 1983, str. 163–168.

- Golec Boris: »Butale so vas, pa ji pravijo mesto«. Butalstvo spodnjekranjske purgarije v predrazsvetljenski dobi, v: *Zgodovina za vse* IV (1997), str. 14–42.
- Golec Boris: *Družba v mestih in trgih Dolenjske in Notranjske od poznega srednjega veka do srede 18. stoletja*, Ljubljana 1999 (doktorska disertacija).
- Golec Boris: Etnične in jezikovne razmere v mestih in trgih štajerskega Podravja in Pomurja v stoletjih pred 1800, v: *Podravina. Časopis za multidisciplinarna istraživanja*, vol. 3 (2004), br. 5, 107–121.
- Golec Boris: Podoba brežiške mestne družbe do jožefinske dobe, v: *Župnija sv. Lovrenca. Ob 220-letnici župnijske cerkve* (Brežiške študije 1), Brežice 2003, str. 11–49.
- Golec Boris: Regionalne razlike v jezikovni podobi prebivalstva slovenskih celinskih mest med 16. in 18. stoletjem, v: *Zgodovinski časopis* 57 (2003), str. 23–38.
- Golec Boris: Neznana starejša uradovalna slovenica s Štajerskega (1677–1803), v: *Arhivi* 27 (2004), str. 307–321.
- Golec Boris: Trg Mokronog od nastanka do odprave trške avtonomije, v: *Trg Mokronog skozi stoletja* (Zbornik župnije Mokronog, 2. zvezek), Mokronog 2003, str. 9–110.
- Golec Boris: Was bedeutet »slowenisch« und »deutsch« in den krainischen und untersteirischen Städten der Frühen Neuzeit? v: *Slowenen und Deutsche im gemeinsamen Raum. Neue Forschungen zu einem komplexen Thema* (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, Band 38), München 2002, str. 37–64.
- Hernja Masten Marija: *Vpisna knjiga meščanov mesta Ptuja 1684–1917* (Zgodovinski arhiv Ptuj, Viri 1), Ptuj 1995.
- Hozjan Andrej, Geršak Katja: *Vodnik po matičnih knjigah Škofijskega arhiva Maribor* (Škofijski ordinariat Maribor, Škofijski arhiv, Popisi, inventarji in vodniki Škofijskega arhiva Maribor, Zvezek 1), Maribor 1999.
- Ilešič Fran: *Hrvatski utjecaji u starim istočno-štajerskim tekstovima*, Zagreb 1905.
- Jurčec Ruda: *Skozi luči in sence (1914–1958). Prvi del (1914–1929)*, Buenos Aires 1964.
- Jurkovič Nada: Stanje obrti v Ormožu leta 1834, v: *Ormož skozi stoletja IV*, Ormož 1993, str. 152–157.
- Jurkovič Nada: Šolstvo (1676–1847) in bratovščina sv. Rešnjega Telesa (1661–1787) v Ormožu, v: *Ormož skozi stoletja III*, Ormož 1988, str. 165–173.
- Kalc Aleksej: Žensko prebivalstvo v Trstu leta 1775: nekaj socialno-demografskih in gospodarskih vidikov ter metodoloških vprašanj, v: *Zgodovinski časopis* 58 (2004), str. 337–376.
- Klasinc Anton: Gradivo za zgodovino Ormoža in njegovega okraja, v: *Ormož skozi stoletja*, Maribor 1973, str. 101–133.
- Klasinc Anton: Ormož skozi stoletja v luči arhivskih virov, v: *Ormož skozi stoletja*, Maribor 1973, str. 50–100.
- Klasinc Peter: Ubožni špital v Ormožu, v: *Ormož skozi stoletja*, Maribor 1973, str. 152–157.
- Koropec Jože: Slovenski del Štajerske v davčnem seznamu glavarine leta 1527, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje, Nova vrsta* 24 (1988), str. 216–277.
- Kotnik Stanko: Trije drobci o narodnem prebujanju vzhodne Štajerske, v: *Svet med Muro in Dravo*, Maribor 1968, str. 699–703.
- Kovačič F.: Dvoje kajkavsko-slovenskih spomenikov iz središkega arhiva, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 5 (1908), str. 107–108.
- Kovačič Fr., *Trg Središče. Krajepis in zgodovina*, Maribor 1910.
- Krampač Tone: *Vodnik po matičnih knjigah Nadškofijskega arhiva Ljubljana* (Nadškofija Ljubljana, Arhiv, Priročniki 2), Ljubljana 2003.

- Leksikon občin za Štajersko. Izdelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. grudna 1900.* Na Dunaju 1904.
- Leskovec Antoša: Politični in kulturni razvoj Maribora 1752–1850, v: *Maribor skozi stoletja. Razprave I*, Maribor 1991, str. 195–227.
- Mal Josip: *Stara Ljubljana in njeni ljudje*, Ljubljana 1957.
- Mathis Franz: *Zur Bevölkerungsstruktur österreichischer Städte im 17. Jahrhundert* (Sozial- und wirtschaftshistorische Studien, Band 11), Wien 1977.
- Mauersberg Hans: *Wirtschafts- und Sozialgeschichte zentraleuropäischer Städte in neuerer Zeit*, Göttingen 1960.
- Merkú Pavle: *Slovenska plemiška pisma družin Marenzi–Coraduzzi s konca 17. stoletja*, Trst 1980.
- Merkú Pavle: Zasebna slovenščina v 17. stoletju, v: *Slavistična revija* 30 (1982), str. 121–150.
- Mlinarič Jože: Judje na Slovenskem Štajerskem do njihove prisilne izselitve v letu 1496, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje, Nova vrsta* 36 (2000), str. 49–70.
- Mlinarič Jože: Križniške župnije Velika Nedelja, Ormož, Središče in Miklavž do konca 18. stoletja, v: *Ormož skozi stoletja II*, Ormož 1983, str. 81–98.
- Mlinarič Jože: *Župnije na Slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiaconata med Dravo in Muro 1656–1774* (Acta ecclesiastica Sloveniae 9), Ljubljana 1987.
- Pirchegger Hans: Der deutsche Bevölkerungsanteil in den untersteirischen Städten Marburg a. d. Drau und Pettau im Mittelalter und in der frühen Neuzeit, v: *Südostdeutsches Archiv* VI (1961), str. 3–18.
- Pirchegger Hans: *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülten, Städte und Märkte* (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, Band 10), München 1962.
- Putanec Valentin, Šimunović Petar (ur.): *Leksik prezimena socijalističke republike Hrvatske*, Zagreb 1976.
- Radovanović Sašo: Mesto Maribor v luči matičnih knjig 17. stoletja, v: *Kronika* 39 (1991), str. 32–39.
- Rajh Bernard: Prispevki k zgodovini vzhodnoštajerskega jezika, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje, Nova vrsta* 35 (1999), str. 343–371.
- Rigler Jakob: Jezikovnokulturna orientacija Štajercev v starejših obdobjih, v: *Svet med Muro in Dravo*, Maribor 1968, str. 661–681.
- Schmidt Vlado: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I.*, Ljubljana 1988.
- Schmut J.: Erstes Eingreifen des Staates zur Hebung des niedern Schulwesens in Steiermark unter Maria Theresia, v: *Beiträge zur österreichischen Erziehungs- und Schulgeschichte* XI (Wien und Leipzig 1909), str. 133–244.
- Schmutz Carl: *Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark*, I–IV, Gratz 1822–1823.
- Skrabar Viktor: Stara ledinska karta v ormoškem gradu, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 30 (1935), str. 30–44.
- Slekovec M.: Dve središki prisegi iz sredine XVIII. stoletja, v: *Kres* II (1882), str. 523.
- Slekovec M., Središčani in Ormožki grajščaki, v: *Slovenski gospodar* XIII (1879), št. 47, str. 381.
- Special-Orts-Repertorium von Steiermark, Obširen imenik krajev na Štajerskem*, Wien 1883.
- Specialni krajevni repertorij za Štajersko. Izdelan na podlagi podatkov ljudskega štetja z dne 31. decembra 1910.* Dunaj 1918.
- Straka Manfred: *Velwaltungsgrenzen und Bevölkerungsentwicklung in der Steiermark 1770–1850* (Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, XXXI. Band), Graz 1978.
- Svetina Anton: Pogoji za sprejem v meščanstvo in pravni položaj ljubljanskih meščanov od 16. do 18. stoletja, v: *Iz starejše gospodarske in družbene zgodovine Ljubljane* (Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave zv. 2), Ljubljana 1971, str. 155–208.

- Svetina Anton: Prebivalci Kranja v letu 1754, v: *Zgodovinski časopis* 37 (1983), str. 273–284.
- Šantel Anton: Moji spomini, v: *Srce in oko. Obzornik Prešernove družbe*, letnik 1989 (nadaljevanja I–VI) in 1990 (nadaljevanja VII–XVII).
- Šorn Jože: Obrtništvo v slovenskem prostoru v sedemnajstletju 1758–1775, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje, Nova vrsta* 15 (1979), str. 137–207.
- Štuhec Marko: O družini v Kranju sredi 18. stoletja, v: *Zgodovinski časopis* 37 (1983), str. 285–294.
- Štuhec Marko: Prebivalstvo Ljubljane v drugi polovici 17. stoletja na podlagi matičnih knjig, v: *Kronika* 33 (1985), str. 124–136.
- Umek Ema, Kos Janez (ur.): *Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije* (Skupnost arhivov Slovenije, Vodniki, 1. zvezek), I–II, Ljubljana 1972.
- Umek Ema, Kos Janez (ur.): *Vodnik po župnijskih arhivih na območju SR Slovenije* (Skupnost arhivov Slovenije, Vodniki, 2. zvezek), I–II, Ljubljana 1975.
- Unger Theodor, Khull Ferdinand (Hsg.): *Steirischer Wortschatz (1903), unveränderter Nachdruck*, Vaduz 1992.
- Valenčič Vlado: Popis družinskih poglavarjev l. 1660 in število prebivalstva v Ljubljani, v: *Kronika* 3 (1955), str. 179–181.
- Valenčič Vlado: Prebivalstvo Ljubljane pred dve sto leti, v: *Kronika* 2 (1954), str. 191–200.
- Valenčič Vlado: Štetje prebivalstva leta 1754 v predjožefinski ljubljanski škofiji in njegovi rezultati, v: *Zgodovinski časopis* 16 (1962), str. 27–54.
- Vilfan Sergij: Die mittelalterliche Stadt zwischen Pannonien und der Nordadria, v: *Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf 1972*, Band 4, Szombathely 1974, str. 125–141.
- Vilfan Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev. Od naselitve do zloma stare Jugoslavije*, Ljubljana 1961.
- Vischer Georg Matthäus: *Topographia Ducatus Stiriae, Graz 1681* (reprint Ljubljana 1971).
- Vogrín p. Marjan: Samostan manjših bratov observantov v Ormožu, v: *Ormož skozi stoletja*, Ormož 1993, str. 9–14.
- Weiss Norbert: *Das Städtewesen der ehemaligen Untersteiermark im Mittelalter. Vergleichende Analyse von Quellen zur Rechts-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte* (Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, XLVI. Band), Graz 2002.
- Weiss Norbert: *Die Bürger von Marburg an der Drau bis 1600. Proposographische Untersuchung* (Schriftenreihe des Instituts für Geschichte, Band 10/1), Graz 1998.
- Zwitter Fran: *Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni*, Ljubljana 1936.
- Žontar Josip: *Zgodovina mesta Kranja*, Ljubljana 1939.
- Žvanut Maja: »To ie moia uola«. Po sledih nekega testamenta iz 17. stoletja, v: *Zgodovinski časopis* 52 (1998), str. 487–496.

Seznam kratic

ČZN NV = Časopis za zgodovino in narodopisje, Nova vrsta

ZČ = Zgodovinski časopis

ZSSP = Začasni slovar slovenskih priimkov

SEZNAM PRILOG

PRILOGA 1: ORMOŠKI HIŠNI POSESTNIKI V OBDOBJU 1724–1848

- 1 Ormoški hišni posestniki 1724–1798
- 2 Ormoški hišni posestniki (družinski poglavarji) 1798–1848

PRILOGA 2: POPISA PREBIVALCEV ORMOŽA IZ LET 1723 IN 1724

- 1 Nedatirani popis prebivalcev Ormoža iz leta 1723
- 2 Popis prebivalcev Ormoža z dne 16. julija 1724

PRILOGA 3: POPISI IN DRUGI VIRI POSESTNEGA ZNAČAJA 1323–1705

- 1 Imena srednjeveških ormožanov (1323–1478)
- 2 Popis plačnikov vinske desetine 1482
- 3 Imenjska cenitev 1542
- 4 Popis dimnine 1572
- 5 Popis uživalcev mestnih gozdov 1655
- 6 Popis oškodovancev ob napadu Krucev 1704, nastal 1707
- 7 Popis ognjiščnine 1705

SEZNAM PREGLEDNIC

Preglednica 1:	Število stanovanjskih hiš mesta Ormož v obdobju 1724–1846.....	24
Preglednica 2:	Število prebivalcev mest Slovenske Štajerske po ljudskih štetjih 1770–1880	26
Preglednica 3:	Število domov v mestih Slovenske Štajerske 1572–1812	31
Preglednica 4:	Število odraslih oseb v Ormožu leta 1724	39
Preglednica 5:	Delitev odraslih Ormožanov po spolu leta 1724	40
Preglednica 6:	Število odraslih oseb na popisno enoto 1724.....	41
Preglednica 7:	Struktura popisnih enot 1724 – domovi s posli in gostači	42
Preglednica 8:	Natančnejša struktura popisnih enot Ormoža 1724.....	43
Preglednica 9:	Izračun števila prebivalcev Ormoža 1724–1798 (po količniku 5,62 osebe na hišo).....	46
Preglednica 10:	Število prebivalcev Ormoža po knjigi status animarum 1843/46.....	48
Preglednica 11:	Število predstavnikov obrtno-trgovskih poklicev v Ormožu 1724–1843/46	58
Preglednica 12:	Razporeditev poklicev po posameznih delih Ormoža 1724–1843/46.....	64
Preglednica 13:	Delež odraslih Ormožanov z znanim krajevnim izvorom v popisu 1724	69
Preglednica 14:	Krajevni izvor Ormožanov 1724.....	71
Preglednica 15:	Krajevni izvor sloja ormoških gospodarjev 1724.....	72
Preglednica 16:	Krajevni izvor sloja gospodarjev po mestnih predelih Ormoža 1724	73
Preglednica 17:	Krajevni izvor služinčadi in gostačev v Ormožu 1724	74
Preglednica 18:	Delež Ormožanov, ki so po rodu iz domače dežele, glede na družbeni položaj 1724	75
Preglednica 19:	Ormožani po izvoru glede na strani neba 1724	78

Preglednica 20: Delež osebnih imen in priimkov Ormožanov v popisu 1724.....	86
Preglednica 21: Delež ljudskih – klicnih oblik osebnih imen v ormoškem mestu in predmestjih 1724... 87	87
Preglednica 22: Etnično okolje izvora ormoških zakoncev – gospodarjev 1724	105
Preglednica 23: Etnično okolje izvora neporočenih ormoških gospodarjev 1724.....	105
Preglednica 24: Delež slovenskih, nemških in drugih priimkov med hišnimi posestniki Ormoža v letih 1787–1846	121
Preglednica 25: Ormoški mladoporočenci 1849–1852 po ženitnem zapisniku	126

SEZNAM GRAFOV

Graf 1: Število domov, obdavčencev, ognjišč oz. hiš mesta Ormož v časovnem razponu 1482–1846.....	30
Graf 2: Ormožani po izvoru glede na strani neba 1724, neupoštevaje mesto z zaledjem	79
Graf 3: Odstotki priimkov – nedvoumno slovenskih, nedoločljivih slovenskih ali nemških ter nedvoumno nemških – med ormoškimi posestniki 1482–1754.....	95

SEZNAM SLIKOVNIH PRILOG

Geografska umestitev Ormoža med 14. in 19. stoletjem	8
Prva stran popisa ormoškega prebivalstva z dne 16. julija 1724.....	16
Komenda Muretinci po Vischerju leta 1681	27
Prva stran prvega popisa ormoškega prebivalstva iz leta 1723	36
Prva stran najstarejše ohranjene knjige mestnih sejnih zapisnikov 1650–1725	52
Rečno pristanišče na Ptujju v prvi polovici 19. stoletja po Mayerju in Winklerju.....	61
Ormož po katastrski mapi iz leta 1824 z dodanimi hišnimi številkami in pojasnili	68
Ormož po Vischerju leta 1681 – spredaj zgornja mestna vrata, levo župnijska cerkev, desno samostan s cerkvijo.....	82
Ormož – izsek iz ledinske karte ormoškega okraja 1801	100
Slovenski prisežni obrazec za novo sprejete meščane v knjigi mestnih sejnih zapisnikov 1650–1725	113
Tiskano »meščansko pismo« za novosprejete meščane Ormoža iz leta 1824	123
Ormož po Kaiserjevi Suiti 1824–1833 – spredaj Ptujsko predmestje z mitnico, v ozadju župnijska cerkev na levi in tedaj že porušena frančiškanska s samostanom na desni.....	129

ISBN 961-6500-77-5

9 789616 500777

3.200 SIT